

DOM IN SVET

ZBORNIK I

1944

LETO 56

D O M I N S V E T

Z B O R N I K

I

LETNIK LVI.

1944

Verantwortlicher Schriftleiter — Odgovorni urednik:

Dr. Tine Debeljak

|| 71008

Herausgeber: Konsorzium des »Dom in svet« - Izdaja konzorcij »Doma in sveta«
Vertreter des Konsorzioms - Predstavnik: dr. A. Odar — Administration - Uprava:
Ljudska knjigarna — Gedruckt - Tiskala: Ljudska tiskarna v Ljubljani
(Jože Kramarič)

JOSIPU JURČIČU

PISATELJU, ki je zvesto izpolnil Levstikovo naročilo o slovenskem duhu v slovenskem jeziku in povesti, razvijajoč se iz njega v prvega slovenskega pripovednika velikega sloga, v prvega romanopisca in še do zdaj najbolj ljudskega pripovedovalca neizčrpnih zgodb iz pravljíčne starosvetnosti, kakor mu jo je slikal ded, iz staroslovenske zgodovine, turških vpadov in srednjeveških časov, iz dob obmorske lepe Vide, iz let bega starega napoleonskega vojaka, iz časov uhajačev in rokovnjačev, narodnostno navdušenih čitalnic, rasti prvega slovenskega meščanstva in njega idilične zveze z vaško grajsko gospôdo, predvsem pa iz sodobnega kmečkega življenja, kakor ga je gledal izpred hiše, na polšjem lovu ali pri Obrščaku, ustvarjajoč nam nesmrtné Krjavlje, Spake, Rožmarinke in sosedove sinove;

ČASNIKARJU, ki je stal na čelu prvemu slovenskemu dnevniku, vihteč pero za prebujo ljudstva v narod, priznavajoč sicer razsvetljensko pojmovanje sveta, toda boreč se za pravice naroda in človeka proti nasilnostim, ki se ne zlagajo z naravnim in božjim redom;

KULTURNEMU DELAVCU, ki je vsa svoja kratka leta posvetil narodu, ves zaverovan v njegovo zdravje in dobroto, črpajoč iz njegove preteklosti potrdilo za bodočnost;

NJEMU BI SE MORAL CELOTEN NAROD pokloniti letos 2. marca pred njegovo rojstno hišo na Muljavi, da ni skupnosti razdejal vihar, ki smo ga sami sejali, ne spoštujôč njegovega svetega izročila, ki nam ga hrani prisrčna, dobra in optimistična lepa knjiga njegovih zgodb iz Dolenjske,

TISTE DOLENJSKE, ki kot »deseti brat« pregnana iz njegovega rojstnega kraja v mesto njegove smrti, v časih novega rokovnjaštva slavi v solzah, obupu in neskončnem domotožju svojega barda

ROJSTNO STOLETNICO.

In z domotožjem po njegovi Dolenjski in s slavo njegovemu delu se mu klanja tudi

DOM IN SVET.

Jože Dular

Živo zrnje

Ko gospodar odromal je na Rab
v procesiji zavrženih, izgnanih,
iz mernika se zunaj kašč požganih
izlil je zadnjič žita zlati slap.

Kar kmet namenil je za novo rast,
kar naj spomladi bi iz zemlje vzknilo
in v vetru, dežju, soncu obrodilo
stoteren kruh iz začrnelih brazd,

vse to sedaj bilo je naokrog
med kamenjem, pepelom razmetano,
zamazano in stokrat poteptano
od tujih škornjev in živalskih nog.

Potem odšli so vsi in le naliv
dežja je močil črne domačije;
vršela burja je in podrtije
je slednjič v zimi mrzli sneg prekril.

In vse odmrlo je. Le prav pri tleh
se v dobri zemlji je zganilo zrnje,
da iz pepela skoz bodeče trnje
pognalo k soncu bo v pomladnih dneh.

Zdaj je pomlad in sredi pogorišč
že zlato zrnje v nove zarje klije.
O bratje, zdaj za nove domačije
zori nam kruh in tihi mir ognjišč!

Zapuščen dom

Že leto teče in še več,
odkar jih ni,
že drugo zimo burja tu
skoz zid ječi.

Razbita okna. Prazno je
vse naokrog,
na ogenj se preselil je
iz kota Bog.

Ni mize in na postelji
ni več rjuh,
v omari nič več ne diši
rženi kruh.

In ogenj več ne prasketa
v teman večer,
nihčè ne ve, kje oče je,
kje sin in hčer.

Le mati leto in še več
pod zemljo spi,
in ves ta čas v razbiti dom
nikogar ni.

Severin Šali

Pesniku Jožetu Dularju

Skromna godovna poslanica

19. sušca 1944

Kdaj zopet pojdeva v dolensko carstvo,
moj dragi godovnjak,
in tam v gorici sončni
se nagneva nad stari polovnjak,
da žlahtni sok bo nama kri požlahtnil
in iz srca izsrkal strup grenak?

Kdaj bova šla?
Zdaj so vsa pota mrka,
na gričih najine pomladi ni,
so puste njive, seme ne kali,
krvav odsev odseva tvoja Krka.

O pojdeva!
Pri mostu bova stala za večera,
strmela v Krko — praviš, da umira
(kakor umira najina mladost),
vse okrog naju bo dolenska noč,
pa bodo prišli kot zažêlen gost,
ljudje iz Straže, Vavtovca in Host,
in tople lučke bodo zrle iz koč;

zmes pisana ko prt natkan,
ti dala bo podob za nov roman,
da bodo zasmejale se oči:
Krka živi!

Boš vzal pero, opisal sled usod,
ki se točila iz bridkih je posod
na rodna tla,
boš božal klase, ki iz mrtvih brazd
pognali so pod sonce v novo rast,
in trgal grozd,
ki najini Dolenjski ga zorila je
bridkost.

A jaz bom pel, da spet srebri se Krka,
da nova zarja grenke solze srka
in mirne zvezde sijejo z neba,
da sreča spet živi pod slamno streho,
in spet dekle zasaja rožno leho,
kjer z luno se objemlje straška gorca.

Pa bova poprijela se čez pas
in vriskajoč kot dva vesela norca,
odpravila v jutru se čez vas,
iz Vavtovca ob Krki do Toplic.
A s polja bo vesel škrjančkov klic
pa smeh žanjic
šel z nama sončno pot.

Veš, Jože, če dočakava te dni,
ki moja jih poslanica želi,
takrat bo najin in Dolenjske god!

Tine Debeljak

Balantičev Venec sonetnih vencev

Ta sestavek naj velja mlademu dvaindvajsetletnemu pesniku Doma in sveta Francetu Balantiču za — nekrolog. Nisem mislil, da ga bom pokopaval, ko se je komaj oglasil v naši reviji prvič marca meseca 1941, torej tik pred usodnim zgodovinskim prelomom v naši narodni zgodovini, zadnjič pa v Zborniku I. leta 1943. V Zborniku II. ga ni bilo, ker sem hranil iz njegove rokopisne zbirke Muževna steblika tistih nekaj pesmi, ki še niso bile objavljene, kot novost za zbirko v tisku, ki naj bi izšla v prvih mesecih leta 1944. v podobni založbi kot Šalijeve Srečanja s smrtjo. Toda tega že ni več dočakal: 24. novembra leta 1943. je kot domobranec-prostak zgorel pri komunističnem napadu Dakijevih tolp v Grahovem pri Cerknici, zabarikadiran v Krajčevi hiši, obenem s svojim poveljnikom in sošolcem Fr. Kremžarjem, pa tudi še s tridesetimi drugimi tovariši. Daroval je tako največjo žrtev, ki jo more dati človek, svoje življenje za Boga in Domovino kot borec, ki se je za svoje pojmovanje sveta šel bit, zamenjajoč liro s puško in Muzo z Očetnjavo. Padel ni tako mlad za pesniško boleznijo, ki jo je tudi nosil v prsih, temveč kot junak na polju slave, s puško v roki; odvrigel jo je samo pri »zadnjem nalivu svetlobe« v strahotni smrti žive bakle, ki bo odslej gorela skozi našo literarno zgodovino kot grozotna priča razkroja naših dni. Toda s te tako kruto telesne grmade je planil na dan Balantič-Pesnik, h kateremu se bodo priznavali odslej vsi, ki bodo proti veri v gmoto potrjevali vero v duha, vero v Boga, ki ga je Balantič izpovedoval s tako pesniško silo kot morda še noben slovenski pesnik pred njim.

In v potrdilo tega naj za njegov nekrolog razodenem iz njegovih zapiskov veličastno zamisel venca sonetnih vencev, posvečenega ljubezni božji in otroštvu v Njegovem varstvu, simfonije, s katero je hotel razgrniti pred Bogom ves kozmos svojega srca in videnj in se mu zahvaliti za mir in uteho. Pa preden je utegnil splesti prvi venec iz vizije, ki jo je jasno gledal z očmi svoje globoko religiozne duše, se je Gospod zadovoljil samo z namenom ter mu v zameno položil mučeniški venec na glavo. Utegnil jo je samo še skloniti in vdano vzdihniti:

zdaj bodo moji spevi počivali!

France Balantič je bil rojen pesnik sonetov, prav tako kot Prešeren ali Kette, s katerima je po druženju duhovnega in realističnega in po pesniški tehniki zelo soroden: v zaprti formi klasičnih oblik poustvarja realnost, gledano z očmi globoko duhovnega človeka. Tako pojmovana duhovnost se ne izgublja več v brezoblične in amorfne vizije gole duše kot pri ekspresionistih, temveč se javlja v predmetih in notranjih realnih življenjskih konfliktih, toda ne v takem naturalizmu kakor impresionistična predmetnost. Današnji človek je bolj renesančen po osnovi kot romantičen, toda ni več naturalistično materialističen, temveč že zelo nagnjen zopet k poudarku duhovnosti in religioznosti, ki iz panteizma na eni strani in negacije na drugi prehaja k osebnemu Bogu. Če je Vodušкова zaprta oblika plod prehoda iz prevelikega poudarka duhovnih in subjektivnih vrednot k stvarnosti in predmetnosti, vodi Balantičev sonet iz

predmetnosti in stvarnosti zopet v poudarek duhovnosti, iz naturalizma v romantiko. In sonet je v takih vmesnih duhovnih krizah najadekvatnejše izrazilo pesnika, ker se v njega obliki ne uteleša princip naturalistične raznoličnosti in ne princip visoko idealistične brezličnosti, temveč je pridvignjen nad formo vsakdanjosti in pritegnjen iz brezbrežnosti v omejenost. Zato ni čudno, temveč je skoraj nujno, da v takih časih, ko se uravnovešata oba večna tečaja ustvarjajočih načel, pridejo do veljave zopet klasične oblike. In prav oznaka »klasičnosti« mi razodeva neko zlato, priznано sredino med ekstremoma naturalizma in idealizma, kolektivizma in subjektivnosti, kar je nekakšen romantičen realizem, katerega izraz sta pri nas tako Prešeren kakor Kette in na svoj način tudi Balantič.

Tako je Balantičevo najznačilnejše izrazno sredstvo, ki ga obvlada mojstrsko, sonet. Od Prešernovega in Kettejevega pa se loči po tem, v kolikor je vmes preživel Balantič še dobo ekspresionizma in njega svojsko tvorjenje pesniških podob: te so pri Balantiču vedno stvarno čutne, kakor jih dojema najbolj z vidom in nosnicami, dvema osnovnima naturalističnima čutoma pri tvorjenju izraznega gradiva. Toda te podobe izražajo globoko duhovno vsebino ter prehajajo v simbol kakor pri ekspresionistih. Zato je Balantičev sonet izrazilo slogovno samosvoj, nujen po dobi naturalizma in ekspresionizma kot izvorna sinteza obeh. In morda ni samo gol slučaj, da je njegov pesniški slog precej soroden s slogom njegovega krajana in tovariša Cevca, ki v prozi prav na ta način prenaša naturalistično poimenovanje v območje zgolj duhovne vsebinske oznake. Pri obeh izhajamo iz predmetnosti in rastemo k Bogu kot najbistvenejšemu središču naše osebnosti, pesniške in človeške.

Balantičev sonet, v katerem je napisal prve svoje pesmi na razne stavljene teme, je postal brušena posoda za erotično in sladostrastno pesem, na dnu katere je naletel na — trohno in Smrt. In po srečanju s Smrtjo mu je postal »vitki vrč za božjo kri«: v njem je izražal svoje največje doživljanje Boga, svoje odrešenje od krvi in rast v božje otroštvo. Vse to je izražal (kakor se vidi iz njegovega zbranega dela *V ognju groze plapolam*, 1944, kjer sem tudi vsebinsko in kronološko naznačil njegovo pesniško pot) v sonetih ter kdaj pa kdaj uporabil za svoje globoko doživetje in napetost obliko — sonetnega venca.

Prvi venec (kakor sem ga v zbirki imenoval jaz, da se loči od drugega) je zasnoval v prvih septembrskih dneh l. 1940. na Veliki planini, kjer je tedaj nekaj dni taborila umetniška in tovariška trojica Kremžar-Balantič-Tršar in delala načrte za skupen nastop v javnosti, predvsem za »*Almanah 1940*«, ki naj bi izšel prihodnje leto celo že v tisku. Kremžar je skrbel za tisk in prozo, Tršar pa bi ilustriral (v linorezu) Balantičeve pesmi, o čemer pripoveduje Tršar sam v *Zapiskih tega Zbornika*. Vznik in vsebinsko razčlenitev tega venca sem podal v uvodu Venca, ki izide v Tršarjevi opremi z lesorezi v *Knjižni tomboli Zimske pomoči l. 1944*. Tu naj podam samo glavno dramatično napetost venca, ki naj predstavi pesnikovo pomirjenje z mislijo na smrt in trohno. Ta ga v početku venca navdaja z neizmernim obupom, toda notranji razvoj v nadaljnjih spevih ga pripelje do mirnega čakanja Smrti: »nič več razpadanja se ne bojim... — ko čutim, da v globinah že zorim. — In da okrasil bi prezveste splave, — ki pluli bodo čez vodo brezbrežno, — trohneče vence sem si strgal z glave.« Ta njegova pot iz obupa v mir gre po dantejevski poti skozi vabo greha in materialistične zaverovanosti v zemljo in njene sadove (kar pa mu ne nudi utehe) k Bogu, kajti »studencev močnih, čistih sem željan«. In tu z vrha se pomika nazaj, toda ne več privezan na zemljo in njene lepote, temveč že pripravljen, žrtvovati se sočloveku, ki še blodi, in mu biti v pomoč; po dosegu božjega usmiljenja in odpuščanja grehov pa mirno čaka trenutka, ko ga bo »prezvesti splav« prenesel čez »vodo brezbrežno«.

Že ta Venec iz l. 1940. ni grajen v smislu Prešernove arhitektonike, kjer stojita uvod in magistrale izven dogajanja kot uvodno pojasnilo in epilog, drugih 13 sonetov pa predstavlja pet skupin, izmed katerih ima širši vrh

Sl. 1. Marijan Tršar: † Pesnik France Balantič (kreda iz l. 1942)

tri sonete, ki se zakoničijo v pravi vrh z 8. sonetom, od koder gre pot simetrično s prvim delom navzdol, Balantičev je grajen drugače: uvodnega soneta ni, temveč je izven stavbe samo magistrale kot epilog Venca, ki predstavlja 14 sonetov. Ti so postavljeni simetrično, tako da vsebina I. ustreza XIV., II.—XIII., III.—XII. itd., le da v duhovno nasprotni smeri. Vrh se tako omeji na dva soneta — VII. in VIII. Ta VII. pomeni prihod k osebnemu miru k Bogu, VIII. pa izraža zavest, da je »spet vitki vrč za božjo kri«, obenem pa željo, da bi »mogel nasititi tudi drugega«. In s tega vrha gre sedaj nazaj po stopinjah kakor prej »na goro«, toda že z gledanjem sub specie aeternitatis na pojme, ki so mu prej budili strah in obup, zdaj pa ga navdajajo z mirom. Ta snovna simetričnost je z grafičnim poudarkom prišla popolnoma do veljave pri lesorezih Marijana Tršarja v imenovani izdaji, kjer je o tem tudi več govorjenja.

Ta Prvi venec je prva Balantičeva velepesem svoji Smrti, katero je tako čutno grozotno začutil v sebi, da ga je obrnila k Bogu in ljudem.

Da se je Balantič bavil še z mislijo na nove sonetne vence, in sicer sonetni venec, posvečen Smrti, imamo ohranjenih več dokazov. Na lističu, datiranem 9. XII. 1941, na katerem je tudi pesem Prisluškovanje zimskemu vetru (DS 1942, 82), je ohranjena v bežnem zapisu pesem Ne daš mi, smrt (ZD [Zbrano delo V ognju groze plapolam], str. 143), kjer so verzi, kakor: prižgal sem rok pohlepni- nih voščence... viharji rož mi trgajo nosnice... in zadišijo pograda stranice... Na lističu z dne 6. I. 1942 je napisal pesem Žvenket čepinj (ZD, 145) in pripisal zraven oznako Magistrale. Na podobnem listku pa je že začel prvi in drugi sonet s tem, da je prepisal prve in zadnje verze. Na istem lističu kot Žvenket čepinj z datumom je tudi sonet Svetlobi bolečin sem darovan (ZD, 146, brez 6. verza, ki je označen v rokopisu z — — —). Zato postanek te pesmi stavljam v isti čas. Na nekem drugem listku pa je prepisana pesem Svetlobi bolečin sem darovan, viharji rož mi trgajo nosnice... (ZD, 147) s pripisom: Konec. Ista pesem je na listku, na katerega drugi strani je Magistrale Prvega venca. Na tretjem listku je samo zapisan začetek

Srce nemir je razdejal,
viharji rož mi žro nosnice,
prižigam roke voščence,
o prst, ki me iz nje si žgal,

kar je vsekakor neka inačica gornjega soneta. Na posebnem lističu pa je zopet načrt za prvi sonet, ki naj bi se začel z verzom Srce nemir je razdejal, končal pa Viharji rož mi žro nosnice..., iz česar sklepam, da je bil tudi ta sonet zamišljen kot magistrale celotnega venca. Če zamenjamo inačico Srce nemir je razdejal... s poznejšo Svetlobi bolečin sem darovan, lahko z gotovostjo ugotovimo, da je sonet, ki je v ZD priobčen na str. 146, samo prvi sonet začetka venca, katerega magistrale je sonet, priobčen tam na str. 147.

Torej je Balantič snoval že januarja l. 1942. dva sonetna venca, posvečena Smrti: Žvenket čepinj in Svetlobi bolečin sem darovan... Da je ta zadnji sonet nastal kot neka inačica navdiha, ki je prvič prišel do izraza prejšnji mesec (dec. 1941) v osnutku pesmi Ne daš mi, smrt, je verjetno iz podobnih izrazov v pesmi. Da pa naj bi bil navdih te pesmi osnova novega sonetnega venca o smrti, se vidi tudi iz načrta, ki je ohranjen ne posebnem listu in sem ga razbral (slabo čitljiv!) takole:

I. Svojo blazno strastno pesem poklanjam nesrečni ljubezni. — II. Ljubim tvoje črne oči. Ljubim. Strast. — III. Usliši. Prošnja. — IV. Moj revni dar: sebe dam. (Spodaj prečrtano: Naj pograd po tvojem mesu (?) zadiši.) — V. Naj pograd po tebi zadiši. — VI. Smrti obup. Trohnoba. — VII. in VIII. (višek) Ljubezen. Smrt. — IX. Trohnoba. — X. Mrtvo seme. (Prečrtano spodaj: V (?) kri mi divje polje.) — XI. Svoje truplo ti dam. — XII. Usliši me. — XIII. Brezupno ljubim. Strast. — XIV. Zaključek. Poklanjam pesmi.

Na drugi strani tega listka pa je zasnova soneta, ki ima ob robih napisane rime, in naj bi se končal:

in mladim nedrom veter se dobrika,
vendar si daleč
ko jabolko na vrh zvonika.

Smatram, da je to osnutek pesmi Oblaki nad glavo (ZD, 38) z datumom 14. I. 1942, kar popolnoma ustreza snovanju tega cikla. Pesem, kakor je izgotovljena, se lahko prav tako nanaša na smrt kakor na erotično strast, zato sem jo uvrstil v zbirki med erotične pesmi.

Vse to je dokaz, da je Balantič snoval decembra 1941 in januarja 1942 vsaj dva sonetna venca z mislijo na smrt s poanto, da poudari odmiranje strasti. »Ti vseh strasti razpad« imenuje smrt v osnovnem navdihu vseh teh poskusov, v pesmi Ne daš mi, smrt, ki jo je potem zavrgel in je ostala samo bežen, ritmično neurejen zapis, pa je morda prav zaradi tega tako neposreden in zajemljiv.

V tem času je Balantič zaprosil za umetniško štipendijo 4000 lir pri Visokem komisariatu z željo, da bi preživel nekaj študijskih mesecev v Firenzi. Dne 12. junija je dobil rešeno prošnjo, toda z izplačilom so še odlašali. Tako ga je 27. junija zatekla racija v Mostah ter je bil odpeljan v družbi toliko slovenskih fantov namesto na študijsko potovanje v Firenzo, v — internacijsko taborišče v Gonars, kjer je bil do novembra meseca. Kako je živel tam, bodo slej ko prej izpregovorili udeleženci tega taborišča (v tem zborniku prinašamo samo nekaj reprodukcij njegovega tovariša slikarja M. Tršarja), nas danes zanima samo to, da se je tu v »reparto gamma« izvršila v njem velika sprememba: v samoti in v lakoti je duhovno dozorel, da se je porodila v njem misel, ki bi — realizirana z njegovo umetniško močjo — pomenila gotovo izredno umetnino ne samo v našem pesništvu, temveč tudi v svetovnem.

Iz gonarskega taborišča je ohranjen pravi tipični gonarski zvezek »Quaderno«, na katerega naslovno stran je s svinčnikom napisal »Balantič France 3741 Gonars«. Na prvo stran je napisal neki citat — v ruščini, pa ga je pozneje vsega prečrtal s kemičnim svinčnikom, gotovo pred odhodom zaradi eventualne cenzure. Toda razbrati se dá samo to, da je citat iz Majakovskega ter besedici »rodnoj« in »ja pridu«. Iz tega sklepam, da predstavlja gotovo kakšno domotožno razpoloženjsko pesem. — Nato sledi dvajset pesmi, kakor jih je prepisal v zvezek po spominu (večinoma objavljene v DS). Kakor se vidi, jih je imel dobro v spominu, zapisal jih je po zadnjih inačicah ter jih ni v nobenem pogledu popravljaj.

Od zadaj navznoter pa je beležil svoj načrt sonetnih vencev, ki ga naj podam na tem prostoru kolikor mogoče dobesedno (brez stranskih rim, ki jih ima v dveh primerih, pa jih v enem ponatiskujemo v prilogi št. 2). Ta stran naj tudi nazorno pokaže, kako je beležil vsebino sonetov v vertikalni zapovrstnosti, medtem ko jih bom jaz podajal v horizontalni. Rimske številke pomenijo številko soneta, s črto oddeljena soneta VII. in VIII. pomenita vrh; prav tako je oddeljen tudi magistrale od ostalega venca. Torej kompozicija povsem takšna, kakor smo jo ugotovili tudi za Prvi venec. Ti načrti so zapisani na 19 straneh, kakor sledi:

Prva stran:

Svetlobi bolečin sem darovan,
viharji rož mi trgajo nosnice,
prižgal sem rok pohlepnih voščence,
med gorsko travo bor sem bil vsejan.

Nič več poljub moj ne bo zapeljan,
po vseh nočeh še trezne so zenice,
ponudi sol domače mi solnice,
glej, Gospodar, Tvoj zvesti sem dvorjan.

Vem, da si padlim zvezdam milostljiv,
pri tebi sem s krvavimi stopali,
v daljavi rodni ognji se kade.

(Moja opomba:

Cvet dragih ustnic me je pogostil,
na mladih vekah solze se mede,
zdaj bodo moji spevi počivali.

Tu ob strani so neke
rime, ki pa se ne kri-
jejo s tem sonetom in
jih nisem razreševal.)

I. Začetek; prošnja, nazori o umetnosti 1. — II. Blazni vrisk življenja 4. — III. Ljubezen do ženske 2. — IV. Ljubezen do zemlje, domovine 3. — V. Smrt 5. — VI. Praznota, hrepenenje po B. 6. — VII. VIII. Božji mir, blaženost 7, 8. — IX. Hrepenenje po B. Žalost nad slabostjo in padci 9. — X. Smrt 10. — XI. Ljubezen do domovine 12. — XII. Ljubezen do žene 13. — XIII. Blazni vrisk življenja 11. (13 prečrtano.) — XIV. Konec, zahvala 14. (11 in 14 še enkrat prečrtano.) — XV. Magistrale 15. — (Prav na dnu je napisan verz in prečrtan: svobode bi napil se kot medice, katerega sem vzel kot naslov v ZD 99.)

Druga stran:

I. Začetek; prošnja, nazori o umetnosti. — II. Ljubezen do ženske. — III. Ljubezen do zemlje, domovine, naroda. — IV. Blazni vrisk življenja. (Za oba soneta pripisano z drugim svinčnikom: Kolektivnost.) — V. Smrt. — VI. Praznota; hrepenenje po Bogu. (Za oba soneta pripisano z drugim svinčnikom: Počasi spet zavest samote, sam k Bogu.) — VII. VIII. Božji mir, sreča. (Pripisano: Vse vodi k središču.) — IX. Praznota, hrepenenje po Bogu; žalost nad padci in slabostjo. — X. Smrt. — XI. Blazni vrisk življenja. — XII. Ljubezen do zemlje, domovine, naroda. — XIII. Konec. Zahvala. — XV. Magistrale. Izvleček vsega.

Pesem hrepenenja.

Prvi del do vrha je iskanje, iskanje krvi, tipanje duše, strah pred pogibeljo in težnja po večnosti. Vrh spoznanje in posest miru in sreče. Drugi del spet padeč, toda na vse gledam pod vidikom večnosti in Božjega usmiljenja. Življenje, ne kakor bi moralo biti, ampak pravo, resnično. Kot v prvem delu. Gledati moram, da ne zaidem v sentimentalnost in idiliko, kot v prvem delu, da ne v absolutni obup in temo. Pozor pred prevelikim subjektivizmom. Težim naj v kolektivizmu. Pazi: človek najvišje.

(Ves ta pripis prečrtan. Spodaj poskušal pero »BF zastonj«. To stran pri-
našam v prilogi št. 2.)

Tretja stran:

I. (XIV). Ponižna prošnja, da me spremljaš. Bojim se, da ne bom dokončal. Kot pesnik sem samo človek, ki čuti življenje in vesoljstvo kot vsak. Pesem tolaži brezupnost življenja, dviga visoko do ustvarjanja. Prošnja za besede. Mudi se. Rad bi zajel vso širino življenja: najvišje razkošje življ. in bolesti.

(To je napisano s svinčnikom, ko ga je preizkušal kar čez: Balantič Kamnik Novi trg Kamnik. Nato pripisal s peresom — gotovo pozneje — kot prozo pesem Minil je čas:)

Minil je čas, ko me je, norca, motil vsak vrisk krvi, vabljev očij sijaj. Odšel bom in ne pridem več nazaj, Gospod, za Tabo se bom zdaj napotil. Pomagaj, Kristus, mi, da bom ukrotil bolest po zemlji, ki je rodni kraj, to zadnjo in najvišjo slo zmeščaj, da bom ves Tvoji luči se zarotil. In to Te prosim še, da odpustiš, da blato metal sem v srca izvir: premnogokrat bila je pesem kletev. Bila kot jaz za večno smrt je žetev, a ti življenje si, svoboda, mir in vem, da vsakemu se rad deliš.

(Tu sledi shema neke zaporednosti rim, ki je nisem razrešil.)

1. Prošnja, da me spremljaš. — 2. Prošnja za besede. Gospod!! — 3. Kaj bom pel. Vso širino življenja, razkošje, bolest. — 4. Kaj je pesnik. — 5. Mudi se. V sebi čutim dih smrti. — 6. Daj mi vsaj milost, da končam. — 7. 8. Lepoti. Na dnu vsega si ti?! — (Od 9—15 same številke.)

(Te številke pomenijo, da se v zadnjem delu v simetričnem redu vrste zopet motivi iz prve polovice, toda pod drugačnim vidikom. Prav tako pomeni v začetku I [14], da si prvi in štirinajsti venec odgovarjata po notranjem motivu, a obratnem smislu.)

Četrta stran:

II. (XII). Hrepenenje po ljubezni. (Ljubezen, visoka utešena in neutešena?) Strast krvi utešena in neutešena. Žalost nad samoto. Ponižanje, na vse bi pljunil za en objem. Ne bo sina, ostale bodo prazne roke.

1. Hrepenenje po ljubezni. — 2. Žalost nad samoto. Ni te. — 3. Strast utešena (*prečrtano*). Ljubim. Cialo. — 4. Razočaranje in obup. — 5. Odpoved. — 7. 8. Strast utešena (*prečrtano*). Deklica poje. Ljubezen je bolečina. Bij me. V kesu me boš pomnil. — 9. Odpoved. — 10. Razočaranje in obup. — 11. Strast. — 12. Strast (*prečrtano*). Ljubim! Cialo i dusze. — 13. Žalost nad samoto. Odšla si. — 14. Hrepenenje po ljubezni. — Magistrale.

Peta stran:

III. (XII). Obupno! Hrepenenje po domu iz tujine. Himna soncu in dežju. Mati. Panteistično doživetje sveta. Narodno življenje (1515).

(*Pripis vsebine posameznih sonetov je prečrtan do nespoznanja — gotovo zaradi cenzure! — s kemičnim svinčnikom. Smisel sem razbral samo v toliko:*)

1. Hrepenenje po domu iz tujine. — 2. Žalostne slovenske matere. Tujci in ... — 3. Upor. Boji... — 5. Čep... ko... bakla zaman... — 4. Združimo... — 6. Himna soncu in plodnosti. — 7. 8. Ljubezen do domovine, naroda in rodne zemlje. (Panteist. doživetje sveta.) — 9. Himna soncu in... — 10. Združimo... — 11. 12. Boj... — 13. Žalostno slov. veselje (?), tujci in... — 14. Hrepenenje po domu iz tujine. — 15. Magistrale.

(*Ob zgornjih 7 točkah rahlo pripisano: optimizem, pozneje prečrtano.*)

Šesta stran:

IV. (XI). Sla po življenju. Glad resnični. Hočem živeti! Opoj blaznega življenja in pijanosti. Upor nad krivično ureditvijo sveta, četudi s krvjo in silo.

1. Glad resnični. — 2. Sla po življenju. — 3. (Upor blaznega življenja in pijanosti *prečrtano, nad njim*): Krivična ureditev sveta. — 4. Upor blaznega življenja in pijanosti. — 5. — 6. Pesem bratstvu vsega sveta. — 7. 8. Opoj blaznega življenja in pijanosti. — 9. — 10. — 11. — 12. — 13. — 14. Glad. — 15. Magistrale.

Sedma stran:

V. (X). Utrujenost. ? Spal bi rad. V smrti si sam. Ni ženske, prijateljev. Ločiš se od matere. Najtežja je ločitev od zemlje. Groza pred koncem, razpadom in pred neznano večnostjo. Ali večnost sploh je? Vrh. Panteistično umirjenje. Umiranje daleč od doma.

1. Mati me čaka. — 2. V smrti si sam. Ne bo žene, prijateljev. — 3. Kaj je po smrti? — 4. In vse je nič. Groza pred razpadanjem. — 5. Obupna predanost. Pridi! — 6. Počasno umirjenje. Saj moramo vsi umreti. — 7. 8. Panteistično umirjenje. Postal bom prst v prsti. — 9. Vsi morajo umreti. — 10. Predanost. — 11. — 12. — 13. V smrti si sam. — 14. Mati me ne bo dočakala. — 15. Magistrale.

Osma stran:

VI. (IX). Milost je vse. Greh. Spoznanje, da vse dobrine ne odtehtajo B. Zakaj si nas tako ustvaril, s takim hrepenenjem, bolečinami, strastmi, sladkostmi? Hrepenenje po sreči!

1. Da bi bilo vse hrepenenje po sreči zaman? Da je smrt konec? — 2. — 3. Ne vem, kje si? Ne poznam Te. Ljubim le to, kar poznam. Svet, zemljo, življenje. — 4. Bog je! Credo! — 5. Z napuhom in grehi sem Te zavrgel. — 6. Vem, da je težko verovati in ljubiti Te. — 7. 8. Milost spoznanja je vse in moči. — 9. — 10. — 11. — 12. — 13. — 14. — 15.

Deveta stran:

VII. Ta in VIII. venec tehnično bolj strogo izvedena. Rima stroga abba, cdc, dcd.

Popolna izročitev Bogu. Ponižnost. Prah sem pred Teboj. Začetek otroštva. Ekstaza. Otroštvo, zamaknjenje moža. Vrh ljubezen božja do mene.

(Nato slede številke od 1 do 15 brez kakšnega pripisa.)

Deseta stran:

VIII. Otroštvo. Najvišje je Ljubezen. Neskončno me ljubiš.

(Samo to, brez števil. Ta dva soneta pomenita vrh.)

Enajsta stran:

IX. (VI). Usmiljen si in ljubiš me. Milost je vse. Pokora. Vdanost v širokost življenja in zaupanje v Usmiljenje.

1. Ne morem ostati v ekstazi. — 2. Tako sam brez Tebe. Hitro padem. — 3. — 4. Greh. — 5. Zakaj si nas ustvaril s takimi strastmi, razkošjem, bolestmi! — 6. Vdanost v širokost življenja. — 7. 8. Zaupanje v Usmiljenje. Vem, da sam ne morem nič. (Od 8–15 samo številke.)

Dvanajsta stran:

X. (V). (Čprav mi vseč je čakanje to bežno)? Vrh. Vdanost v neizogibnost smrti. Pot v drugo življenje. Prava svoboda si ti. Upornost.

1. Tožba, da moram mlad umreti. — 2. Sla po življenju (*prečrtano*). — 3. Gospod, zakaj? Upor. — 4. Ti veš. — 5. Vdanost, lepo je tudi to. — 6. Mir. — 7. 8. Smrt v Kristusu. Svoboda si. (Od 9–15 samo številke.)

Trinajsta stran:

XI. (IV). Življenje skromnega in ponižnega berača. Prošnja, Hvalnice za vsakdanji kruh. Himna delu, svobodi, Spoznanje, da bo svet boljši le tedaj, če bo živel po naukih Kristusovega komunizma. Himna življenju.

1. Ponižen berač sem. — 2. Prošnja za kruh. — 3. Krivice. — 4. Vendar sprejemem vse. — 5. Samo ljubezen reši svet. — 6. Gospod, Ti veš, kaj je prav. — 7. 8. Himna življenju. (Od 9–15 samo številke.)

Štirinajsta stran:

XII. (III). Slavospev Kamniku in goram. Mati si. Slovenski jezik. Slavospev slovenski besedi in pesmi.

1. Slavospev Kamniku in goram. — 2. Slavospev besedi in pesmi. — 3. Borba za zmago. — 4. Žrtve in kri niso bile zaman. (*Prečrtano*: Posvetile so nas.) — 5. Himna radostni svobodi (*prečrtano*). — 6. Himna plodnosti in soncu. — 7. 8. Ljubezen do zemlje, naroda. Lepote. (Do vse zemlje *prečrtano*). — 9. Himna... soncu. — 10. Himna radostni svobodi (*prečrtano*). — 11. Dragoceno... (*prečrtano*). — 12. — 13. Slov. besedi in pesmi. — 14. Slavospev Kamniku in goram. — Magistrale.

(Ta načrt je bil s kemičnim svinčnikom *prečrtan*, verjetno ob odhodu iz taborišča zaradi cenzure.)

Petnajsta stran:

XIII (II). Hrepenenje po ljubezni. Prava ljubezen. Snubljenje, svatovske pesmi. Vrh. Namen: materinstvo in potomstvo. Prošnje za božji blagoslov. Poje moški in ženska odpeva. Konec spet hrepenenje.

1. Hrepenenje po ljubezni. — 2. Snubljenje. — 3. Odgovor deklice. — 4. Ljubim! — 5. Svatovske pesmi. — 6. Prošnja za božji blagoslov. — 7. 8. Materinstvo in potomstvo. — 9. Prošnja za božji blagoslov. — 10. Ljubim (*prečrtano*). Svatovske pesmi. — 11. Ljubim! — 12. Deklica poje. Predanost. — 13. Snubljenje. — 14. Hrepenenje po ljubezni. — 15. Magistrale.

Šestnajsta stran:

XIV. (I). Zdaj bodo moji spevi počivali. Odpusti svojega pevca. Zahvala za milost, da sem dovršil. Odslej Te bom častil z molkom. Zdaj lahko umrem.

1. Zdaj bom počil. — 2. Zahvaljen, da si mi dal, da sem dovršil. — 3. Odpusti svojega pevca. (Zdaj lahko umrem *prečrtano*.) — 4. Lahko umre (*prečrtano*). Častil Te bom z molkom. — 5. Zdaj lahko umrem, ne bojim se več smrti. — 6. — 7. 8. Častil Te bom z molkom (*prečrtano*). Pel Ti bom tam, Ti večna Lepota! (*Od 9–15 samo številke*).

Sedemnajsta stran: (*prazna*).

Osemnajsta stran:

Tehnika. Jezik sočen, jedrnat. Gorenjski dialektični.

Realizem. (Ruski moderni, Shakespeare.) Ne prevelikega simbolizma in prevelikega kopičenja podob.

Važna je tudi muzikalna stran.

Devetnajsta stran *ima samo nekaj posameznih stavkov, domislekov in zapisov, ki sem jih deloma porabil v zbranem delu:*

mesec je rumen kot klas — svobode bi napil se kot medicine — kje so stezice, ki so včasih še bile — moj pograd naj po tebi zadiši — Tihonov:

Kje si, konj moj, sablja zlata,
kje robinjice črni ste lasje?

Tako govori njegov gonarski zvezek o načrtih, ki jih je mladi jetnik snoval v »repartu gamma«, ko je v samoti in lakoti zorel svoji notranji rasti in se prečiščeval od trohnohe strasti in razpadanja sle, svoje velike muke in notranjega ognja predgonarskih let. Pesmi iz tega časa nimamo ohranjenih, kajti tudi gonarske sonete (tri) je napisal takoj po vrnitvi, in sicer v ravno ta zvezek »Quaderno« na notranji strani platnic, in sicer sonet Vse, datiran s 17. XII. 1942 in sonet Zaman, datiran istega dne. Tako bo ostal ta »Quaderno« zlat spomin na pesnika Balantiča in njegovo zorečo samoto v taborišču, ki je bilo njegovo vse bolj »študijsko potovanje«, kakor bi moglo biti bivanje v Firenzi.

Zdi se mi pa, da je začel svoj načrt izvrševati takoj po vrnitvi, kajti sonet Minilo je..., ki pomeni prvi in najodločnejši prelom s preteklostjo, je napisan približno v istem času kakor gonarski soneti, 22. XII. 1942. leta.

Iz tega časa so tudi »leteči listki«, na katerih so z bežno pisavo, vso prečrtano in komaj čitljivo, napisani soneti z zaporednimi številkami in s katerih se mi je posrečilo sestaviti skoraj popoln — sonetni venec (samo sonetov X do XIV nisem mogel dobiti). To je sonetni venec iz pogonarskega časa, ki pa se začinja drugače, kakor ga je v Gonarsu zamislil in zapisal kot prvega v »Quaderno«. Gonarski sonetni venec je zamislil na osnovi pesmi o smrti Svetlobi bolečin sem darovan..., kakor ga je poskušal že v januarju 1942. leta v Ljubljani. Toda ni ga nadaljeval po magistralu, kakor ga je postavil na čelu »Quaderna«. Že takoj druga zasnova ne govori samo o smrti, temveč o umetniku, ki ima svoje nazore o umetnosti, nato pa preko ljubezni do žene in domovine ter preko panteističnih naziranj pride do Boga in njegovega otroštva, do ekstaze v Bogu, da postane deležen usmiljenja in sreče v Njem, ki edini lahko potiša srce in zadovolji. Novi pogonarski sonetni venec na teh letečih lističih, ki sem ga naslovil Drugi venec, ima mnogo teh motivov, saj se začinja s prošnjo za besedo, za umetnostno izrazilo, ki ga do pijanosti omamlja, nato pa vedno bolj zori v mistiko žrtvenega kozliča, ko bi bil rad srednjeveški »armer Teufel« Gospodarju duše in živali. Po vsem tem, kar imamo tega venca ohranjenega in kakor ga priobčujem na tem mestu, moremo sklepati, da je ta venec pač eden izmed skupine teh sonetnih vencev, ki jih je zamislil v »Quadernu«, da, močno sem prepričan, da je bil prav ta venec napisan kot magistrale vsem vencem ter bi vsak verz tega venca bil začetek novega. To sklepam iz začetnega apostro-

firanja besed («nazor o umetnosti») in središča kot božjega miru. In ta venec je eno zadnjih njegovih ohranjenih del in nam da z gotovostjo slutiti, kakšen bi bil celotni realiziran načrt in kako močno umetnino bi dobili, če bi pesniku Bog dal časa in miru.

Tako pa je kmalu nato stopil kot prepričan protikomunistični borec v borbo proti materializmu teroristov ter nam ni več znano, kako in kaj je še dovršil iz svojega gonarskega načrta. Prepričan sem, da je imel čistopise tega Drugega sonetnega venca s seboj, koder je hodil, kajti tu so ostali samo prvi zapisi, ki jih je bilo šele z muko treba razrešiti. Vsaj ti so zgoreli z njim vred, če ne še kaj drugega iz okvira gonarske zamisli.

Naj bo kakor koli: Gonars je dal Balantiču navdih za enega najzanimivejših slovenskih pesniških navdihov venca pesniških vencev, ki bi ne bila samo bizarna zamisel kakšnega pesniškega diletanta kakor svoj čas realizacija takega venca pri Zazuli (Vrh razglednika). Po močni sugestivni sili Prvega venca ter Drugega venca smo lahko prepričani, da bi Balantič vzdržal vseskozi pesniško napetost in pesniško izrazno moč, ki jo je imel v obilni meri. Bila bi to stavba, ki bi vsebovala čez dve sto sonetov, kajti obsegal bi 14 sonetnih vencev po 14 sonetov (196 sonetov) in še 14 sonetov kot magistralov k posameznim vencem in 1 sonetni venec (15 sonetov), ki bi bil zložen iz teh magistralov kot zadnji magistrale sonetnih vencev. Vanj bi se vsi venci stekli; zato bi moral biti spesnjen prvi kot izvir, kot matica vseh vencev. (Torej 225 sonetov!) In prav kot tak magistralni venec (seveda s premalo efektnim zaključkom — zato ga Balantič tudi morda ni končal, ker bi ga verjetno spremenil!) naj bi bil ta naslednji venec o Bogu, ki sem ga krstil Drugi venec (za razločevanje od Prvega), dasi je pred njim zasnoval vsaj dva, tri sonetne vence o smrti, kakor sem skušal dokazati v začetku tega članka.

Pesnik France Balantič je mrtev. Njegovi spevi bodo počivali. Ni nam znano, ali je te sonete nadaljeval in koliko je realiziral svoj načrt, mogoče pa se je tudi z njimi doslovno to zgodilo, kar je nekoč pel, da »moja pesem v plamen se spreminja«: ali ni zgorela z njim vred v Grahovem ter je tako z njegovim telesom vred skoprnela pod božji plašč, kjer je tako želela počiti? Mogoče jih bomo še kdaj odkrili po čudnih naključjih, toda upanja imamo malo. Vse, kar nam je zapustil, sem skušal rešiti v zbranem delu, ki sem ga naslovil skoraj z njegovimi besedami »V ognju groze plapolam...« Toda njegova duša je plapolala tudi v ognju božje milosti in ljubezni, kakor ga je najgloblje zajela v samotnem izgnanstvu v Gonarsu, da nam je kot »dobra piščal ovčarja med nebom in zemljo« zapel — zdaj samo še na svirel z eno melodijo — svojo uvodno pesem, ki naj bi se razbučala v himno Bogu in človeku, ki trpi in joče in išče, da najde mir in srečo v Njem, ki je središče vsega in konec, v Njem, katerega je tako pesniško močno označil z verzi:

Na dnu vsega se peniš Ti, si Ti,
Ti, jezero, neskončno hladni vali,
šele pri Tebi vse se umiri!
Da boji bi pri Tebi se končali!

Njegov boj se je končal pri Njem, ki mu je dal plačilo »kot delavcem na njivi« in njegovi »ustni poželjivi omočil s spanjem«, v katerem naj počiva v miru!

Dom in svet pa ga bo štel vedno med svoje najboljše pesnike in bo varoval pesem njegovega srca kot svoje dragoceno izročilo.

† France Balantič

Drugi venec

I

V molitev naj se razboli beseda,
ki zanjo trgam se s Teboj, moj Bog!
propadlega poberi me v svoj krog,
bolest po Tebi me ko rja razjeda.

Besed Te prosim, da srce odtoči
odvišno kri za davek Tvoj, o Kralj,
za sina, ki je šel za srečo v dalj,
ne prosi siva mati bolj pomoči.

Besed! Oj, kot ljubezni so objem,
kot trta močnih: do vseh lin se vzpnem,
kjer sopejo po Tebi žejna usta.

Srce zavrglo mir je delopusta
in vriska, kakor rezgeta vihar —
v pijanost me potaplja ta Tvoj dar!

II

V pijanost me potaplja ta Tvoj dar,
ta ogenj, ki me hoče razdejati,
porušil je ponosni grad prevar,
nemir ta kruti zdaj se z mano brati.

In z novim vinom mi natakaš vrč,
vse težje in močnejše kot mladost je,
s pestmi me biješ, tršimi od grč,
kot vse, ki so na zemlji Tvoji gostje.

In na zemljó mi dnevi so začárani,
kot s kodri sem ovil zapestja s travo,
a vem, da norec sem, ljubimec várani.

Samo nemir Tvoj zvest mi je vsekdar
in čas beži, kot Bistrica gre v Savo,
med nebom, zemljo sem pojoč ovčar.

Sl. 3. M. Tršar: Ilustracija k Balantičevi pesmi
»Pozabljenje« (linorez iz l. 1941)

Sl. 4. M. Tršar: Ilustracija k Balantičevi pesmi
»Nekoč bo lepo« (linorez iz l. 1941)

Sl. 5. M. Tršar: Ilustracija Balantičeve pesmi
»Goreti hočem« (v l. 1941)

Sl. 6. M. Tršar: Ilustracija iste pesmi v l. 1944

III

Med nebom, zemljo sem pojoč ovčar,
ujel v srce sem plodnosti požar
in luči vseh studencev v njem mi póljejo
in zlate sončne sulice ga koljejo.

O, naj iz mene vdre življenja moč,
privri svetloba, belec dirjajoč,
da spletam grivo ti z dlanmi razgretimi
in pošljem v dalj te s sanjami razpetimi.

Zakril bi rad, da sem spomin na deda,
in vse, prav vse razdal, razdelil sebe,
vso dušo vsakomur, ki mimo hodi.

Zatajil deda... Milostljiv mu bodi,
zdaj vem, kako me divja žalost grebe,
ko pušča samega ovac me čreda.

IV

Ko pušča samega ovac me čreda,
in ne bom strigel več njih mehkih run,
bojim se že prezebanja in cunj,
rumen obraz že zdaj mi kaže beda.

In vendar, kaj je dni prebela volna:
snežinke v soncu, na jeziku sol?
Šepečeš, da je kratka pot domov
in da ne pojde z mano skrinja polna.

Zato popotni vse naj razneso,
le milost daj, da grlo se izpoje,
še preden Smrt potiša pesmi moje!

Saj zanjo sem zamešeno testo
in čutim jo, ko rast me najbolj pali.
O, kakšni prsti so življenje stkali!

V

O, kakšni prsti so življenje stkali
in kaj so mi v to culo zavezali,
da z njo potepal bi se v večni čas
in Smrti večno rogal se v obraz.

A kadar je nositi jo težko,
pod glavo bi jo dal in vzel slovo
od vseh strani, ki sem se z njimi družil,
da včasih rad bi s Smrtjo se okužil.

Miru bi rad pred gladnim hrepenenjem,
čeprav pomlad preraste me z zelenjem,
morda se koprnenj znebi mrlič.

Pil bom. Kje so zidanice ključi?
Hrepenenje v nezavesti me ne muči,
pred njim drhtim kot žrtveni kozlič.

VI

Pred njim drhtim kot žrtveni kozlič,
pred hrepenenjem, nožem, ki ubija,
vendar rasto zenice kot brstič,
Lepote hrepenenje je gostija.

Razpet sem med slastjo življenja, smrti,
do blaznosti, Lepota, te bom pil,
v prešernem plesu z mano se zavrti,
ob tvojih nogah čelo bom razbil!

Ti vredna si, da moja kri te streže,
počakaj, kmalu gležnje oškropi ti,
ne beži kot v daljave modre ptič!

Ojoj, Gospod moj, pal sem v strašne mreže,
ni to upor, da nočem Ti služiti,
Ti veš, da sem samo ubog hudič!

VII

Ti veš, da sem samo ubog hudič,
veš, kakšnih rož si vdihnil krvi blazni,
Ti, Bog, ki daš utripati golazni,
zardeti češnji, kot da je deklič,

Ti daš, da soncu se razgali grič,
zasej se vame in srce izprazni,
odreši me sveta, te težke kazni,
da bom ostal s Teboj brez vsakih prič!

Na dnu vsegà se peniš Ti, si Ti,
Ti, jezero, neskončno hladni vali,
šele pri Tebi vse se umirí.

Da boji bi pri Tebi se končali!
Tako sem slab, le up se Te drži,
Ti Gospodar si duše in živali!

VIII

Ti Gospodar si duše in živali!
Ah, duša, v gobavih dlaneh zlatnik,
v dlaneh, ki krči skopi jih bolnik,
Ti čakaš, da iz njih se zakotáli.

Kdaj še so za Gospoda Te priznali!
Vendar me mami svobodni Zvodnik,
ljubezen, sen o sreči, groze krik,
da padam kot pod kamenjem drhali.

Pomagaj z milostjo, položi jarem,
brez Tebe ni mi pomoči, Gospod,
kako naj sam Zvodniku glavo starem?

Pritisnem usta naj na rob posod,
ki še diše po Tebi, Vinu starem,
s poljubom Tvojim varen sem povsod!

IX

S poljubom Tvojim varen sem povsod,
ne šteješ v zlo molitev mi izdavljenih,
za zdravje jok mi daš ko grenek plod,
ne vprašaš za račun o dneh zapravljenih.

Lepota! Ti! Poznam te skoz tenčico
solzá kot sonce skoz žareč oblak,
spoznal sem, revež, zlato te pšenico,
za glad do zdaj dobil sem ovsenjak.

Ti si nebo in zemlja, jaz pa volil
odpadke zvezd in sadja sem lupine,
krvav izpraskal sem se iz zablod.

In vendar si za pevca me izvolil.
Če hočeš, da bom Tvoj in poln vedrine,
pokliči k soncu me na sinji prod!

X

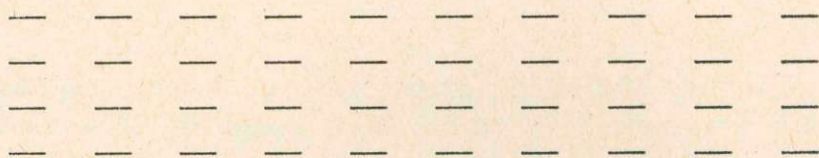
Pokliči k soncu me na sinji prod,
da vredno tamkaj proslavim Tvoj god.
Zgaral sem se za svatovsko obleko,
dlani ko usnje so in ne ko mleko,

za ples pripraven nisem, sem bolj trd,
v obraz — če ne bi sanjal — bil bi grd.
Me ljubiš? Vsaj za norčka me porabi,
da Tvojim vriskal v srečni bom pozabi!

O, kdaj uzrl bom luči Tvojih miz!
Mordà še ni raztrgan padcev niz,
tako globoka duše je kotanja!

Mordà hudo bo, da še solz bom stradal,
vendàr bom s pesmijo srce prebadal,
ukaz Tvoj v krvi k petju me priganja.

XI—XIV

Magistrale

V molitev naj se razboli beseda,
pijancu si zaupal ta svoj dar,
med nebom, zemljo sem pojoč ovčar,
zapušča me ovac, oblakov čreda.

O, kakšni prsti so življenje stkali,
pred njim drhtim kot žrtveni kozlič,
Ti veš, da sem samo ubog hudič,
Ti Gospodar si duše in živali.

S poljubom težkim snubiš me povsod
in kličeš k soncu me na sinji prod,
ukaz Tvoj v krvi k petju me priganja.

Berač bi bil brez svojega vriskanja,
samo srce imam od vseh stvari,
srce je sadež, ki diši, diši.

Stanko Majcen | Bogar Meho in Marija

1

Krščen je bil za Melhiorja, otroci smo ga klicali za Meha, Marija pa je bila ona prava in edina, Mati božja in devic Devica...

Toda tega je že nekaj desetletij in hudo mi je, ko zbiram spomine. Zbledeli so, zamrli v črti in barvi in komaj še si prikličem sliko v spomin.

V kmetskem domu vélika ‚hiša‘, dve okni proti soncu, dve v senco. Svetló v hiši kakor pod samim soncem. Pôd se kar bliska v oknih in na videz še po stenah, tako je bel. Te stene so ovešene z načetimi, na pol obdelanimi in dodelanimi razpeli s Križanim, ki mu glava že gleda iz grobe lipove gmote, Bogu podobna, rebra so že prešteta na levi in desni, tudi je že zaznamovano z grafitnim križcem mesto, kjer naj bo popek, prt okrog ledij pa je še kakor iz repe izrezan, brezobliččen in surov, o nogah še nikakega sledu. Teh križev je najmanj dvakrat po deset, v raznih velikostih. Barva se še ni dotaknila lesa. Lipovina ponekod poka, kakor bi bila žejna vode, ponekod so razpoke zadelane z lesom in na novo poskobljene, vendar se telesu pozna, da ni iz enega lesa: mašilo se divje razločuje od temelja... So pač umetnine, kakor jih je umetnik po navdihu zoblikoval in, kjer mu je navdih zastal, tam je zastalo tudi rezilo.

Meho sam stoji pred veliko zeleno pečjo v srajci in bragešah in nas vprašujoče gleda. Podoba je, da stoji pred pečjo po ure in ure tudi, kadar je sam, in gleda v te stene.

Meho je bled človek tridesetih let, upadlih oči in sršečih obrvi. Tudi pogled mu je ‚bled‘; nikoli nismo otroci temu pogledu rekli drugače, čeprav točno ne vem, kaj naj bi beseda pomenila. Mož je pač sanjal, ko je gledal; gledal je nekako iz velike globine, od daleč in komaj mu je pogled na tej dolgi poti dosegel naše otroške oči...

»Meho, Meho, Meho... Kaj imate gotovega? Župnik čaka, ključarji so nejevoljni, fara godrnja... Kdaj bo misijonski križ končan?«

Mehu se je pogled užalostil, naglo je pregledal galerijo svojih krucifiksov, dve steni z dvajsetimi križi in, ko tudi sam ni mogel dognati drugega, kakor da misijonskega križa še niti začel ni, se je živo sklonil nad odprto miznico, posegel po ščepec tobaka, si ga zatlačil v pipo in zapalil.

»Ah, kaj ti vaši križi in misijoni, sédimo rajši in se kaj pomenimo!«

Meho je bil ves v soncu, ko je govoril te besede; ali je čez dan delal kaj ali nič, če so mu prišli otroci pod večer, je ‚delo‘ zaključil kakor kak težak, si s krajcem predpasnika otrl s čela pot, ki ga ni bilo, poloputal predale, zmetal dleta, bate in rezila na kup in se ozrl po delavnici, kot bi hotel reči: »Žena, zdaj pa daj za četrtnko vina, nadelal sem se in zaslužil sem si.«

Kakopak, žene ni bilo, saj Meho je bil samec, četrtnke vina pa tudi od nikoder, saj Miholjeva hiša, ki je v njej vedril, ni premogla vina. Bili smo tu samo otroci za delopust, in tudi to je bilo Mehu nekaj.

Odvezal si je predpasnik in ga zalučal visoko na peč. In vtren so bile odprte duri — delavnica naj se prevetri! — in vtren smo sedeli poleg njega na hlodih za Miholjevim hlevom.

To je bil čas, ko se je oglasil snéženski zvon v pozdrav Mariji, v spomin njenega materinstva in trpljenja, v hvalo njenih milosti in lepot; zvonjenje je kakor viselo v zraku, zibalo se nad hribom in dolom in utihnilo daleč tam nekje nad murskim poljem, kamor so se bili zgubili zvočni valovi.

In smo Mehu zastavljali vprašanja po mili volji in brez reda:

»Ali se vam je tudi danes zlomilo rezilo?«

»Kaj pa lipov panj, ki so vam ga pripeljali ono soboto: bo za kaj ali ne bo za nič?«

»In barva, tista barva za žeblje, ali ste jo dobili?«

Meho je odgovarjal ali pa tudi ne; iz večine nam je žalostno gledal v oči, kot da sprašuje, ali mislimo res, ali se nam vse to res zdi tako važno? Njemu ne, Boga mi, da ne...

Naše najusodnejše odkritje je bilo to, da Meho svojih umotvorov ne spoštuje. Kar je viselo mlajših Zveličarjev po vinogradih, ob križiščih cest, na nevarnih zavinkih ali v strmih klancih, na starem lesu ali na novem, so bili vsi Mehovi. Toda Meho ni maral zanje. Vesel je bil, če se je dela znebil in če je prejel skromno plačilo. Ali so križ postavili in ali so njegovega Zveličarja na križ pripeli, ga ni zanimalo.

»Če je torej misijonski Zveličar gotov, kdaj, mislite, da ga bodo blagoslovili?«

Meho je preložil glavo z desne rame na levo in se zgubljeno zazrl v ščavje Miholjeve brajde.

»To je župnikova zadeva; tudi ga ne bom šel gledat, ko bo visel. Naročili so ga, imeli ga bodo. Nisem umetnik, da bi jim odkrival čuda telesa in trpljenja, mislim, da se tudi naročilo ni tako glasilo. Križano telo pa bom izrezal, in naj bodo zadovoljni z njim, kakor bo.«

S to obupno oceno lastnega dela se otroci nismo ravno strinjali; Mehovi bogovi niso bili nikomur v pohujšanje, kaj še za smeh ali kratek čas. Splošno pa je bilo mnenje, da mu pod rezbarsko roko nastajajo Kristusi vsi enaki, nekoliko topi v izrazu in netočni v anatomiji človeškega telesa. Iz župnikovih ust smo slišali celo stavek: ‚Flectere si nequeo superos...‘ kar smo si razlagali tako, da Mehova umetnost ne uživa milosti niti v nebesih, kjer je vendar usmiljenje doma, kam li da bi ugajala na zemlji.

Ljudje so žal govorili še vse drugače o Mehovih rezbarijah, toda to je bila že zloba...

Čudno pa je bilo, da se Meho ni mogel lotiti kipov Matere božje, ki po stari navadi stoje na polici pod Kristusovimi nogami. Ne, Matere božje Meho ni prevzel, nje Meho ni dolžan postaviti na polico, o Materi božji naj se mu sploh ne govori, če naj ne bo zamere. Mati božja ni bila naročena, za Mater božjo nima lesa ne rezil ne dlet ne batov, Matere božje ni ‚študiral‘, zanjo nima barve ne obleke in sploh... Meho je bógar, Marije izdelujejo drugi.

Ták je bil Meho, kadar se je soseska razburjala, da so Mehova razpela brez Marij in da se je v faro vtihotapilo poganstvo ali vsaj kričeče krivoverstvo. Sin umira v smrtnih krčih na lesu križa, Matere pa pod njegovimi nogami ni, kjer je vedno bila, kot da je krščanski svet nanjo pozabil ali jo celo zavrgel...

»Meho, kje so vam matere božje, ali ste jih zarezali?«

Meho se je nasmehnil. V tem nasmehu pa ni bilo šale. Nategnili smo ušesa, da ne bi zamudili nobene besede. In Meho je izgovarjal zlog za zlogom, kakor bi tiskal:

»Naše ljube Gospe ne more upodobiti nihče take, kakršna je bila. Bolje, umetnik« — za umetnika se je klical, kadar je tako naneslo — »bolje, umetnik, da se je sploh ne lotiš.«

»Pa zakaj ne?«

»Zato, ker je nihče nikoli ni videl take, kakor v resnici je. Mati božja je lepa kakor srna, lepa kakor sonce, lepa kakor sam sodni dan — vi otroci tega ne morete razumeti, zato je bolje, da molčite.«

»Mati božja — hm — zakaj bi je ne mogli izrezljati, če izrezljate Kristusovo telo na križu? To nam je uganka. Mati božja pač pod križem joče in jokajoča žena v ruti in z molkom — prava reč...«

»Težka reč, pretežka. Bom nekoč, kadar bom pri sebi, upodobil tudi njo, toda to bo samo enkrat, enkrat za vselej, kdo ve po čigavem naročilu in za koga. Pomnite, otroci, takrat pa bo Mati božja resnično stopila med vas in bo stala, kjer že bo stala, kamor že jo bodo postavili, kot bi bila stopila z neba: s tisto svojo belo nogó, s tisto svojo belo rokó, s tistim svojim obličjem, ki mu ga pod soncem ni podobnega, z gubo v obleki, bogato nagubani, ki je že sama ob sebi skrivnost in razodetje. Da, otroci, to bo čas, ko Meho ne bo več živel, nad njim pa bo razgrnjen plašč tiste Gospe, ki jo je bil s svojim rezilom v lipovini pogodil kakor noben drug pred njim in kakor je noben drug za njim več pogodil ne bo... Takrat bo konec Mehovi obrti in še marsičemu...«

Gledali smo ga neverno in, kakor mu je pobliskavalo oko in so mu igrale čeljustne mišice, smo se čudili takim spremembam v njegovem obrazu. Imel je skrivnosti Meho, ni da bi dvomili o tem, ali skrivnosti so se nam zdele bolj podobne slabostim Meha obrtnika, njegovim omejenim sposobnostim, nego li nekim skrivnostim, ki jih prikriva njegova umetniška duša.

Misijonskega križa Mehovega sneženska fara ni videla nikoli. Bilo je rečeno — Miholjevi so tako sporočili — da lipovine v takih izmerah sneženska fara ne premore in da je bilo že zaradi tega potrebno povprašati v trg, kjer se je umetnik našel na obrat in brez vse sile, kakor da je na naročilo že čakal.

Meho se ni vznemiril, pomirila pa se je tudi fara. Že dolgo stoji misijonski križ ob vzhodni steni cerkve, z Marijo pod znožjem in tudi sicer ves, kakor biti mora. Mehov ni, Mehu pa tudi ni treba, da se razkazuje s svojimi umetninami pred vsem svetom, pobožnim in prebirčnim; število njegovih znamenj je sicer neomejeno, omejeno pa je vsako znamenje posebej: Marije nima, in to se mu očita neprenehoma...

Tisti čas je bilo prispelo pismo od strica, cerkvenega dignitarja: „Dragi otroci, kako živite? Ali naš križ še stoji? In kakšen je Razpeti na njem in Marija pod njim? Osvobodil se bom dnevne tlake za dan ali dva konec septembra in prišel (priletel) k vam, samo želim, da takrat in za to priliko blagoslovim prenovljeno znamenje naših očetov. Velja? Če velja, dragi otroci, oskrbite vse, kar je potrebno, pri bogarju, pri župniku in pri sosedih, da bo dan slovesen, kakor je to že stara navada v kraju, ki v njem živite. Bog z vami in z menoj, siromakom, vaš stari stric.“ Odgovorili smo mu še z istim slom: „Dragi stric, Zveličar je črviv, nog sploh več nima, Marija na polici je razčesnjena od vrha do tal in dežuje vanjo. Sramota je, kako Sin in Matj nimata niti več oblik, ki bi se v njih mogla pokazati bežnemu svetu, kaj še kristjanu, ki postoji in pomoli. Vse je ena prhnoba. Pooblasti nas, da naročimo novega Boga in novo Marijo, pa ti sporočimo dan blagoslavljanja, ki bo na moč slovesen. Upoštevaj razmere in ne umišljuj si nemogočih stvari! Tvoji nečaki in nečakinje.“ Že čez dva dni je odgovoril stric izsred aktov in sej na konzistorialnem papirju, ki ga je bil obrezal in preganil na obseg pisemskega: „Ljubi otroci, oskrbite vse, pridem, pridem, pridem.“

Čeprav smo poletje za poletjem samo letovali na „njegovem“ — to skromno „njegovo“ je bila dediščina po očetu, našem dedu — smo se vendar čutili pravi lastniki te zemlje od prvih dni. „Da je le kdo zunaj“, je bila njegova želja, in pospremil nas je vsakega julija, ob zaključku šole, na mestni kolodvor z žarečimi očmi. Njegovi obiski — da, samo obiski so bila njegova kratka bivanja na lastni zemlji — so bili redki, kakor to drugače biti ne more pri gospodu, ki je pripet k pisalni mizi in se od nje odmakniti ne more brez muk in tri sto sitnosti.

Torej, strica smo imeli v žepu, kaj nam še manjka? Manjka še bogar Meho in njegova umetnost.

Povabiti ga k vinogradu ni kazalo, ker mož razen Miholjeve strehe ni hotel poznati nobene.

Srečali smo ga v „kurjem“ klancu, ko si je v sijajini milega večera ogledoval lipove panje, ki tam stoje pozabljeni in prezrti, nikomur v korist, komaj gobam za znamenje in kažipot, da se je tu dobro ploditi...

Razložili smo mu zadevo in Meho je pordel. Za „ordinariat“? Nikakor za ordinariat, strašni Meho, stric je samo kanonik in kot tak nič bolj in nič manj zahteven kakor vsak drug smrtnik. Novega Zveličarja si želi na obcestno razpelo in novo Marijo. Ali bi prevzeli?

»Križanega že, Matere božje pa ni v moji „škofiji“.«

Tako smo se ločili, nekam čudno ločili od umetnika, ki je bila od njega odvisna vsa naša sreča, ves naš uspeh.

Meho si križa niti ogledal ni; bo že tak, kakršni so vsi, je zamrmral ob slovesu in potonil v senco goščave, ki je Miholjevino prikrivala našim očem.

»Ali zdaj veste za koga?« smo kričali za njim v zeleni mrak, »ne za škofa!« »Vem, vem,« je odmevalo nazaj, vendar smo bili prepričani,

da mu je bil ta čas pred očmi sam škofijski šematizem, in sicer s svojo prvo stranjo.

Križanega smo mu zaupali, Matere božje pa ne, in tako smo se sredi tedna, še dolgo pred delopustom, zopet znašli pred njegovimi okni. Miholjka je v ógradu okapala povrtnino.

»Mojster Meho, da ne pozabite na Marijo! Naj vam bo sveto, kar je naročeno: Križani, kakor že ga uredite, pod njim pa kip, že veste čigav — če ga ne bo, joj vam in vaši umetnosti!«

Meho je po Miholjki poslal glas, da je čul in razumel, za Marijo pa da ne more jamčiti. Križani bo, kakor se za ljudi ,okrog škofa' spodobi, Mater pa naj si gospodje prineso iz mesta, če jim je toliko do nje.

V delavnico nas ni spustil. Razumeli smo, da mojstra, ki dela na rok, ne kaže motiti, in pustili smo ga v samoti snovanja in svobodi ustvarjanja, kakor da je sam Rodin ali Meštrović in ne Melhior Tegoba, rezbar pri Mariji Snežni, Miholjev dol šte. 3.

Stric se je pripeljal v koleslju in srečno smo širokega gospoda zložili pred prag. Tolikanj se je radoval snidenju z nami, da sprva ni mogel spraviti besede iz sebe. Samo gledal je, gledal vrata, okna, strešni žleb, sèp in brajde in še skremžil bi se bil, da mu nismo solz združnili s smehom. Po večerji smo mu razkazali kamnitno mizo, ki za njo sedimo, kamnitno klop, stopnice, ki se po njih spenjamo spat, koprive, ki bohotijo za plotom — vse, vse je hotel videti, in še mu ni bilo dovolj. Pod noč smo udarili tarok, zgubljal je kakor za stavo, čeprav je bil ,kapiteljski' in med samimi nami, ki smo komaj vedeli, kaj so karte — toliko, da smo na križ in njegovo jutrišnjo blagoslovitev skoraj pozabili.

Ob petih se je zbudil in nas zbral okrog postelje ob hudih samoočitanjih.

»Otroci božji, kako je s križem, ali je náred, ali ga bom mogel blagosloviti — saj zato sem prav za prav prišel?«

»Vse v redu,« smo ga potolažili, »samo Marije ni. Je Meho ni hotel. Saj poznaš Meha.«

»Ne poznam ga, vendar sem čul zanj in za podobne mu mojstre. Trmoglavni so; kakor so uredili, tako pa bo. Boga imate?«

»Ah, stric, saj brez Boga ne bi bilo niti blagoslavljanja. Visi, pripet je, kakor samo pripet biti more... Brez skrbi bodi, na prazen nič te ne bi bili vabili.«

Marije res ni bilo; stric je po pozni maši blagoslovil razpelo in telo Križanega, na prazno polico pod Zveličarjevima stopaloma pa je kanil kapljo blagoslovljene vode. »Če bi se umetnik premislil, čudna so pota človeške trme, naj vam bo to znamenje, da je za Mater božjo pripravljen prestol tudi na tem skromnem vašem in mojem vrhu. Ave, Marija!«

Ozrli smo se na prazno polico vsi, kar nas je spremljalo strica na povratku nazaj v mesto, in nič nismo bili žalostni. Obešeni za blatnike koleslja, ki je čvrsto drčal, sedé pri kočijažu na kozlu, spoprijeti z vzmetmi od zadaj, tako smo ga pospremili z ,véliko asistenco' do cerkve, do vrh klanca, od ondod pa je moral sam nadaljevati pot v neljubo mu mesto, nazaj pod nevšečno mu dostojanstvo, pod jarem službe in robstva.

Še se je ozrl za nami in oblak prahu ga je zagrnil očem.

Vračamo se in skozi mrak spuščajoče se noči pokaže otroški prst na polico pod Kristusovimi nogami:

»Marija stoji!«

Zapičimo pogled v polje, določeno za Marijin kip, in kaj ugledamo?

Marijo! In kakšna je? Komaj se dado razbrati v somraku obrisi postave, črte in gube obleke, obradek in čelo... Marija je kakor vse druge; da ni bila borba zanjo toliko ljuta, še zapazili bi je ne bili.

Tako pa ne stojimo pred njo in okrog nje le mi otroci, stoji vsa soseska in še sosedov Bari si od začudenja ne ve kam...

»Ni je bilo in je ni moglo biti... zdaj pa je. Prikazen!« je čveknila Jula, občinska reva, in Jera, malo trknjena gostača Nekrepovih, ji je pritrdila; Jula je pošepala z ubogo nogo in ponovila svojo modrost vsakomur, ki jo je hotel poslušati.

Ločili smo se od prelepega kipa — v mraku se je zdelo, da se nam smehlja z Mehovim nasmehom — in že smo bili za večerno mizo. Po večerji, utrujeni in zaspani od dogodkov dneva pa tudi od ljubezni do strica, ki nam je bil tako hitro minil, smo se že ozirali po posteljah, ko se od križa znova začuje šum in topot ljudi. In raztrgani klici: Marije ni, Marije ni!

Planemo in smo sredi pehajočih se komolcev, sredi gnetočih se teles. Polica pod Kristovima stopaloma je zopet prazna. Nikoli ni bila tako prazna, tudi ne pred ‚prikaznijo‘, kakor je prazna zdaj, ko je Marija že bila tam in je zopet odšla...

»Še tega nam treba, da se dogajajo čudne reči, ko tako ni miru okrog znamenja, samo da ga je postavil Meho! Z zlimi duhovi je v zvezi.«

»Ali pa smo vsi pripiti od dobrega kanonikovega vina,« se je odrezal bas čokatega moža, ki je bil pri blagoslavljanju navzoč, vedel za ves dogodek in še pomagal Krista pripenjati na razpelo, visoko in široko, kakor je bilo. To je bil blagodejni bas soseda Andrejca, ki je kmalu nato umrl nagle smrti pod hrastom, ki ga pa ni podiral za razpelo, temveč za sode...

Stara Marjeta se je prekrizala vpričo razpela, povzdignila oči k nebu in spomnila vse navzoče, da so umrljiva bitja, ki utegnejo že jutri gledati večnosti v nespremenljive oči.

»Grešnik je imel svoje prste vmes, grešnik je pripel Trpečega na križ, grešnik mu je pobarval žeblje, grešnik mu je Mater odtegnil sprva, ko pa je spoznal, da brez Matere ni odrešenja, jo je milostno postavil tja. In zdaj jo je zopet odnesel... Ah, kakšne nadloge še pridejo za vse to početje! Strela bo udarila v znamenje in konec ga bo... Amen.«

Tako je jadikovala stara Marjeta in poslušali smo jo z ježečimi se lasmi.

Ko se je bila ta temna družba kritikov porazgubila — v ušesih nam je še odmeval glas poslednjega godrnjača: saj je bila taka, kakor bi se bila najedla krompirja, uboga Devica — in ko smo že bili legli spat, da prespimo in presanjamo to čudno dogodivščino, ni žilica dala kdaj temu, kdaj onemu:

»Saj je vendar vse skupaj tako, da se je Meho vzlic vsemu odločil, da izdelava kip, enkrat za vselej, kakor je bil obljubil, ko ga pa je dodelal in skrivoma prinesel na kraj, ga je postalo sram, dvomljivca. Ni izključeno, da je slišal tudi sodbo, sveta o svojem delu, uničujočo sodbo, pa si ga je zopet stisnil pod suknjo in ga ponesel domov, kjer ga ima spravljene za boljše čase, za čase boljšega razumevanja svoje umetnosti.«

»Sram ga je postalo,« smo odločili vsi in žal nam je bilo umetnika, ki je na našo besedo tvegalo veliko delo svojega življenja in ki se mu je zrušilo mimogrede in brez potrebe, tako rekoč ob splošnem nezanimanju in popolnem nerazumevanju prizadetega občinstva.«

»Ubogi Meho in njegov življenjski, oeuvre! Samo da nam ne umre, preden ga ne utolažimo.«

V takih mislih smo zaspali in sanjali o hlodih za Miholjevim hlevom.

3

»Ah,« je vzdihovala Miholjka na kamnitni klopi in se presedala s konca na konec, »to je bil direndaj: zdaj, da jo bo naredil, zdaj, da ne, in komaj je začel, je vse zopet vrgel v kot. Če bo iz te Marije Marija, sem si dejala, rada počakam na sodni dan. Veste, otroci, da je tudi jokal vmes? Ta tršati, prekljasti, ko smodnik suhi Melhior — prav zalotila sem ga v joku. Ni umetnik, vsaj tak ne, kakor bi moral biti, z vihrajočo zastavo las in s srepim pogledom na vse, kar je pod njim, globoko pod njim — umetnik je pa le. Svoje bere umetnik. Boril se je najprej z lesom, ki ni bil prav prikladen, potem z orodjem, ki mu je nagajalo, in nazadnje še z barvami... Ko pa je dodelal, je bil ponosen na svoje delo, žarel je od ponosa... In potem je prišel dvom — najbrž je to ostrejša bolečina. In še ljudska sodba je prišla, ki pa ne boli tako... Saj nisem tega vedela poprej, šele pri njem, preprostemu obrtniku, sem se naučila. Prvi, ki podvomi v vrednost dela, je vselej mojster sam, in naj bo to Gašper, Melhior ali Baltazar, in šele potem se oglasi ljudska duša, ki pa kajkrat ni duša, temveč... vse nekaj drugega. O Bog, in zdaj je bolan.«

»In zdaj je bolan?«

»I, jetičen je, saj mu jetika gleda že iz oči. Še dobro, če jo ima od matere, navadno jo taki ljudje dobé od gladovanja.«

»Gladuje tudi?«

»Kako ne bi gladoval, če dela nima niti delati noče?«

»Delati noče?«

»Kdaj pa je še kak umetnik rad delal? Saj so vsi enaki: da bi se samo delalo, tisto že, ampak da bi se oni česa lotili, o Bog varuj!«

Zapored so se nam bile zapičile besede v možgane in nismo jih mogli sproti izpukniti: jetika, gladovanje, strah pred delom... Čudni ljudje, ki jih vse troje napade hkrati! Kako naj se branijo? Še Bog, da živé! In kdaj ga lahko obiščemo?

»Zdaj se ga ogibljite, zapira se in se skriva, ker mu ni mar človeka. Kadar bo utrdelo, kar je zdaj mehko v njem, bo že zopet za med ljudi.«

Zlasti vi otroci bi ga zadeli neprijetno, ker se mu je prav pri vas zgodilo tole...«

»Kaj se mu je pa zgodilo pri nas, Miholjka?«

»I to, da je svoje sanje postavil na polico in da jih je moral zopet odnesti. Varujte se ga, dokler je v dvojnem ognju...«

»V kakšnem dvojnem ognju, Miholjka? Ne razumemo vas...«

»Ogenj strelja nase sam, in ogenj streljajo nanj oni, svet, ali kakor se mu že pravi... Sanjal je in zdaj ima nesrečo od teh svojih sanj. Zase bi jih bil obdržal, zase, in še enkrat: zase, namesto da jih razodene svetu, ki mu mar sanj kolikor sráčjaka. Siromaki so ti umetniki, kmet-ski in drugi, pravi siromaki pred seboj in pred svetom... Razklepetala sem se ravno dovolj, da lahko grem domov, pa hvala za pijačo.«

Miholjka je oddrsela, ozrla se še po mizi, ki je bila za njo sedela, in se odzibala po vrhu, svesta si, da je odložila ‚pri otrocih‘, kar jo je težilo, da pa breme ni bilo kdo ve koliko in da ‚tudi otroci ne bodo omagali pod njim; usoda je pač usoda, umetniška pa še posebno‘.

Z Miholjko smo opravili, z Mehom nas je opravek še čakal.

»Če je tako bolan, da ne moremo k njemu?« smo spraševali preko sosedov. »Počakajte še dan, dva, pa boste prišli naravnost h koncu,« so odgovarjali na vsa usta.

Konec pa še ni bil tako blizu; brez vseh ovir smo vstopili, nihče nam ni branil, ko smo se bližali postelji, in Meho nas je sprejel, kot da nas je že pričakoval. Nadejali smo se spremenjenega obraza na blazini, izpitih rok na odeji, komolcev ko ptičjih kljunov — pa nič temu podobnega. Meho je ležal iztegnjen in pokojen, kakor da mu je čakanje na konec edino trpljenje. Koder črnih las se mu je zibal nad čelom, brki so mu štrleli iz nozdrvi kakor bodice, ustnico je tiščal na ustnico bridko in brez milpsti, vendar tako, da je nad njima plaval še nekak nasmeš...

»Nesrečni Meho, izza Marije, tiste naše Marije, se nismo videli več, in kaj vse bi si bili imeli povedati — ali ni tako?«

Meho je zganil roko, čop nad čelom se mu je pozibal in prikazal se je zob, jak, čokat okel na suhi spodnji ustnici.

»Pa je bilo vendar tako preprosto — ali niste razumeli?«

»Razumeli že, razumeli, toda ali je bilo vsega tega treba?«

»Najbrž, ker sicer se ne bi bilo zgodilo. Zgodi se, kar se zgoditi mora... Sédite, otroci z vrha!«

In sedli smo, kakor se je dalo, zakaj Mehova delavnica je bila še taka, kakor je vedno bila: brez stóla in stolice, same mize z ravnili, risbami, rezili in drugim rezbarskim orodjem ter pôd, pôd svetel ko steklo in čist ko nevestina bala.

»In kam ste spravili našo Marijo?«

»Vašo?« Meho je razprl oči in nam približal pogled tik do vejic. »Vašo?«

»Pa plačano je bilo vse, tudi kip pod znožjem je bil plačan,« je zinil najnepremišljenejši otrok med otroki.

Meho ni vzrožil. Preložil je glavo, kakor mu je bila navada, preden je izustil kaj tehtnega, z rame na ramo in rekel krotko:

»Plačano...«

Kar obrnili so se nam želodci pri tej besedi, in vprašalec je utihnil kakor obsojenec na smrt. Še besedo, pa pojdeš, bedak, iz izbe!

»Zdi se nam, da smemo vsaj vedeti, kam ste jo deli, to svojo Marijo. Če vi niste zadovoljni z njo, pa se vsaj prepričajte, kako je povšeči nam, preden jo zavržete!«

»Tu doli je,« je pokazal Meho z dolgim prstom pod posteljo, v temò, in tam je mogel biti zavitek, skrbno povezan, v škatlo položen, odtegnjen posvetnemu očesu in njegovi radovednosti — mogel je biti, če že ni bil... Škatla vsaj je bila, in to še dosti velika škatla.

Dotaknili smo se te škatle, pa smo videli na obrazu bolnikovem, da se dotikamo najobčutljivejše strune ‚rajnikove‘.

Še to moram priznati, da smo ga imeli za ‚rajnika‘, ko je še čvrsto živel, odgovarjal in se hahljal našim otroškim vprašanjem.

Ne, Meho še ni bil rajnik. Vsa njegova moč se je bila strnila, da ohrani pred napadi to svojo skrivnost pod posteljo. Čedalje bolj je postajal otročji, nam otrokom povsem soroden...

»Dajte, pokažite nam vsaj dleto, ki ste z njim dolbli Marijo,« smo hoteli vedeti.

»Tudi dleta ni več,« se je zasmel Meho s smehom, ki je bil podoben že goli lobanji.

»Vsaj stružje nam nasujte v predpasnik ali v žepe za spomin,« smo prosili, a Meho se nam je zarežal v prošnjo: »Tudi stružja ni, vse je razpihal vrag!«

»In ideja, ideja še živi?« je zagostolel zadnji radovednež.

»Kaj veš ti, smrkavec, kaj je ideja! Da ti ne bo slabo od nje, pazi!« Tak je bil odgovor, in molk za takim odgovorom ni mogel biti kratek.

Meho je umrl in naših kratkih obiskov pri njegovi postelji je bilo konec. Ničesar ne vemo o pogrebu, ničesar o njegovi zapuščini. Zapustiti ni imel kaj, saj je bil vse, kar je imel, on sam, njegova roka, njegova pest, dleto in bat...

Miholjka je še prihajala na vrh, že zato, da se ne pretrga spomin, ki se je gojil na rajnika pri nas in pri njih.

Sedela je tako neke nedelje popoldne za kamnitno mizo na kamnitni klopi, pa nikomur ni seglo v glavo, da bi dvomil o resničnosti tega, kar je pripovedovala.

»Takole nisem smela sedeti pri njegovi postelji, kakor zdaj sedim. ‚Ne tja, semkaj sédi, Miholjka,‘ me je popravil, ‚tam sedí Gospa, kadar pride.‘

‚Tedaj gospe sprejemaš na svojo zadnjo uro?‘

‚Pa še kakšne gospe! Je samo ena edina in ta ne izostane. Prišla je in še bo prišla: njeno ime je sveto.‘

‚Samo da se ti ne blede, mojster Meho, učen, kakor si.‘

‚Ne blede se mi, Miholjka; ona je prišla, ki mi je že zdavnaj obljubljen. Nisem se je ustrašil, ker sem vedel, da pride za konec. Prej

ni mogla priti. In morda je prav zato tako nedopovedljivo lepa, ker pride h koncu, ko je človek že okusil vse, prebavil vse, naveličal se vsega in mu je samo še do zadnje lepote... Oh, kako je lepa! Nisem vreden, da govorim o njej. Greh je bil, da sem jo skušal upodobiti. Rezal sem jo v les samo enkrat v življenju in še za takrat mi je žal. Nisem storil prav. Zameril bi se ji bil, da ni tako nesebično dobra, tako brezskrbna za svoje čare... In to človeka omami do pijanosti, če stopi predte lik, ki si niti ne domišljuje, da je lep, niti ne stopi predte zato, ker je lep, in ugotoviš samo mimogrede, da je poleg milosti, ki sijó iz njega, lep do brezumja...'

Presedla sem se, ker mi je bilo hudo poslušati táko govorico, pa me je z mesta okaral:

„Miholjka, presédi se semkaj, tam sedi Gospa, kadar pride...“

In še tik pred smrtjo — mislim, da se mu je iztekalo že zadnjih petnajst minut —: „Miholjka, ne sédi tam, tja séde Gospa, kadar pride...“

In še danes, ljubi otroci, verujte mi, da si ne upam sestiti na mesto, ki mi je bilo prepovedano, čeprav mojstra ni več in je že tam, od koder se gotovo več ne vrne. Ne, ne upam si...

To so sanje umetnikove, vidite, in naj mu bo mir in večni pokoj, ki ga tako zelo potrebuje.«

S tem je Miholjka končala povest o svojem najemniku, dodala pa je v splošno in koristno ravnanje vsem, ki bi se na take najemnike še namerili, tele modre besede:

»Obrt pa sem odjavila še tisti dan, ker sicer bi jo plačevala jaz. Meho namreč ni bil mojster, temveč pomočnik, obrtni list pa je imel na ime mojstra Pankraca Miholja, mojega rajnega moža...«

Mitja Šarabon

Iščem te ...

1.

Bil sem žalosten in sam,
trkal sem na tvoja vrata,
da bi pila me — kot trata
pije čisti vonj ciklam.

Mirne so ostale duri,
pa sem vedel, da domá si,
čakal sem, da se oglási
pesem tvoja v težki uri.

Pesem, k meni ni bilo te.

O, nikar mi ne poruši

sanj, ki še živijo v duši,

saj bom vedno hodil póte!

2.

Od moje k tvoji srčni krvi
razpet bil mojih pesmi most je;
spomin, spomin na trhli brvi
edini, zadnji tvoj še gost je.

Še moja misel k tebi hoče,
a vse pretežki so spomini,
podrli brv so; zdaj v globini
mi zapuščena duša joče.

3.

Kaj bilà si mi? Navdih,
srca mojega smehlaj,
moj najlepši, živi stih,
moja mala Butterfly?

Kaj bilà si mi? Moj dan,
moja moč in moja luč,
ali sem bil tebi dlan,
ti na dláni zlati ključ?

Ključ do mojih svetlih rim,
k moji duši lepa pot?
Saj ne vem. Zdaj mirno spim,
konec je veselja, zmot.

4.

Plavam po globoki strugi,
voda sega čez ramena,
v usta, preko lic, teména;
težka, težka so bremena,
ki jih čutim v smrtni tugi.

Vse telo je krhka gmota.
Z mene je izprana zloba
in veselje in tegoba.
Naj za roko zdaj do groba
vodi sestra me — samota.

Voda me kot kamen bije,
vedno huje, vedno huje,
kakor da železo kuje;
bolečina ne miruje,
vsega krije me in vije.

Mir je, mir je, zdaj sem srečen,
zdaj mi voda je kot mati,
ki mi za pijačo dati
hoče sen in spanje. Spati,
o zaspati spanec večer!

5.

Iščem te in čakam vedno
in teži me teža križa.
Daj v življenje moje bedno
z duše svoje pest drobiža!

Če ne moreš siromaku
dati duše v vsej globini,
drobce duše mi po tlaku
vrzi — meni so cekini!

6.

Kadar daleč boš v tujini,
 kje naj iščem te: med hrupom,
 v sólzah, smehu, v družbi z upom,
 v gledališču, med trpini?

Ne! Iskal te bom v bližini,
 v žarku, v kaplji, v zlati roži,
 na metulja lepi koži,
 v svoje sobice tišini.

V svojega srca globini,
 v svoje duše hrepenenju,
 v pesmih svojih in v življenju,
 ki je srečno v bolečini.

7.

Glej, cvetijo anemóne,
 v tej bogati, čisti sreči
 hočejo te vso obseči;
 lice tvoje v cvetju tone.

Ustne lepe so kot zarja,
 roža ti objema grudi,
 pesem se v pijačo nudi,
 sonce v žarek te ustvarja.

Vaza sreče pa je prazna;
 srečna nisi, si le kupa,
 ki je vanjo strup obupa
 natočila roka blazna.

8.

Izmučen sem, bolijo me že pesmi,
 oko je môtno že in misel suha;
 a prosim te, povej, povej zares mi,
 kaj jaz sem tebi: pesem, košček kruha,
 ki ti je hrana; ali sem ti skorja,
 da jo odvržeš; mar sem puh kožuha,
 da vanj podrgneš svoje lépo lice?
 Sem sonce, ki čez daljna ti obzorja
 v obraz zasije; sem ti klic resnice?
 Če sem ti roža, prah na listu cveta —
 imej me rada — svojega poeta!

Stanko Kociper | Koline Rudeka Novaka

Na iš na... Mali... Iš na...« je plala koruzo in klicala svinjo z mladiči. Na deteljo jo je spustila, da bi se mladiči malo razletali in najedli svežega zelenja. Hči Micika jo je šla iskat. Zdaj pa ni od nikoder ne svinje z mladiči ne Micike.

»Na! c, c, c, c!...« je cmokala. »Maliiii... Mali, mali, maliiii... Na iš na... — Kristuš, da je od nikoder ni.«

Vzpenjala se je na prste, da bi prek slivja pod plotom videla na deteljišče.

»Maliii... — Micikaaa...«

Odmev njenega močnega glasu je kar lomastil po grabi, da so se odzvali celo Školibrovi gosaki, ki so svojo družino vedli iz potoka domov, le od Micike in svinje ni bilo nobenega odziva.

»Saj je že noč. Še prehladili se bodo pajcki. — Micika... Na iš na...«

Zdaj so že pastirji, ki so na ledini napajali živino, klicali Miciko, kot da bi je ne videli prav dobro, kako se je za mejo stiskala k hrastovemu deblu, držala predpasnik na obraz in najbrž jokala. Kajpada: cmerila se je. Novákov Rudek stoji poleg nje; saj mu kosa na rami pobliskava v zahajajočem soncu kot umirajoči plamen. Rudek je dobil poziv za vojake in zdaj je pač razumljivo, da Micika mora tuliti. Da se imata rada, to pa so že tudi vsi pastirji vedeli.

Novákovica je bila vdova in sta z Rudekom sama gospodarila na sredi brega. Ljudje so jima pravili, da kraljujeta nad lešniško grabo. Sama sta res bila z materjo, ker se je starejši Peter že oženil na grunt nekam za bregé. Dobro pa se jima je tudi tako godilo, da si je marsikatera dolinska deklina zaželela k njima na breg, čeprav bi morala na hrbtu tovoriti vodo izpod šume v dniki. Poleg tega je pa bil Rudek tudi čeh, da je deklina kar slabost obhajala, če je zapičil vanje globoke črne oči. Čez pleča je bil tako širok, da menda nikdar več nobenega čeháka ni skominalo, da bi se mu zameril, če mu je le eno samo primazal. Udaril pa je rad, kjer je bilo treba. — Zakaj bi sicer zrastle takšna drva med goricami? — In tudi to je Miciki neznansko ugajalo na njem. Kaj je vendar lepšega kot imeti fanta, ki se ga sitni pókavci tako boje, da se še od daleč ne upajo sliniti za teboj in jih zato lahko tembolj izzivaš? Zdaj bo pa šel in devet mesecev ga ne bo, da bi vriskal z brega in ponoči tako narahlo potrkal na okno, da še mala Hanika ni slišala, ki je spala poleg nje.

Rudek jo je tolažil:

»Jutri pridem po pajcka in, še preden bo zrel za koline, bom že zopet nazaj. Nič ne jokaj, Micika! Lepega prašička mi izberi, da bodo mastne koline. — Pa pušeljc pripravi...!«

»Booom...« je smrkala.

Tudi njemu ni bilo kar tako, za devet mesecev pustiti Miciko, da je ne bo mogoče božati po zlatih laseh in zagorelih licih. Zato pa je delal obema korajžo:

»Kakšen čeh pa je, kdor ni vojak?«

»Da-a,« je kolcnila.

Zdaj je pa že bilo res toliko vpitja po grabi, da sta se morala ločiti. Kakor bi se mu rada obesila na vrat, ga je mogla samo na hitro z vročimi ustnicami pobožati po licu in Rudek jo je komaj mimogrede krepko stisnil za zapestje.

Potlej se je spustila v dir in kar po bližnjici preskakovala plotove in potok, kjer je svinja slišala gospodinjin klic in jo z mladiči mahnila kar čez travnike proti domu. Tik pred lesu jo je dohitela in se vsa zasopljena na vso moč trudila okoli migetajoče drobnjadi, kot da bi ji res delala bog ve kakšne težave. Za njo pa so še pastirji z biči pokali in vpili, da je bila še bolj zmešana.

»Kaj le delaš tako dolgo, da te od nikoder ni? — Še mladiče prehladi!«

»Ko pa jih ni bilo mogoče nikamor dobiti. Stara je tako sitna...« je mahnila svinjo s šibo čez pleča, da je kar zacvilila.

»Pa tako sitni menda le niso bili, da bi bilo treba jokati, kali,« jo je zbodla mati, ki je vrgla pogled čez grabo in videla, kako je tam čez šel v breg Novákovičin Rudek s koso na rami in si žvižgal, Micika pa je bila objokana. »Menda je le on bil siten...«

Miciko je zažagalo. Toliko da se ni sesedla. Da bi mati kaj vedela? Morala je zbrati res vse moči, da je kolikor toliko mirno vprašala:

»Kdo?«

»Rudek vendar...«

»Je vpil nekaj čez potok, naj vam povem, da bo jutri prišel po pajcka.«

»Le lepega mu izberi,« je mati rekla tako čudno, da je bila Micika res čisto zmešana, ko je stopila v kuhinjo po žehtar in vzela škaf, da bi šla mlestat, ker je pastir takoj za njo pripodil krave.

Ko sta jih privezovala, jo je celo pastir podražil:

»Zdaj pa ti bo šel...«

»Marija, a že res vsi vedo?« jo je kar zamajalo, da ji je samo po sebi že drugič ušlo nepotrebno vprašanje:

»Kdo?«

Prek krav je z očmi iskala pastirja, ki se je v temnem kotu ukvarjal s teličkom, da bi uganila, kaj smrkavec misli.

»Kdo le? Misliš, da sem slep? Nisi slišala, kako smo ti z biči igrali mazurko?«

»Ti... — Glej, da boš tiho!«

»Žemljo mi kupi v nedeljo, pa živa duša od mene ne bo ničesar zvedela.«

»Dve...«

»Tem manj; bogme...«

Kako je to noč molzla, ni vedela. Topli curki mleka so se penili v žehtarju: gre, gre — gre, gre...

Ona pa bi se tako rada jokala, če bi si upala... Povrh pa ji je še mati zabrusila, da je pol mleka pustila v vimenu.

Drugo jutro je navsezgodaj spustila prasico z mladiči na dvor, da bi si ogledala vse po vrsti. Izbrala je res pajcka, ki je bil kot samo mleko.

»Ta bo,« si je dejala in jih zaprla nazaj v hlev.

Proti večeru je Rudek res prišel in Micika je imela pripravljenega prašička in pušeljc.

Pajcka je stlačil v vrečo, se od vseh lepo poslovil, Micika pa mu je namignila, da jo je za listnjakom počakal.

Prinesla mu je dišeči pušeljc iz kipečega šeboja, klinčkov in bajželjke. Z mehko pobožnostjo mu ga je zataknila za klobuk. Potem se ni mogla zadržati. Oklenila se ga je ter mu dala za slovo žgoč, trepetajoč poljub. Bilo ji je, da bi se ga vedno tako oklepala in ga ne bi nikamor pustila — tega ljubega fanta.

Za hribi pri Svetinjah je zvonilo večernico. Obema se je zdelo, da pobožno vabilo zvona še ni nikdar tako milo zvenelo nad lešniško grabo. Zdaj, ko se Rudek poslavlja, je Micika čutila, da mu mora za na pot napraviti križ. Rudek je odložil vrečo, da bi se ljubemu dekletu prav tako oddolžil. Potem sta se še nekaj hipov drug v drugega zamaknila, kot da ne moreta narazen. V Rudeku se je stiskalo in napenjalo srce s takšno silo, da je pozabil na vse okoli sebe. Samo božal je deklino po vročih licih in ji gledal v pohlevne oči.

Vse bi bilo tako lepo, da se ni pajcek izmotal iz vreče in jo ucvrl okoli hrama.

V tem hipu je prišla po cesti izza ogla stara beračica Šlútekovica in tiho šepetala večerno molitev. Zagledala je, kako se je prašiček izmotal in ušel in se ni mogla več zadržati, da ne bi že obenem konca molitve zakričala:

»... vekomaj amen... Prasè beži... Prasè je ušlo... Hoj... hej... Primate ga...!«

Stala je na sredi ceste in krilila kot čarovnica s palico po zraku, da se je prasè menda tudi nje ustrašilo in še bolj teklo.

Vsi so se zapodili za njim; še pes. Rudek ga je tik pred hlevnimi vrati vsega zbezanega ulovil in ga stlačil nazaj v vrečo. Tako ga je bilo sram, da je vrgel vrečo prek rame in brez besed kar zbežal skozi slivje proti domu. Zadosti pa je le bilo, da sta Mastén, ki se je pravkar od nekod pripeljal, in žena videla, da je imel za klobukom tako kito cvetja, da mu ga je na stran vleklo. Spogledala sta se in šepnila:

»Ta dva nekaj spletata...«

»Pa naj,« je rekel Mastén. »Fant je priden delavec in gospodar bo menda prav tako dober, kot je mati. Dobro se ji bo lahko godilo, čeprav ne bo kmeta dobila. Posebno, če ga ima rada...«

Imel je svoje račune in se je obema zdelo tako prav.

Potlej je oče zavpil za Miciko:

»Kdaj pa prav za prav gre, da je takšna reč...?«

Micika ni prav nič več mogla pomisliti, kaj oče misli in kako.

»Juuuutri...« je zatulila in se opotekla v hiško, da je še k večerji ni bilo.

Tako je to leto šlo poletje po lešniški grabi in čez gorice tiho, komaj opazno. Pač pa je Micika presedela nekaj nedeljskih popoldnevov na predóknih in zrla v breg, kjer je Rudekova domačija žarela v soncu.

Kot majhna kokoška je počenila hiša prav v sredo med gorice. Če je sonce sijalo prav v njene svisli, je bilo, kot da mežika in vabi. Miciko je to še bolj dražilo, da se ji je delal srh po grudih in ledovju, kadar se je zamaknila v breg tja čez. Tolikokrat se je tako živo zagledala v pisano reber, da se je začudila, kako to, da še ni tam, kadar so jo morali iz preišljevanja klicati k opravi pri živini.

Vse se ji je zdelo tako skrivnostno tam prek, kot da je sama lepa ljubezen ustvarila tisti košček goric. Tako ljubko se je rdečil dimnik na Novakovičini strehi kot roža na putkini glavi. Prav zares. Za hramom navzgor so se plavile gorice, kot da se svilena ruta suši na soncu. Pod hramom pa slivje s ptiči — oh, kot da so ptiči prav važna zadeva v njenem preišljevanju o bodočih načrtih — potem pa njive s cvetočo ajdo in šuma spodaj, da grabo menda samo slutiš nekje, kadar stojiš na podstenju. Na vrh pa jagnedi in klopotec vmes. Ej...

Kako lepo pa šele morata imeti notri! Ko bi človek mogel videti! Tako jo je mikalo, da bi šla pogledat. Pa si ni upala. Saj sama ni vedela, zakaj ne. Saj se ji je zdelo to celo neumno. Kaj bi bilo, stopiti noter, kadar hodi po vrhéh za težaki? Upala pa si le ni. Saj sploh še ni bila v tem tajinstvenem, tihem hramu. — Pač. Pa takrat sta še bila oba z Rudekom šolarja. Takrat sta se lasala. To pa je zdaj že tako daleč, da menda že res ni. Zdaj ga ne bi lasala. O pač, bi ga včasih — pa še kako — kadar jo razdraži s tistimi ogletimi očmi, ko ne veš, ali se smejejo in vabijo ali norčujejo. Ampak to bi bilo iz ljubezni, veste... Saj mu še pisati ne upa drugače, kot da sosedov pastir nosi na pošto. Domačemu ne zaupa. S poštarjem pa je za nekaj cigaret in nekaj kupic vina tudi tako uredila, da začne na vse pretege žvižgati ono o črnih očeh, kadar gre proti hramu od zasáda navzdol — če seveda nese kaj zanjo. Potem ga počaka pri listnjaku. In če je ni, ji zatakne pisanje v listnjaku za desko, ki jo je v ta namen odbila, da se dá prav lepo prislanjati.

Tem huje je bilo nekega dne, ko je slišala, da sta se starejši brat Vanček in oče pogovarjala, kot da bo prišla snéha k hiši. Od takrat se je nemir v njej razbolel v strastno nestrpnost, da bi kar splavala tja čez. Pa kljub temu menda ne bi šla, da ni bilo na Martinovo v Ormožu sejma. Takrat je bilo blato kot navadno ta dan. Oče je povabil Novakovo k sebi na voz, da sta se Micika in Rudekova mati peljali skupaj s sejma. Ker je Novakova nakupila cel kup ropotije, ji je Micika pomagala odnesti v breg in si je hram tudi — od znotraj ogledala. Potlej je bila večkrat pri Novakovici in, ko je okoli adventa stara nekaj obolela, je vso noč prespala pri njej — v Rudekovi postelji.

Proti sprotoletju se je Rudek vrnil, da si je Micika zopet upala bolj med čehe, ker je vedela, da ji sedaj pač ne bo nobeden upal blizu in da je pri Masténu odslužil ono prasè, ki se je sedaj pripravljalo, da bi imelo že svoje mlade. To poletje je po rosni travi v zgodnjem jutru bila večkrat sled od Masténovih počez po travnikih na breg k Novakovici

in graba je bila zopet pretesna za Rudekovo sapo, ki jo je izvriskal iz napetih prsi, kadar je videl v dniki Miciko, ki mu je mahnila, in bil zato dobre volje.

Ko so okrog božiča klance po vrhéh zadelali snežni zapihi, je Micikin brat Vanček poslal nekam v tomaževsko faro oglednike. Ko so se na večer dedci vrnili pijani kot čepi, da so bili do ušes vsi snežni, je Micika vsa šklepetajoča za oglom objemala Rudeka:

»Snéha pride...«

»Zdaj pa je res konec,« se je Rudek nasmehnil. »Zdaj se boš morala tudi ti od deklin posloviti, pa naj rečejo oča, kar hočejo...«

»Rudek, na vašem bregu je tako dobro...«

»Veš, kako bomo naredili? V sredo bomo kolinarili ono prasico, ki smo jo takrat lovili. Oča bodo prišli klat, za tebe pa bom prosil, da boš prišla materi pomagat...«

Tisti dan je bril čez gorice takšen krivec, da so se gole jagneđi po vrhéh sločile in je kolje po goricah zateglo jokalo. Gosti pršič je pritisnil izpod neba nekakšno môro, da še smrtnih krikov svinje ni bilo nikam slišati. Le snežinke, ki jih je vihar nosil v okna, so narahlo praskale po šipah. Ves svet je bil zadelan s tako belo težo, da še v dniki pri Masténovih nihče ne bi slišal, če bi na bregu pri Novakovici kdo klical na pomoč.

V hramu pri Novakovici pa je bila prijetna nabitost in vse je dišalo po kadečem se svežem mesu. Rudek in Micika sta si dala toliko posla, da sta le tu in tam utegnili zamenjati bežen mežik.

Proti poldnevu je prišla tudi vsa premražena beračica Šlútekovica. Pa kaj; koline so ji zadišale in nikdo več je ne bi prepodil od peči, kjer si je poiskala prostor, jedla jetra in kislo zelje, pa molila in pila in obirala vrhove, dokler ni začela nihati kot strašilo v vetru in s piskajočim glasom peti, da se ji je jezik zapletal ob edini zob v spodnji čeljusti. Nagnila se je tako daleč naprej, da se ji je noga sprožila s pručke in bi se skorajda speljala s klopi. Smejala se je, da se je po tankih stegnih tolkla in zapela:

»Prašička smo redili,
zdaj pa smo ga pobili; —
okol' voglov,
okol' plotov
za njim smo se podili... —«

»Ohooolj,« se je smejala in se v lastnih slinah davila.

Rudek pa je bil zavoljo Micike in dobro namišljenega pogovora, ki ga bo o stvari imel z Masténom, tako dobre volje, da se je sam smejal in Šlútekovici zabrusil:

»Pa je imel hvala Bogu tako dolg rep kot ti, baba, jezik, da sem ga še o pravem času ujel. Sicer se ti sedaj ne bi mastila z jetri.«

Potem so prihajali vrhovljanski otroci, ki zvečer ne bodo mogli po snegu, ko bodo prišli viničarji poskušat koline; zakaj takšen je običaj

med sosedi. Kočarjem, ki so svoja praseta že zdavnaj podavili in po večini že tudi pospravili, pride taka stvar zelo prav.

Masténov Vanček se je mimo peljal v vrh. Zdel se mu je lep saninec in ravno prav, da bi vino za gostovanje domov pripeljal. Pa sod jabolčnice bi tudi dobro bilo imeti doma. Bog ve, kakšni bodo še klanci. Naj samo odjuga pritisne. Naprosil je Rudeka, da bi mu šel pomagat, ker je videl, da je delo namalo končano in bo treba poslej samo še na večerjo čakati. Kar pa je še opraviti, bo že oče Mastén sam ponaredil. Zato se je Rudek rad odzval. Kajpada bi Micika, ki je bila vsa žareča, ker se je vedno sukala okrog peči, kjer sta se z Novakovico tako dobro razumeli, najrajši šla z njima, da bi ji krivec malo prepihal prevroče ude. Ker pa ni mogla, je zavpila za njima:

»Pa pazita, da se kateremu kaj ne zgodi...«

Rudek ji je skrivaj pomahal in konji so z neslišno drsečimi sanmi odcingljali za ogel — —

Pod noč je v vrhu nastalo zmešano vpitje. Ženske so cvilile, otroci so drgetajoč jokali in možje so se priganjali. Med vse se je mešalo zatleglo tuljenje kadečega se vetra, da je bilo vse še bolj nerazumljivo.

Potlej je k Novakovici vsa zmešana pritekla viničarka z vrha in vpila:

»Jezus, Jezus... Rudeka je polovnjak zmečkal...«

Novakovica je zatrepetala in se sesedla:

»Marija, pomagaj...«

Micika ni vedela, kaj se z njo dogaja. V besnem vrtincu je zaplesalo okoli nje žareče ognjišče in vsa kuhinja. Krčevito je stisnila pesti in si z njimi zadelala oči. Vrgla se je na vrata in zajokala:

»Ooooj...«

Mastén je kar poléčen in gologlav zdrvel v burjo. Kar čez gorice je planil v breg, pa se mu je udiralo v globokem snegu, da kot v mórastih sanjah ni mogel nikam naprej. Sneg je nosilo s takšno silo čez vrhove, da je zasipavalo oči in jih slepilo.

Možje so prinesli Rudeka vsega zmečkanega in polomljenega in so ga položili na posteljo.

Mastén je obstal kot okovan pri vratih. Novakovica pa je planila k ležišču in jokala kot iz uma.

V Miciki je vse odpovedalo. Rada bi planila k postelji, izkričala bi se nad Rudekom, izjokala bi na njegov blede obraz prelepe minule sanje in dihnila vanj sanjano lepoto ljubeče, tako neznansko trpeče notranjosti. Pa se ni mogla ganiti z mesta. Bala se je vsega okoli sebe. Bledica njegovega zmučenega obraza je pobelila tudi njena lica, molk njegovih vedno se smejočih, sedaj pa tako tihih ust, je davil tudi njeno grlo. Ni imela moči, da bi ga vsaj ljubeče poklicala.

Tedaj je Rudek premaknil glavo. Začuden se je zastrmel v mater in zašepetal:

»Mati...«

Ko je Micika videla, da živi in govori, je zavpila, da so se okoli stoječi zdrznili:

»Rudek...«

Neka neznanska moč jo je vrgla k njemu na posteljo. S trepetajočo roko mu je gladila s čela mokre lase in jokala:

»Rudek... Rudek...«

Zdaj ji ni bilo nič do tega, kaj si mislijo ljudje. Ljubezen je premagala strah. Nikogar ni čutila v svoji bližini. Samo božala ga je...

Rudek jo je s skaljenim pogledom poiskal in se bolešno nasmehnil:

»Micika... Deklina moja...«

Gledala sta se, kot da stoji med njima neskončna večnost.

»Micika... Hvala Bogu... da... še nisem... očetu nič rekel...

— — Sedaj sem hotel...«

Potem se je ozrl po ljudeh:

»Kaj pa ti ljudje?«

Dolgo je premišljeval in rekel:

»Koline jim dajte... — — Postrezite jim...«

Zaprl je oči.

Micika pa je strmela vanj s široko razprtimi veki in se bala za vsak njegov dih. Ko jo je zopet pogledal, je rekel:

»Hvala Bogu... Sedaj še ljudje nič ne vedo... — Sedaj bi morali gostovanje razdreti... — To se je že večkrat zgodilo; kajne, mati...?

— — Viš, Micika, sedaj pa nič ne bo, ker sem ves polomljen... — Ljudje — — pa le še nič ne vedo... —«

Glava mu je padla na stran in je zaspal...

Micika se je sunkovito zravnala in zajela sapo, da so ji prsi pokale. Zašklepetala je z zobmi in ni vedela, zakaj se je obrnila proti ljudem in iz vse grlice zavpila:

»To je moj ženin... A sedaj veste...?«

Ljudje so se mrko odmaknili, kot da se ji je zmešalo, ona pa jih je preganjala s preplašenimi, mrzličnimi očmi:

»Pa še drugim povejte! — — Vsi naj vedo...«

Potem je bruhnila v nov krčevit jok in padla k Novakovici:

»Kajne, mati...?«

Mastén jo je dvignil in posadil k peči. Vrgla se je na klop in hlipala:

»Oča, sedaj veste...«

V kotu je stara Šlutekoviča polglasno molila. — —

Rudeka so drugi dan zapeljali v Ormož v bolnišnico.

Udi so se mu hitro celili. Le gostuvanjščarji so to leto samo Vančekovi po grabi orali sneg.

Zato pa je prihodnji predpust Mastén Miciki pripravil takšno gostovanje, da so gostje hoteli v breg proti Rudeku vse snežne zapihe razpihati. —

Na bregu Rudeka Novaka je Masténovi Miciki tako lepo, kadar v nedeljo popoldne sedita na predoknih in gledata med goricami in prek njiv v lešniško grabo in čakata otroka. In sedaj čakata že tretjega. Jagnedi pa tako lepo šepetajo in zvenk klopotcev in cingljanje sinic se meša s smehom prvih dveh, ki ju zabava stara Novakoviča. Samo Rudek ima eno nogo zverženo in eno ramo višjo. Pa to ga pri delu prav nič ne moti. Le čehi se ga več ne bojijo. To pa sedaj tudi ni več potrebno.

Jan Kasprowicz

Moja večerna pesem

Tine Debeljak

On je bil in mi smo bilí pred početkom —
hvaljeno bodi Njegovo ime!
Obenem z zvezdami bilí smo in s soncem,
preden so se zvezde in sonca
začela opotekati v svojih krogih,
preden se je zgodilo to, kar zdaj nas muči.

O duša, željna ljubezni!
O duša, željna miru!
On je bil in ti si v Njem bilà pred početkom,
preden sta ljubezen in mir
postala uničujoči ogenj,
preden sta postala ubijajoče koprnenje
in okamenela, slepa groza...

Moj dan ugaša...
Za vélikim, nebotičnim ugaša mi vrhom,
puščajoč za sabo krvavo zarjo,
s plameni se prijemajočo
teh smrek in razdrapanih sten,
zatrlih sledóv mojih stopinj.
Moj dan ugaša, ta zlati,
ta sinji, ta sončni dan,
z blaženstvom svojih dragih žarkov
družoč prekletstvo človeka,
blodečega romarja.

Naj ugaša! Naj umira!
Naj že pride tako zaželeni večer
s svojo večno tišino,
šepetajočo z mesečnimi meglicami:
preden sta ljubezen in mir
postala uničujoči ogenj,
preden sta postala ubijajoče koprnenje
in okamenela, slepa groza,
je bil On in bilí smo mi pred početkom...
Blagoslovljen bodi trenutek,
ko se poraja večerna pesem duše!
Ko s tihih poljan,
z njiv in rečnih bregov,
s križišč in ledin
in vegastih bajt
plače deška popevka:

Piskaj mi, piščalka,
piskaj, igray!
Ovil sem te z vrbinja,
kjer je voda srebrnosinja,
kjer je ta šumni gaj!
Tam je gospa gospoda ubila,
kjer zelení se, hej, gomila,
zelení se, hej!
Tam grmičje trna-gloga,
cvetje trosi preko loga,
tam šumi od gozdnih vej!...

Duša posluša, posluša...
in dan ji pri tem ugaša,
ona pa po slédi koprnenja
plava z razlivajočo se mesečino,
plava z roso, lesketajočo se na livadah,
in z vršički pomirjenih dreves,
in grebeni belih gorá
k tistim, že davno pozabljenim dnevom,
ko ljubezen in mir
bilà še nista uničujoči ogenj,
ne okamenela, slepa groza...
Prostor se pred njo razširja:
prenapolnjen z večjo nočjó
utaplja v svojih globinah vse, kar jo je premagalo
z róganjem in grehom
in izpolnjeno pokoro,
s sramú in sramote potemnelim obličjem,
in s poteptanjem svetih, božjih zakonov,
in z maščevanja krvavo plamenico,
in z boli strašno zaželenostjo in muko.

Blagoslovljen bodi trenutek,
ko se poraja večerna pesem duše!...
Na sanjave cvetove se spustila je rosa,
na ravnice livad, na temno njivo žita,
a duša je sedla na breg jezera
in kot v molitvi se ogleduje v globinah,
s hlapi se dviga nad veliko,
umirjeno in v molitev zatopljeno vodó
in posluša in strmi in šepeče
svoje večne očenaše.
Iz oddaljenih vasic plavajo glasovi,
v močvarah se oglašajo divje ptice,
a nekje v zapuščenem kraju, nekje na razpotju,

v samotni koči lučka brli;
a tam — od daleč stopa tiha Smrt...
Od zarij zahodnih z uspavalnih zelišč
razkošnim vonjem se ziblje pesmica,
nad zibelko novorojenčka zapeta,
o radósti in razigranosti pravi,
o tej čudoviti in skriti travi
izza sedme goré, izza sedme réke,
ki nosi za žalost zdravilne leke,
o tej uri, ki nosi srečo, radósti...
Pesem se ziblje po grmovju, po hosti,
pesem se ziblje čez klasje stoterno
v to slovesno uro večerno —
a v sled za njo se pomiče tiha Smrt.
Odšla je iz vasi, kjer ljubezen in mir
nista več uničujoči ogenj,
ne ubijajoče koprnenje,
ne okamenela, slepa groza,
in v svet je namenjena k onemu razpotju,
k temu zapuščenemu kraju, k samotni koči,
k tej rdeče brleči lučki...
Po stezi hodi in po cesti široki,
spotoma utrga še klas zeleni,
pa tudi list s topôla
in ga zamišljeno vrže pod nóge.
Z lahkotno stopinjo potlači še travico,
tudi mrčes potepta na meji,
ali pa dolgo, prozorno, belo rôko
potopi v ribnik
in srebrno površino
prevleče z zeleno rjo.
Na takem svojem pohodu se včasih
utrujena vsede pod nagnjen križ
na zapuščeni gomilici
in z glavó v rokáh
zajoče z globokim plačem,
razlegajočim se krog vsega sveta;
potem pa se dvigne in gre po široki cesti
k onemu zapuščenemu kraju, kjer v samotni koči
rdeča lučka slabo brli...
Za njo pa se dviga proga
sinjih sopar in meglic,
na katerih težkem in oddaljenem obrežju
krvavi zahodna zarja...
Zakaj ne ugasneš, o zarja?
On je bil in mi smo bili pred početkom,
preden se je zgodilo to, kar zdaj nas muči...

Zakaj ne ugasneš?
Ah, kako v tvojih plamenih
gorijo jagode jerebik!
Kako je razžarjen prod,
ta beli pesek na romarski poti?
Reši človeka, o Gospod,
od bakle Svoje jeze!
Duša Ti poje psalm kakor včasih, včasih
sredi koralnih jerebik,
pri šumečih, prostranih poljih žit,
pri skrivnostnih pogovorih teh lip,
ki jih Tvoj sveti dih je zazibal.
Ponižna, tiha, neomadeževana duša
stoji pri vratih cerkvice,
in poje Ti psalm, tako večni psalm,
kakor sta večna ona in Ti!
Na razpršene meglice kadila
padajo zvoki orgel,
veličastni, čudoviti zvoki,
in plavajo k tihi, ponižni,
k neomadeževani in zbrani duši,
klečeči na pragu svetišča.
Jagode jerebik rdé v soncu,
prastare lipe pojo pradavni slavospev,
prešinjajoč globine samega bivanja,
njiva se ziblje, zlata in široka,
v oknih ščebetajo lastovke,
nad šepetom očenašev
romarskih množic
se spreletavajo golobje,
a v molčeči molitvi
na krilih psalmov, tako večnih,
kakor sta večna ona in Ti.
se dviga duša k Tebi,
kajti:

Kje je večji gospod in kralj in vladar?
Kje moč je ravna Tebi, kje enaka sila?
Sam od Sebe si vstal, Tvoje veličanstvo vlada
na prestolu iz večnosti zgrajenega grada,
iz Sebe si ustvaril te prostornine brez konca,
iz Sebe si vrgel vanje žarenje sonca,
Svoje bivanje si zaprl v zemeljsko stvar,
s pljuči Tvojih prsi diha vihar,
dušo človekovo si iz Sebe ustvaril
kot duše planetov, ki si jih na nébu razžaril.
Ti, Bog, si zrno in steblo in klas,
po Tebi je vse in Ti Vse si za nas!

In po Tebi ima Vse, nesmrtni Gospod,
in v Tebi nesmrtnost svojo povsod.
Kje moč Ti je ravna, kje enaka sila?
Kje plamen vsaj z iskrico Tvojega svetila?
Ko govoriš, govoriš z bliski in gromi,
glas Tvoj môrja buri, v vulkanih brezna lomi,
s potresom zemljé sporočila v svet meče,
ali pa sladko šumi, šelesti in šepeče...
Strašen si s svojim vladarskim nastopom,
razcvetelemu polju zalivaš s potopom,
z baklo požarov nam zažigaš listnjake,
ubijaš govedo, zastrupljaš vodnjake.
A Tvoja milost varuje človeka,
ki se iskreno v Tvoje varstvo zateka.
Katera dobrota Te je kdaj prekosila?
Kje moč Ti je ravna, kje enaka sila?!

Blagoslovljen bodi trenutek,
ko se poraja večerna pesem duše,
te neomadeževane, ponižne in tihe!
On je bil in mi smo bili pred početkom —
naj bo hvaljeno in češčeno Njegovo sveto Ime!
Zakaj ne ugasneš, zarja,
nad oceanom teh težkih sopar,
zastirajočih moje sonce?
Mesec se je dvignil nad verigo gorá,
bregove oblakov srebrí,
blestí se na škrbinah špikov,
od vzhoda pa drsi že tiha noč
in tlači pobočje s svojim vélikim mirom —
ti pa goriš!
Od tam pa — z daljnih nižin,
mamečih izza stotine vodá,
izza tisočev potí
se plazi odmev v dušo —
tího!
To jok je te davne deške popevke:

Piskaj mi, piščalka,
piskaj, igraj!
Zvil sem te iz vrbinja,
kjer je voda srebrnosinja,
kjer je ta šumni gaj!
Ah!
Preoral sem zarana njivo
od razora do razora,
zrastlo mi je vse snetljivo,

ah, usoda moja bora!
Piskaj mi, piščalka,
piskaj, igraj!
Piskaj, igraj!...

Zakaj se razžarevaš?
Naj že vse ugasne!
Jerebika se že rdeči,
lipe stare šepetajo,
suhi pesek se že dviga...

Zakaj ne umolkneš, zarja?
Zakaj me z ognjenim krikom,
streljajočim iz teh brezen prepadov
med dvema peklenskima stenama
takó slepiš in takó glušiš,
da ne morem priti do konca?
Dan moj je že dogorel,
a zarja njegova še krvavi,
kakor da bi morala krvaveti v neskončnost...
Vse požira s svojimi plameni —
dušo mi žge in ves svet zažiga!
Iz ogromnih snopov požara —
kakor pod nevidnimi udarci cepcev —
se sipljejo zrna isker
vseokrog na nebó in zêmljo!
Vneti mesec,
ki je v trenutku dobil oblike
ogromne ognjene krogle,
se začinja drobiti v kosce
in se vali v plamenastih skladih
na hrbte gorá,
na pepel sežganih smrek.
Jezera goré
in sto vodá se zažiga
in tisoč poti!
Iz razblaznele notranjosti zêmlje
bruhajo ognje vulkani,
zvezdá milijoni sekajo z bliski
razpenjeni goreči potop
in s treskom
izginjajo v rdečih čeljustih...
O Bog,
zakaj me kaznuješ?
V teh razžarjenih prostorninah si stal
ves v plamenih, večji kot prostor sam,
z ogromnim gorečim križem v dlani

in sam — kot bakla plameneč — mečeš náme svet...
Kaznuj me!
Kajti jaz sem človek, ki sem spočet iz greha
in me je greh preganjal do konca!
O moj greh!
Moja krivda
je številna kakor iskre ognja
in je prešla mejé Tvojih namer, Gospod!
Očeta sem zatajil;
ko pa je zatisnil veke,
mu nisem križa postavil na grob,
kajti nisem ga prosil za to pest blata,
ki je moje bedno življenje!
Moj greh! Moj veliki greh!
Mater sem zapodil zdoma, da bi ne jedla
hrane, oropane večjim bojazljivcem, kakor sem jaz,
a pognal sem jo tedaj, ko je nad zêmljo
visel hudourni oblak,
da bi ji na poti, v neobljudeni puščavi,
izžrli bliski oči,
a hrast, ki bi ga podrl grom,
da bi jo zgnetel s svojo klado na večno!
Moj greh! Moj veliki greh!
Oslepelo sestro sem srečal kot beračico
pred vrati razkošne katedrale,
pa nisem imel toliko poguma,
da bi se dotaknil njene usahle rôke,
da bi pokazal na njene krvave očesne votline,
in rekel glupim levom in praznim levinjam:
Pojdite, ni mi potrebna vaša milost!
Tu je sestra moja, pri njej bom ostal!
Moj greh! Moj veliki greh!
Psa, ki mi je stopil na pot
in je od lakote raztezal čeljusti,
in usmiljenje moledujoč upiral vame svoje oči,
sem brcnil z nogó,
da je stokajoč padel za moj plot.
Črva sem pohodil,
tisočero mrčesov
poteptal s petó, vlačoč se ob potih,
da bi se utrujena duša
pokrepčala z vzhodom in zahodom sonca.
A vzpenjajoč se navzgor k izrezljanim jamam,
k skrivnostnim kapniškim snom,
ali k vrhovom, odkoder napuh
grozi svetu z granitnimi pestmi,
sem ukazal mladeničem

rezati veje mladih smrečic,
češ da mi z iglicami dražijo sènca.
Ubil sem brata,
ki mi je zaoral v mejó
in mi odžél naročje ovsa
za svojega konja —
moj greh, moj preveliki greh!
Nekoč me je z blaznostjo prijela volja,
izkopati si svoj lastni grob,
kajti življenje mi je postalo groblje,
a v to jamo sem pahnil bližnjega,
tako da je zblaznel med mrličí!
Moj greh!
Zapeljal sem ženó prijateljévo —
moj greh!
Pred prag sosedov sem dal zavreči
otroka, rojenega iz moje podivjanosti.
Nekoč mi je greh tako omračil oči,
da sem se skozi temo dotipal v prepapno globino
strašnega gozda,
tam poiskal strupenih zelišč
in z njimi udavil svet v njegovem spočetju.
Moj greh, moj veliki greh.
Ne kaznuj me, o Bog, po mojih zločinih!
V tej uri Tvoje togote jezne,
naj svet spokori se, naj se ne pogrezne!
Velika je moč Tvoja, velika sila —
toda kakšna dobrota je še kdaj Tvojo prekosila?!
S strastjo razžganimi dlanmi
sem znal skaziti nedolžno sramežljivost,
preden se je razvila v sončno cvetje.
Varljivo sem utrgal deviški sad
z besedo, ki ji hinavščina je dala svojo moč,
povelečujoč odrešenje po ljubezni;
a sebi sem šepetal kakor tat, ki v vsakem vidi
tatu: Vzemi, preden pride drugi!
Za groš kupljene razuzdanosti
sem se dal vlečiti po kalužah;
ko pa mi je prenasičenost izpila kri,
sem kakor strašilo obstal pri vratih blodišča,
in z zenicami, spremenjenimi v steklo,
skozi katere se je kradel ostanek ognja,
sem ljubosumno zasledoval takšna kot jaz trupla,
da bi z njihovo izhirano slo
svojo zamrlo v mislih podžigal.
A včasih mi je podlost tako žrla dušo,
da sem šepetal, hoteč napolniti njeno praznoto,

blodečim mimoidočim:
 Ne skozi ta vrata, tam ona vam svétujem!
 Moj greh, moj veliki greh!
 Zvezan z zakonom,
 ki je postal mi že pravi jarem,
 in brez moči, da bi odkrito
 vrgel s sebe te blazne zvončke
 nadsvečenika domačih oltarjev
 in šel tja, kjer se v soncu poldneva
 sredi vonjajočih vrtov
 krvavo zlatí prepovedano drevo,
 sem dajal v duši pristop takim šepetanjem:
 Naj se prikaže sam Satan
 in naj zaprede v mrežo svoje skušnjave
 njo, ki mi bila je nekoč izvor sreče,
 pa me duši zdaj s svojo čednostjo!
 Tedaj bi ji kriknil: Podla si! In očiščen
 v svoji bedni vesti bi šel in izpolnil izdajo...
 Moj greh, moj veliki greh.
 To, glej, je ljubezen! To, glej, je mir,
 iz katerega lije plemenitost!
 Moj greh, moj veliki greh!
 Gospod!
 Vse grehe sem vzel na svoja raména,
 kajti — človek sem, ki se je rodil iz bolečin,
 kajti — žalost in obup in strah
 in izčrpanost in sila
 so vzroki mojega bivanja...
 Vžgal sem se s pohoto do lastne krvi,
 do matere svoje in svoje hčerke!
 In v skrivnostni noči,
 ko so pred mojo palačo,
 sezidano iz meglenih prividov,
 se čudoviti cveti v bledih očeh
 razrezgetane Meduze
 razrastli v strahotne razsežnosti
 v mesečni meglavi,
 ko se je mesec kradel v moje sobane
 in se položil na ležišče moje izčrpanosti —
 tedaj me je iz sna nudila strastna sla,
 da so ustnice same od sebe drhtele v brezmočnih krčih
 in zenice zagorele v vročini,
 pošastna pohota do Tvoje — živali!
 Moj greh, moj veliki greh!
 To je ljubezen! To je krnica,
 iz katere naj brizga zmaga nad peklom!
 Moj greh, moj veliki greh!

Kaznuj me!

Kaznuj me!

V tem razžarjenem prostoru
držiš križ iz plamenov, večji, kot je prostor sam,
in z neusmiljenostjo svojih gorečih rok
raztegni členke moje do ogromnosti
Svojega križa, na katerem si obvisel
Ti sam, o Gospod, nekdam pred početkom,
ko si se primoral, da si ljubezen in mir
spremenil v uničujoči ogenj
in v okamenelo, slepo grozo.
Ko si iz svojega miru
in svoje ljubezni
ustvaril sonca in zvezde,
da bi se opotekale v svojih krogih,
in ko se je zgodilo to, kar zdaj nas muči.
Kaznuj me, človeka, ki po svetu kroži,
z bremenom krivde na hrbtâ ukrivljenega koži.
Roké Ti tehtnico in meč pravični držijo,
izpod meča iskre na človeške njive letijo,
a maščevanja Tvojega sila goreča
od pokolenja do pokolenja se veča,
kri nam suši, kosti razjeda in gloje
večna vsemoč jeze Tvoje —
nobena groza pred njo ni obstala:
naj Ti zato bo čast in hvala
na veke vekov. Amen! Amen! Amen!

Gospod!

Legal sem!

Zavist in ljubosumnost sta se stiskala k meni
z orumenelimi prsmi in, ko sta z nagoto svojo
obvladala mojo dušo,
sta mi ukazali križem gledati na slavo
in na bogastvo rodnega brata.

Kral sem —

v cerkvi Tvoji sem razbil zakladnico!

Moj greh, moj veliki greh!

Nekoč pa, ko sem v čarobnem, velikem, ljudi bogatem mestu,
hiteč k smrti, ki čaka name,

poželjivo zadržal korak pred grmado zlatá
in pred bliskom, ki izhaja od Tebe —

moj greh, moj veliki greh! —

me je prešinila sramotna misel:

Da! Najprej — pomoriti častilce Moloha

in potem — sestiti sam na njihov prestól!?

Gospod!

Bil sem krivi preročnik
in se nisem mogel vzdržati klevet
proti Tebi, kakor Te tudi sedaj klevetam!
Krivde bratu svojemu nisem odpustil,
sam pa sem krivico mu delal — slepar!
Zaničeval sem množice,
njihove počrnele, žuljave rōke,
njihove cunje, prenasičene z znojem!
Ornat sem položil nase in krono,
vzel sem jabolko in žezlo
in ukazoval klečati pred mojimi ukazi,
kakor da ni Tvojega vladarskega veličanstva!
Moj greh, moj veliki greh!
Ladje sem pošiljal na razpenjena morja,
a v bitkah, začenjajočih se v mojem imenu,
so tisoči padali v svoji lastni krvi,
čeprav imaš Ti edini pravico,
razpolagati z življenjem človekovim!
Moj greh, moj veliki greh!
Kaznuj me!
Kajti tudi jaz sem človek, obsojen na kazen,
kajti moj dan se nagiba in ugaša
in njegova zarja krvavi
in moj svet gori!
Davno namreč je že minul čas —
moj greh, moj veliki greh, —
ko ljubezen in mir
še nista bila žgoči ogenj,
ne ubijajoče koprnenje,
ne okamenela, slepa groza...

Igraj mi, igraj!
Jerebrike se rdeče,
suhi pesek se dviga —
O igraj mi, igraj!...

On je bil in mi smo bili pred početkom,
preden se je zgodilo to, kar nas muči...

Blagoslovljen bodi trenutek,
ko se poraja večerna pesem duše,
ko na veke... na veke...
ugaša njen dan — — —

Stanko Majcen | Sosedov Janez

Leta 1915.

Hiša železniškega čuvaja na progi Przemyslani—neznano kam. Noč je tako gosta, da imajo razsvetljena okna čuvajnice kolobarje okrog oči. Namesto zvezd stoje na nebu nekaki črni trni, ki ga prebadajo z ožarjenimi konicami. Sneg hrešči pod nogami in noga kdaj pa kdaj sklizne na njem. Gaz je spolzka od krvi, ki je je tem več, čim bolj se bližamo vratom.

Vrata so na pol odprta, vendar jih ne moreš premakniti niti za ped ne ven ne noter. Zunaj ob zidu leže ranjeni vojaki kupoma, kakor so jih bili pometali z voz ali kakor so se bili sami vrgli na tla, ob koncu svojih sil, kjer koli, kakor koli.

Niso bili srečnejši niti tisti, ki so ležali za vrati. Že v veži je bil zrak tako debel, da zdravim pljučem ni bilo mōči dihati. Prepotene obleke, sesirjena kri, človeško govno... vmes pa oster vonj po etru in lizolu.

Petrolejke je bil prižgal še železniški čuvaj, ranjenci jih gotovo niso. Zdaj so svetilke pojemale, iz dveh se je kadilo že črno...

Kogar zebe do srca, se pride gret tudi ob svežo človeško kri, toda tod ni bilo obstanka. Prek teh trupel sva bila poskusila vdreti v notranjščino čuvajnice, moj drug in jaz, pa naju je obrnilo sredi poti. Na koncu tesnega hodnika, zagozden med visoko naloženo človeško blago, je stal mož, stražniku podoben, ki ravna promet na živahni prometni cesti. Gledal je osorno, strmel nepremično kakor osteklel od pomena službe, ki mu je dodeljena. Bil je mrtev. Če bi se ga dotaknil s prstom, bi omahnil prek trupel.

Natančno sva razločila med plastmi uniform, telečjakov in teles nekoga, ki je še živel. Telečjak se je dvigal in padal, kakor se je dvigal in padal prsni koš. Obraza ni bilo videti. Levica, iztegnjena iz gmote oblek, krvi, vročine in smradu, je v pesti stiskala jabolko.

Moj drug je bil nerodno stopil — kaj je sploh rinil naprej? — in na dnu vélike gomile se je zganilo. Zarjul je pol človek pol žival. To je bil znak za vstajenje mrtvih, živih in mrtvih v tej greznici človeškega mesa. Dve črni senci sta se spoprijeli na steni, nekdo je nekoga vgriznil v ramo, zaslišal se je — tlesk! — moker udarec ob nekaj mokrega, in že se je dvignila gomila in iz nje je pogledal mračni gost. Tavaje, tipaje, iskaje ne vem česa, se je zamajal s tal in bilo je, kot da se dviga velikanska zver s svojega ležišča... Že se je čutila njena vroča sapa... pramen svetlobe je prebežal luskasti oklep... kakor bleda stena se je postavila pred teboj trebušna stran pošastnega plazilca...

In zopet se je zrušilo vse... Plasti so se umirile, gomila pokrila z mrakom in molkom. Nekdo je zaklel krvavo. Tisti, ki je bil prej zarjul, niti vzdihnil ni več. Jabolko je padlo iz roke in se je skotalilo po tleh...

Z neblago dišečim vonjem je ugasnila svetilka. —

Vroč, soparen popoldan, prava radost in paša svetlokrilim kebrrom. Kazalec na uri se ne pomakne niti za minuto. Ne strmimo zaman vsak v svojo uro. Še za pol kazalca nam je odmeril poveljnik počitka, potem moramo napasti.

In glej, res visi keber čudovito blestečega oklepa na vrhu grmove vejice tam pred menoj. Gleda me s svojim kovinastim bleskom in noče ne naprej ne nazaj. Ne ljubi se mu nikamor. Tudi treba mu ni nikamor. Keber nima poveljnika. Sam svoj gospodar je in, kadar napove vojsko, jo napove na svojo pest in na svojo odgovornost. Sicer pa se mu, lenuhu božjemu, o vojski niti ne sanja. Zadremal bi v soncu od samega miroljubja, da ne leži pred njim v travi čudno našarjena klada, s puško in bajonetom oborožena, prepasana s pasom čez trebuh, ki štrli od nabojev. Iz velikih sivih oči gleda človek, iz onemoglo stisnjenih pesti rob...

Nekdo je odlomil vrat buteljki in natočil: poklon poveljnikov za zadnjo korajžo. Pijemo — in ne pijemo. Kot bi pili vodo. Alkohol se ne loti možganov, kri se niti noče pomešati z njim...

»Prav za prav mi je tako,« reče nekdo, »da bi moral bruhniti, ampak bruhniti ne morem.«

»Ah,« se iztegne drug po travi, »da bi mogel še enkrat zapeti...«

Tretji pobira naslove, da bi sporočil svojcem, če nas ne bo nazaj.

»Četo bo pa vendarle treba pregledati, preden začnemo,« svetuje očetovski glas. Kakor injekcija učinkuje ta očetovska beseda na nas mlade. Skočimo na noge in smo pred postrojenim moštvom.

Šestdeset jih je na tem koncu krompirjeve njive, sto šestdeset tam in še ondi nekaj sto.

Ne moreš jih ogovoriti, ker govoré jezikov, kolikor je mož. Romunski, ukrajinski, poljski, madžarski... Na koncu vrste stoji cigan. Smeje se in kaže soncu svoje viteško bele zobe. Ne boji se ničesar, ker ve že zdaj, kod jo bo ubral in kam, da se reši. Ve že zdaj, kdaj bo bila tista ura in da bo bila samo njemu, ciganu edinemu in drugemu nikomur, ko se bo varno izmuznil smrti in planil v svobodo.

»Boš šel za patroljo?« ga vprašamo v šali, in že je pripravljen ves, kar ga je. Še dva si je našel za tovariša in odrinili so, kakor smo bili ukazali, pet minut pred odhodom glavnine. Nismo jih videli več, šele drugega dne jih je nekdo srečal na drugem koncu goličave, blizu kuhinje, ko je bilo že vse mimo. —

Izzvali smo ogenj, ker smo ga izzvati morali, odgovor pa je bilo žrelo, pekèl bruhajoče. Popadali smo na tla plosko kakor lepenka. Telesa so živela, kolikor je živelo srce, ki jih je gibalo. Če se je kaka kapa prevrnila na tla, je bila v hipu nastlana z iverjem, ki je sekalo z dreves pod dežjem krogel. Šuma je ropotala, regljala, žvižgala in pela, odmev se je lovil za odmevom, kakor bi klofuta odgovarjala klofuti.

»Bajoneti!« je kriknil tuj glas — bil je glas mojega druga — in ne vem, ali je mislil na lastne bajonete, naj jih zatakujemo, ali je ugledal sovražne. In že so nam noži zabliskali pred očmi, nam in njim, ki so se usuli izza debel in sten robidovja kakor volcjé. Borbo na bajonet spremljajo čudni vzkliki. Niso ne »ah« ne »oh«, nekako na sredi so

med »joj« in »juj«. Bajonet v akciji se prej ogreje od puške, tudi držati ga ne moreš v roki, dokler bi rad, ker postane sklizek od krvi. In preden mu obrišeš ročaj, ti že oni tam svojega zasadi v trebuh. Komaj vidi kdo koga, kam li, da bi si ga ogledal, preden mu nastavi bodalo. In odpornih mest se nagonsko ogiblješ. Rezilo, pognano v kost, se težko dá izdreti. Zamudiš preveč dragocenega časa s puljenjem. Sili te, tudi če se sili upiraš, da suvaš od spodaj navzgor. Čim globlje zajmeš, tem mehkeje zasadiš. In pravi zabòd — je brez glasu. Telo se zvrne ko snop.

Ko smo opravili, kar smo opraviti morali, smo se kakor pijani od močnega vina zavalili v prvi jarek. Nekdo se je režal čez ves obraz, tisti, ki je pred pol ure želel »še enkrat zapeti«, je res zapel... Pa čeprav nas je od šestdesetih ostalo samo šestnajst, smo bili razigrani, da bi bili najrajši objemali blato. —

Držal se me je kakor klop in, ko smo prisopli iz globeli na vrh — zdi se mi, na prav tisti, kjer smo bili poprej pili buteljko — je tiho sédel poleg mene v travo.

Znan obraz, vendar ovenčan z nekako divjostjo, ki ji trenutno ne najdem imena. Kakor bi znano in ljubo ti sliko del v tuj okvir in ti jo tiščal pred oči... Saj ne veš, kaj bi rekel: sta znanca ali nista...

»Vogrinov Janez?!«

Toliko da mi ni žarek vročih solz brizgnil iz oči.

»Sosedov — ali si ali nisi?«

Janez pokima in zdaj ga spoznam za trdno. Kakor da je ta mah okvir odpadel od njega, in slika, slika brez okvira stoji pred menoj.

Nekaj obrača v ustih, tuje besede se mu pleto med rodne, smeh okrog brkatih in bradatih ust pa je domač, snéženski. Goriški je — prepoznal bi ga čez célo Galicijo.

»Tàk, Janez, kakšen pa si? Kaj delaš, kaj veš o sebi, če sploh kaj veš — govôri!«

Janez je gnjécalo, bil in bo in, preden iz njega spraviš besedo, se obrne klada v klancu. Tudi doma ni bil nič drugačen.

Gleda me in se ne čudi:

»Že dolgo vem, da ste moj poročnik, samo javiti se vam nisem hotel. Sem mislil, bo že naneslo. Je bolje, da vi prej ugledate mene kakor jaz vas.«

»Si ranjen?«

Janez se je zavalil na drugo stran, samo da ga ne bi več gledal v obraz.

»Nisem, ampak zdelan sem. Porinil sem kakih petindvajsetkrat in močno se mi zdi, da nikoli v prazno. Ne vem, kako da nobeden njih ni zadel mene. Nosim nezavarovan trebuh kakor oni svojega. Še na ogled jim je bil...«

In čez nekaj hipov:

»Od same mlaskave mehkode mi je slabo, če se spomnim...«

Nič več mu nisem iskal obraza; naj bo, kjer je, ta obraz. Kaj malo si imava povedati. Beseda, komaj zgovorjena, zamre, kakor da je tudi njo spodrezal bajonet... Bila je in je ni več.

Po dolgem molku poskušam, da bi zopet navezal besedo na besedo.

»Kaj slišiš od doma, Janez?«

»Ničesar. — Toda pač, stari Irgec je padel s senika in se je ubil. In od pipe se je vžgala krma. Zgorel je hlev. Irgec z njim. In pipa.«

Zopet molk. Kakor da med besedami dere široka in globoka reka; mostu nikjer ne brvi, komaj misel, komaj spomin seže na oni breg.

»Kaj veš še, Janez, saj veš, da bi rad slišal čim več.«

»Čim več pravim, mislim si pa: čim manj. Najbolje nič. Sram me je pred njim, pred snežensko cerkvijo, ki jo ugledam za njim na vrhu hriba, pred strehami, ki se tam stiskajo ob kolovozu skozi cerkveni klanec, pred lesu, ki stoji na pol odprta na sosedovo dvorišče. Samo da bi kdo ne stopil skoznjo in me ogovoril... Samo zdaj ne...«

Sram me je gozda, ki tam temni hladni in mrki, skrivnosti polni. Pozna me in jaz poznam njega; veva, kdo sva, pa se drug pred drugim potajujeva. In kaj vidim tam? Ni žleb, strešni žleb nad kamnitno mizo in kamnitno klopjo? Je! — O Bog... Ne, prijatelj, samo zdaj si ne pogledaj v oči, samo zdaj ne! Rajši si pljuniva v lice...«

Tudi Janezu se je hotelo, da bi kaj rekel, rekel samo zato, da nama razgovor ne bi tako neusmiljeno zamrl.

»Pisali so mi z doma,« začne previdno in kakor iz groba, »prav Julka je pisala, sestra. Hočete, da čitam?«

Na pol se je zopet obrnil k meni, pogreznil roko globoko v krušnjak in izvlekel iz njega kos posvaljkanega papirja. Kavni madeži so se ga držali, zložen pa je bil lepo kakor molitvica v molitveniku. Razgrnil ga je počasi in je dolgo iskal začetka.

»Aha, tule je! — Ljubi br...«

Zdaj sem se od njega obrnil jaz — ali me je obrnil kdo drug?

»Nehaj, prosim te, dovolj je... saj so vsa pisma enaka...«

»Res je,« je pokimal, kakor bi bil vedel vnaprej, kakšen bo učinek branja, »vsa so enaka in, ko prečitaš začetek, veš konec že na izust.«

Zganil je zopet papir in ga z roko globoko potopil v torbo.

Ponudil sem mu cigareto, da bi se ta zadeva končala kakor že. In ko je jemal cigareto iz tobačnice, se mi je zdelo, da me je izpod košatih obrvi ošinil njegov pogled ostro ko bajonet:

»Psa sva, kaj se hliniva drug drugemu, garjava psa. nevedna, da v misel jemljeva sveti kraj domači, nevedna, da se dotikava spominov, od vekomaj blagoslovljenih, nevedna, da tako pisanje nosiva s seboj, ko je kakor sveto pismo — tako pisanje. Psa, preprosto psa! In ko bova prvič zopet stopila na tisto zemljo, jo bodo morali razkužiti za nama...«

Pokadila sva in nič več si nisva rekla, pogledala se nič več.

Jan Kasprowicz

Veronikin prt

Tine Debeljak

Dom lesen bogat je:
v kotu se nahaja
slika, slikana na steklo:
Žena prt podaja.

Polodprta usta,
pôgled kvišku uprt je,
v rôkah pa Veronikinih
razprostrt bel prt je.

Prt, ves kot predpasnik:
krogi v njem, cvetlice,
kot jih — kupljene za odpustek —
nosijo kmetice.

A na sami sredi
rožne, bele rute:
strašni lik Gospoda Krista,
o, in rane krute!

Krona trnovita,
lás še kri drži se,
solze — biserne rosice —
lijejo iz oči se.

Od povsod znoj lije:
s čela, z lic, spod véka;
pravijo: tak pot potí Bog
v skrbi za človeka.

A nekoč zgodi se —
kdor čè, naj verjame —,
da napuhnjenost človeška
me vsegà prevzame:

denem dlan pod glávo,
— kaj ne vem početi —
in razmišljam, v kakšno muko
človek je na sveti;

kakšna skrb in briga
vsakega napada
in da zdaj k nam ne prihaja
nič več božja gnada;

znoj in pot: usoda,
ki nas vse udarja,
vsak pod lastnim križem kleca,
čaka ga Kalvarija;

le da na tej poti,
ki spè na morišče,
ni Veronike ne prta,
da ti pot obriše.

Komaj to pomislim:
že iz kota vstaja
lik Veronike na sliki:
Žena prt podaja.

K meni se približa
dobra žena, mila,
s prtom z lica briše skrb mi,
ki me je ranila.

Znoj moj briše s čela,
pot umiva slani,
na tej poti na Kalvarijo
pred obupom brani...

Janko Golias

Zgorelo stanovanje govori . . .

V tuji izbi ždiš, sam ob zimskem popoldnevu. Večer pada in iz vseh kotov vnemarnega prostora lezejo misli, tožne in trudne. V somraku vstajajo slike nas, tvojih sežganih stvari, ki si jih rad imel.

Kajne, gospodar, do zdaj nisi vedel, da je težko slovo tudi od mrtvih reči? Mislil si, da ljubeči spomin išče pota nazaj le do zgubljenih oseb in morda še do živali, rastlin in pokrajin, ne pa do vsakdanje negibčne okolice — sob, pohištva, oblačil, slik, posod in knjig.

Kako si vendar štirideset let preziral gmotno imetje in gledal v predmetih, kot smo mi, le mene nežive kulise svojega telesnega obstanka, koristne, a pogrešljive. Zdaj pa se v tvoje sanje vračamo me, pohlevne majhne stvari običajnega življenja in ti govorimo s tihim glasom onega, kar se nikdar več ne vrača.

Dolgo sta čakala ti in žena, da sta prišla do pohištva, in niti šest let nas nista imela. Ali še veš, kako si bil ponosen takrat v juliju v obmorskem mestu, ko so prispeli zaboji in si jih pripeljal v novo stanovanje? Tri leta potem pa sta prišla stanovat v mesto ob reki, to domovanje v tretjem nadstropju je bilo manjše in skromnejše, dosti pohištva sta morala postaviti v podstrešje, vendar sta zadovoljno gospodarila še dva in trideset mesecev.

Knjižnica govori

Hudo ti je brez knjig, prijatelj. Nam knjigam nisi bil gospodar — prijatelji smo ti bili. Saj si lepo ravnal z nami, nas skrbno oblekel, pazno varoval in rad jemal s seboj v hribe in na potovanja, pač kakor dobre druge. One Andersenove pravljice je nekoč oče prinesel bolnemu fantku; kako si jih ljubil. Še nedavno si jih dal na novo vezati in rad si jih bral svojemu otroku. Mnogo knjig si bil trudoma nabavil, zvezek za zvezkom polagoma spravil na police, me pa smo ti dijaško pritriganje bogato poplačale v zrelih letih.

Ko je v veliko soboto ponoči v ono bosensko vasico prišel podčastnik in ti povedal, da ti je vse stanovanje uničeno, si bil kar miren in počutil si se tako lahek kot ptiček pod nebom, ki »ne seje in ne žanje«. Toda v isti noči se ti je sanjalo — in še večkrat kasneje — da stojiš pred svojo knjižnico, jemlješ v roke ljub zvezek in ga radostno prelistavaš — pa si imel v hipu prazne roke... Tudi Cankar je šel ognjeno pot, in Pregelj in Levstik, Rolandova pesem, vsa razčitana nekoč v prvem semestru in mnogo pozneje hvaležno povezana v usnje, in še zgodovinske učne knjige, s fantovsko modrostjo v obrobni opazkah, kos srečnega življenja, ki se nikdar več ne vrne.

Zelo reven si danes brez nas prijatelj, me knjige to vemo. Hudo je brez obleke, perila, posode, a najhuje je živeti in delati čisto brez knjig: to je najnižje duševno proletarstvo, dno revščine, zadnja beda.

Na knjižnici je stal srebrn možiček, starodavna dedova strelska nagrada: lovec s puško ob nogi je veselo mahal s klobukom. V levem predalu, doli, pa sta ležali dve svečki: pred leti sta vam svetili po katakombah sv. Sebastijana. Takrat vam jih je bil prižgal menih pred pobožno hojo, zdaj pa je plamen z neba sam prišel k njima.

Še hraniš v sluhu, nepozaben in nepozabljen, oni zabavni žvenket obročkov na predalih pisalne mize. In ko se spomniš možička na knjižnici, živo čutiš v dlani ugodni hlad gladke kovine. Ko pa v duhu odpiraš trodelno omaro, ki je stala v onih časih poleg pisalne mize v tvoji sobi, imaš kar v nosu oni prijetni vonj, zmes duha usnjenih torb, brošur, zemljevidov in not. To so naše sestre, note, veš? Kolikokrat si še ponoči prišel k nam, segel na polico po nekega tovariša, listal, bral in pozabil ostali svet, ali kleknil pred omaro tja dol k notam, se potopil kar na tihem v božanskega Corellija in slišal v sebi petje njegove svetlobe, prečisti tok one glasbe, ki mu jo je sam Stvarnik vdahnil. Corelli, kos srečnega življenja, kristalno čisti spomin tvojih prvih moških let.

Še zemljevide si za zabavo čital, sprehajal poglede po gorskih stezah in smučinah, misleč na užito hribovsko srečo in na še slajšo bodočo. Tudi jaslice so bile shranjene v tej omari in mnogo slik: staršev, ženinih, tvojih in deklice; tudi tvoja disertacija je bila tam shranjena v edinem rokopisu in še igrače, ki si jih bil prinesel iz tujine za hčerkico, za čas, ko bo večja, in še pisma zaročenca in neveste, odsev prejšnjega življenja, ki je kot šele zdaj za vselej odšlo.

Na tej omari je stala težka nihalna ura z milim, spokojnim glasom, ki je enako drobil svetle in motne čase.

Zraven knjižnice je bil klavir, me knjige smo bile vesele sosedstva. Kaj lepega muziciranja je tu bilo v onih časih, ki jih več ne bo! Pomniš li še, kako so v jesenske popoldneve sladko donele sonate in se prepletali triji? Na klavirju je tvoja žena rada videla cvetje ali rušje. Ko si jo bil v tiho nedeljo poslal s hčerkico na varno, so še dalje samevale cvetlice v lončku in še šesa juter in jih zalival. Vsakokrat te je nekaj vprašalo: »Kolikokrat še?« Tiste dneve si se spominjal tihega glasu one varšavske gospe, ki je bila v septembru leta 1939. v begunskem vlaku pripovedovala, da je še tik pred begom iz stanovanja zalila cvetlice —: zdaj si tudi ti bil tam, od koder ni poti nazaj. Izgnanec.

Pod klavirjem je vedno ležala Ivina punčka v vozičku. Kako dobro bi zdaj bilo, v mirni sobi, majhni varni graščini, gledati oljnato sliko flamanskega pastirja ob palici sredi črede. Ta soba je bila tvoja mala republika, le eno kraljico je poznala: tvojo soprogo, ki je s teboj časih tam obedovala, pred potovanjem ali na praznik, in to je vselej bila vesela nenavadnost. Prav čudovito tajinstvena pa je postala ta soba na sveti božični večer, če so jaslice zažarele pod mehkim svitom drevesca in se zrcalile v jasnih otroških očeh. Štiri božiče ste imeli tako srečne, petega pa v izgnanstvu, onedve sami, ti sam.

Spalnica govori

Na nedeljo v polnoč, po odhodu žene in otroka, si se vrnil s postaje »domov« v hišo, ki vam je že one strahotne noči za vedno nehala biti domovanje. Stopil si v spalnico kot v omotici, pokleknil pred otroško posteljico, še toplo od telesca, ki je bilo v njej počivalo, položil vroče čelo na Ivino blazinicco, pobožal igračke in se čutil čisto blizu Gospodovi dekli, naši sestri Smrti. V tej sobi, družinskem hramu, so kakor še odmevale besede zadnjega obupnega očenaša, ki ste ga bili pred odhodom vsi trije glasno izmolili.

Potem si spal, čudežno globoko spal, vdan v vse, kar ima priti, spal do jutra. Ko si se zbudil, si planil pokonci v neizrečno bridko samoto, vendar si nam stvarjem glasno zaklical: »Na varnem sta žena in otrok, na varnem! Naj se zdaj zgodi, kar hoče!«

Ta dan si nekaj stare obleke odnesel v zastavljalnico »za vsak primer, da ne ostane v stanovanju«. Potem si še nekoliko perila nametal v kovčeg, na vrh položil veliko razpelo iz spalnice, in kovčeg z zadnjim vlakom poslal za svojima.

To je vse, kar ste rešili.

V ta kovčeg si mislil dati še one štiri keramike »letne čase«, ki so stale na omarah v spalnici; pa ni bilo več prostora. Vzel si le eno — Pomlad — krasno dekle s cvetjem v naročju in jo položil v kovčeg. Mnogo kasneje, v izgnanstvu, je žena prejela pošiljatev in se bridko zajokala, kajti vprav ta rešena sohica jo je kruto spomnila na vse drugo.

Na tej omari je bila tudi nihalna ura: časih je točno udarila skupaj z ono v tvoji sobi. Nista se ustavili niti v oni oktobrski noči leta 1940., pri potresu, ko sta se zbudila od grozljivega trepetanja zraka; potem se je še hiša zazibala, zidovje je zastokalo in usipalo se je kot pesek v zidovih. Otrok je mirno dalje spal.

One cvetne nedelje zjutraj pa se je še močnejše zatresla stavba in okoli nje se je marsikatera zgradba preklala ali sesedla. —

Nismo bile dolgo skupaj, me hišne stvari, s teboj, gospodar, vendar smo kar zadovoljne, da smo vam vsaj toliko časa zvesto služile. Povej, gospodar, ali niso bile omare dobre, krotko vdano perilo in oblačila, postelje mehke, prijetni stolčki in svetilke? Če se je prej, »v onem času«, zgubil robček ali stol zrahljal, je to bila resna zadeva. Zdaj pa se komaj še spominjata, kako je to: v lastnem spati...

Kajne, da smo vas vestno varovale kraške burje in srbske košave, nalivov in snega? Kajne, da si se, o izgnanec, zatekal v sivih urah v spalnico kot v najbolj notranje rodbinsko svetišče, pod rezbo Križanega? Saj tu si tudi v noči pred sv. Jožefom v skrbeh sam ostal, ko ti je žena odšla v porodišče, čez deset dni pa se je vrnila z novo dušico v naročju: takrat smo kar žarele vse stvari pohištva! Čez leto dni se nas je mala že oprijemala, gugajoč se po sobah na nezanesljivih nogah. V tej spalnici ste vsi trije, gospodar naš, čestitali drug drugemu ob družinskih praznikih navsezgodaj. In sv. Miklavž je med zamrznjena okna pri Ivini posteljici svoje dobrote nakladal.

Še so prišli hudi dnevi in hude noči. Ženina operacija, boleznih hčerkice in tudi oni najsvetejši večeri, ko si potrnosti in razočaranja vsakdanjega življenja nemo potožil svoji družici in ti je ona z nekoliko hrabrih besed razvozlala zamotane misli, vrnila pogum in vero. Veš, gospodar, me omare in mize in slike smo videle tvoje največje zbranosti in tvoja najbolj sproščena spanja. Smo bile rade pri vas, ti tega niti slutil nisi. Večkrat nam je bilo tako vseč v vašem majhnem občestvu, da smo se sredi noči kar bohotno zlecale in prešerno pokale: na ta način smo pač rekly: »Tukaj je ugodno biti!«

Na sveti večer, starega leta dan in pred sv. Tremi kralji se je sladki vonj kadila najdalj držal v spalnici.

Ob otroški postelji je stala Ivina mizica, tam in v majhni omari je bilo polno igrač: kuhinjica, mala kopalnica in punčk nič koliko. V tem kotičku pod razpelom je Dušica zvečer najraje še prav zaupljivo pokramljala z Mamico ali z Atom, preden je zaspala. Tam v krogu nas negibčnih stvari, milih vašim očem, sta dečji šepet in nežna govorica staršev skrivnostno posvetila mnogo ur.

Pred spalnico je bila majčkena sobica z zidno omaro; dišalo je po smuških mažah, plezalkah in kovčegih — po tujini in potovanju.

Tudi kopalnico ste vsi radi imeli, z nje je bil razgled na mogočno reko. Tja si postavil tri leta pred izgnanstvom, pri vselitvi v stanovanje, takoj vse kovčege in takrat si se živahno zamislil: kdaj in kako jih bomo spet odnesli? Kajne, da nisi pričakoval tako?

Jedilnica govori

Ponosna je bila gospodarica na lepe prte, čedni pribor, svetlo steklo in porcelan. Na mizi je bila lahna vdolbina, ali še veš, kako je nekoč tvoja žena začutila električni udarec, ko je postavljala težko svetilko tja in jo je spustila, da je napravila jamico v ploščadi?

In veš li še, o izgnanec, kako ti je bilo svojevrstno pri srcu, ko si v poletni vročini kosil sam, ker so bili tvoji odšli na Gorenjsko? V tvojem občutku se je tedaj vselej mešala nevšečnost samote z zadovoljstvom, da so lahko imeli počitnice.

Na kredenci je stala dražestna porcelanska plesalka, ljubimka male deklice. V kredenci pa je tako tajinstveno lepo dišalo. Kadar ste imeli goste in so po večerji kasno odšli, sta z ženo rada še posedala, kaj pri-griznila in se veselo pomenila, kaj je bil kdo rekel pri mizi.

V desnem oglu pri oknu je stala ženina mizica, kjer je rada pisala ali šivala. V predalu je hranila knjižice o gospodinjstvu, svojevrstno kroniko vašega življenja s prazniki in boleznimi, poletnimi in zimskimi časi.

Velikih noči se spomni, gospodar naš: takrat sem bila jaz, jedilnica, najimnitnejša soba, vse je bilo kot prerajeno in blagoslovljeno, ko ste se vrnili na veliko soboto od vstajenja.

Med to znamenito tiho in cvetno nedeljo pa si zdaj sam obedoval kot v grdem snu, smrtno utrujen in vendar miren do mozga, in vedeli

smo, o izgnanec, ti in mi, da ne bomo več dolgo skupaj. Domačnost družinskega počitka in toliko prijateljskih razgovorov pri pogrjnjeni mizi, pod milo prijazno svetlobo — to je bilo. Podobno se morda povrne, če Bog hoče; isto pa nikdar več. Zdaj so ti kolena mesto mize in tuja soba ti je dom.

V prednji sobi smo te stoli in miza radi gledali, gospodar, kako si v neke sobotne večere mazal smuči ali prislonil cepin k vratom, pel in žvižgal. Prekrasna so bila, ko smo prebivali v obmorskem mestu, ona spomladanska jutra, kadar sta zgodaj prišla v prednjo sobo po pripravljene podkovanke in nahrbtnike, se naglo opravila in poletela v stopnišče. Potem smo mi resna družba — zofa in trije veličastni stari fotelji — samevali ves božji dan. Tudi pohišstvo je časih rado samo. Malce smo pokali, kar v svoje zasebno veselje, prisluškovali nihalnim uram in popoldne celo nekoliko podremali. Proti večeru pa smo pazili na korake po stopnišču, in končno sta se vrnila ti in žena, utrujena, ogorela in zadovoljna, polna kraške svežine in trpkega vonja sončnih rebri.

V prednji sobi je na mizici stal kovinast jelen, iskren prijatelj male Ivankice, ki je tudi veliko zidno ogledalo zelo čislala. Nad mizico sta visela dva bakroreza iz Rima. Ni jih več, ti pa hodiš po mestu, kjer sta jih kupila pred šestimi leti, in ne moreš najti one ozke slepe ulice: ondani pa si slučajno naletel nanjo, bilo ti je milo, ko si zopet zagledal isti voziček cestnega prodajalca. Zares, še sta tvoji ti dve sliki!

V prednji sobi si še zadnje dni pripravil košaro z nekaj posteljnine, pa je že moralo biti tako, da je nisi več rešil. V oglu je visela blagoslovljena ikona sv. Cirila in Metoda, nad vrati pa je bilo napisano G + M + B. Ni to otelo tvojih stvari plamena, vendar je blagoslovljen njihov spomin. Zdaj se uči biti brez vsega — gre tudi. Boš videl, kako se ti odpira čisto novo življenje, neznano in obširno v svoji revščini. »Socialno vprašanje« in vsa ona modra učenja, ki si jih tako gladko poznaval iz knjig, se ti bodo kar blesteče živahno odkrila v vsakdanji stvarnosti. Pomladiš se, boš videl, ko se vrneš na izhodišče: zopet boš začetnik kakor po prvi svetovni vojni — kakor izseljenec, ali obsojenec po prebiti kazni.

Kuhinja, podstrešje in klet govore

Koliko srčnega veselja si tukaj doživel! V nedeljo, ko ste prihajali iz cerkve, si šel z malo pogledat, kaj tako prijetno diši. Onega spomladnega in onega jesenskega večera pa, ko ste mamici »ropotali« pred rojstnim dnevom in pred godom, ste se skrili v kuhinji in izbrali debele pokrove, da je tudi Ivi »lopotala«.

Zraven kuhinje sta bila kuharičina sobica in shramba; tudi tja ste hodili kadit na tri svete večere. V poselski sobi so stale za omaro smuči, ki so bile gazile Similaun in Kredarico, Kopaonik in Silvretto. Tam je bil tudi starinski porcelanast umivalnik. Ker ga nista rabila, sta ga končno prodala nekoliko dni pred tiho nedeljo. Ko si se vrnil mesec

dni po dogodkih, si videl umivalnik v izložbi instalaterja, ki ga je bil kupil, in čudno ti je bilo svidenje s tem edinim kosom pohištva, ki je ognju ušel...

Ali še veš, gospodar, kako važno si navil sleherne nedelje kuhinjsko uro in potem še obe nihalni, ono v spalnici in ono v knjižnici?

Še na podstrešju si vladal v svojem oddelku in v kleti. Rad si hodil gledat tja in v shrambo in z nekim ponosom po kmetskih starih starših pregledal vkuhano sadje v shrambi, razno šaro pod streho in drva in premog pod zemljo. Ti dve višinski skrajnosti tvojega stanovanjskega območja sta imeli kaj različno usodo: prav tvoje podstrešje je začelo goreti in se je vse podrlo in sesulo v sobe — kléti se pa sploh nič zgodilo ni. Preden si na cvetno nedeljo odšel iz hiše, si še v kleti vedril med jeklenim dežjem in pri odhodu še videl zaklenjen svoj oddelek. Ostal je lepo urejen s skrbno nakladanim gorivom še po dogodkih, edini prostor od vseh tvojega nekdanjega stanovanja.

Pepel govori

Odšel si, gospodar, od svojih vernih stvari, na samo nedeljo dopoldne. Odtrgal si se od svoje posvetne imovine in zapustil si nas. Saj je bilo treba začarane hoje skozi goreče, tuleče mesto, po orjaških lijakih mimo strganih trupel, pod telefonskimi žicami s krvavimi dečjimi udi, čez zasmrajeni smodež. Begale so blazne matere z ubitimi otroki v naročju, blodili so kmetje in vojaki, šepali ranjeni konji; šel si kot v snu, kamor si imel iti.

Mi pa, tvoje zvesto pohištvo, smo ostali v zapuščenem domu po onem povelju: »Vsak mora pasti na pragu svoje hiše«... V določenem trenutku, morda dopoldne, morda šele popoldne, je mlad človek, vojak kakor ti, na grmečem stroju visoko gori nad mestom pritisnil na ročaj in z neba je šinila, med mnogimi drugimi, še ena srebrna črta sikaje tudi na našo streho; votlo je zabobnelo in v podstrešje je udarila mala škatlasta stvarca, odlična iznajdba sodobne tehnike, pravo čudo napredka: razvila je po svojem divnem ustroju nekoliko tisoč stopinj toplote in s temi dragocenimi kalorijami se je pri tej priči vnelo suho ostrešje. Ko je do dobrega gorelo, se je ves kres sesul na nas in prigodila se je svečana spremenitev koristne snovi v nerabno, vrednot v podrtino, ljubeznivih pomagál in tešil vašega življenja v znamenja propada ter podobo smrti.

Velika nihalnica je kljubovalno odbijala ure skozi sikanje požara, potem jo je sesulo. Tudi manjša, v spalnici, je junaško končala: ko je že vse ohišje gorelo, ji je srce še utripalo; vsa soba je že plamtela, ona pa je še hripavo tiktakala do smrti. Izzvenel je zvok, razvel se pepel.

Vsa vrata, okenski okviri in tla so zgorela, omet je padal raz zidove. S treskom so se razleteli lonci v shrambi, vse šipe slik in oken; flamanski pastir, tvoje najljubše platno, se je čudno skrčil, barve so se smodile in spuhtele v neznanskem žaru. Topili so se kozarci in lestenci, aluminij in bron. Srebrni jelen in stari lovček s knjižnice sta se stresla in sesedla

v kupčke blede kovine. V tridelni omari sta ležala Kodak, hranjen za Ivi, ko bo večja, in gledališko kukalo, ki sta videla toliko milega in lepega, opere in planine, mesta in morja; zdaj sta v lice zazrla plamteče veličastje — in izginila v hipu.

Ko so blesk, prasket in hrušč požara dosegli vrhunec, je zgrmela še preostala streha v tvojo sobo in deloma na cesto; to je moralo biti že proti jutru, in potem je nastala tišina, kajti tok dogodkov se je bil tukaj dopolnil in vrnil se je mir nad ono, kar je bilo prej tvoj dom, o brezdomec, sredi grobišča sedemnajstih tisočev.

Postal si od najemnika stanovanja najemnik pepelnate ploščadi v tretjem nadstropju, s širnim razgledom na kadeče se in trohneče mesto: saj zidovje zdaj nič več ni oviralo pogleda v daljavo. Najemnine si osvobojen po zakonu, o brezdomec, in upravičen si brezplačno stanovati v tem pepelu. Ključke še hraniš, dasi niti ključavnic niti vrat ni več.

Izganec se popenja po stopnicah v nadstropja, enkrat, drugič in tretjič, tu pa že postaja nenavadno svetlo kakor nikdar prej: sosedova vrata so le ožgana, a naših — ni več. V sobe gleda skozi strop samo božje nebo...

Naglo vstopi izganec v nekdanjo domačijo. Diha globoko, ves zbran je v občutku napete pripravljenosti, tako mora biti človeku takoj po smrti, ko ima priti pred Obličje večnosti na pravično sodbo.

Povsod globok mehak pepel, ki voljno šumi pod koraki. Vsi prostori se ti zde nižji; seveda, ko hodiš visoko po tolikem pepelu. Le pazljivo korakaj po rahli gmoti, o izganec, saj to so leta poštenega truda štirih staršev in še truda tvojega in tvoje žene, to, kar ti zdaj lahko šelesti pod čevlji.

Glej, vsi okovi in kljuge vrat, omar in kovčegov leže počrneli na svojih mestih; stekleni lestenci, posoda, jedilno orodje je raztopljeno. Od velikega ogledala v prednji sobi niti sledu več ni. Vsi parketi, vsi okviri oken in vrat so zginili, ometa ni nikjer več. Ali vidiš veliki krušni nož, kako je ves črn in krhek? Ogrodje otroške postelje je videti kot novo in v kopalnici so ploščice nepoškodovane, toda stenska omarica je prah in pepel, steklenice so se vse razletele. Obla mlečna stekla okoli žarnic leže stopljena v brezoblične gmote, tudi ves aluminij je staljen.

Od kuhinjske ure je ostalo nekaj vzmetov in zoglenelih drobcev na tleh pod mestom, kjer je visela. V spalnici in v tvoji, izgnančevi sobi so cele groblje opek in zidovja. Tja, kjer je nekoč stala pisalna miza, prileti vrabec skozi odprti strop, si obira perje in cvrči. Izroči jim svoje pravice, o brezdomec, ptičkom neba. Saj bo dež odpral pepel, veter ga razgnal, čas zacelil rane, ki se celiti dajo. Ti pa zmoli očenaš in pojdi od tod — tu nimaš ničesar več opraviti.

Sosed ti pove, da so plenilci več dni po požaru vendar še marsikaj odnesli. Naj! Še zdaj se kaj najde, vidiš, tu je nekaj Ivine majčkene porcelanaste posode in škarje pa še kakšna žlička. Vzel si v roke, božaš, pusti, brezdomec, to ni več za tebe, vrni v pepel in odidi. Vidiš, že je začelo pršeti v sobe in mrači se; po cesti hite pod streho; zapusti to izžgano novo teraso in pohiti drugam, kjer imajo streho.

Pred dvajsetimi leti si prišel od izvira reke k njenemu izlivu, zdaj se v božjem imenu vrni od izliva k izviru. Od izliva k izviru.

Ključni govore

Cin-cin, izgnanec, ne tuguj, saj še nosiš nas s seboj: štiri drobne ključke, ki ti nič več na tem svetu ne odpirajo: prvi je bil od duri, drugi od stanovanja, tretji od poštna omarice, četrti od pisalne mize. Simboli. Že smo porumeneli, kajti tudi ključki orumene, če ne delajo. Vendar nas ne zavržeš, torej si le še bogat z nami, bogat spominov.

Ti, o izgnanka, si bridko zajokala, ko si pri sorodnikih sedla k pogrnjeni mizi, ker si prav takrat doumela, da nimaš več lastnega ognjišča. Ne tuguj!

Cin-cin, brezdomci naši, ne bomo vaju tolažili, češ da je še toliko tisočev ljudi brez strehe in sredstev, ker vaju to ne bi težilo. Ampak vedita: tudi vajin otrok ne toži, igra se zdaj z borno igračo, vaju srce skeli, Ivi pa se smeje kot prej, in še vaju boža. Ko je videla nas ključke v očetovem kovčegu — skrival si jih, da bi ženi prihranil bol — je vedro vzkliknila: »Ati, to so naši ključki, zdaj pa nimamo več stanovanja.«

Zgleduj se po otroku!

Tudi premisli čast, ki te je zadela: vsi štirje elementi so od Stvarnika, a ogenj je najbolj veličasten. Ni vam plaz zasul niti voda spodnesla niti vihar razdejal, kar ste imeli, niso vas okradli, niste v nečednem početju zgubili, prodali, zaigrali: čist plamen z neba je padel na vaše imetje in ga použil. Vam pa je ostalo, kar je žena imela s seboj, in to, kar si ji v kovčegu poslal, tudi rezljano razpelo, pa še one obleke iz zastavljavnice: ravno toliko vam je bilo puščeno, da ste hude revščine oteti, nič več in nič manj. Ne računaj, brezdomec! Ne vprašuj: »Zakaj je edino to stanovanje zgorelo v vsej hiši? Zakaj se ni pripetilo bogatejšemu, mlajšemu? Onemu, ki je spustil iskro z višav? Zakaj tepe nas?« Vedi, izgnanec, da se šibkim nalaga malo, močnemu mnogo.

Morda si preveč ljubil svoje štiri zidove. Morda si že zgubljal znanje, da si se popotnik rodil in imaš popoten umreti. Varnost in sitost, svetloba, suhota in toplota v milem domovanju, to niso naravni darovi, temveč minljiv plen neprestanih naporov, mar si pozabil?

Že enkrat, na Soči se ti je bolešno razodela ta temeljna resnica ljudskega obstanka in to spoznanje ti je bilo kot nov svet. Zdaj se ti je drugič zabliskalo: ohrani si to uvidevnost! Gospodar naš biti si nehal, popotnik si ostal. Novega stanja siromaščine nisi svobodno izbral — bilo ti je podarjeno; nosi ga trdo, da ga boš vreden!

Moli in delaj in nikdar ne pozabi božjega obiska.

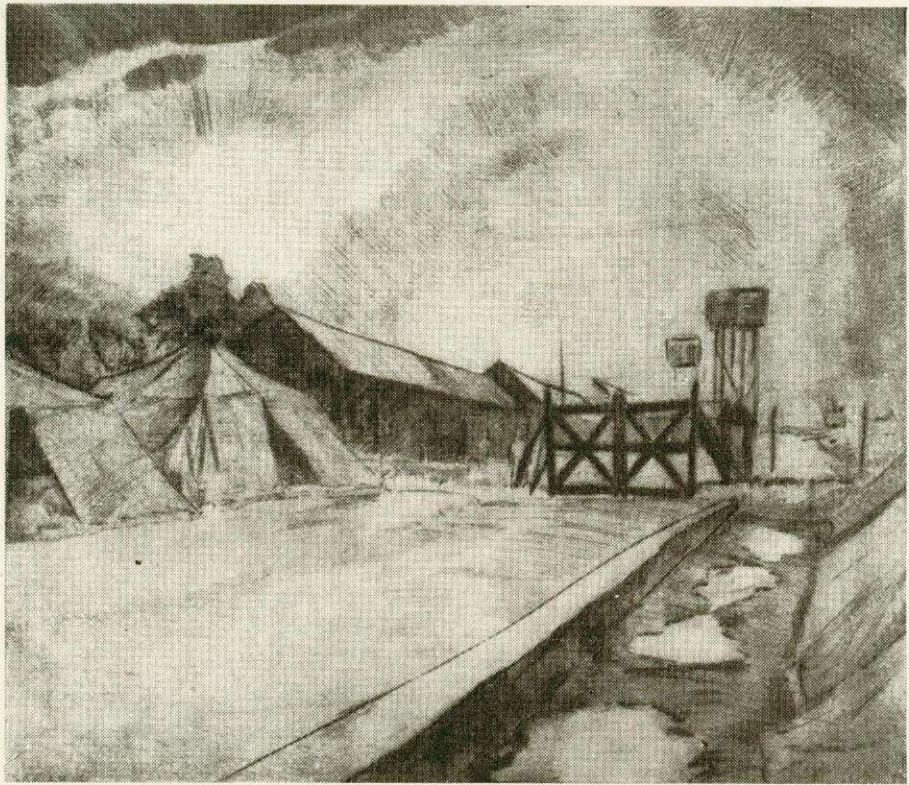
Še to ti povemo pohlevni ključki, o izgnanec: pomniš li oni čudoviti izrek: »Io ho quel che ho donato«? Le kar si podaril, to ostane tvoje vekomaj. Vse, kar imaš, pri smrti zgubiš, mnogo tega že prej. Le ono, kar si z dobrim namenom dal, to te spremlja pred prestol Večnosti. Zato nas ključkov nikar ne gledaj otožno, glej nas z veseljem!

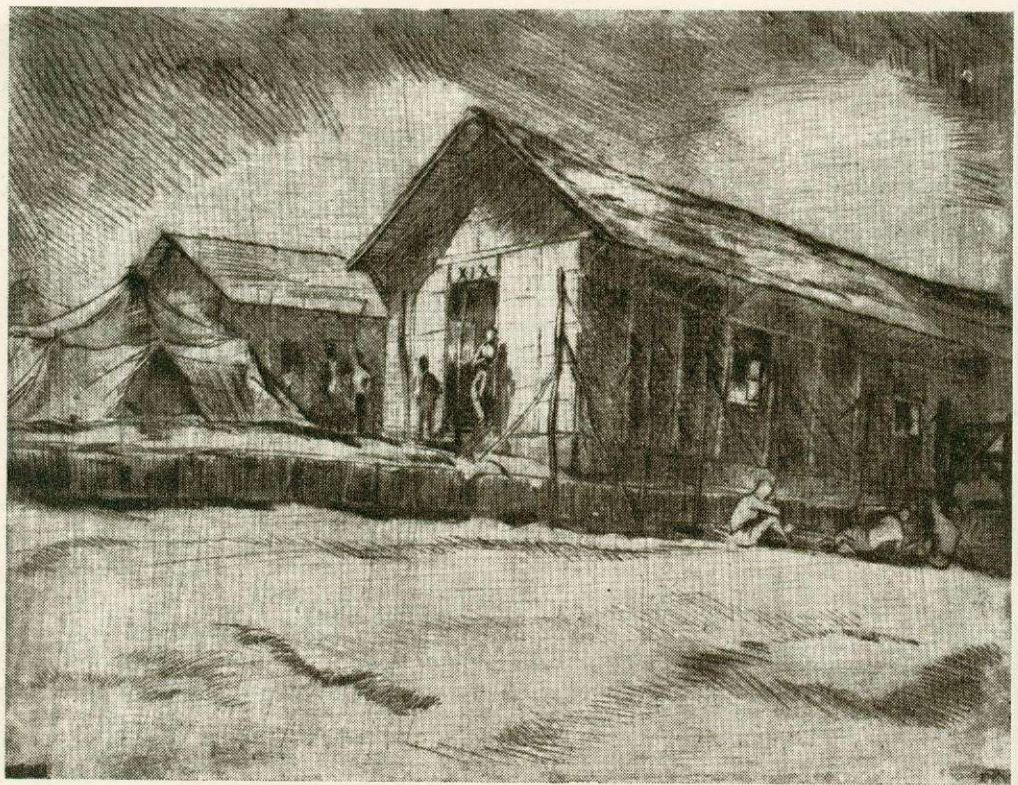
Sl. 7. M. Tršar: »Naša bajta« na Veliki planini (5. IX. 1940),
kjer je zasnoval Balantič I. sonetni venec (ujedanka)

Sl. 8. M. Tršar: Velika planina (1940, linorez)

Sl. 9. M. Tršar: Jutro po dežju v Gonarsu (1943, ujedanka)

Sl. 10. M. Tršar: Pred barakami v Gonarsu (1943, ujedanka)

Dovoljeno ti je ponižno upanje, da boš nekoč, o popotnik, tudi one ljube ti nežive stvari, do katerih smo ti nekdam vrata odpirali, spet našel. Je preprosto verovanje prvotnih ljudstev, da bodo v rajski domačiji spet srečno jahala, lovila, njive obdelovala. Če ti je obljubljen vstajenje z mesom in krvjo, lasmi in nohti, smeš nemara upati tudi na to svidenje? Večna luč bo brezkončna in v njej, o popotnik, bo prostora tudi za to skromno okrožje, ko se boste nekoč vrnili v Očetov dom.

Rim.

Stane Bračko

Moja soba

Tiha je kot muka na ravnini mojega življenja,
če se skloni k njej resnobno lice sivkaste jeseni,
če gre dan za dnem čez okno isto mrzlo sonce.

Vsi predmeti nagnejo se žalostni v ozadje,
preko njih kot dim se vleče dih samote,
ki je grenka kakor strti sij davnine.

Sredi sobe čas zdrobi se na nešteto cvétov
kakor da ne more več dehteti v kameniti vazi,
ki jo stiskajo visoke, blaznomirne stene.

Le ponoči, ko na okno pada tihi prah noči,
omahne v to brezčasje mehka mesečina
in na gladkih tleh mrliško blede obleži.

Takrat postane v sobi svétlo in vse nežno,
kakor da skoz okno slepa deklica strmi...

Nedeljsko predvečerje

Tihe so strani neba,
sonce sije izza kota,
praznična so polja vsa,
rdeča so med njimi póta.

Prazna ždi nedeljska vas
krog cerkvenega zvonika. —
Kakor pri paradi — čas
se med kočami pomika.

Vinko Beličič

Žalostinka

Ne morem vas prešteti, ki trohnete,
so klena semena bodočega rodu.
Ne morem vas oteti, ki strmite,
obsojeni, na ono stran od tu.

Med zvezdami potuje mesec ko nekoč
in veter bega čez kopnine zdihujoč.

Ne vidim zore, srce je ne sluti,
preubog sem, dragi, da bi vam tolažbe dal —
ko človek, ki mu je nenadno spluti
na reko večnosti... za tabo, Jaroslav...

Pesem o smrti in življenju

Za koso obnemele gole košenice
že Mali Šmaren najde v plašču voljnih trav
in rožnik vnovič nudi sapam razcvetelo lice.

Utrujen tožim za pokojem kutin, drag, brežin,
za spevi nočnimi, za živimi koraki.

Le molk in grob.

A tu novorojeni sin.

Bog smrti in življenja je to drobno bitje dal,
ki zdaj iz zibke sije luč na črne rakve —
o, živi, rasti, sij i posihmal!

Niko Jeločnik | Francek od svetega Križa

Tam na Dolenjskem nekje je bilo, tam, kjer so gorice z vinogradi in griček za gričkom z belimi cerkvami, tam, kjer se njive vzpenjajo v breg ko najlepša preproga naše blagoslovljene zemlje, kjer ptički Stvarniku hvalo pojo, kjer božje sonce rosi blagoslov in milost na pridne ljudi, kjer rože dehte opojno, kjer trave molitve pobožne šepečejo v slavo in hvalo in čast svojemu Kralju najvišjemu.

To leto na cvetno nedeljo ni bilo ubranega zvonjenja, ni bilo vriskov in veselega smeha, ne jabolk ne pomaranč na butaricah iz šipkovih vejic spletenih in z brinjem prevezanih. Toga žalost je ležala nad mračno dolino, sonce se je bilo skrilo za nizke, svinčene megle.

Francek je zgodaj vstal in podnetil na ognjišču. Umil se je v koritu in šel napajat edino kravo, ki jim je bila ostala. Z žalostnim strahom v očeh je gledal na pogoreli hlev in skedenj, odprl lesa v stajo, ki so jo bili spletli iz vej in jo prislonili k hiši.

»He, Luca, heee!«

Bolj šepetal je kot govoril in potiskal žival iz ograde.

Topo je sklonila Luca glavo in z drsajočim korakom stopala h koritu. Omočila je gobec, mlasknila z jezikom enkrat, dvakrat, nato se je obrnila in odšla nazaj v svoj vejnati stan.

Francek se je ozrl v nebo in zazeblu ga je.

»Dež bo!« je uganil in se podvizal, da bi ujel jutranjo pobožnost, ki so jo zbegani ljudje opravljali v zapuščeni cerkvi svetega Križa. S solzami v očeh je tistikrat blagoslovil stari župnik svoje zveste ovce in odšel. Zdaj so vaščani sami jutro za jutrom molili pred izropanim oltarjem, kjer je od vsega okrasja ostal samo še razbičani Kristus na velikem, trhljivem križu.

Francek je boječe odrinil težka škripajoča vrata in smuknil v cerkev. Polna je bila, tako polna kot še nikoli v tistih dneh. Celu tisti bolj boječi so bili prišli.

»Lepa pa letos cvetna nedelja ni!« je pomislil fantič in grenko ga je obšlo ob spominu na veselje in visoke, težke butare iz prejšnjih let.

Srenja je molila in tihe solze so drsele mladim in starim po licu. Tudi Francek je jokal. Zagledal se je bil v Boga, na križ razpetega, in obšlo ga je toliko ganotje, da so se mu orosile oči.

»... ki je za nas težki križ nesel!...«

»... sveta Marija, zdaj in ob naši smrtni uri. Amen,« je odgovarjala srenja županu Mihlu, ki je molil naprej.

»Molimo za vse naše rajne! Oče naš...«

»Molimo za našega rajnega gospoda kaplana!«

Glasno jokanje je prevpilo besede, ki so jih šepetale ustne. Spomnili so se njegove mučeniške smrti kmalu po novem letu...

Župan je po opravilu poklical Francka.

»K Sv. Juriju moraš, Francek. Pot je težka in nevarna. Skriti tiče v zasedah po hosti. Malokdo se je bil vrnil od tam. Pri Sv. Juriju je varno, tam so naši. Tudi naš gospod so tam. Pojdi tedaj k njim in jim povej, da zanje molimo, pa da jih prosimo blagoslova, odveze in obhajila...«

Francek se je visoko vzravnal. Tih smehljal se mu je izvil iz oči.

»Pojdem, oče župan! Koj pojdem!«

Potisnil si je klobuk s krivci na glavo in zavil v breg.

Z gospodom sta odšla od Sv. Jurija ponoči.

»Bova laže prešla!« je dejal gospod in Francek mu je vedel pritrditi. On sam je bil k Sv. Juriju prišel sicer čez dan, dvakrat so ga bili ustavili in ga vprašali, kam gre. Odgovoril jim je po resnici. Niso mu branili, le smejali so se in grdo kleli jurjevskega gospoda. A zdaj so gospod izbrali drugo pot, ki je bila daljša, pa varnejša.

Francek je previdno stopal po opolzkih, razmočenih tleh. Gospod je spešil za njim in žebiral svoje molitve. Pobič je sklepal premrli ročici na prsih in oči so se mu omehčale v blažen smehljal.

Malo prej ga je bil gospod popeljal v cerkev. Tam pri velikem oltarju svetega Jurija je odprl tabernakelj, vzel Jezusa iz njega in ga položil v zlato škatlico, ki jo je obesil prevzetemu Francku okrog vratu.

»Tebe ne bodo ustavljali. Nesi ljudem in jim sporoči moj blagoslov, če me oni tam v gmajni ujemo...«

Tiho je šel Francek svojo pot skoz temni boršt, tiho je spešil za njim duhovni gospod...

Narahlo je rosilo in od vej je kapalo v sunkih vetra, ki se je zaganjal skoz mlado zelenje in brstje.

»Stoj. Kdo si?«

Francek in gospod sta obstala. Tesneje so se sklenile dečkove roke, odločnejši je bil njegov sklep: Jezusa varujem!

Trije do zob oboroženi razcapanci so planili na duhovnega. Eden izmed njiju mu je posvetil s svetilko v obraz, surovo zaklel in se porogljivo zasmejal:

»Prvič si nam ušel, črnuh. Drugič nam ne boš!«

Župnika so spoznali in ga odvedli v hosto.

Francek je strmel in trepetal. Tudi po njem so planili.

»Si vodil starega, kaj? Kam sta namenjena?«

Francek je molčal. Surovež ga je udaril v obraz in zaklel.

»Povej, ali pa te s pipcem naučim odgovarjati!«

Fantič ni odprl ust. Krčevito je stiskal Jezusa na srce in ponavljal v mislih: Jezusa varujem!

Oni ga je zgrabil za roko. V trenutku se mu je Francek iztrgal in zbežal v hosto. Trije strelili so prasknili za njim. Ob zadnjem se je fantič opotekel in toplo ga je oblilo po prsih.

Z naporom se je vlekel v reber. Nikogar ni bilo za njim. Le dež je rosil in vetrc je zdaj zdaj stresal veje...

Na smrt utrujen se je Francek že zgodaj zjutraj privlekel k svetemu Križu. Daleč na vzhodu se je svitalo. Francek se je zgrudil pred cerkveni prag.

»Jezus je rešen!« jim je dejal, ko so ga dvignili. »Na prsih ga nosim. Gospod vam pošiljajo svoj blagoslov...«

Omahnil je v kri, ki je pordečila mrzli kamen.

Pri sv. Križu so pokopali mučenca.

Tam na Dolenjskem nekje je bilo, tam, kjer danes umirajo z veselim obrazom in s ponosom v srcu...

Stane Bračko

Domobrančev novoletni sonet

Nasméjal sem se klicem tvojih papagajev,
naljubil se lepote tvojih ustnic,
vsegà življenja vrata snel s tečajev,
razvriskan v zvoku godčevskih predpustnic.

Zdaj sem v korak spremenil hoje lahne,
ogrnil s suknjo se vojaških barv,
naperil bajonet, ki smrt zamahne,
slovo bom dal neskrbnostim in čaru

ljubezenskih samot, dokler se domovina
ne nasmehlja kot ljubica šestnajstih let.
Prešel bom rojstni kraj, odšel bom v svet

pojoč koračnice, da zazveni sinjina
drgetajočega neba in vstane rod moj spet
in znova zadehti v oživiljen cvet.

Janez Novak | Podobe iz leta 1943.

Miklavževanje na Viču

Proesor Jan ima dokaj veliko stanovanje, toda posebnost je ta, da so sobe malo založene s pohištvom. Nič ni podedovanega tam notri, nič zapuščinskega, razen tistih vnanjih in notranjih potez na starših in otrocih, ki pravimo o njih, da so vzete prednikom. Tudi služkinja Ada ima nekaj gospodovih potez, zakaj zibel jima je tekla v istem kraju ob Kokri in tudi to ostane zaznamovano. Pa vendar ni samote, naravnost toplota veje od praznih sten, stanovanje je tako urejeno, da vsak najde v njem prijeten kotiček. Gospa Nuša ima posteljico, kavč in klavir, gospod Jan ima mizo in knjižnico. Gospa Nuša doji sinka, gospod Jan pa je obremenjen s študijem sodobne slovenske literature. Gospa Nuša se imenuje srečno mamico, obraz ji je vžgan ob dveh otročičkih, profesor Jan je zadovoljen, kadar mu roka poseže po knjigah njegove knjižnice. Tudi stene niso obložene s tradicionalnimi svetimi podobami, s križem ali s fotografijami, ne, le tu in tam pokrajina, portret — darila ljubezni in prijateljstva.

Za Miklavževo so se povabili prijatelji. Jan jih je sprejel s šaljivim glasom, ki tu in tam malce piči, pa s temnimi očmi takoj popravi. Nuša si je dala oprava s čajem. Na klavirju so bile odprte note: Čajkovski.

»Posedite in kako je z vami?« Posedli so in niso povedali, kako je z njimi.

»Nuša, ženka, prinesi vina s čajem.« Na vratih se je pokazala temna gospejina podoba.

»Veš, Jan, čaj je, samo čaj z vinom.«

»Natoči, mamica, vlij nam pijače. Toda v drugo naredi vino s čajem.«

Ustnice so se dotaknile, posrknile, duše ogrele.

»Kje smo, prijatelji, vprašajmo se, kje smo?«

V Janu je kurilo in se kuhalo. Prijatelji pa so molčali zavzeti; prišli so kakor vedno k Janu na obisk in na pogovor, na vesel razgovor.

Jan je potrkal na tipko: »Nekoč sva z ženo igrala orgle na koru podeželske cerkve. Jaz sem ubiral, Nuša je obračala liste. Včasih so potem ljudje na tisto peli. — Pa to ni bilo nič.«

Nuša se je ustavila. Prinesla je namreč še pecivo. »Jan, kaj to pripoveduješ, to jih ne more zanimati.«

»Pa zanima mene, ženka. Pusti mi nocoj govoriti in prinesi še vina s čajem!«

Vrnila se je v kuhinjo k služkinji Adi.

Jan je povzel: »Nekoč je bilo nekaj, kar so imenovali ljubezen. Franček, ti se boš še spomnil, da sem oboževal Vero, dekle kakor srebro in roža. Takrat je bila pomlad. Dala mi je svojo sliko in sem jo nosil na prsih dolga leta. Pustila me je žejnega vseskozi in zadovoljnega s takim dovoljenjem. To ni bilo nič. Ni ji bilo treba tako —«

Nič. Na vratih se je prikazala Ada. Oči so ji močno izstopile.

»Kaj ti je, dušica? Pojdi pomagat mamici.«

»Gospa Nuša mi je nalila čaja in bi rada, da bi kaj zapela.« Zazibala se je bliže. Za njo je prišla tudi Nuša.

»Zapoj, Ada! Zapojmo! Katero hočeš?«

»Tisto o kamenčkih —«

Pesem je napolnila sobo, Ada je sedela na divanu, Nuša na stolu pri klavirju. Sem in tja je gospejina roka ponudila kekse. Bila je drobna, majhna in temne polti, Adi pa so lica žarela. Kmalu se je dvignila in ukazala ples. Odmaknili so pisalno mizo in se spustili v ples.

»Dobro si skuhala, ljuba gospodinja, spali bomo kakor polena.«

Adi je oko bliskalo in se oziralo po sobi. Na divanu bo prespala noč. Drugi se bodo umaknili iz sobe ali pa bodo ostali. Ne bo jo motila družba, lahko napolnijo sobo do okna, do sten, do stropa. Gospa Nuša bo igrala uspavanko, gospod Jan bo šel pogledat k otrokom ali pa se bo zleknil zaspan kakor les.

Klavir je utihnil.

»Jan, razgovorili bi se naprej,« so svetovali prijatelji v zadregi.

Ada se je spustila na divan.

»Prav. Nocoj zalijemo Miklavža. Povabili ste se na tradicionalni večer, jaz pa sem čisto pozabil in sem nekam v zadregi. Na novem koledarju smo črtali vse take in podobne. Ali vina nam bo prineslo tole naše dekle. Nuša, daj ji posodo.«

»Ne vem, če bo hotela.« Boječe se je ozrla po njej in proseče iskala njenih velikih oči. »Adica, kajne, saj ne moreš? Poglejte, res ne more! Jan, prinesla bom samo čaja.«

Ada se je postavila na prste in se zazibala: »Dajte čutarico. Prinesem belega, polnega, ki te vrtil, vrtil —«

Pozibavala se je in odšla k vratom. »Pripeljem še Rožo in Ančko iz gostilne. Malo nas je za tak večer.«

Gospa Nuša se je za hip oddahnila in se sesedla na stol, vsa drobna, nežna.

»Kaj si mi napravil, Jan? Kaj naj naredim z njo?«

»Pusti jo, naj se raziskri, naj pleše, prijatelji jo bodo odpeljali, prijatelji —«

Napil je vsem znova in voščil veselje, svobodo.

»Prijatelji, vse drugače je v nas, odkar več dete Jezus ne gospodari.«

Dvignil je skodelico, da bi napival znova. »Vi pa ste prišli nanj spominjat na Miklavževo in ste prinesli daril. Prav. Pijmo na zdravje Miklavžu in dečici, potem pa si povejmo od srca k srcu: vse je proč, za nami. Vse je novo! Vse je zakopano, ovrženo!«

Vstal je in stopil k oknu. Oči je imel vlažne, svetle, užival je sam nad seboj, nad vsem, kar se dogaja okoli njega, nad vsem, kar giblje okoli sebe s svojo ustvarjalno silo, nad vsem, kar more zgraditi z besedo, dati neko novo podobo. Estet in Faust.

»Vse je novo! Povej, Franček, kako je s teboj?«

»Mislim, da imaš prav, Jan; mislim, da te sledim, da —«

»Prav, in če bi moral doživeti kdaj krvavo noč, kako bi bilo s teboj, Franček?«

Sklenil je roki in uprl vanj plave oči: »Bi bil dovolj močan, upam, prijatelj —«

»Dobro si se ogrel, Franček. Zdaj je vrsta na tebi, Blaž —«

Blaž je stresel glavo: »Nisem si še čisto na jasnem o nekaterih stvareh, nisem še čisto odločen —«

»In ti, Nuša, žena moja?«

»Tudi jaz še nekaj pomišljam,« je izpovedala žena tiho. »Glej, Jan, neka religioznost je. Cerkev in duhovnike si lahko odmislim, to je res okorelost. Toda Kristu priznajmo veliko nadarjenost, čeprav je že Buddha pred njim in pa neka religioznost je v nas vseh —«

»Nič, Nuša. Ponovi!«

»Praviš? Imaš prav, vse mora tako nekako biti, prav vse in korenito; nič omahovanja, sledim ti, le to —«

»Kaj?«

»No, poglej, če se ozrem po sliki ob divanu, po Lippijevi Madonni, se mi zdi, da bi tako od srca molila —«

Jan je vtaknil roke v žepe in se začel sprehajati po sobi. Na vratih je zaropotala Ada in v smehu odprla. Ob njej sta stali dve dekleti, kakor bi ugledal sredi zime rdeča jabolka v Miklavževi košarici.

»Na, tukaj smo, zdaj pa muziko, gospodinja.«

Nuša je tiho sedla h klavirju, prijatelja sta se spogledala, zakaj težko jima bo odpeljati troje deklet na njih domove ali jih pustiti na cesti. Ada je napolnila prazne skodelice z vinom in jih nesla Ančki in Roži do ust. Spili sta do dna, pomlaskali z jezikom in obrisali z roko rdeča usta. Ada je nalila vnovič in ponesla čajne skodelice njim, ki so pili čaj. Spraznili so vsi do dna. Ada je napolnila znova, se pozibala in se spustila na preprogo, razmahala od sebe roke in noge in zaspala.

Gospa Nuša je prenehala z muziko, bila je popolnoma trezna, zakaj vzdržala se je pijače, da ne bi škodilo sinčku. Obrnila se je k možu: »Bi igrala, Jan? Ada spi.«

Pogledal je na speče dekle in na vso pisano družbo, si pogladil čelo in se raztogotil.

»Ne tako. — Prijatelja, zanesita jo v njeno sobo.«

Nuša jima je prižgala luči. Jan je ostal sam ob svojih knjigah, z rokami v žepu.

Prijatelja sta se vrnila.

»Odpeljita Ančko in Rožo s seboj, prijatelja!«

Nuša jima je odprla vrata v prednjo sobo, kjer so se vsi ogrnili, si podali roke in si želeli lahko noč.

Nuša je ugasnila luči in se vrnila v sobo. Jan jo je s smehljajem opazoval, zakaj bila je utrujena in plašna.

»No, obrni se zdaj k svoji Madonni, Nuša.«

Ozrla se je vanj in se ji je zdelo, da mora tako. Na steni je visela podoba: Madonna v molitvi, breztelesnost, lepota, kakor dih, sij božanstva.

Po nekaj minutah zbranosti se je poravnala in obrnila:

»Tako, Nuša, zdaj se vrni k meni in mi povej, kako ti je bilo.«

»Ah, Jan, saj veš, ampak —« Poljubil jo je in stisnil k sebi:

»Pusti ta ampak, najljubša mi tovarišica, in pripravi posteljo.«

Nova domačnost

Bančni ravnatelj Rok Kokoljevič ima dokaj udobno stanovanje, niti ženi se ni treba stiskati v običajno spalnico in kuhinjo, niti sin edinec ni primoran študirati v tem ali onem kotu družinske sobe. Tako pa si lahko zamislimo še salon, obednico, očetov kabinet, gospejin budoar, sinovo spalnico in študijsko sobo. Opustimo zaradi skromnosti na primer sobo v slogu francoskega Ludovika v »empire stilu« in podobno. Med pritiklinami naštejemo celo malo sobico za služkinjo. Prostori so opremljeni dokaj razkošno, celo tako razkošno, da ne dobiš nikakega posebnega vtisa, kadar si ogledaš vse to udobje in ti oči prav za prav obvisijo na telefonu ali radijskem aparatu. Čez desetletja morda bo tako stanovanje doseglo že muzejsko starost in, če se bo novi rod hotel nazorno poučiti o redkih stanovanjih svojih prednikov, bo moral na ogled v neko narodno hišo, ki ne bo niti več obljudena, le še spomin —

Roka Kokoljeviča je zadela velika neprijetnost: ostala sta sama z ženo, ki gre že v petdeseta, ko žena ni več mikavna po zunanosti, marveč more zastaviti z nakopičenim notranjim bogastvom. Gospa Vladoša temu ni bila kos in prav hudo jo je zadelo, ko se ji je izmaknil še tisti edini, s katerim si je v srcu dala opravka: edinec. Lepega dne se je oblekel športno in je zvest dani besedi odšel botanizirat v naravo. Očka Rok se je sprijaznil s to mislijo. V bistvu je sinovih nazorov. Meril je sobe ob urah oddiha, kar je gospo Vladošo razburjalo. Želi si miru in samote vsaj v svojih urah.

Slednjič mu je lepega dne zaklenila svoj budoar, zakaj Rok je bil čudno zmeden kakor nekdo, ki se mu je nekaj čisto novega odprlo, nekaj čudovitega zasanjalo ob belem dnevu. Sprehaja se iz obednice v spalnico, od tod v sinovo sobo, od tod do budoarja. Rad bi pogledal noter, zakaj samotno mu je in pa tisto novo ga muči, kar bi rad nekemu razodel, zaupal. V kuhinji se mirno suče brhko dekle, gospodinjska pomočnica gospe Vladoše. Pogled nanjo mu je kakor v razvedrilo v tej praznoti. Stopi k telefonu in povpraša v banko, kako se posli opravljajo, kako je s pošto, kako z obiski. Vse v redu. Povrne se po sobah navzgor, pride do budoarja in potisne kljuko. Nič. Povrne se po sobah navzdol do služkinje. Prime jo za roko in ji razodene: »Poglej, Anica, nič hudega se ti ne bo zgodilo, ostala boš pri nas, pomagala gospe, poslušala radio, odgovarjala na telefon.«

»Seveda, gospod, vse to me veseli,« se mu je namuzalo dekle, čudeč se njegovi ljubeznivosti.

Spet je stopil k telefonu in poklical prijatelja s policije, potem prijatelja sošolca in še druge; svet je tako lep, če živiš z vsemi v prisrčnem

razmerju, če lahko občuješ z vsemi, če lahko kličeš, kadar se ti poželi, samo telefonsko slušalko privzdigneš, zasučeš... Ah, ti blagoslovljeni napredek sveta in družbe! Ah, ti blagoslovljena svoboda in bogastvo!

Zopet je krenil po sobah navzgor in je z rokami podpiral neke misli, ko so silile prodreti ven, ga obvladati še od zunaj in ga okleniti. Vrata se bodo odprla na stežaj, kar po vrsti, salon, obednica, spalnica, sinovi sobi, potem pa pride gospejin budoar, ki je zaklenjen —. Nič zato, prišel bo trenutek, ko se bo gospa Vladoša pokazala na vratih in —. No, takole se bo zgodilo: prišli bodo ljudje, vsi najrazličnejši in bodo zasedli prostore, vrnili življenje samoti, oživili stene. Vseh vrst bodo in vsakih opravkov in še več. Sobe si bodo podelili na kote in postavili špansko steno...

Beseda ga je zmedla, beseda za tisto čudno stvar, ki spominja starih sramežljivih časov. Pognal se je do budoarja in pritisnil na kljuko:

»Odpri, Vladoška, mamica.«

Gospa je prisluhnila. Kaj se je primerilo, kaj se je zgodilo možu? — Skrb jo je omečila. Vstane z divana in odpre. Rok ji stisne roko in vstopi.

»Ne zaklepaj se, dušica, saj ti bodo s silo vdrli v sobo.«

»Kaj? Kdo?« Srce ji vzdrhti. »Ali je policija na vratih?«

»Ne boj se, Vladoška, mamica. Ljudje, ljudje! Posedli bodo najino samoto.«

Pobledela je in se stisnila možu v naročje.

»Ne boj se, mamica; v budoarju ostaneva midva in Anica, tvoja pomočnica. Budoar zaklenemo.«

»Kaj se je zgodilo, Rok?« Gospa zaihti. »No, nikan, Vladoša, tudi Evgenij se vrne, Evgenij, najin edinec —«

»No, in —«

»Tudi njemu bo prostor v budoarju. Stisnili se bomo vsi domači, da ne bo notri tujih obrazov in bomo gledali drug v drugega in prisluškovali. Morebiti se bodo cmerili otroci, morebiti ječali bolniki, ali pa bo od vseh sten donela pesem dela, skrbi ali sladkost ženskih glasov in smeha —«

»Za božjo voljo, Rok. Usmili se me!«

»No, dragica, mučim te dovolj dolgo. Toda postal sem čisto masovni človek. Nisi še slišala praviti o tem? Pouči se morda v literaturi Sirina, svetujem ti, vplivalo bo nate. Jaz sem pripravljen, postal sem čisto masovni človek, ah! Zaklenemo budoar in ostanemo sami: mamica Vladoša, očka Rok, sinko Evgenij in gospodinjska pomočnica Anica.«

Zorko Simčič | Človek, ki je ubijal ...

Ustavil se je pred lepakom, na katerem je roka s korcem nalivala blede deklici v posodo kadeče se juhe. V kotu se je oglasil telefon. Mladi tajnik je stopil proti oknu in dvignil slušalko.

»Tajništvo... da... da...« Potem je bilo dolgo časa vse tiho in tajnik je pričel risati vzporedne črte na papir pred seboj. »Ah, da... bomo sporočili tudi časopisom, dobro... seveda, lahko damo tudi vaš naslov, seveda, bom napisal...« Skozi odprta usta je vdihnil zrak, z desnico pa je pritegnil kos papirja in si nekaj zapisoval. »Seveda... seveda... vem, da vam ni do tega, da pridete v časopis, morda vam bo še nerodno... da, da... ampak tako... seveda. Pobuda in opomin tistim, ki še niso darovali za naše siromake... Se klanjam! Da... da... da...«

Potem je treščil slušalko na vilice in kakor zmešan pogledal na slugo, ki je čakal na pošto in si med vrati natikal rokavice.

Sedel je in prisluhnil vedno bolj oddaljujočemu se loputanju vrat. Nemirno se je dvignil, odrinil kup zrezanih časopisnih člankov o usmiljenosti in narodni dolžnosti in stopil k oknu. Pogled mu je topo splaval prek grmičevja, golih dreves, mimo delavcev, ki so tik pod oknom mešali pesek in cement.

Strojepiska v levem koncu sobe je prenehala z enakomernim udarjanjem. Nečesa ni znala prebrati in zato se je počasi bližala tajnikovi mizi. Potem zopet enakomerni udarci pisalnega stroja, brnenje zvonca nad vrati in šumenje stroja nekje v daljavi.

Mladi tajnik je sedel in začel prebirati prošnje. Požgani domovi, matere z deseterimi pol golimi otroki, možje s šibkimi prsmi in suhim kašljem na ustnih — vse brez dela, brez cilja, brez volje in z edino besedico, kakor blazneži, ki so na vse drugo pozabili: jesti!

Po stenah krog in krog pa vise lepaki, kjer neznane roke s korci nalivajo kadeče se juhe bledim deklicam v posode. In kjer se človeku ustavijo oči po hodnikih in cestah — sami otroci, ki stegujejo izsušene roke in dobivajo toplo juho...

Prošnja za prošnjo... In mladi tajnik je literat, človek z domišljijo, ki mu v groznih barvah slika vso bedo pred oči. Mlad človek je, ki mu je krivica tuja beseda. Človek, ki bi v hipu rad obrnil ves svet in iztrebil vse, kar brani ljudem, da bi si bili bratje. Mlad človek, ki mu vse prebrane in premlete misli gradijo nova pota do sveta, ki bo svet pravice in enakosti...

Najrajši bi zmečkal vse te papirje, da ne bi nikoli več videl z muko sestavljenih stavkov, nerodnih besed in okornih črk, ki vsaka zase kriči do neba o ponosu, večjem od kraljevskega, ki je bil zlomljen, preden je bila napisana besedica: jesti! In zopet prošnje... Prošnje... in telefon, iz katerega govori zamaščen glas, naj dajo njegovo ime v časopise, saj ne zaradi časti, ampak zato, da bi se tudi drugi spomnili in pomagali našemu milemu, v hudih težavah preizkušenemu narodu... In mladi

gospod tajnik se klanja in piše in obljublja, se zahvaljuje in preklinja svet in vse tiste roke, ki nočejo biti neznane, kakor so roke na lepakih, ki delijo toploto in usmiljenje...

Sedem minut je čez enajsto. Ura sredi dolgega hodnika neslišno teče. Sive stene, vrata poleg vrat in med njimi veliki rumeni lepaki. Trkanje, butanje vrat in prerivanje pod uro, kjer stoji črna gmota ljudi. Prav na koncu hodnika je vhod v zadnje pisarniške prostore in tam ni nikogar. Samo cigaretni dim, ki se vije pred vrati, se počasi zgublja.

Stopnice do prvega nadstropja so prazne in prav pod njimi se je ustavil mlajši moški. Uro in pol se je sprehajal pred poslopjem, kakor da nekoga pričakuje.

Dvakrat je že stal na prvi stopnici, pa se je vedno znova obrnil, kakor da je kaj pozabil. S prsti se je dotikal sten in, ko sta prišla dva gospoda iz prvega nadstropja, je segel z rokami v žepe in nekaj iskal. Ko sta zginila za vrati, je zopet mirno obstal.

Četrť na dvanajst. Mož se ustavi na ovinku stopnic. Pri vsakem koraku, ki ga naredi, obstoji, položi levico na brado in obrne glavo proti desni, da mu zašumi v dlani. Z gornjega hodnika je slišati govorjenje čakajočih in zdi se, da to moža sila vznemirja.

Kam, za Boga? — Gor... k njim... k drugim... — si skuša mirno dopovedati. — Zakaj sploh premišljuješ? Poglej, koliko jih je... in koliko jih je med njimi, ki prosjačijo... Ti pa ne boš prosil. — Ne, ne! Nikdar ne bom prosil... — Ha, ha! — Ah! Hitro bi vstopil, povedal, pri Bogu, da ne bo besedica zlagana, in gospodje bodo rekli: Ej, siromak si, pa ne po svoji krivdi! Kako da še nikoli nisi prišel k nam, saj si bolj potreben od vseh teh, ki so stali pred teboj in ki še stoje za teboj. Posodimo ti, saj vemo, da nič nočeš v dar... In če boš še potreboval, pridi! Ne! Jaz naj bi prosil! Jaz — prosil?! Samo posodijo naj... in to je vendar njihova dolžnost... — Prosjačiš! — Nikdar! — Potrkal boš in v tistem hipu boš eden izmed tisočerih, ki dan na dan hodijo od vrat do vrat in prisluškujejo gluhim udarcem svojih členkov. In če ti misliš, da ne prosiš — kdor te bo videl z upognjenim hrbtom in kazalcem, ta si bo mislil svoje...

S hodnika je slišati glasen smeh. Mož se obrne in spreleti ga misel, da je med ljudmi v vrsti kdo, ki ga pozna. Počasi stopi korak nazaj in se znova ustavi. Oči mu negotovo stečejo za umazanimi lisami izsušenih blatnih luž na stopnicah. V pritličju zapojejo vrata in vedno več ljudi prihaja po stopnicah. Kakor da so se vse oči ustavile na njem, se mu zazdi.

Počasi se dviga, kakor bi trgal podplate z nalepljenih stopnic in kakor bi se moral za vsak korak, ki ga napravi, sproti odločiti. Ves teden se je že spravljal na to pot, včeraj je bil že tik pred poslopjem, pa se je vrnil tja v predmestje in se zazrl v zapuščen murvin drevored in umazano koč med grmičevjem in kupi črepinj. Ali bo tudi danes zabil vse dopoldne... Ne! Pogumno bo stopil in se postavil zadaj v vrsto za starca, ki nenehoma hudomušno mežika cigančku.

Še tri stopnice, še dve, še ena... množica oči ga objame in v grlu ga nekaj stisne. Trdo hoče stopiti naprej, kakor se je namenil, potem pa steguje vrat, ko da išče številko sobe. Korak se mu ustavlja, sunkovito vrže noge naprej in potem ves zardel odhiti mimo čakajočih kakor človek, ki se mu strašno mudi po dolgem hodniku, mimo starca, ki še vedno mežika in se za nikogar ne meni. Tik pred vrati na koncu hodnika se ustavi.

Nekje v hrbtu začuti, da so se vsi obrnili in da gledajo za njim. Dvigne roko, da bi potrkal, pa mu omahne in z nohti obeh palcev drsi prek prstov, ki so se začeli potiti. Zastrmi skoz okno in nagrbanči čelo, kakor da se ne more spomniti, čemu je sploh prišel.

Moj Bog! Samo prositi ne! Ne! Ne bom prosil, nikdar! — Ponosno, skoraj jezno je dvignil oči in pogled se mu je ustavil prav na obrazu blede deklice, ki nastavlja posodo za juho. Sklonil je glavo in pomislil na svoje štiri, kako zaman čakajo na roko, ki bi jim nalila, pa četudi samo kropa.

Pol dvanajstih. Ljudje sredi hodnika so pričeli mrmrati in odhajati domov. Za danes konec! Kar odleglo je možu, ko je videl, da je sam. Bilo mu je kakor človeku, ki se je na pol odločil, da bo grešil, in se je bal, ne zato, ker bi ga bilo sram grešiti, ampak edino še zaradi ljudi, ki bi ta njegov greh videli.

Mož je težko dihal, kakor da ima daljno pot za seboj in še bolj daljno pred seboj in ne, da mu je treba samo dvigniti roko in udariti po lesu. Stopil je trdo k vratom in oči so se mu plašno sprehajale mimo strjenih kepic bele barve in luknjic, ki so jih naredili risalni žeblički. Zaprl je oči, skrčil kazalec desnice, upognil zapestje. Še preden se mu je obraz popolnoma umiril, so se vrata sunkovito odprla.

Mladi tajnik, malomarno oblečen v plašč z zavihanim ovratnikom, je stal med vrati. Kakor da nikogar ne vidi, se je obrnil in zaklical dekletu, ki je odpiralo vrata v sosednjo sobo.

»V Opero! Zadnji čas, če še mislim dobiti vstopnico za zvečer!«

Potem je hotel stopiti naprej in skoraj radovedno se je zagledal v moža pred seboj.

Mož se je čudno nasmehnil. Nekam v zadregi. Kakor prijatelj prijatelju, ki ga dolgo ni videl in sedaj skoraj dvomi, da bi ga še spoznal. Svetel blesk mu je žarel z oči. Dvignil je levico in začel odpirati pest.

»Prepozni ste!« se je oglasil tajnik in ga pogledal kakor človeka, ki mu hoče ovirati pot. V mirnem glasu je bilo skrito čudno sovraštvo. »Pridite jutri!« Odhitel je po hodniku. Kar prek dveh stopnic se je spuščal in na ovinkih se je prijemal za svetle krogle na držaju.

Mož je še vedno stal na mestu. Ni sklonil glave in čudni nasmešek mu je še vedno ležal na ustnah. Samo oči so zgubljale blesk in čez čas so se mu tudi smehljajoče se ustne v krčevitih sunkih spremenile in se zresnile. Kakor da mu je žal za mladega človeka... Čutil se je grešnik, ki se mu je po dolgi borbi zahotelo greha, pa je grešil samo toliko, kolikor je bil pripravljen grešiti. Ogoljufan je stal pred vrati, ki so se vedno pogosteje odpirala in skozi katera so prihajali ljudje žarečih lic in oči. Tako beden ni bil še nikoli in ne tako brez vsega

kakor v tem trenutku. Ni se dobro zavedal, kaj se je zgodilo, samo tako mu je bilo, kakor da je nekaj zgubil, nekaj, zaradi česar je še bilo vredno živeti. Vse se je zrušilo. Ne v tistem hipu, ko je bil pripravljen, da se bo zrušilo, ampak v trenutku, ko je pristal na misel, da se ne bo več boril proti temu, da se mu ne bi začelo rušiti. Strastno je zamahnil z zobmi po ustnicah in se zagrabil za prsi, kakor da bi jih hotel zdrobiti.

»Bedak!«

Potem se je nasmejal. Tiho in sunkovito, kakor se smeji zmešani otroci sami sebi. Hodnik pred njim se je zazibal in, ko je stal vrh stopnic, ga je zapeklo krog oči. Iz vsake stopnice pod njim sta nastali dve stopnici, iz teh novi dve, vedno več, vedno več in potem so se pričele zapletati in plesati.

Skoz okno so se mu bližala drevesa. Ob robovih oknic so se širila, rasla, se dvigala prav v nebo in se znova nižala, dokler se ni vse skupaj zgubilo.

Mladi tajnik pa je hitel čez cesto, premišljeval o neusmiljenosti ljudi in si veselo kimal. Mirno kakor človek, ki še nikoli ni ubijal.

Polde Legat

Deklica s češnjami

I.

Od osme do devete vsako jutro pride po naši ulici samotni voz, ves star in smešen. Na njem je deklica, ki krilce iz preproste žide ji je pobarval sočni sok škrlatnih češenj.

Ko v sinje dalje so oči ji potopljene in z njo je pesem polj in rožnate mladosti, še misli so ji sončne in še vse rumene v tem jutru, ko še ne pozna skrivnosti.

II.

Ah, deklica s cvetočim grozdom češenj v roki, zakaj te ni več sem v samotno mesto, da bi prišla kot svetlo sonce pod oboki zastrtega neba. Zakaj te ni na našo cesto?

Zdaj je pomlad in kakor lani se spet krivijo češnjeva drevesa. Morda so tvoji mladi dnevi doigrani in spiš in nad teboj šumi cipresa?

Jože Šmit

Zemlja

I

Snel sem klobuk in napravil križ.
Tako se spodobi žetve svetemu času.
Mislim nate, brat, ki kot jaz stojiš
ob njivi in z roko segaš po klasu.

Odpel sem srajco na prsih spokorno.
Premnog bi rad žel, kjer ni nikdar sejal!
Rad kmetu pomagal bi z roko okorno,
da čelo kot njemu bi znoj mi pral.

Povračal bi z njim se v zvonjenju in mraku
in gledal pomlad in poletje in jesen in zimo:
skozi vse letne čase stopa kmet v krepkem koraku,
mi smo le sence slabotne, ki mu sledimo.

II

Kadar v jutrih pod koso padajo trave,
mislim na kosca z vonjem po gnoju;
umil bom v koritu si roke sanjave —
dišeče po milu bi ne odprle se znoju.

Lepši je vonj sena, ki na soncu se pari.
Skèdenj z golimi stèbri o polnosti sanja.
Voz škripajoče prek polj kolobari.
Kaj bi rekel človeku, ki k volu se sklanja?

Hvalil bi nežne roke in nosnice čuteče;
zmel je šop trave in dal ga živali.
Mi gledamo mnogih oči proseče,
ne da bi prošnje jim brati znali.

III

Vonjam topel kruh in bližam se njivi.
Žena z modro ruto ji rob načinja.
Pota so kakor v rosi oprani šivi
jadra, ki veter ga z godbo napenja.

Pesmi žit je srcem najbolj domača:
Kristu na križu je roke podprla,
potnik se s ceste za njo obrača,
ptica je krila nad njo razprostrla.

Gledam krotka usta z nasmehom bogatim,
grudi z belo peno in znojne ude;
zvezani v snope s trakom zlatim
tonejo v barvi pšenice in grude.

IV

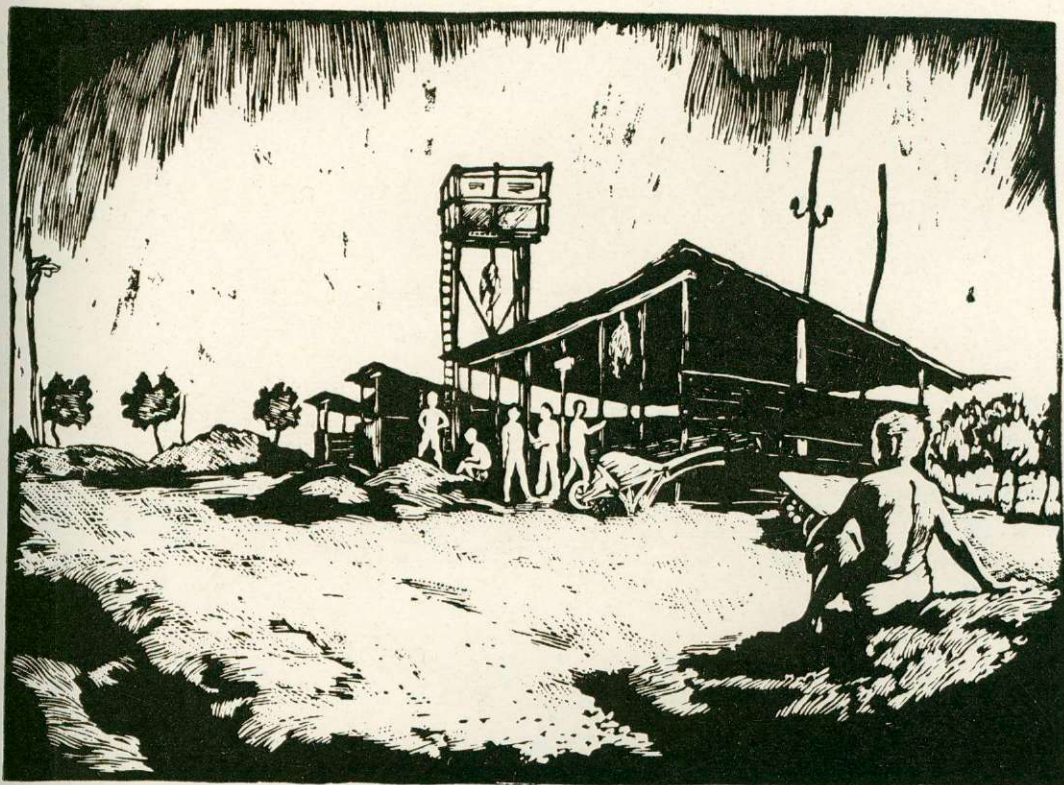
Pobiramo molče krompirjeve plodove,
od vseh še najbolj so podobni prsti:
zoreči v gube in jesenske dnove
čakajo krotko, da jih pobožamo s prsti.

Razjedene dlani se srečujejo z brati:
obrazi so se po brazdah spoznali:
rodila nas je zemlja, resna, močna mati,
pritiskala nas k prsim, da smo jih sesali.

Na večer vrača se k ognjišču nosna žena.
Teži jo lastni plod in zemlja in prezrela doba.
Po njej bo naša cesta posvečena,
da bomo našli k sreči mimo groba.

Sl. 11. M. Tršar: Gonars, taborišče (1943, linorez)

Sl. 12. M. Tršar: Gonars, Lavatoio (1943, linorez)

Sl. 13. M. Tršar: Pesnik Balantič (prva Tršarjeva ujedanka iz l. 1940. Objavljamo kot dokument)

Sl. 14. M. Tršar: Balantičev prijatelj, poveljnik in tovariš v smrti † Fr. Kremžar (kreda iz l. 1940)

V

Trte nam mavrice zadnje zberó.
K prazniku barv klopotec kliče.
Zdaj moja ljudstva z mehкими grli pojó
čez mastne, po moštu dišeče griče.

Viničar sod in srce naliva.
Sokovi s krotko muziko vro v obeh.
Vendar — kaj proti duše črvu je vinska gliva?
Srca vro tudi še v zimskih dneh.

Sveti Martin nam sode bogate spočije.
Sužnju ne umiri srca hišni krst.
Kmet komaj sinu v polmraku napije
z roko mrzlo, sivorjavo kot prst.

VI

Novembrski plod je v zemlji obledél.
Pastirski ognji pijó vonj po snegu.
Veter z lajno je drevju vence snel.
Siva je sled živali na begu.

V rebri je dom nizko k zemlji pal.
Zadnjo špranjo je treba mašiti z opaži.
Odslej bo čez klance romarjev plašč plapolal.
Ob večerih psa mesec z mrzlim rogom draži.

Včasih dež krizanteme zaliva.
Verne duše nam molke pletó krog rok.
Rekel bi, da je božji podobna kmetova njiva —
zadnja postelj plodov in otrok.

Dunaj 1943.

Janez Jalen | Roža mogota

Tretje dejanje iz drame, ki se godi v okolju Triglava v starosvetnih časih.

Pozorišče: Vaška lipa; pod njo več sedežnih kamnov. Ob strani pročelje cerkve. V ozadju krčma in vas. V daljavi za vasjo se dviga vrh Triglava. V vasi je semenj (žegnanje), Lavrenčeva nedelja. V zvoniku potrkava k zadnjemu blagoslovu popoldanske pobožnosti. Možnarji pokajo. Iz cerkve prihajajo ljudje. Prvi so godci. Pod lipo se ustavijo. Zvonovi utihnejo. Oglase se struna in piščal in bas. Pari kar pod lipo zaplešejo. V ospredju se sučeta Klemen in Tilka. Plesa je konec. Med vriskanjem fantov odhajajo plesalci v krčmo. Ljudje se razidejo. Klemen in Tilka ostaneta sama pod lipo.

Klemen: Odkar si odšla s planine nazaj v dolino, je bilo pod vrhovi Triglava dolgočasno, Tilka!

Tilka: Klemen! Samo, da nisi več hud zavoljo Benečana.

Klemen: Ah, kaj! Res moraš biti z gostom prijazna.

Tilka: Oče in teta Mina tako hočeta. Imam pa rada samo tebe.

Klemen: Zato sem ti pa prinesel šopek, kakršnega bi ti nihče drug ne mogel natrgati. Poglej te očnice in murke in nageljne. (Ga ji dá.)

Tilka (ogleduje šopek): Klemen! Rože mogote ni vmes.

Klemen: Nisem bil zadnje dni nič v vrhovih Triglava.

Tilka: Oče in teta hočeta imeti rožo mogoto.

Klemen: Teta Mina za drugimi zelmi pretakne vse skale. Naj se povzpne še v vrhove Triglava in si sama odtrga triglavsko rožo.

Tilka: V vrhove Triglava smeš samo ti, ljubljenec rojenic.

Klemen: Ljubljenec rojenic —? Potem pač sam najbolje vem, kaj smem in česa ne smem storiti.

Tilka: Rožo mogoto hočem imeti tudi sama. Neži si jo dal.

Klemen: Z Nežo sva otroka gorá.

Tilka: Jaz pa sem v ravnini dorasla v dekcle. Zato me menda uglajeni dolinci bolj razumejo kakor robati gorjanci.

Klemen: Tilka, kako govoriš?

Tilka: Kakor sem rekla.

Klemen: Tilka!

Gabriele in Antonio (prideta).

Gabriele: Per Bacco! Danes bo teklo vino od mize. Nalokam se ga do grla, preden za vselej zapustim te, od Boga pozabljene kraje.

Antonio (ga dregne in mu pokaže Klemena in Tilko).

Gabriele (si položi prst na usta, češ da bo molčal, in se odsmuka naprej proti krčmi).

Antonio (pristopi): Tanti complimenti, signorina Tilla.

Tilka: Buon giorno, signor Antonio!

Antonio: Veselo je danes pri vas. Godba doni in mladi svet se ves vrti. Ali smem tudi jaz prositi za ples najlepšo zlatolaso krasotico iz okolja Triglava, signorina Tilla?

Tilka: Prosim, signor Antonio. (Se ga prime za podpazduho.)

Klemen (kar verjeti ne more): Tilka! —?

Tilka (se obrne z glavo nazaj): Prinesi mi rožo mogoto. (Odide z Antonijem.)

Klemen (mrko gleda za njima. Zazre se v vrh Triglava): Triglav! Svéta gora! Cvet lepote! Naš opornik in branik! Prav mi je. Kakor sem sam postal nezvest goram, tako postaja Tilka nezvesta meni. (Sede na kamen, se opre s komolci ob kolena in skrije obraz v dlani.)

Neža (tiho pride in položi Klemenu roko na ramo): Klemen! (V krčmi godba in ples.)

Klemen (naglo vstane): Ti, Neža?

Neža: Klemen! Orel ne poveša perutnic, če mu črni krokar spelje grlico, ki ga ne more razumeti in bi ga nikdar ne mogla osrečiti.

Klemen: Imaš prav. Pa vendar —

Neža: Kralj planin sme bolešno krikniti samo za orlico, ki mu jo krogla drznega lovca zbije izpred visokega gnezda.

Klemen: Neža, ko bi ti vedela —

Neža: Vem. Rožo mogoto zahteva Tilka od tebe. Ti si pa triglavsko rožo dal samo meni in je ne moreš za nikogar več odtrgati. Najmanj za kakšno dekle, četudi je Robarjeva Tilka. Prepošten in preponosen si, da bi prelomil besedo. In pa — zakletve, da se ubiješ v gorah, se tudi bojiš.

Klemen: Neža! Kako vse drugače me poznaš ti kakor Tilka.

Neža: Klemen! Da bo za oba prav — zate in za Tilko — daj Tilki moj cvet rože mogote. (Mu jo ponudi.)

Klemen: Neža. Naj mar še bolj razžalim gore, kakor sem jih doslej —?

Neža: Res. Otroka gorá sva. Vrniva se nazaj v goré.

Klemen: Ponižan od črnega Benečana bi ne mogel več brez sramu pogledati Triglavu v obraz.

Neža: Prav! Razjasni naj se prej. Ne povešaj pa glave zavoljo Benečana in Tilke. Vedi se, kakor se ponosnemu triglavskemu orlu spodobi. Klemen! Pojdiva plesat. (Si zatakne triglavsko rožo nazaj v nadržje.)

Klemen: Pojdiva! (Odideta proti krčmi.)

Mina in Blaž (prideta).

Blaž: Slišiš, Mina, kako se mladi svet brezskrbno vrti.

Mina: Še midva se zasukajva. Vsaj enkrat. Spodobi se. Sva najstarejša planšarja. Še vsako leto sva se.

Blaž: Letos se ne bova. Morebiti drugo leto spet. (Sede.)

Mina: Zakaj ne letos?

Blaž: Bojim se, da mi zahrbtni Benečan spodnese nogo.

Mina: Antonija misliš?

Blaž: Da, da. Tistega, ki se priliznjeno smoli okrog pogospodene vaše Tilke. Eee, vas bo še glava bolela, Robarje. Pa bo prepozno.

Mina: Nič ni res, Blaž. Tilka z Benečanom Klemenu samo nagaja. Naj ji Klemen prinese z vrha Triglava rožo mogoto, pa bo vse dobro.

Blaž: Saj ni na glavo padel, da bi izročal ključ do zakladov v Bogatinu Robarjem, če si jih lahko sam odpre. O, vas poznam! V zlato

in bisere zasuta in šolana Robarjeva Tilka bi preprostega triglavskega lovca še pogledati ne marala več. Ozirati bi se začela za grofi in knezi in bi najraje pričakovala, da pride ponjo sam španski kraljevič.

Mina: Tako malo zaupa Klemen Tilki —

Blaž: Še preveč ji. Ne vem, da se ne spreumete. Navsezadnje bi utegnil skrivnostno rožo mogoto izvabiti iz Tilke priliznjeni Benečan. Odnese bi Bogatinove zaklade in se nam vsem v pest smejal.

Mina: Ne. Taka Tilka ni.

Blaž: Če ni, naj vzame Klemena, kakršen je. Brez rože mogote.

Mina: Ne. To ni mogoče. Tilke ne damo navadnemu lovcu.

Blaž: No, vidiš, da prav poznam Robarje. — Kaj pa, če Klemen Tilko samo preizkuša, ali ga ima zares rada, ali samo zavoljo rože mogote —?

Mina: Hm! Nemogoče ni. Pa ne verjamem.

Blaž: Se že izkaže. Najraje še danes. Zdi se mi, da se boste Robarji obrisali pod nosom za rožo mogoto, za zaklade v Bogatinu in še za Klemena. Bo tako še najbolj prav. Tilka in Klemen ne spadata skupaj. Kvečjemu Neža in Klemen. Čudna ljubezen je med njima. Le zakaj Klemen ne vzame Neže in sili za Tilko, ki prav nič ni zanj —?

Mina: Dobro znaš napeljevati vodo na svoj mlin.

Blaž: Neža rožo mogoto že ima. Pa ji niti na misel ne pride, da bi šla odpirat z njo zaklade v Bogatinu. Celo Tilki ponuja svoj cvet, če se odpove za vedno Klemenu, ki ga ne more osrečiti.

Mina: Kdo naj vse to razume.

Blaž: Klemen in Neža vesta sama najbolje, kaj delata. Oba sta otroka gorá. Tilka bi ju ne smela trgati narazen. In še Benečana meša vmes. Da je le sram ni. Klemen se utegne razjeziti, razžali rojenice, nas vse pa zadene hudo. Vsaj ti imej pamet, Mina! (Odide v cerkev.)

Mina: Pridigo sem danes že slišala. Namolila sem se tudi. Naplesala pa še ne. Bo že kako. Nazadnje Klemen le prinese rožo mogoto. (Odide proti krčmi. Potoma sreča Tilko, ki jo vodi Antonio od plesa, še vedno objeto okrog pasu): No, no, Tilka! Prav prenorčavih navad pa nikar ne vpeljuj pod naše goré.

Tilka: Teta! Za rožo mogoto.

Antonio: Signorina Tilla! Ti sama si najlepša roža. Ob tebi je človek kakor omamljen. In ne vem, kako naj bi se zahvalil, da sem smel plesati s tabo.

Tilka: To vendar nič ni, signor Antonio.

Antonio: O pač, pač. Dovoli, da okrasim tvoj, iz snežnobelega marmora izklesan vrat s to zlato verižico.

Tilka: Signor Antonio —? Toliko dragocenost —?

Antonio: Ne brani se. Zame je to malenkost. (Ji obesi verižico okrog vratu.)

Tilka: Grazie tante, signor Antonio!

Antonio: In kaj vidim. Tvoja žametna roka še ne nosi prstana, čeprav si zaročena z varovancem rojenic. Lahko bi ti prinesel najlepši

in najtežji briljant. Pa noče. Dovolj, naj ti nataknem svoj rubin. (Si ga sname.)

Tilka: Kakor gorka srčna kri žari.

Antonio (natika Tilki prstan): Si, signorina Tilla. Tako gorí moje srce zate. Rajši kakor vse zaklade Bogatina bi odpeljal tebe v Benetke, da bi v prelepi palači kraljevala mojemu srcu.

Klemen in Neža (prideta iz krčme in prihajata počasi pod lipo).

Tilka: Signor Antonio! Bogato ste me obdarovali. S čim naj se vam oddolžim?

Antonio: Z nobeno dragocenostjo bi me ne mogla bolj osrečiti kakor s šopkom, ki ga nosiš pripetega na svojih prsih.

Tilka (se malo obotavlja): Klemenov gorski šopek?

Antonio: Si, si. Prav tega. Ko ovene in se posuši, ga bom nosil na svojem srcu, dokler z mano vred ne razpade v prah.

Tilka: Če je tako, vam ne morem odreči. (Mu da šopek.)

Antonio (ga ogleduje): Signorina Tilla! Razloži mi še, kako je ime tem prečudnim cvetovom?

Tilka (mu kaže): Bela zvezda z zlatim očesom v sredi je očnica. Tudi triglavka ji pravimo. Pomeni pa, če jo fant prinese dekletu, da ni tako visoke in strme gore, čez katero bi ne hodil v vas.

Antonio: Kakor pesem.

Tilka: Temnordeča murka iz ljubezni izgoreva. Ne more se prikriti. Njen močno dehteči vonj jo izdaja.

Antonio: Čudovito.

Tilka: Gorski nagelj pa pravi: Čeprav ne žarim kakor moj drug na oknu dekleta, pa zato kljubujem sončni pripeki in burjam in nevihtam. Še zmrzal me ne umori.

Antonio: Gorski nagelj. Mislil sem, da je ta cvet roža mogota.

Tilka (se zdrzne): Roža mogota —? Ne —

Klemen (pristopi): Tilka! Daj tujcu zlatnino nazaj.

Tilka: Klemen —

Robar (pride): Gosta vendar ne bo žalila.

Klemen: Gosta —? Kdo ga je vabil, črnuha! Sam se je pritihtapil. Pohlep po naših rudah ga je prignal. Zmede je prišel delat med nas.

Robar: Lahko govoriš, ko ti ni drugega mar kakor pohajkovanje.

Klemen: Vam pa samo, kako bi čim več nagražili.

Robar: Ti, fant!

Klemen: Sem prav tako svobodnjak kakor vi. Morebiti še bolj. Vi ste se odkupili. Jaz pa sem se z mečem in ranami in prelito beneško krvjo osvobodil. Se že smem ozirati tudi za Robarjevo hčerjo.

Tilka: Nimaš pa še pravice ji ukazovati in je pred vljudnim gostom sramotiti.

Klemen: Tilka —? Prosim te. Vrni tujcu izdajalske darove.

Tilka: Prinesi mi rožo mogoto.

Antonio: Si, si. Rožo mogoto.

Robar: Da, da. Skrivnostno rožo z vrha Triglava prinesi, ti najdrznejši vseh lovcev.

Klemen: Svobodnjak, Robar! Rože mogote ne smem nobene več odtrgati.

Antonio: Meni se vse zdi, da se tale lovec samo dela drznega. V vrhove Triglava se pa ne upa povzpeti in se še nikoli ni. Nikar da bi bil prvi gori. He!

Klemen: Kdo to pravi?

Antonio: Jaz, Antonio.

Klemen: Ti. Pritlikavo beneško ničè.

Robar: Utegne govoriti resnico.

Klemen: Kaj? Tudi vi, Robar —?

Tilka: Skoraj drugače ne morem misliti.

Klemen: In še ti, Tilka.

Neža: Klemen! Ne poslušaj jih! Pojdiva proč!

Klemen: Ne boj se, Neža. Nikomur več na svetu ne odtrgam rože mogote. Samo tebi sem jo. Sramotiti se pa ne pustim. Posebno ne pritepenemu tujcu, ki je prišel zdražbe delat med nas. Bomo videli, kdo je drzen in kdo ni. Z vrhov Triglava vam prinesem zlatoroga. Tudi njegov rog, pravite, odpira zaklade v Bogatinu. Njega bo teže in bolj nevarno podreti kakor odtrgati nedolžni cvet.

Neža: Klemen! Nikar!

Klemen: Nisem se zarekel, da ga ne poderem.

Robar: To je moška beseda, Klemen. Prinesi Zlatorogov rog, pa bo spet vse dobro.

Klemen: Bom. Preden zaide jutri sonce, bo v vaši hiši visel vodnik belih triglavskih gamsov. Kakor resnično stojim tukaj. Ali pa se več ne vrnem.

Neža: Klemen! Ne zarekaj se nepremišljeno!

Klemen: Vem, kaj govorim. Kajne, Tilka. Sedaj vrneš Benečanu njegove darove.

Tilka: Prej prinesi zlatoroga.

Neža: Tilka! Vzemi besedo nazaj in sprejmi moj cvet rože mogote. Pri Mariji, prečisti Devici te prosim.

Tilka: Če nisem sama vredna, da mi Klemen odtrga rožo mogoto, je tudi iz tvojih rok ne maram. Signor Antonio. Pojdiva še plesat.

Neža: Tilka! Klemena podiš v smrt.

Tilka: Najdrznejši izmed lovcev je. Ne boj se zanj.

Antonio: Andiamo, signorina Tilla! (Odideta.)

Robar: Klemen! No, pa na svidenje jutri pod noč. Ne bo ti žal, če izpolniš, kar si obljubil.

Klemen: Mi že je. Obljubim tvegati življenje, da prinesem zlatoroga. Kljub temu vpričo mene odide Tilka plesat z Benečanom. Pa kar sem rekel, sem rekel. Samostanka —

Robar: Ne grdi mi edine hčere.

Klemen (zamahne jezno z roko): Od mene proč. Zlata lačni suženj, ne pa svobodnjak. Za bogastvom hlastate, lepote svoje zemlje pa ne vidite. (Sede na kamen in si podpre z dlanmi glavo.)

Robar (odhaja): Navsezadnje pa človek le doseže —

Neža (ga prekine): — vso nesrečo, če pohlepno trmoglavo tišči vanjo.

Robar: Sedaj se pa še ti naraščaj.

Neža: Se imam za kaj. Na ljubo tujcu gonite poštene domačine v smrt. Mar res mislite, da se mora vse uklanjati vaši gospodovalni volji. Sram vas bodi!

Robar: Plesat bi šla, namesto da besedičiš.

Neža: Tilka naj pleše, ki nima srca. Le kako more. Meni se duša trga.

Robar: Prazne besede. (Odide na vas.)

Neža (pristopi h Klemenu): Klemen!

Klemen (se ne zgane).

Neža (prisede): Klemen!

Klemen (skomizgne z rameni).

Neža (prime lovca za roko): Klemen! Vsaj poglej me.

Klemen (dvigne glavo): Me je skoraj sram pogledati v tvoje jasne oči. Pa sedaj je, kar je.

Neža: Nič ne maraj! Vse bo dobro. Samo ne hodi streljat zlatoroga.

Klemen: Pojdem!

Neža: Beli gamsi, si rekel, so najlepši okras Triglava. Očaka naših gora razžališ, če ubiješ zlatoroga.

Klemen: V tropi je še več beličnih kozlov. V nekaj letih doraste drug za vodnika.

Neža: Zlatorogov rog ne odpira zlatih zakladov v Bogatinu.

Klemen: Tudi roža mogota jih ne. Vendar si jo sama večkrat ponujala Tilki.

Neža: Hotela sem tebe rešiti Tilke, ki te ni vredna. Kasneje bi se že kako izgovorila. Da niso znali s skrivnostnim cvetom prav ravnati ali kaj. Ti pa z mrtvim zlatorogom izdaš skrivnost rojenic in lepoto Triglava. Grajski lovci postrele vso tropo belih gamsov.

Klemen: Ne verjamem. So prepraznoverni. In ljudje še vedno na tihem verjamejo, da je Triglav bog. Kar naj. Menda jim je v krvi. Še v cerkvi jim doslej tega niso mogli izbiti iz misli. In precej drznosti je tudi treba, če hočeš poljubiti sivolasega očeta na hladno čelo.

Neža: Klemen! Z rogom, ki ne odklepa zakladov, si ne odpreš Tilkinega srca.

Klemen: Robarjeva Tilka naj gre kar z Benečanom. Ko se naužije njene lepote, jo proda na Turško.

Neža: Klemen! Kako govoriš?

Klemen: Kakor je res. (Vstane.) Predobro poznam Benečane. Hvalijo se z naobrazbo in krščanstvom, v resnici so samo brezvestni kupčevalci. Na tisoče otrok, ki so se zbrali, da bi se borili v sveti deželi za Kristusa, so ogoljufali za prevoznino in jih prodali nevernikom v sužnost. Pa bi ene ženske izpod Triglava ne. Mar jim je. Saj imajo kar trg za sužnje kakor pri nas za živino. Na mestu svetega Marka ostane za vse večne čase Riva di Schiavoni sramotni pečat.

Neža (je počasi tudi vstala): Kar groza me je. Tilke Antonio ne sme izvabiti s sabo. Saj si jo vendar ti imel rad.

Klemen: Moja ljubezen se je sprevrgla v zaničevanje.

Neža: Zato pa ne hodi zavoljo ne streljat zlatoroga.

Klemen: Ne grem njej na ljubo. Le Benečanu se ne pustim poniževati.

(V daljavi zagrmí.)

Neža: Klemen! Slišiš? (Pokaže z roko v vrh Triglava.) Poglej! Triglavu se je čelo pomračilo in že jezno stresa svojo trojno glavo.

Klemen: Naj jo kar. Si bolj želim obležati mrtev v njegovem naročju, kakor pa pasti pod zahrbtnimi bodali Benečanov. Nihče mi ne ubrani, ko vržem Tilki zlatoroga pod noge, da bi ne odšel do zadnjega diha borit se s temi — s temi — prekupčevalci krščanskih duš. Fej! (Pljune.)

Neža (ga miri): Ne, Klemen. Ti ne smeš oditi. Ti ne smeš umreti. Otroka gorá sva. In če me že ne maraš za ženo —?

Klemen (se prime za čelo): Ne maram — Kako bi bil srečen s teboj!

Neža (Razjasni se ji obraz. Hoče lovca kar objeti): Klemen —!

Klemen: Nikar, Neža! Ti ne moreš postati moja žena. Brat in sestra sva.

Neža: Seveda sva. Triglav je najin oče. Ta nama nikdar ne brani stopiti pred oltar.

Klemen: Že res. Triglav. Zraven je pa še moj krvni oče tudi tvoj oče.

Neža (se sesede na kamen): Klemen —!

Klemen: Vem, da te je zbolelo. Mene ne boli nič manj. Prav zato sem se hotel poročiti s Tilko. In ti si mi bila z vso boleščjo ves čas — sestra. Hotel sem ti prizanesti s to resnico, pa — Da me ne boš mrtvega obsojala. Tudi najinega očeta ne sodi. Preden je izdihnil, mi je vse zaupal. Grajski lovec je bil. Moja mati je zgodaj umrla. Po njeni smrti je vzljubil tvojo mater bolj, kakor je imel rad mojo. In ona je bila na brhkega lovca vsa mrtva. Za lepo planšarico je pa gledal tudi grof sam. Nepošteno. Ni je pustil vzeti svojemu lovcu. Nista si vedela drugače pomagati, kakor si pač sta. Oče je skrtil za težke dni tvojo mater v samotno gorsko kočó. On sam je bil tista rojenica, ki te je povil v mehke plenice. Vse življenje se je prikrito znal brigati, da se ti ni slabo godilo, Neža. Oh, kaj je prestal. Pa kaj bi pravil.

Neža (vstane): Klemen! Brat moj.

Klemen: Neža! Sestra — (Se objameta.)

(V gorah spet zagrmí.)

Neža: Slišiš, brat moj Klemen. Triglav te svári. Ne hodi na zlatoroga.

Klemen: Če bi res ne šel —?

Neža: Tako lepo bi živela odslej naprej. Ti triglavski lovec. Jaz triglavska planšarica. In najin skupni oče — sam Triglav. Klemen —!

Klemen: Vajen sem neviht v gorah.

Neža: Klemen. Lepo te prosim.

Klemen: Nič. Pred Benečanom se ne bom ponižal. Če mi je namenjeno — rajši v smrt. Zbogom, sestra —! (Odhiti.)

Neža: Klemen — brat moj. (Gleda za njim. Ko zgine za voglom, se ozre v Triglav): Triglav! Prizanesi drznosti svojega otroka! (Sede nazaj na kamen, skloni glavo in si zakrije obraz.)

Blaž (se vrne iz cerkve. Počasi se približa Neži, jo opazuje in ji nazadnje dvigne glavo): Neža! Nežica! Jokaš. Kaj ti je?

Neža: Klemen je šel streljat zlatoroga.

Blaž: Kaj je znorel. Pa v nevihti.

Neža: Benečan in Tilka sta ga pognala.

Blaž: Tri sto besov! Saj pravim. Kdor se veže s tujcem. Naj se Tilki do smrti oteplje.

Neža (vstane): Stric! Molite, da rojenice prizanesejo Klemenovi drznosti.

Blaž: Saj res, Neža. (Obrne se proti Triglavu in razprostre roke): Triglav, očak naš in naš stari bog! Dolge veke bediš nad našim rodом in boš do konca dni. V tvojih vrhovih živijo rojenice, dobrotne bele žene. Prisojajo nam vesele in žalostne dneve. Sami zase živimo v tvojem varstvu spokojno, tujci nam pa prinašajo trpljenje. Triglav, naš oče! Črni Benečan je izpletkaril, da hoče Klemen, tvoj zvesti sin, ubiti zlatoroga. Ne zameri mu. Naj rojenice belo tropo gamsov skrijejo njegovim očem, da ga ne zadene zlo. Spomni se Neže, vdane svoje hčere. Prizanesi ji z bridkostjo. Če je pa tvoja siva glava odločila drugače, naj bo Klemenova nesreča in Nežino krvaveče srce še poznim rodovom v opomin. Nikdar in nikoli naj se ne puste nahujskati od tujcev, da bi sami uničevali lepote lastne zemlje. (Obrne se proti cerkvi): Ti pa, Vsevečni, ki prebivaš med nami v naših cerkvah, privabi nas vse k sebi, da se bomo kakor ena čreda mirno pasli v bližnjem in daljnem okolju Triglava, varni pred volkovi. Na vse vekov veke.

Neža: Amen.

Robar in Mina (prihajata).

Robar: Sem vedel, da nazadnje Klemen odneha. In ko si odprem zaklade Bogatina —

Mina: Zlatorogovega rogu še nimaš v rokah.

Robar: Klemen ga kar gotovo prinese. Drzen lovec je in varovanec rojenic.

Mina: Ne vem. Če sem prav videla, je Tilki žal, da je priganjala Klemena, naj gre streljat zlatoroga.

Robar: Ah, kaj. Bo pa dekle potem bolj vesela, ko bo imela vsega v izobilju in si bo po mili volji izbirala ženina.

Blaž (požuga): Robar! Tvoja Tilka si bo še lase pulila.

Robar: Prej si jih bo tvoja Neža, ki je bila že trdno prepričana, da ima Klemena za vselej ujetega v svojo mrežo. No, navsezadnje ga lahko še dobi. Samo da Klemen prinese zlatorogov rog.

Neža: Kako se motite.

Mina (dregne Robarja): Matija! Ne bodi tak.

Tilka (priteče vsa zasopljena iz gostilne): Oče! Teta! Benečan Antonio je — grd. Vpričo vseh si upa kaj takega. Sram me je. (Si zakrije obraz.)

(V gostilni hrup.)

Robar: Kaj je? Kaj se godi?

Blaž: Kar ste Robarji skuhalo.

Gabriele (priteče mimo).

Robar: Kam bežiš?

Gabriele: Naj jih Antoniju kar samemu nalože. Sem mu pravil, naj rajši pije vino, kakor pa da tišči za ženskami. (Zbeži.)

Andrej (kriči): Ven! — Ven! — Prasec beneški. (Brcne Antonija čez prag gostilne, da se opoteče. Antonio hitro vstane in prihuljeno zbeži.)

Andrej: Zgini, da te ne vidim več. Če ne, te zadavim kakor mačka.

Tilka: Duši me. (Si strga zlato verižico z vratu in jo vrže proč.)

Mina: Tilka, kaj počneš?

Tilka (si puli prstan z roke): Peče — Peče — Prstan žge. (Vrže še prstan proč.)

Robar: Tilka. Imej pamet!

Tilka (grebe po laseh): Roža mogota mi gori v laseh.

Neža (pristopi k Tilki in jo skuša pomiriti): Tilka. Nikar!

Tilka: Proč! Ti si bela rojenica. Ne pogubi me!

Neža: O, Bog!

(Zabliska se in zagrmí. Vse hkrati.)

Blaž: Bog in sveti križ božji.

(Vsi se preplašeno pokrižajo.)

Neža: Triglav! Prizanesi Klemenu.

Z a s t o r.

Vinko Žitnik

Pomlad

I

Hej, pomlad k nam spet prihaja!
Zrak je južen, sneg se taja.
Dan narašča, noč upada.
Breg je rahlo zelen v lice.
Glej, in kmet že spet naklada
plug in brano na kolnice!

Vse v carongeljcih so leske.
Teloh je nastlal soteske.
Dan vse dlje pri nas poseda.
Kos na glog pripenja gnezdo.
Kdo, ki vse to s srcem gleda,
rojen ni pod srečno zvezdo?

Kdor je pròst, hej, v gòzd po
zvònčke!
V polju gléj krog méj citrončke!
Sap široki slap obliva
tlà, drevesa in domove...
Sonce, sonce spet izziva
vèn med bilke in cvetove!

Dan že kaže zlato grivo...
Hlapec vozi gnoj na njivo.
Šipek v seči rdi, v belino
čipkasto se glog ogrinja.
Kmetje orjejo ledino.
Slast spočetja prst prešinja.

Škorci so se k nam vrnili.
Popki hrušk se razpustili.
Deklica si prečko dela.
Ob potoku poje lutnja...
Vame, ah, pa še vsa bela
tiho zre ljubezni slutnja!

Dan je zlate perutnice
že povetil. S polj kolnice,
kmetje vračajo se z žulji.
Sence vhode zagrnile
so čebelicam pred ulji —
v meni stenj srca privile...

Zrnje vzpélo je bodice.
Trnje je vse bélo v lice.
Glej, ravní, obronki, jarki
so čez noč ozeleneli!
Ej, še v meni srčni žarki
rdeče popke so spočeli!

Popki, rosa, luč, blestenje...
V meni krili koprnjenje!
Tla pregrinja trava sočna.
In nebo je tak brezmejno!
O da si še ti navzočna!
Ali pa srcé ne žejno.

Vidim te v nebá sinjini,
v žarkih — v zlati njih tkanini,
v zvončkih — v njih belini
krhki,
v brezi, ki že spet je mlajša,
v breskvi nežno rdeči, brhki.
Toda ti si lepša, slajša!

Mesečine prah srebrni
pada na noči mah črni.
Kakor tvoje roke čiste
k meni žarek se je sprožil:
Belo luč ko lilij liste
mi na zglavje je položil...

Ah, te mlade bilke, veje!
V polju brazde, kmet, ki seje.
V soncu sočnih stebelc klitje.
Jug, ki ziblje jih ljubeče...
Sred vsegà pa tvoje bitje —
kot zrcalo moje sreče!

II

Bog vas sprimi, ptički moji!
 Hej, vi, gozdi in prisoji,
 in ti, žarko sonce božje —
 spet smo skupaj kakor bratje!
 Vi bodite moji svatje,
 da se z ljubo združim ožje!

Vsa si v meni: tvoja vedra,
 brhka lica, nežna nedra,
 ustne in oči kot rosa...
 Draga, vem, da njih omame
 še deviške čuvaš zame.
 Naj jih straži ščit ponosa!

Ljuba, glej: nebá sinjina
 je brez mej! In tá dolina
 vsa je v cvetju kot nevesta.
 Ti sred njé z menoj v ljubezni
 cvetje vse željé pogrezní!
 Bodi mi kot zemlja zvesta.

Jara zrna so vzkalila.
 Ozimina se zgostila.
 V vas z goríc dišijo trsi.
 Ko dve vzcveli beli roži
 zdaj so tvoje mlade prsi.
 Čuj, po njih se meni toži!

Listje prvo senco daje.
 Mlade bilke veter maje.
 V polju se klasijo žita.
 V soncu se raván razgrinja.
 In ti, s soncem vsa oblita,
 greš med žiti kot boginja...

Glej metulje in cvetlice,
 ki dajó, vse srečne v lice,
 ustnice jim sladke svoje!

O, zakaj greniš mi srečo?
 Naj poljubim ustne tvoje
 kot metulj rdeč rožo rdečo!

Vigred spét je v našem kraju
 Mlado cvetje je krog naju.
 Zrak preлива se dišeče.
 Ti, vsa rožna, polna zdravja,
 dihaš vonj ljubezni, sreče.
 Jaz žarim od zmagoslavja!

V srcu nama ognji čisti
 plamené ko zlati listi.
 Luč, toplota druží naju,
 spaja duši v bitje eno.
 V maju najinem ko v rajú
 vse je čisto, posvečeno.

Hej, morjá daljave širne
 in gorá pečine mirne
 s silnimi vrhunci, brezni:
 širša, globlja, višja — večna
 kakor Bog je moč ljubezni!
 Vriskaj, poj mi, duša srečna!

Čiste deklice na pragih
 v mraku koprné po dragih.
 Njih smehljaji in pogledi
 se pletó kot mreže zlate.
 Draga, jaz pa tudi sredi
 njih gorim le zate, zate!

Pa so grički spet zeleni!
 Ptiček se pri ptički ženi.
 In metulj k samički krili,
 da bo z njo med srkal v loki
 Tudi vame želja sili,
 ljuba, da bi šla k poroki!

Karel Bačer | Gregorčičeva mladost

(Odlomek iz življenjepisa.)

Planinski svet, ki ga Gregorčič toliko opeva v svojih pesmih, leži v srednji Soški dolini med Tolminom in Kobaridom. Na severu in jugu ga obdaja visoko pogorje, ki se vleče v smeri od zahoda proti vzhodu. Skozi ta svet si med rodovitnimi njivami in senošetmi v vijugastem toku išče poti modra Soča.

Vrsno, Gregorčičev rojstni kraj, leži na levem bregu Soče, uro in pol hoda od Kobarida. Na isti planoti sta v bližini še dve manjši vasi — Krn in Selce, nad njima pa se dviga piramidasti Krn. V cerkvenem oziru spada Vrsno pod faro pri Svetem Duhu na Libušnjem v tolminski dekaniji; še v osemdesetih letih preteklega stoletja je vas štela okoli tri sto prebivalcev; hiše so bile postavljene brez pravega reda in načrta, vendar v neki slikovitosti, vobče so bile spodaj kamnite, pokrite pa s slamnatimi strehami, ki so imele visoka, s kamni obložena slemena. Ker je le malokatera hiša imela dimnik, so bile nad vrati skoraj vse okajene prav do podstrešja.¹

Za tamkajšnje prebivalce je kakor menda za vse planince značilna ne-navadna navezanost na dom, ki se pri trajnem bivanju v tujem svetu rada sprevrže v neutešljivo domotožje. Tej lastnosti se pridružujejo: konservativno pojmovanje sveta in življenja, značajnost, globoka vernost in pa skromnost, ki je bržkone v zvezi z vsem ostalim življenjem, kajti majhna posest in nerodovitni gorski svet dajeta prebivalcu kljub skrbnemu delu vendarle komaj za vsakdanji kruh.

Gregorčičev rod je nasploh prav takšen, kot smo ga pravkar opisali, poleg tega menda še močno erotičen, pretežno veseljaški, dovolj bister, občutljiv in zamerljiv.²

Zadnjega januarja 1842 je osemnajstletni Jernej Gregorčič povedel pred oltar skoraj sedem let starejšo Katarino Gabršček. Oba sta bila iz Vrsna.³ Po sporočilu ljudi, ki so ga poznali, je bil Jernej veseljaški,⁴ bister kmečki fant, velike in močne postave;⁵ Katarina je bila tudi velike postave, vendar po mirnosti temperamenta pravo nasprotje svojega moža in pozneje celo precej otožna.⁶ Posest novoporočencev je morala biti več ko skromna, saj je kljub Jernejevemu skrbnemu gospodarstvu njegovo premoženjsko stanje l. 1859. bilo naslednje: ena osmina grunta s skupno vrednostjo nepremičnin tisoč osem sto goldinarjev; zemljiški davek je znašal osem goldinarjev in dva in dvajset krajcarjev, hišni pa štirideset krajcarjev.⁷ Spričo nerodovitnosti zemlje sta mlada zakonca morala že vnaprej računati na trdo življenje, zlasti še če bi družina narasla na več članov.

Naslednje leto (1843) se jima je rodil prvi otrok (Marija), 15. oktobra 1844 pa že drugi, tokrat deček. Krstili so ga še isti dan v cerkvi Sv. Duha na Libušnjem, ki je od Vrsnega oddaljeno komaj pol ure. Deček je dobil ime Simon, domači pa so ga klicali menda Šime. Sledili so mu potem še štiri sestre in dva brata.³

¹ Holz v Sn 1906/7, 122-3. — ² Sporočilo dr. D. Možine. — ³ Jernej Gregorčič, rojen 22. VIII. 1823 na Vrsnem, hišna št. 17; Katarina Gabršček, roj. 15. XI. 1816 na Vrsnem, hišna št. 5.

Tedaj je na Vrsnem splošno vladala precejšna revščina,⁸ tako tudi pri Gregorčičevih. V gmotnih stiskah so si pomagali tako, da so najnujnejše kupovali na up pri kobariškem trgovcu Andreju Gabrščku, po domače Komacu, in odplačevali potem jeseni, ko so prodali živino.⁹

Toda spričo svojega umnega gospodarstva in naravne bistrosti si je Jernej pri vašcanih pridobil ugled; znal jim je v stiskah svetovati, opravljal je namesto njih posle po uradih in bil zaradi svoje spretnosti vrsto let voljen za vaškega starešino in občinskega zastopnika pri županiji v Tolminu, pod katerega je tedaj Vrsno spadalo.¹⁰ Upravičena je torej domneva, da je Simon podedoval nekatere svoje duševne darove po očetu, iz čigar rodu sta izšla tudi vikar Anton Gregorčič in Simon Gregorčič mlajši, poznejši pesnik in prevajalec.¹¹ Po materi pa, ki se sicer ni dvigala nad povprečno kmečko ženo,¹² je podedoval nekatere lastnosti temperamenta, kakor mirnost in nagnjenost k melanholiji.

Glede na telesno konstitucijo moremo Simona označiti kot izrazitega astenika, ki nosi edino v obrazu nekaj pikničnih potez.¹³ Da je bil že ob rojstvu šibak, bi lahko domnevali po krstu, izvršenem že takoj na dan rojstva.¹⁴ Tej telesni pojavi so ustrezale naslednje lastnosti temperamenta: menjavanje razpoloženja ob najmanjših zunanjih spremembah, pri čemer so depresivne faze v rani mladosti bile najbrž še latentne; nagnjenost k samotarstvu in opazovanju življenjskih pojavov; sočustvovanje z bližnjimi; navezanost na življenje domače gorske vasi; trmoglavost. Od duševnih sposobnosti so domači zelo zgodaj opazili presenetljivo dober otrokov spomin,¹⁵ prav tako najbrž tudi izboren posluh.

Slikovitost domače okolice, bližina Krna, Soče in njenega slapa ter Soška dolina so pričele oblikovati mladega, dovzetnega duha. Odmaknjenost Vrsna prometnim žilam in z njo združen mir pa sta nemara še pospeševala že prirojeno odtujenost vsemu nekmečkemu življenju, ki se pozneje tako značilno v pesniškem delu pojavlja, podobno kot pri Prešernu, kot izraz vsega osebnega gorja in kot rezko nasprotje kmečke nepotvorjenosti in sreče.

Od dejstev, ki so odločilno posegla v Simonov razvoj, je treba omeniti prvi pouk pri libušenjskem vikarju Antonu Bevku, pozneje pa pri njegovem nasledniku, že omenjenem Antonu Gregorčiču.¹⁶ Ta je pregovoril Jerneja, da je

(Pismo libušenjskega vikarja Smrekarja Levcu 17. IV. 1882, danes v MAL.) — ⁴ Smrekar Levcu 17. IV. 1882; ga. Josipina Možina, pesnikova nečakinja, meni ustno 26. V. 1943. — ⁵ Ga. Ana Faninger meni u. 22. VIII. 1943. — ⁶ Ga. Možina u. 26. V. 1943. — ⁷ Gl. dr. Lovrenčičevo objavo Simonovega ubožnega spričevala v Mt 1938/9, str. 10. — ⁸ Holz v Sn 1906/7, 123; ga. Faninger meni u. 22. VI. 1943; Gregorčič Vrhovniku 13. VI. 1902: »Pod strešico dolgov in rev / imeli vzglavje smo iz plev! Kar popisujem ... je — faktum.« (Pismo v UBL.) — ⁹ Ga. Ana Faninger, roj. Gabršček, v rokopisnih spominih na Simona Gregorčiča, čigar ljubljenska je bila od svojih mladih let kot hči Gregorčičevih dobrotnikov. — ¹⁰ O Jernejevi bistrosti in praktičnosti glej Smrekar Levcu 17. IV. 1882 in Burgar, Simon Gregorčič, str. 8; Simon imenuje svojega očeta 28. X. 1900 v pismu Vrhovniku: filozof — analfabet. (UBL.) — ¹¹ Domnevam, da so v daljnem sorodstvu s tem rodom tudi drugi primorski inteligenti, n. pr. dr. Anton Gregorčič, šolski nadzornik Fran Sivec i. dr. — ¹² Prim. Smrekar Levcu 17. IV. 1882; nadzornik Fran Sivec meni pismeno 6. VI. 1943. Iz materinega rodu je izšel politik in publicist Andrej Gabršček (Goriški Slovenci I., 205.) — ¹³ Poleg številnih običajnih oznak je važna zlasti Holčeva, čeprav se nanaša na odraslega Gregorčiča; imenuje ga moža tesnih prsi, šibkih nog in slabotnega srca. (Sn 1906/7, 86.) Ivančičevo sporočilo Vrhovniku 22. VI. 1907, da je po pripovedi Antona Gregorčiča bil brat Simon »krepak in polnoličen« otrok ter da je oslavel šele v šolah, ne izpodbija mojega mnenja; telesna konstitucija se namreč v svojem bistvu ne menja, kvečjemu se spremeni zunanji videz. Osnovne konstitucijske lastnosti so konstantne. (Prim. Kretschmer, Körperbau u. Charakter, 1929, 19.) — ¹⁴ Gregorčičeva svakinja in dolgoletna postrežnica Cilja Čebren je pripovedovala Ivančiču, da se je Simon rodil pred hišnimi vrati. Mati je namreč delala na polju, ko je prišel čas poroda; odšla je domov, toda vrata so bila zaklenjena in rodila je kar zunaj. (Ivančič Vrhovniku 22. VI. 1907.) — ¹⁵ Burgar, Simon Gregorčič, Življenjepis, 1907, str. 8. — ¹⁶ Bevk ga je učil od jeseni 1851 do maja 1852. (Smrekar Levcu 17. IV. 1882.) — ¹⁷ O nenavadni nadarjenosti gl. Burgar, n. d. 8. —

dal nenavadno nadarjenega¹⁷ sina v goriške šole. Gregorčič je privolil v vikarjev načrt toliko laže, ker je zaradi svoje mladosti lahko računal, da bo mogel še dolgo gospodariti sam, dočim bi v nasprotnem primeru moral prepustiti svoje mesto najstarejšemu sinu razmeroma zgodaj. Ta argument je bil baje mnogo odločilnejši kakor pa sinov talent.¹⁸

Jeseni 1852 je Simon vstopil v goriško nemško normalko. Po treh letih jo je končal z dobrim uspehom¹⁸ in vstopil v jeseni 1855 v gimnazijo.¹⁸

Vse kaže, da se v srednji šoli sprva ni nič kaj znašel. Zaman ga iščemo konec prvega leta v šolskem izvestju, kajti tu so navedeni samo oni učenci, ki so uspešno končali razred. V naslednjem letu pa je označen kot ponavljalec.

Začetni neuspeh gre deloma na račun šolskih razmer. V začetku leta 1855/6. je bilo vpisanih kar šest in sedemdeset prvošolcev, za goriško gimnazijo izredno visoko število.²⁰ Toda matematik Filip Pauschitz in latinec p. Roman Prettner sta neusmiljeno redčila dijaške vrste;¹⁸ konec leta je izdelalo le osem in trideset učencev, Gregorčič je dobil dvojko najbrž iz obeh predmetov.²¹

Pred začetkom novega šolskega leta je pregovoril očeta, da je še enkrat poskusil z njim.¹⁸ Šolnina je bila za družino precejšna žrtev, saj je znašala štiri goldinarje na semester; oproščeni pa so je bili samo tisti siromašni učenci od drugega razreda dalje, ki so prejšnje leto izdelali z odliko ali vsaj s prvim redom.

Poskus se je obnesel, Gregorčič ponavljalec je bil odličnjak in zasedel po uspehu drugo mesto v razredu. Naslednje leto je bil drugi, v tretji in četrti pa celo najboljši odličnjak v razredu. V višji gimnaziji je bil uspeh tak: v peti, šesti in sedmi šoli drugi odličnjak, v osmi tretji v razredu, vendar brez odlike. Znova si jo je priboril pri maturi, vendar mesto ni razvidno.²²

Zaradi splošnega izvrstnega uspeha bi iz spričeval le težko mogli reči, za katere predmete je kazal posebno nadarjenost in smisel in kam je bilo usmerjeno zanimanje gimnazijca Gregorčiča. Redi se namreč stalno za malenkost spreminjajo, poleg tega pa ni nikjer rečeno, da bi šolska ocena bila zanesljivo merilo sposobnosti. Iz slovenščine na primer je dobil pri profesorju Šolarju šele v peti in šesti odlično, dasiravno sta se učenec in učitelj dobro razumela in se medsebojno cenila. Zato je toliko dragocenejše sporočilo Smrekarja, da je bil Gregorčič na splošno dober jezikoslovec, ki mu je bil pa slovenski jezik še posebno ljub.¹⁸

Med priljubljenimi predmeti sta bila vsekakor že zgodaj grščina in latinščina. Zanimanje za ta dva jezika sta morebiti pospeševala profesorja Steiner (latinščina od četrte do osme) in Holzinger (grščina od šeste do osme), ki sta edina dalj časa poučevala Gregorčičev razred,²³ glavna pobuda pa je kajpada bil lastni interes učenca. Ostal jima je Gregorčič zvest vse življenje, dasiravno se zaradi gmotnih razmer ni mogel posvetiti študiju klasične filologije, kakor je po maturi nameraval.

¹⁸ Smrekar Levcu 17. IV. 1882. — ¹⁹ Napačno leto 1856 navajajo: DS 1895, 1; Burgar 10; Štříbrný 4; Grafenauer, Kratka zgodovina slovenskega slovstva 1917, 223, 1920, 228; Dornik, Poezije I., str. III. — ²⁰ Za šolske razmere sem imel povsod tam, kjer ne navajam drugače, vir v izvestjih goriške gimnazije. (Zbirka v UBL, vendar tudi tu manjkata oni za šolski leti 1858/9 in 1859/60.) Spričevala so ohranjena le za 3.-8. razred in so objavljena v Mt 1938/9, 9-13, 111-4, 142-4 (dr. J. Lovrenčič). — ²¹ Smrekar Levcu 17. IV. 1882; spričevalo nam ni znano. Da sta omenjena profesorja v resnici krepko mesarila, je razvidno iz tega, ker je bilo naslednje leto v prvi šoli obnemem z Gregorčičem kar šestnajst ponavljalcev. («... Jahresbericht des K. K. Ober-Gymnasiums in Görz... 1857.») — ²² Dr. Lovrenčič meni v Mt 1938/9, 144, da je G. pri maturi prekosil vse součence, kar pa ni gotovo; spregledal je, da so maturanti v izvestju izjemoma navedeni po abecednem redu in ne po uspehu. —

Kar se tiče matematike, je imel po prvem neuspehu pri strogem Pauschitzu po večini prav dobro, le v sedmi, ko je znova dobil istega profesorja, je v prvem polletju zdrknil na zadostno in v drugem dobil dobro. Verjetno pa je, da Gregorčiču realni predmeti niso bili kdo ve kaj pri duši.

Učni jezik je bila na gimnaziji nemščina; slovenščina se je od 1853 poučevala v nižji v treh tečajih, obveznih za učence slovenske narodnosti, in sicer po tri ure na teden. Gregorčič je hodil kot prvo- in drugošolec v prvi tečaj, kot tretješolec v drugi tečaj, v tretjega pa kot četrtošolec. Za višjo gimnazijo je bil od 1857 en sam — ponavljalni tečaj, toda Gregorčič ga je obiskoval samo v peti in šesti šoli, kajti tedaj je z novo učno uredbo slovenščina postala pravi predmet, obvezen za vse dijake slovenske narodnosti.²⁴ Poučeval jo je poslej na goriški gimnaziji v vseh razredih po dve uri tedensko Janko Pajk.

Gregorčičevi učitelji slovenščine so bili: 1855/6 Andrej Respet, poznejši ravnatelj malega semenišča; naslednje leto (in če je bil G. 1. 1857/8 že v drugem tečaju, tudi še tedaj) Andrej Marušič; za njim Ivan Šolar do konca šeste, v sedmi in osmi pa Janko Pajk.

Največjega pomena je bil nedvomno Šolar, tedaj eden najzavednejših slovenskih profesorjev, tudi sam slovenski pisatelj-filolog. Kot tak je bil sicer eden prvih Bonitzovih epigonov in je klasike čital le zavoľjo slovnice,²⁵ vendar je na Gregorčiča tako vplival, da je še v kasnih letih trdil, da mu je prav Šolar odkril lepoto in bogastvo slovenskega jezika.²⁶ Šolar je navduševal učence za narodno delo, vplival pa je nanje tudi z lastnimi jezikoslovnimi spisi.

Med Šolarjevo zapuščino se je ohranil zanimiv zvezek šolskih nalog petošolca Gregorčiča.²⁷ Od enajstih vaj je ena ocenjena z izvrstno, vse druge s prav dobro. Za »Hannibalov značaj« je Šolar sodil, da je »jedro boljše kot beseda«, pri drugih pa razen poprav v besedilu in ocen ni nikake opombe. Naloge prav za prav niso nič nenavadnega, očitno je le dovolj tekoče izražanje in naravna dikcija. Za poznejšega poeta pa se mi zdi zlasti značilna naloga Občutki učenca pri žetvi, pisana ob koncu šolskega leta. V njej se namreč že kaže osnova govorniško refleksivistične Gregorčičeve nature, kakor se je pozneje izraziteje izoblikovala v pesniškem delu zrelega Gregorčiča, ki tako rad s podobami iz realnega življenja ponazarja misli in spoznanja ter ob najrahljšem zunanem povodu zapada meditiranju. Svoj spis začinja takole: »Skoraj vsaka reč po neizmerni stvarnici božji nas, če jo pazljivo pregledujemo, kaj resnobnega uči. Če stojiš pri širokim morji in zamišljeno zreš v valovje, ki se, ravnokar mirno, zdaj razserjeno, kviško vzdiguje [!], kot da bi hotelo visočino gor doseči, in ko vse, kar se dobi, pokončati žuga, ali ti ne pride posili v spomin, da je tvoje življenje, v katerim te kmalo veselje navdaja, kmalo pa žalost in bolečine tarejo, timu podobno? Ali se ne spomniš, ko zvečer na nebo pogledaš... da ravno tisti, ki je te neizmerne svetove na nebeško poslopje postavil, tudi tebe vstvaril, in da je on, ki je z njim njih pot zaznamoval, tudi tebe [!] tvojo odmeril?«

Sicer je bila že v naslovu samem dana pobuda za prisposodabljanje, vendar je podoba v tem Gregorčičevem spisu tako pogosto sredstvo, da naravnost opo-

²⁴ Profesorji so se vrstili v naslednjem redu: latinščina: Prettner (I. in IV. razred), Diak (I., II.), Hohenwarter (III.), Steiner (prevzel četrtošolce v drugem polletju in jih vodil do mature); grščina: Kott (III., prvo polletje), Trojansček (IV., prvo polletje), Steiner (IV., drugo polletje in V.) ter Holzinger (III., drugo polletje in VI.-VIII.), po Marušičevi oznaki vsestransko izobražen mož (Moja doba in podoba, 62). — ²⁵ Prim. N 1860, 99-100, 106; Mt 1938/9, 12, 112. — ²⁶ Marušič, Moja doba in podoba, 63. — ²⁷ Bugar, 12. — ²⁸ UBL, Ms

zarja, kako se je ta način prikazovanja Gregorčičevi naturi prilegal, kako se je v njej na široko razmahnil, vpletajoč narodne pregovore in povsem samostojna dognanja, stisnjena v neke vrste aforizme, tako značilne za poznejšo miselno pesem. Naj navedem en primer: Kmet, ki pusti, da se njiva zarase, lahko travnik... spet razorje; ali kar učenec v mladosti zamudi, v starosti ne bo mogel popraviti.

Učne knjige za slovenščino so bile tedaj za nižjo gimnazijo Bleiweisova Berila I.—IV., za višjo Miklosičeva Berila V.—VII., ter Janežičev Cvet slovenske poezije s kratkim naukom o pesniških izdelkih. Slovničnemu pouku so rabili: Janežičeva Slovenska slovnica, Potočnikov Sprachlehre in v osmem razredu Miklosičeva staroslovenska krestomatija.²⁸

V kakšni smeri se je gibal pouk slovenščine, je razvidno tudi še iz šolskega poročila za l. 1860/1, ko so v peti pri Šolarju obravnavali Berilo V. »z gramatično, stvarno in literarno zgodovinsko razlago s posebnim ozirom na slovensko narodno pesem«.

Če mu smemo verjeti, je Gregorčič že tedaj Pajka dosti manj cenil od Šolarja. Pozneje trdi, da mu je bilo jako žal, ko so s Pajkom »tako revišče dobili«.²⁹ Do tako porazne ocene je pripomoglo gotovo Pajkovo togo gledanje na literaturo, ki ni moglo biti dosti drugačno od nerodnega obravnavanja narodne pesmi v članku, objavljenem v šolskem izvestju l. 1863. Pajk deli v tem spisu narodno poezijo vsebinsko vprav salomonsko na veselo, žalostno in srednjo! Mislim, da se ne motim, če vidim glavno Pajkovo slabost predvsem v načinu, kako je literaturo podajal in jo samovoljno komentiral, kakor pa v znanju. V tem bi mu najbrž niti tedaj, ko je bil na začetku učiteljske kariere, ne mogli očitati nevednosti. V enem pa je tudi Pajk gotovo pravilno usmerjal pozornost svojih učencev, in to je, v poudarjanju kvalitet Prešernove pesmi, ki jo je sam zelo cenil.³⁰

Od drugih profesorjev, ki so mogli dati učencem še kaj več kakor predpisano šolsko znanje, omenja Smrekar Tomaža Hohenwarterja, Steinerja in Ludvika Preissa; vsi ti so Gregorčiča imeli radi, vendar se njihov duhovni vpliv danes ne da več določiti. Brez pomena je bil za pesnikov razvoj najbrž slavni Blaž Kocen, učitelj prirodropisa v prvi; prav tako tudi zaradi prezgodnjega odhoda iz Gorice ravnatelj Venceslav Menzel, leposlovec, filolog in zgodovinar.³¹

Po drugi šoli je bil Gregorčič sprejet v malo semenišče, ki je bilo znova odprto v novembru 1858. Zavod je bil osnoval l. 1636. grof Werdenberg za štiri in dvajset gojencev latinskih šol, ki so prejšnji razred končali vsaj z dobrim uspehom. Vodstvo Werdenbergovega semenišča so imeli vse do l. 1773. jezuiti, ko je bil njihov red razpuščen. Tedaj so osnovali štiri in dvajset štipendij, ki so se po cesarskem ukazu iz l. 1858. porabliale v prid novoustanovljenega malega semenišča. Po Werdenbergovi določbi so imeli njegovi potomci pravico podeliti šestnajst štipendij, drugih osem pa jezuitski prior, oziroma za časa Gregorčičevega šolanja goriški škof.³² Vendar pa štipendisti niso morali stanovati v malem semenišču.

Prvo leto je bilo v zavodu dvajset gojencev. Ker zavod ni imel lastne stavbe, je bil s prostorom precej na tesnem; ko se je po dveh letih preselil na Cingrof

624 a. — ²⁸ Gl. Simonič, Slovenska bibliografija I., 26-7. — ²⁹ Levcu 3. VII. 1882 po Pajkovem napadu na Poezije I. — ³⁰ Prim. članek O slovenskih narodnih pesmih v izvestju goriške gimnazije za l. 1862/3. — ³¹ Marušičeva oznaka v n. d. str. 18. — ³² Slovenski prijatelj 1860,

v grad grofa Mihaela Coroninija, so gojenci imeli na razpolago tudi vrt in dvorišče, česar prej ni bilo.³³

Gregorčič je dobil Werdenbergovo štipendijo v znesku sto šest in dvajset goldinarjev l. 1859.³⁴ Kakor drugi štipendisti je v smislu ustanovnikove določbe moral moliti za Werdenberga in njegove potomce, biti več glasbe ali pa se ji vsaj posvečati in sodelovati v cerkvenem zboru.³⁵

Vstop v malo semenišče je bil za bodočega pesnika velikega pomena: na eni strani so prenehale skrbi domačih za vzdrževanje, na drugi pa je prenehala tudi Simonova svoboda, kajti vodja Respet je uvedel v zavod strogost. Temu se je pridružila še slaba hrana, ki je neugodno vplivala zlasti na hitro se razvijajoči Simonov organizem. Gregorčič je prav v tistih letih nenavadno hitro rasel in s šestnajstimi leti dosegel tisto višino, kot jo je imel poslej.³⁶ Lakoto je povečavala zlasti še trakulja.³³ Edina sreča je bila, da je v zavodu služila za kuharico Gregorčičeva sorodnica, ki je doraščajočemu fantu naskrivaj dajala jesti. Ko je vodja za to zvedel, je Gregorčiču očital, da je trmoglav.³⁷ Ko so Gregorčiča v sedmi in osmi obenem z nekaterimi drugimi gojenci zaradi pomanjkanja prostora preselili v veliko semenišče, je postala tudi hrana boljša.³⁸

Toda v nadomestilo za izgubljeno prostost je malo semenišče dalo Gregorčiču priliko, da se je toliko intenzivneje predajal lastnemu študiju, zlasti prebiranju domače in tuje književnosti. Grof je imel namreč na Cingrofu svojo knjižnico, do katere so gojenci iztaknili ključ in si po svoji volji izposojali knjige. Verjetno je bil tudi Gregorčič med njimi.³⁸ Tako se je tu utegnil temeljiteje kakor v šoli seznaniti z nemškimi klasiki Goethejem, Schillerjem, tedanjim modnim pesnikom Geiblom, nemara tudi že s Heinejem. Gotovo je vneto prebiral Prešerna, Koseskega, Levstika, Jenka in druge slovenske pesnike ter pisatelje, od časopisov pa predvsem Janežičev Glasnik, ki je začel izhajati, ko je bil Gregorčič v drugi šoli.

Tudi Kollarjeve ideje slovanske vzajemnosti so najbrž kmalu zajele obenem z drugimi dijaki tudi Gregorčiča. Izpričano je za gimnazijska leta učenje srbohrvaščine in češčine,³⁸ medtem ko se za ruščino da le domnevati.³⁸ Vzporedno s tem je nemara prebiral vsaj glavne predstavnike tistih literatur, v prvi vrsti pesnike: Vraza, Preradovića, Njeguša, Radičevića, Čelakovskega, Mácho, Hanko, Puškina, Lermontova in druge.

Poleg tega se je Gregorčič učil petja, za katero je prinesel na svet izboren posluš. Kot Werdenbergov štipendist se je že tako moral posvečati glasbi. S svojim prijetnim baritonom je pel skoraj vse a prima vista.³⁸

Drugovali so mu v gimnazijskih letih poleg Smrekarja in Ivana Stresa morda naslednji, sicer po študijah mlajši tovariši: Oblak Franc, Leban Avgust, Berbuč Ivan, Červ Anton in nemara še ta ali oni poznejši goriški kulturni delavec. Narodna navdušenost in žeja po literarni izobrazbi ter duševna sorodnost pa ga je zbliževala zlasti z Ivanom Stresom iz Idrskega, ki je bil po študijah dve leti mlajši.

Medtem ko o Gregorčičevem zasebnem branju za gimnazijska leta lahko samo domnevamo, pa je lažje fiksirati, katere pesnike in pisatelje je poznal iz šole. Od latinskih so brali v izboru: Ovida, Vergila in Horaca ter Cicerona, Salusta,

54-5. — ³³ Slovenski prijatelj 1860, 184. — ³⁴ Prim. Mt 1938/9, 10. — ³⁵ Izvestja za l. 1855/6, 15 sl. — ³⁶ Sn 1884, 307; SN 1906, 270; Burgar, 75. — ³⁷ SN 1906, šte. 270; Burgar, 10-11. —

Livija in Tacita. Od grških omenjajo izvestja Xenofonta, Homerja, Herodota, Demostena in Platona.³⁹ Zelo verjetno je, da je iz lastnega nagiba že v tem času prebiral poglavja, ki so jih v šoli izpuščali, pa tudi avtorje, ki niso bili v šolskem programu. Kot ljubitelj klasične filologije je nemara že tedaj bral katero izmed Ajshilovih, Sofoklejevih in Euripidovih dram, poleg Platonovega Critona in Apologije morda tudi Politejo in drugo; poleg Teokrita mogoče tudi Marca Aurela in pesnico Sapfo.⁴⁰ Vsekakor pa se je že tedaj dodobra seznanil s Homerjem in si ustvaril o njem tisto visoko mnenje, kakor ga je imel vse svoje življenje. Malo verjetno je, da bi mu bila ostala tuja Catullova lirika in Horacova *Ars poetica*.

Iz nemške literature so brali v višji gimnaziji: Seumeja (*Der Wilde*), Schlegla (*Arion*), Hebbela (*Das Habermuss*), Herderja (*Die Schwestern des Schicksals*), Kleista (*Der Frühling*), Schillerja (v prevodu Koseskega *Poročestvo* in *Rokovica*, v Cegnarjevem pa *Marijo Stuart* in *Viljema Tella*). To so samo avtorji, ki jih navajajo šolska poročila.⁴¹ Da so bili med njimi tudi Goethe, Heine, Lessing, Bürger, Wieland, Tieck, Körner, Chamisso, Rückert, Uhland, Platen, Lenau, Grün ali vsaj večina teh imen, je več ko gotovo.

Za ta čas moremo le domnevati, da je bral katere izmed avtorjev,⁴² ki se navajajo pozneje v njegovih spisih, korespondenci in drugod: Gundulića, Mažuranića, Cervantesa, Camoësa, Shakespeara, zadnje tri kajpada v nemških prevodih.

Geografski položaj Gorice, ki je bila tedaj po večini furlanskega prebivalstva,⁴³ medtem ko jo je slovenski živelj obdajal z vseh strani, je dal priliko, da se je Gregorčič popolnoma priučil furlanščini in precej seznanil z italijanščino. Obvladal je obe v dialektu in knjižnem jeziku. Učenci so v šoli govorili večinoma laški. Gregorčičevo znanje je bilo toliko, da je v sedmi šoli pri italijanskem tečaju ugotovil, da zna sam več, kot mu more dati šola, in se v osmi ni več vpisal vanj.⁴⁴ Pa tudi zunaj šole je bilo dovolj prilike za italijanščino, saj so jo govorili številni priseljenci in židi, medtem ko preprosto ljudstvo furlansko, plemiči, častniki, uradniki in upokojenci pa nemško.⁴⁵ Verjetno je, da je Gregorčič ob tem času bral tudi to ali ono italijansko delo.

V leta Gregorčičeve mladosti in šolanja, to je v čas, ki je odločilno oblikoval njegovo duhovno obzorje, padajo značilni dogodki evropskega in posebej avstrijskega političnega življenja: marčna revolucija, Bachov absolutizem in ustavna doba. Prva je osvobodila kmeta in mu vzbudila narodno zavest, rodila je prvi slovenski politični program z zahtevo po zedinjenju vseh slovenskih

³⁹ Češčina mu je pozneje gladko tekla (E 1907, šte. 2). — ⁴⁰ Ovid (v V. razredu): *Fasti* 1 (469–586), 2 (83–118), 3 (259–392), 4 (419–618); *Met.* 8 (260–545, 611–724), 10 (1–77), 11 (1–84), 12 (1–145). Vergil (v VI. in VII.): *Georgica* (2, 4), *Aeneis* (1, 2, 7). Horac (VIII.): *Odae* I. (1, 4, 7, 14, 31), II. (2, 3, 6, 10, 14, 15, 16), III. (1, 30), IV. (3, 7, 12); *Epod.* 2, 7; *Satir.* I. (1, 9); *Epist.* II. (3). Cicero (VII.): *Catil.* I. (*Pro arch. poeta*, *Pro Ligario*). Salust (v VI.): *Iugurta* (1–60). Livij (v V.): *Lib.* 1, 21 (1–50). Tacit (v VIII.): *Annales* XIII, XIV (oboje v izboru). Xenofont (v V.): *Anabasis* 1 (1–8), *Mem.* (2; 1, 21–33); *Cyr.* (8, 7). Homer (v V.–VIII.): *Ilijada* (I., III., VI.–XIX., XXI.–XXIV.); *Odiseja* (I.–XII.). Herodot (v VI.): *Polymnia* (1–105 v izboru). Demosten (v VII.): *Olynth.* (III.). Philipp. (I.). Platon (v VIII.): *Apologija*, *Kriton* — ⁴¹ Omenja jo v pismu Vrhovniku 16. VI. 1906. — ⁴² Nemških Mozartovih čitank v Ljubljani nisem mogel dobiti. — ⁴³ Da je poznal Gunduličevega Osmana in Mažuraničevega Smrt Small age, mi sporoča nadzornik Sivec F. v pismu 6. VI. 1943; Cervantesa in Camoësa omenja Trinku 3. XI. 1900. (DS 1928, 250); Shakespearejevega Falstaffa pa navaja v Govoru o želodcu (Zora 1872, 63). — ⁴⁴ N 1860, 106 in Gregorčič Vošnjaku 9. XII. 1888. (Pismo v ljubljanskem muzeju.) — ⁴⁵ Gregorčič Vošnjaku 9. XII. 1888; Mt 1938/9, 113. — ⁴⁶ N 1860, 106. —

dežel in uvedbi slovenščine v urade in šole ter s (čeprav kratko trajajočo) tiskovno svobodo dala možnost za ustanovitev prvih političnih časnikov. Absolutizem je sicer polnih deset let pritiskal ob tla kali, vzbujene po revoluciji, in v kratkem odpravil vse njene pridobitve ter zatrl za vso to dobo politično in kulturno delovanje, v kolikor ni životarilo pod previdnim Bleiweisovim vodstvom v Novicah; toda z uvedbo ustavnega življenja l. 1861. je narodna ideja znova in še z večjo močjo vzplamtela in si dala duška na vseh področjih kulturnega delovanja; še najbolj pa v številnih čitalnicah, ki so imele namen z družabnimi prireditvami prebuditi in pritegniti vse plasti mladega naroda.

Čitalnice so se na Primorskem sijajno razvijale. Prvo je priklical v življenje dr. K. Lavrič l. 1871., ko se je iz narodno nezavednega svobodomisleca razvijal v zavednega slovenskega narodnjaka, kulturnega delavca in iniciativnega političnega voditelja goriških Mladoslavencev. Lavričevi tolminski čitalnici se je kmalu pridružilo lepo število drugih, tako da jih je konec šestdesetih let bilo na Primorskem pet in dvajset, ki so se dostojno uvrščale med trideset čitalnic na ostalem slovenskem ozemlju.⁴⁶

Da je Gregorčič z zanimanjem spremljal razvoj kulturnega življenja na Goriškem, je umljivo. Udeležil se je pa tudi z drugimi goriškimi višješolci besede v tolminski čitalnici 29. avgusta 1863, ki so jo na pobudo Franceta Oblaka priredili goriški dijaki.⁴⁷ Za uvod je Gregorčič sam recitiral pesem Pozdrav Tolmincem, najzgodnejše po imenu izpričano delo mladega poeta.⁴⁸ Fran Smrekar poudarja, da je bil Gregorčič v višji gimnaziji Slovenec z dušo in telesom in je vedno nosil slovensko ovratnico.⁴⁹

Tedanje slovensko javno življenje označuje v politiki ohromel konservativizem, ki postaja že kar identičen z imenom njegovih glavnih predstavnikov — s Staroslavenci. V umetnosti, kolikor je o njej sploh mogoče govoriti, je glavno načelo utilitarizem; to pojmovanje je glavni vzrok, da so za dolgo dobo ostale neopažene prave vrednote Prešernove pesmi in se je njim na škodo razpasel kult estetsko nepomembne bombastike Vesela-Koseskega. S Prešernovo smrtjo se je iz naše poezije umaknila umetniška inspiracija, medtem ko so Toman, Jeriša, Razlag in drugi rodoljubi zapeljali našo liriko na oazo narodnobudniške pesmi, variirajoč neprenehoma že dovolj preplete fraze o svobodi, bratstvu in narodnosti. Šele z Levstikom in Jenkom se je vrnil v naše slovstvo pravi pesniški duh, ki je temeljil v notranji umetnikovi potrebi po ustvarjanju, medtem ko je drugim zgolj politična situacija narekovala snov. Res je, da je tudi pri Jenku še dovolj tedaj modnih fraz (domoljubna lirika), pa tudi ta je nazoren dokaz, kako svojsko zna staro snov oblikovati samostojna pesniška osebnost z lastnim, živim čustvovanjem in izvirnim izrazom.

Pasivno sprejemanje tujih pesniških del se je začelo pri šestošolcu Gregorčiču počasi spreminjati v potrebo po samostojnem izražanju lastnih doživetij in spoznanj.⁵⁰ Prve pesmi nam sicer niso znane niti po naslovu, domnevamo pa lahko, da so kakor nekoliko kasnejše sedmošolske in osmošolske pesmi nosile pečat domovinskega čustvovanja, to je najnavadnejšega objekta tedanje poezije na sploh.⁵⁰

⁴⁶ Prim. SBL I. 622. — ⁴⁷ Gl. o tem Naprej 8. sept. 1863/280; dr. F. Oblak; Dr. K. Lavrič in njegova doba, 13-15; Mentor XXVI., 113-4. — ⁴⁸ Pesem ni ohranjena. — ⁴⁹ Gl. Gregorčičevo korespondenco v Vrhovnikovih prepisih v UBL, list 1131. — ⁵⁰ Sam pravi pozneje

Prva po imenu znana pesem pa je že omenjena prigodnica Pozdrav Tomin-
cem, ki je nastala v zvezi s tolminsko besedo avgusta 1863.⁵¹

Objavljati je začel svoja dela razmeroma pozno, in sicer po maturi. Novem-
brska in decembrska številka Slovenskega glasnika sta prinesli ciklus trinaj-
stih Iskrice domorodnih,⁵⁴ zapetih v Jenkovem slogu. Avtor se je skrnil za značko
R. V. Oblikovno so te pesmice toliko dovršene, da se mi ne zdi verjetno, da bi
bile sploh prve Gregorčičeve pesmi. Vzdevek prvenci⁵² je razumeti po mojem
mnenju le kot prve objavljene pesmi. Saj je pri Pomladi in Rožah, objavljenih
kasneje, napor za obliko in izraz dosti očitnejši.⁵³ Dovršenost Iskrice je potrdil
pesnik sam, ko je večino, čeprav popravljenih, sprejel v Poezije.

V Iskricah je mladi poet plačal davek domovinski ideji, kakor je bila
tedaj navada pri vseh poetih. Poleg konvencionalnih verzov je v njih tudi že
toliko pristnega čustva in samostojnega izraza, kot ga je v tedanji produkciji
te vrste le malo. V primeri s Tomanovo domovinsko pesmijo so Iskrice korak
naprej. Medtem ko se v Tomanovih verzih skriva le suho, dolgovezno agita-
torstvo, ki je čustveno docela hladno, je Gregorčič v vsej vsebinski in kompozij-
ski naivnosti toplejši, pristnejši, njegovi verzi na videz metrično ubožnejši, zato
pa notranje bogatejši. V primeri z Jenkovo domovinsko liriko so Iskrice bliže
njegovim resigniranim, kakor so Samo, Naša zgodovina, kot pa borbenim
Naprej, Buči morje... in podobnim. Umevno, da se tu in tam kaže vpliv
drugih pesnikov, na prvem mestu Jenka. Tako je n. pr. prevzel verz njegovih
Obujenk, si nehote prisvojil kak epitheton (deva zala) ter celo poetično situacijo.⁵⁵
Stari romantični rekviziti slavec, gaj, lipa pa so bili že tako neogibna last vse
tedanje poezije. Celo Koseskega samovoljno krajsanje besed je opaziti v Iskricah
(dlana, plami pogled, broj, zmir). Da se je poet naslonil tudi na narodno pesem,
dokazujejo številni deminutivi (sončece, srčece, hčerice itd.)

Pa tudi erotični moment se že kaže tu pa tam, le da je s spretno poetično
igro potisnjen v domovinstvo.⁵⁶

Ob odhodu z gimnazije je bil dvajsetletni Gregorčič že dokaj izoblikovana
osebnost čistega značaja in z razmeroma obsežnim obzorjem, ki je sposobna
samostojno presojati življenjske pojave, hkrati pa tudi izražati v podobah
lastna doživetja in miselna spoznanja. Do tega ga ni privedel le prirojeni dar,
ampak tudi hotenje, pridobiti si vsestransko izobrazbo.⁵⁷ Hkrati s fizičnim do-
zorevanjem pa se je v njegovo telo že v gimnazijskih letih zajedla kal za
poznejšo pljučno bolezen,⁵⁸ kar je še okrepiło dotlej bolj skrite plati njegove
duševnosti, to je občutljivost in otožnost. Tudi slabi gmotni položaj na mladost-
nika ni mogel ostati brez vpliva in je pomagal oblikovati njegov socialni nazor

v pesmi Znamenje: Njo (= domovino) prvi spjev je moj slavil, / Poslednji njej se bo
glasil... (LZ 1882, 65.) — ⁵¹ Dr. Lovrenčičeva domneva v DS 1940, 446, da se skriva ta
pesem nemara med Iskricami, se mi ne zdi osnovana, ker že sam naslov nasprotuje misli,
da bi tako konkretna prigodnica dobila prostor v domovinskem ciklu. — ⁵² Tako jih
imenuje Levec v LZ 1882, 314. — ⁵³ Slovenski glasnik 1. marca 1865, 65 in 1. septembra
1865/270. Vendar za Rože ni prav gotovo, če so Gregorčičeve. V Poezijah ni ne prve ne
druge. — ⁵⁴ Slodnjakova domneva v Pregledu slovenskega slovstva, 258 in 506, da sta
Gregorčičevi tudi Gorska cvetlica in pa Sirena (SG 1864, 143, 261), izgublja na verjetnosti
ob odločni pesnikovi izjavi Vrhovniku 31. I. 1904: »Ti moram naznaniti, da (Gorska cvet-
lica) ni moja, četudi navidezno nosi mojo firmo.« Ker stoji pod obema pesmima ista
značka, velja torej to za obe. S tem postane odveč dr. Slodnjakovo razpravljanje o Heine-
jevem vplivu na Gregorčiča v tem času (motivna sorodnost Sirene in Lorelei). — ⁵⁵ Pesnik
nagovarja zvezde v Iskrici VII. Prim. podobno Jenko v Moji pesmi. Zadnja Iskrica
spominja na Jenkov Obraz X. — ⁵⁶ Prim. Iskrico III. (pozn. Eno devo le bom ljubil...) s
paralelo: ljubica — domovina. — ⁵⁷ Prim. Slodnjak, navedeno delo str. 256. — ⁵⁸ Prim.

in sočustvovanje z revnimi. Ne zdi se mi nepomembna opomba nekega njegovega življenjepisca, da Gregorčič nikoli ni imel tistega pravega počitniškega življenja, kakor ga imajo drugi dijaki; saj je bil vedno brez denarja, ker mu ga starši niso mogli dati.⁵⁹ Njegov svetovni nazor, zasidran v tradiciji domače hiše, je dobil trdne opore zlasti še v šoli in v malem semenišču, čigar gojenci so se pripravljali na bodoči duhovniški poklic.

Kljub vsemu temu pa Gregorčiču po končani gimnaziji odločitev ni bila lahka. Na eni strani ga je vabil študij klasične filologije, za katerega se je bil odločil že mnogo prej, na drugi želja staršev, posebno matere, naj stopi v semenišče. Če bi se odločil za prvo pot, potem je bila pred njim pot revnega študenta, ki se mora sam neprenehoma boriti za vsakdanji kruh, saj bi ga domači pri najboljši volji ne mogli podpirati. Z bogoslovjem bi ta skrb odpadla, prišel bi kmalu do kruha in tudi svojim bi v duhovskem poklicu najlaže pomagal. Pa tudi erotično čustvo, ki se je v zastrti obliki javilo v Iskricah domorodnih, je nemara bilo že tako močno, da ga je opozarjalo na nesoglasje med lastno naturo in celibatom, čeprav se to čustvo najbrž še ni dvignilo do zavesti s tisto silovitostjo kot pozneje.

Po daljšem duševnem boju⁶⁰ se je Gregorčič odrekel klicu svojega srca in se uklonil materini želji. V tej usodni odločitvi ni samo izvor vse Gregorčičeve življenjske tragike, ampak tudi glavno gibalno njegove najosebnejše, najtrajnejše in za nas najdragocenejše lirike, to je one, ki je nastala ponajveč v zvezi z Dragojilo Milek.

Mladika II. 1., str. 360. — ⁵⁹ SN 24. XI. 1906/270. — ⁶⁰ SBL I., 252.

Mitja Šarabon

Tam

Zame ni nikjer več mesta,
kjer duhá bi si spočil;
v tem me svetu vsaka cesta
vodi le do gnilih njiv.
Dà, iz njiv bo rast pognala;
pa jo spet nekdo bo žel,
spet bo njiva v gnitje pala,
spet iz nje bo vstal plevel.

Jaz želim si klasov zlatih,
ki se ne poležejo,
jaz želim si rož košatih,
ki jih ne porežejo.
Stopil bom v nebá vrtove,
kjer cvetlicam večno rast
dala roka je Jehóve.
Tam bom rasel v Božjo čast.

Joža Lovrenčič

Ob vrnitvi

Doma

Srce ni moglo več vztrpeti
in moral sem na dolgo pot,
da bi še enkrat slišal peti
domači glas, prepoln lepote.

Prišel sem, slišal govorico,
ko da v božično noč zvonijo,
ko da poslušam rajsko ptico —
za me biló več časa ni...

Pozdravljen, dom očetov mojih,
pozdravljen, ljubi rodni prag,
po bridkih dneh in trdih bojih
kot še nikdar si zdaj mi drag!

Zamaknjen bil sem in omamljen.
»Kdo ste, gospod?« zaslišim glas...
V domači hiši tuj, osamljen
zajočem, prebujen spet v čas...

V Gorici

Na Kornu ni več ure,
ki nam je kazala čas,
ko smo hodili študentje
trubadurit in v vas.

Tudi Herkul z gorjačo
je odšel kdo ve kam —
brez njega in fontane
trga več ne poznam.

Ura in Herkul in znanci,
vse, o vse je šlo —
neznanec med tujci hodim,
pri srcu mi je težkó.

Težkó mi je in čutim
grozno puščobo in mraz —
na Kornu ni več ure,
ki bi kazala čas....

Martin Jevnikar | O izvirnosti Slomškovega Blažeta in Nežice

Ob nobeni knjigi niso pri nas toliko pisali kakor o Slomškovem Blažetu in Nežici. Zanimalo jih je, ali je delo izvorno ali le posnetek. Nekateri so jo pripisovali Pestalozzijski povesti Lienhard und Gertrud (dr. Janko Bezjak, Popotnik 1926/27), drugi Jaisovemu Walterju und Gertrudi (dr. Fr. Ilešič, Popotnik, 1901, 1902), ali Krištofu Schmidu, predvsem njegovi povestici Der gefundene Ring (Ciril Velušček, Jutro 19. V. 1936), celo Rousseau bi mogel kumovati s svojim Emilom (dr. Janko Bezjak, Popotnik 1926/27). Največ raziskovalcev pa je prepričanih ali vsaj domnevajo, da je delo izvorno (Fr. Kosar v Slomškovem življenjepisu, dr. Fr. Kovačič v Slomšek I, A. Klementina v Slov. učitelju 1937, dr. Vinko Brumen v disertaciji in Cvetju, št. 18). Danes je jasno, da Pestalozzi, Jais in Rousseau ne prihajajo v poštev, saj so vsi trije napisali povesti. Res so vzgojne, tendenčne, napisane v duhu časa, toda končno so le povesti. Slomškov Blaže pa je v prvi vrsti šolska knjiga, povesten je le okvir. Dr. Brumen dopušča možnost, da je Slomšek »sicer mogel tu dobiti kako pobudo, da pa je drugačno nalogo drugače rešil« (Cvetje št. 18, str. 16). Tudi pravi, da »v takem smislu kakor pri pesmih in vobče leposlovnih delih ne moremo govoriti o izvirnosti pri šolskih knjigah. Te vsebujejo učivo ali berivo, izbrano iz duhovnega bogastva našega in občečloveškega, nihče pa ne more terjati, da bi vse to sestavljavci sami 'ustvarili' tako nekako, kakor ustvari dober pesnik svojo pesem« (str. 15).

Literarne zgodovinarje zanima, kje je dobil Slomšek pobudo za to knjigo. Po mojem so mu dale pobudo tedanje slovenske šolske razmere. Uradna šola ni dosegala svojega namena. Bila je tuja, otrokom nerazumljiva, učiteljstvo neusposobljeno. Starši in otroci so bili proti njej, saj pravi Slomšek, da so morali »starše kakor tudi otroke v biričem v šolo strašiti«. Namesto teh so organizirali duhovniki nekake zasilne šole po župniščih. Ker je bil pouk navadno ob nedeljah, se jih je prijelo ime nedeljske šole. Slomšek sam je začel z 11. letom hoditi v nedeljsko šolo h kaplanu Jakobu Prašnikarju in jo obiskoval tri leta. Kot dijak je včasih poučeval namesto kaplana. Kot dijak je tudi dovršil tečaj za učiteljske pripravnike na celjski glavni šoli. Kot bogoslovec je svoje tovariše poučeval v slovenščini in jih nagovarjal, naj spisujejo slovenske knjige. Učil je tudi na celovski nedeljski šoli. Kot kaplan je na Bizeljskem sam ustanovil nedeljsko šolo. Tudi pri Novi cerkvi je učil na nedeljski šoli. Ko je bil v celovškem bogoslovju duhovni vodja, je prosil svoje gojence, naj ustanavljajo nedeljske šole. Od 1838 do 1844 je bil dekanijski šolski nadzornik. Na tem mestu je vneto podpiral nedeljske šole, spoznaval je pa tudi vse njihove pomanjkljivosti. Predvsem je primanjkovalo primernih slovenskih učnih knjig. Zato je začel Slomšek že 1840 pisati Blažeta in Nežico. Knjiga naj bi bila nekak metodnik, bolj za učitelje kot za učence (AZN I, 164). Hotel je pokazati, »kaj in kako naj se poučuje v teh šolah« (Kovačič: Slomšek I, 151). Iz potrebe je torej zrasla ta knjiga in obsega vse, kar je bilo treba vedeti kmečkemu človeku. Ker je vedel, »da resnica ljubi lepo obleko«, je zavil vso snov v obliko povesti, da s suhimi nauki ni odbijal mladine, saj je vedno poudarjal, da »učitelj združuj koristno s prijetnim«.

Na duha in povestni del knjige je najbolj vplival Krištof Schmid, najslavnejši nemški mladinski pisatelj prve polovice 19. stoletja (1768—1854). Slomšek se je že zgodaj in vneto ukvarjal z njegovimi spisi. Ko je bil spiritual v celovškem bogoslovju (1829—38), mu je bil Schmid najpriljubljenejši pisatelj. Njegove spise je dajal bogoslovcem, da so jih prevajali v slovenščino in se tako vadili v rabi materinščine. Jožef Hašnik poroča o tem: »Mi bogoslovci smo bili velike reve, kar zadeva 'copiam verborum' in pravilnost slovenskih oblik, in trud, katerega je Slomšek s popraviljanjem naših prevodov imel, je bil neizmeren. Pilil in gladil jih je noč in dan, v počitnicah pa ure-

doval in korekturo oskrboval» (Ant. Mart. Slomškega zbrani spisi, I. zv., str. 232). Ko mu je vlada 1845. leta prepričala ustanovitev družbe za izdajanje dobrih knjig, je s prevodi iz Kr. Schmida nekako nadomestil nameravano podjetje. Schmidovi spisi so imeli vse lastnosti, ki jih je Slomšek želel pri mladinski knjigi: moralno-poučno tendenco, versko noto, preprostost in primernost za mladino. Tudi sam je začel pisati v tem duhu, tako da Brinar trdi, da »sploh bi mogli imenovati Slomška slovenskega Krištofa Schmida« (Josip Brinar: A. M. Slomšek kot pedagog, Celje 1901, str. 73). V pesmih, basnih, prilikah in povestih, povsod najdemo Schmidov vpliv, v snovi in obliki.

Prvi je pripisal Blažeta in Nežico Schmidu Ciril Velušček. Odkril je Schmidova pisma na koncu BN — o katerih pa Slomšek pod črto sam pove, čigava so! — ter piše: »Primerjava me je privedla do zaključka, da je za osnovo pripovedke BN vzel Slomšek Schmidova pisma, kajti iz teh pisem je poleg drugega vzel rodbinsko ime Mlinarizh (Müller), ki ga je nadel glavnima osebama. Iz istih pisem je deloma tudi vzel lokalizacijo (Senožeče, Hoje) in drugo. Če primerjamo še dogodek iz prvega Schmidovega pisma, ko kaplan najde v Wiesenthalu na paši Johannesesa s knjigo, s Kosarjem, ki pravi, da je tudi Slomšek kot mladenič doma čital knjige med delom (pri oranju), dobimo za mojo trditev novo oporo: Pri čitanju omenjenega Schmidovega pisma se je moral Slomšku zbuditi spomin na podoben dogodek v rani mladosti, kar mu je moralo izzvati misel, da se je kakor on naučil tudi Johannes čitanja v nedeljski šoli. In prav ta misel je po mojem mnenju rojstvo fabule BN, zlasti prvega dela (t. j. pred pismi), ki je morda posnet po Jaisu in Pestalozziju. Zaključek je povzel deloma iz 11. in 12. pisma, deloma pa po Jaisu (Walter und Gertrud). Iz navedenega sledi, da BN kot fabula ni originalno delo« (Jutro 19. maja 1936).

Če pogledamo Schmidovo povest v pismih (Der gefundene Ring, izšla v zbirki Das Glück der guten Erziehung, ok. 1800), vidimo, da obsega 10 pisem, v katerih sta si pisala Janez Müller in sestra Marija, kar se jima je pripetilo novega. Povestica je silno preprosta. Ivan piše sestri, da je pasel ovce, pa je prišel mimo gospod kaplan. Razkril mu je svoje težave, gospod pa ga je potolažil in mu dal srebrnik, katerega ji pošilja, naj kupi materi kaj priboljška (1. pismo). Sestra odgovarja, da je mati umrla; župnik ji je veliko dobrega storil (2.). Ivan jo tolaži (3.), hkrati piše župniku; zahvaljuje se mu za pomoč bolni materi ter mu priporoča sestro (4.). Marija mu sporoča, da jo je župnik spravil na grad Hoje za pestunjo; tu se ji dobro godi (5.). Ivan je vesel njene sreče (6.); zahvali se župniku (7.). Ivan naznanja sestri, da je našel dragocen prstan; nesel ga je g. kaplanu, ki je povedal, da ga je izgubil nek konjeniški stotnik (8.). Ivan piše stotniku o prstanu. Ne mara nagrade, rad bi se pa izučil za mizarja (9.). Marija naznanja, da je oni stotnik brat njene gospodarice. Oba sta sklenila, da ga bosta dala grajskemu mizarju v uk. Kmalu naj pride...

Schmid je hotel s to povestico pokazati svojim šolarjem, ko je bil v Thannhausenu učitelj, kako se pišejo pisma. »Das Glück der guten Erziehung, eine Erzählung in Briefen, setzte ich auf, um den Kindern Beispiele von Briefen vorzulegen und sie auch mit solchen, einer Handstrift ähnlicher Lettern, gedruckt ist« (Erinnerungen aus meinen Leben, III. zv., str. 147). Isto je nameraval najbrž tudi Slomšek, zato jih je priobčil na koncu knjige. Ko se bodo učenci navadili vsega, kar bodo v življenju potrebovali, jih je hotel naučiti tudi pisanja pisem, saj so bili ravno v tistih letih, ko mladenič in mladenka zapustita dom in gresta za svojim poklicem. Tedaj jim povzroča največje neprilike prav pisanje. Čudno bi bilo, če ne bi bil Slomšek, ki je mislil na vse, poskrbel tudi za to.

Slomšek je priobčil vseh deset pisem, Blažetova s pisanimi črkami, Nežičina z ležečimi. Ker je drugo pismo precèj dolgo, ga je razdelil, da piše sestra dvakrat zapovrstjo. Zadnje, dvanajsto pismo pa je Slomškovo. V njem je prešel h koncu Blažetove in Nežičine zgodbe, kar je spet Slomškovo. To

je Volušček prezrl, zato ni mogel Slomšek zaključka povzeti »deloma iz 11. in 12. pisma«, ker je 12. pismo izvirno!

Samo konec zgodbe je torej Slomšek prikrojil po Schmidovih pismih. Prejšnje dejanje je združil s pismi tako, da požgo tobakarji (tihotapci) Blažetovemu očetu hišo, ker jih je moral pomagati loviti; oče in Blaže zbežita na Nemško, mati in Nežica pa ostaneta doma. Oče kmalu umrje, Blaže služi za pastirja v Senožečah. Tudi mati umrje, sestra pa odide na grad Hoje. Zdaj si dopisujeta. Konec je spet Slomškov.

Slomškova zgodba je tako razgibana, da je ni mogel najti v omenjenih pismih. Tudi imena so (razen v pismih) domača: Blaže, Nežica, Slavinja, Kamnik, Loka, Poljane... Ime Mlinarič pojasnjuje Slomšek takole: »Za Lokoj na Bistrici je bil Mlakarjev mlin. Nad mlinom je stala zidarjeva bajta, ki mu je bilo Tomaž ime. Njegovemu očetu Matevžu je svoje dni povodnja mlin odnesla. Siromak ga ni imel s čim postaviti; zelo bogatemu Mlakarju prodal, bajtico pa Tomažu, svojemu sinu zapusti; zato mu Mlinarič pravijo...« (Blaže in Nežica, str. 1). Razlaga se mi zdi verjetna, posebno ker se na Štajerskem pogosto nahaja ta priimek.

Omenjeno Schmidovo povest je prevedel deset let pred Slomškom Jožef Burger v metelčici pod naslovom: Sreča dobriga uka. Slomšek prevoda ni uporabil, ker je še bolj dobeseden, ima več nemške skladnje, veliko tudi štajerskih besed.

Največ opore za Blažeta in Nežico pa je našel Slomšek v Schmidovi povesti Der gute Fridolin und der böse Dietrich (izšla 1830. leta). Povest je izmed vsem Schmidovih še danes najbolj znana pod naslovom Pridni Janezek in hudobni Mihec. Postala je nekak tip tendenčnih povesti in dolga leta katekizem naših mladinskih pisateljev. Prvič je bila prevedena v slovenščino 1841. leta. Prevod je oskrbel član Slomškovega slovenskega semeniškega krožka Felicijan Globočnik. Izdal ga je pod naslovom: Dvoje fantov. Blagi Fridolin ino hudobni Bric. Nekaj za stariše ino otroke, iz pisem Krištofa Šmida. Poslovenil Felicijan Globočnik. V Celovci 1841. Prevod je zasnoval najbrž že v celovškem bogoslovju. Slomšek ga je precej popravil in napisal dolg predgovor. Slomškovo popravljanje sovпада s pisanjem Blažeta in Nežice. Zato je povest kaj lahko vplivala nanj. Če natančneje analiziramo obe deli, najdemo te-le snovne sorodnosti:

Schmid: Pridni Janezek...

Na starem gradu živi dobra in pobožna grajska družina, ki očetovsko skrbi za siromašnega Janezka in njegove starše. Janezkov oče je namreč rešil gospejinega brata majorja pred razbojniki, Janezek pa s svojo srno celo družino prav tako pred razbojniki.

Razbojniki napadejo grad, a se jim napad ponesreči. Pri napadu je bivši kočijaž Jošt.

Jošt je bil grajski kočijaž; pi-jača ga je pogubila in spravila med razbojnike.

Grad napadejo v obeh primerih zato, ker jih ljudje preganjajo in nimajo več obstanka v kraju. Povsod gre nadnje gosposka ponoči. Najde jih speče v brlogu; zveže jih in spravi na varno. Lova se udeleže tudi kmetje in lovci.

Hudobni Mihec: Mati mu je dajala potuho in ga razvajala. Kradel je denar materi in mojstru, zato ga je hotel ta izročiti pravici, a

Slomšek: Blaže in Nežica...

Na kamenskem gradu živi do-bri graščak s sinom Lojzetom. Tega reši Blaže iz potoka, kamor je padel, ko se je drsal. Zato obdaruje graščak Blažeta in Nežico in jima tako omogoči, da moreta v nedeljsko šolo.

Tobakarji (tihotapci) napadejo grad, napad se ponesreči. Pri napadu je bivši kočijaž Rakov Štefan.

Štefan je bil kočijaž; pipa ga je pogubila (zažgal je) in pognala med tobakarje.

Rakov Štefan: »Stariši so me premalo v strahu imeli in preveli ko svojvolje dali... Še ne deset let, očetu tobak jemal, pa tudi po sej-

je pobegnil v gozd k razbojnikom.

Razbojnik Bolte je pobegnil od vojakov, ker je poneveril denar, in se pridružil razbojnikom.

Janezku so pomagali grajski do izobrazbe; ker je bil razumen, je postal nadgozdar; poročil se je z ubogo, a pridno Joštovo Liziko.

Janezek je šel z grofičem po svetu, da se je izobrazil.

Razbojnike in tobakarja Štefana so zaprli in zasliševali. Vsi so skesano priznali svojo krivdo in se lepo spovedali. Obsodili so jih na smrt. Na morišče jih je spremljal župnik in velika množica ljudi. Pred usmrtitvijo so obsojenci nagovorili gledalce in jim pripovedovali o svojem zgrešenem življenju. Opo-minjali so jih, naj se varujejo take poti in takega konca. Umrli so tako lepo, da je bilo ljudstvo kar ginjeno.

Mlinaričevi nauki pred smrtjo so v vseh Schmidovih povestih. Tudi Blažetova poroka z mojstrovo hčerjo ni nova (že Cigler v Sreči v nesreči!).

Te skupnosti je najti med Blažetom in Pridnim Janezkom, vendar so precéj drugotnega pomena; Schmid mu je mogel biti le v oporo, celotna zamisel pa je Slomškova. Po vsem tem smemo trditi, da so vsi vplivi tako stranskega pomena, da je Blaže in Nežica izvirno delo. Izvirno po zamisli in izpeljavi. Zavedati pa se je treba, da Slomšku tu ni šlo za umetniško dovršeno knjigo, ampak za praktično šolsko vadnico. V uvodu pravi: »Boš bral, kar sta se Blaže in Nežica v šoli učila, naj se tudi tebe nauk prime. Beri, šteji in poskušaj, kolikor toliko se te bo prijelo in veselilo tudi kaj znati.« In knjiga se zaključuje z Martinovimi besedami: »Bodi Bogu hvala za vse, posebno pa za nauk, ki smo ga v mladih letih imeli. Bolje so nas starši in učitelji naši z naukom oskrbeli, kakor bi nam bili jezere zapustili. Zdaj poskušamo, kar smo svoje dni brali: Kar se v mladosti naučiš, s tem se za starost oskrbiš.«

Janez Kolenc

Kje polje si, kje sončno polje ...

Ne morem, draga, o ljubezni peti,
tu laž je, ki zakriva jo megla,
in zid je tu kot zadnji cvet srca,
in ko drhtim, le njega smem objeti.

Ven, ven... Kje polje si, kje sončno polje,
kjer radosti zalije smeh oči,
kjer roka mi kot vetrič zadrhti,
kjer trav šelest skrivnostno v srcu polje,
da vriskam, pojem soncu in vsemu,
ko žarki po obrazu mi kipijo
in se kot rožice v laseh lovijo
in v travo ležem se in mislim v snu...

O moje njive, ve, kipeče njive,
rad s kepami prsti bi se igral
in božal zemljo, s plugom jo oral,
v razore se potapljal rad vabljive.
Nad mano bi škrjanček pesem pel
in v delu bi ljubezni me spominjal
in s pesmijo srce mi kot pregrinjal
in jaz bi žvižgal mu in koprnel...

Kje hoste ste, nemirne moje smreke,
ponosni hrast in gaber, kje, bršljan
in vetrič v lističih kot mehka dlan,
na štor se vsedeš... zreš... pripreš si veke...
O gore moje, moj ponos razpet,
ko gledal z vrha v daljne sem doline
in kakor orel spenjal se v višine,
moj Bog, tu pa sem kakor živ skelet.

Kaj naj zdaj pojem? Da bi z mano bile,
na glavi ruto ti in vrč vode,
a jaz s prstjo umazane roke
in bi po trati, draga, se lovila.
»Kako otročji si...« in sladek smeh...
in rožo bi ti vtaknil v črne lase
in roke bi oplel ti v žitne klase
in smeh in radost, sonca žar v očeh...

Sama bi bila... sama... a predana
vsemu, vsemu, kar raste in živi,
in ker v ljubezni poje in kipi,
in Jolko jaz, ljubila ti bi Žana.
Na glavi ruto ti in vrč vode
in v rokah bi ti klasje trepetalo
in polje, hoste, vse bi se smejalo,
ves svet bi bil kot najino srce...

Moj Bog, kje polje, njive ste, gozdovi,
kje si, prostost, kje, sonca žgoči žar,
in kje ti, Jolka, da se dam ti v dar?!
Molk, molk... ječe težko mi le grobovi.

Dr. Anton Vodnik

Robbova oltarna arhitektura

Oltar se razvija vzporedno z arhitekturo. Če pogledamo kako oltarno zgradbo iz 2. pol. 16. stol., n. pr. nagrobnik papeža Nikolaja IV. v Sta Maria Maggiore v Rimu, ki ga je postavil Domenico Fontana (1543—1607),¹ vidimo na njem vse stilne znake zgodnjebaročne arhitekture. Oltar ni več renesančno ploskovit, marveč je postal plastičen, predvsem s stebri, ki stojé pred oltarno ploskvijo v trodimenzionalni razsežnosti ter dolbejo in razrivajo prostor pred seboj. Ogredje je golšasto, stopa naprej in se umika — je že razgibano v vodoravni smeri. Čelo je zlomljeno — ni več tektonsko. Po svojih stebrih, ki so zaradi večje plastičnosti in krepkejšé nošnje pomnoženi, in po pritisku ogredja, ki jih z vso silo tišči navzdol — predstavlja oltar konflikt med višinskim stremljenjem in pritiskom navzdol. Zbog tega vzbuja oltar vtis teže in potlačénosti. Posamezno razgibane in med seboj boreče se arhitektonske sile pa so vklenjene v trden okvir obrisa. Od tod značaj mirnosti oltarja kot celote. Na oltarju ni še nobenih krivulj — ogredje je ravno, okvir za oltarno podobo je pravilen pravokotnik — talni načrt obstoji iz samih ravnih črt in pravih kotov ter seže le malo v globino.

Tip zgodnjebaročnega oltarja je trajal nekako do srede 17. stoletja, oziroma do nastopa visokega baroka z Berninijem (1598—1680) in Borrominijem (1599—1667) na čelu,² ki sta zapustila zgodnjebaročni stil tudi v oltarni arhitekturi. Že v Berninijevem zgodnjem delu, vélikem oltarju v S. Agostino v Rimu,³ ki je sicer še v risu zgodnjega baroka, je pritisk ogredja popustil, konflikta med zgornjim in spodnjim delom ni več. Povsem izrazito visokobaročna stenska oltarja pa sta Borrominijev oltar Oznanjenja v SS. Apostoli v Neaplju iz l. 1642⁴ in Berninijev véliki oltar v S. Tommaso di Villanova v Castel Gandolfu iz l. 1661.⁵ Oba oltarja sta na straneh naprej upognjena v topem kotu do oltarne ploskve, s čimer negirata frontalnost — princip renesančnega in zgodnjebaročnega oltarja — in zajemata prostor. Revolucionarno dejanje v razvoju pa pomenita Berninijev tabernakelj v cerkvi sv. Petra v Rimu,⁶ v katerem je višinsko in globinsko stremljenje docela razvito, ravna črta je povsod odpravljena, celó stebri postanejo spiralno uviti, in katedra sv. Petra v isti cerkvi,⁷ pri kateri je razveljavljena skoraj vsaka tektonika — stebri s prekladami, ki pripravljajo pritisk, nosijo materializirane oblake. Oba sta odločilno vplivala tudi na razvoj stenskega oltarja.

V razvoju se izza zgodnjega baroka višinsko in globinsko stremljenje neprenehoma stopnjuje — enako kot v arhitekturi — pritisk zgornjih delov se kar najbolj skrči, pogon spodnjih delov navzgor ne zadeva skoraj ob nobeno oviro, razmerja postanejo silno vitka — Bernini uvede uvit steber — talni načrt ne obstoji več iz samih ravnih črt in pravih kotov, marveč se poševno lomi in uvija proti ozadju ter seže zelo daleč v globino.

Visokobaročno stilno idejo stenskega oltarja pa je razvil do zadnje možnosti in ji dal končno veljavno formulacijo Andrea Pozzo (1642—1709).⁸ Njegovi oltarji, n. pr. oltarja Oznanjenja in sv. Alojzija v cerkvi S. Ignazio pa oltar sv. Ignacija v cerkvi Il Gesu v Rimu iz konca 17. stoletja⁹ so postali prototip poznobaročnega oltarja sploh, ne samo v Italiji, marveč tudi v sosednjih katoliških deželah, predvsem v južnovzhodni Nemčiji in v zapadnem delu bivše avstro-ogrske monarhije.¹⁰

Talni načrt je razgiban, oltar se krepko plastično boči — postal je trodimenzionalen. Pognal se je v višino, razmerja so vitka, višinsko stremljenje prevladuje. Golšasto ogredje se krepko lomi, stebri so deloma spiralni in se obračajo iz ploskve. Sedaj se je oltar kot celota razgibal v višino in v globino.

V nadaljnjem razvoju je postal oltar še prostornejši — stebri so stopili daleč naprej, oltarna ploskev se je umaknila daleč nazaj — še bolj razgiban

v višino in globino ter s krivuljami, trganjem okvirov in razdiranjem tektonike posameznih arhitektonskih členov še slikovitejši.

Tudi korenine in zgledi Robbovega stila leže v očitnem italijanskem visokem in poznem baroku — predvsem prihaja v poštev oltarna arhitektura Pozzova, ki je prototip tudi Robbove — v katerega se Robba neposredno uvršča s svojim delom.

Izmed Robbovih oltarjev hočemo obravnavati predvsem oltar sv. Ignacija v cerkvi sv. Katarine v Zagrebu iz l. 1729, oltar sv. Barbare iz stolne cerkve v Zagrebu, sedaj v župni cerkvi v Varaždinskih Toplicah iz l. 1739, véliki oltar v bivši avguštinski, sedaj frančiškanski cerkvi Marijinega Oznanjenja v Ljubljani iz l. 1738, in véliki oltar v uršulinski cerkvi v Ljubljani iz l. 1744. Načrti za te oltarje so bili vsi napravljeni med leti 1727—1730 in se med delom niso spreminjali, edino pri vélikem oltarju v uršulinski cerkvi v Ljubljani je Robba šel preko načrta, toda samo v nebitvenih stvareh, tako da se arhitektonska ideja ni v ničemer predrugačila. Za oltarje kot arhitekture stilno torej ni merodajen čas njihove izvršitve, marveč čas nastanka načrtov, izmed katerih sta prva dva nastala oba v enem in istem letu — 1727 — druga dva pa s presledkom enega leta, v letih 1728 in 1730.

Oltar sv. Ignacija v cerkvi sv. Katarine v Zagrebu. Nad menzo z ravnim, trodelnim antependijem, okrašenim s plastičnim ornamentom iz belega marmora, angelskimi glavicami in s sadjem, se dviga na podstavkih spodnjega dela, poševno se poglobljajočega proti ozadju v lomljeni črti različnih smeri, predela z nastavkom, obstoječim iz različno zasukanih pilastrov in na vsaki strani iz dveh stebrov, ki nosijo golšasto ogredje s krepko lomljenim, uvitim in profiliranim čelom. Izmed stebrov je stopil po eden naprej — levo in desno od oltarne slike. Levo in desno od sprednjega stebra stoji po ena svetniška figura, za njima po en pilaster. Najbolj proti globini stoji po en tričetrtinski steber. Predela z nastavkom tvori tako nekako nišo, v katero je postavljen tabernakelj. — Zamišljen je kot šesterostranična arhitektura s kupolo. Na oglih so postavljeni štirje uviti stebriči, ki nosijo ogredje z zlomljenim čelom. Na vsakem loku kleči po en angel. Venčni zidec je na sredi polkrožno izbočen, podprt z angelsko glavico. Na njem je stal prvotno mali kip Matere božje z Jezusom v naročju; sedaj je na vrhu kupole. Stranski ploskvi — med stebriči — imata niše, iz katerih prihajata dva angela. Na oglih predzadnjih stranskih ploskev sta dve voluti, na katerih kleči po en angel. Nad kupolo, ki je iz belega marmora z vdelanimi rastlinskimi ornamentami, sta dve angelski glavici. Nanje je postavljen omenjeni kip Matere božje, sedeče na oblakih, na katerih sta dve reliefni angelski glavici. Vrata so bronasta. — Oltarna ploskev s podobo je pomaknjena daleč nazaj. V čelu nosita dva putta Kristusov monogram v krogu žarkov. Oltar se končuje z atiko, ki ima na straneh dvoje volut, na katerih stojita dve črni kameniti vazi. Iz njih se dvigajo plameni. Pred ozadjem sedi na oblakih skupina svete Trojice. Prav na vrhu se nahaja grb darovalca Esterhazyja. Oltar je ves iz raznobarvnega marmora.

Tloris tega oltarja se pogloblja v različnih smereh proti ozadju in seže globoko v prostor. S tem, da talni načrt lomi in menja smeri, je prišla vanj razgibanost, ki ni prešinila samo posameznih arhitektonskih delov, marveč celoto. Med menzo in oltarno ploskvijo je precejšnja razdalja. Prva dva stebra levo in desno od oltarne slike sta stopila kot popolnoma plastična člena krepko naprej in tako ustvarila med menzo in oltarno ploskvijo prostor — nišo — v katero je postavljen tabernakelj. Stebri in pilastri ne stoje — kakor v zgodnjem baroku — v eni sami vrsti, marveč so prostorno razpostavljeni iz ozadja v ospredje, s čimer je princip ploskovitosti in frontalnosti popolnoma razveljavljen. Oltar je sedaj docela prostorna arhitektura, ki ni več tektonsko statična, temveč dinamično razgibana. Golšasto ogredje se, ustrezajoč talnemu načrtu, lomi v različnih, menjajočih se smereh, stopa krepko naprej in se umika daleč nazaj, nad sprednjima stebroma se zaokrogli in pretrga. Gibanje,

kakor se nam javlja v tem ogredju, je vprav silovito. Prav tako je čelo, ki je polno plastičnih moči, se lomi in zvija, se konveksno boči, kakor da vre in nemirno valuje. To čelo je docela atektonsko — je živo gnano od notranjega impulza gibanja. Gibanje je v stebrih, ki stopajo naprej, v pilastrih, ki menjajo smeri, je v talnem načrtu.

Meje med posameznimi arhitektonskimi deli so odpravljene ali zabrisane, en del sega v drugega in se z njim staplja. Ne samo, da pri čelu spodnje stranice ni, da torej čelo navzdol ni razmejeno — marveč je njegova zaključenost tudi idealno onemogočena po obeh puttih, nosečih Kristusov monogram. Do polovice še v čelu, segata s spodnjim delom telesa pod venčni zidec.

Oltar sv. Ignacija je torej zgrajen po principu slikovitosti. Le-ta se javlja v tem, da je postal oltar trodimenzionalna prostorna arhitektura z globinsko razvrščenimi členi — stebri, med katere vdira prostor. V zvezi s tem je gibanje ne samo posameznih delov, marveč tudi celote, kar se nam najnazorneje kaže v talnem načrtu oltarja. Dinamično je stopanje stebrov naprej in njih umikanje proti ozadju. Razgibano je ogredje, ki se lomi in boči, trenutno spreminjajoč svojo smer, pa čelo, ki se trga, zaganja naprej kakor val, splahneva in zopet narašča. Posamezni arhitektonski deli niso izolirani, v sebi zaključeni, marveč se z drugimi vred spajajo in zlivajo v eno samo celoto. Ta slikoviti značaj oltarja zahteva tranzitorno opazovanje z več različnih, menjajočih se stališč.

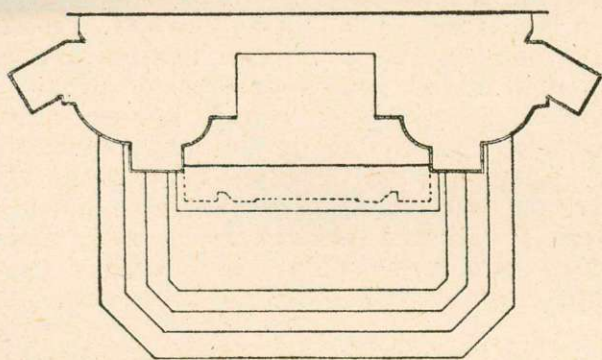
Stilna ideja je pri vseh Robbovih oltarjih ena in ista. Tudi o njenem razvoju ne moremo govoriti. To je razumljivo že zategadelj, ker so vsi načrti za tu obravnavane oltarje nastali v med seboj zelo bližnjem času, med leti 1727—1730, od njih dva celó v enem in istem letu (oltarja sv. Ignacija in sv. Barbare).

Vsi Robbovi oltarji so zgolj variacija ene in iste stilne misli. Predstavljajo nam vrsto inacic. Vendar se v koncepciji oltarnih tvorb Robba ne ponavlja razen v pendantih. Tako v oltarjih sv. Barbare in sv. Katarine v Varaždinskih Toplicah, v oltarjih sv. Rešnjega Telesa in sv. Dizme v ljubljanski stolnici ter v oltarjih sv. Emeriha v Novi Vesi pri Zagrebu in sv. Trojice, ki je izginil in nam je ohranjena le slaba fotografija. Zadnja dva oltarja sta stala prvotno v zagrebški stolnici.

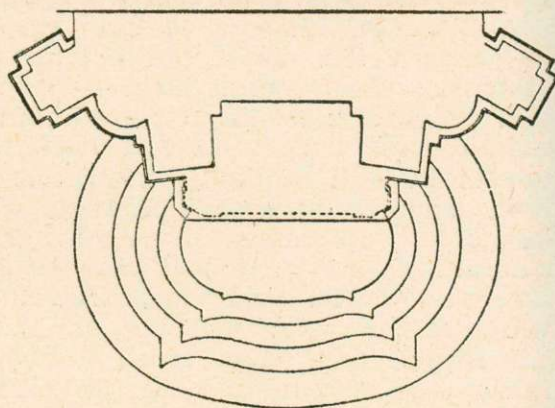
L. 1738. je bil dograjen véliki oltar v frančiškanski cerkvi v Ljubljani. Do menze vodijo štiri stopnice. Levo in desno od nje se daleč proti ozadju pogloblja spodnji del oltarja, ki obstoji iz podstavkov za predelo in nastavek ter za oba skrajna kipa sv. Avgušтина in sv. Tomaža Vilanovskega. Oltarna ploskev s podobo je pomaknjena daleč nazaj, tako da je med menzo in njo precejšen prostor, v katerem stoji tabernakelj — spredaj odprta kupola na stebričih — in ki ga na levi in desni obdaja vrsta globinsko iz ozadja v ospredje razvrščenih stebrov. Nad predelo se dviga levo in desno od oltarne slike najprej po en prosto stoječ steber, bolj na levo, oziroma na desno in bolj v ospredju po en kip sv. Filipa in sv. Felicite, še bolj na levo oziroma na desno in najbolj v ospredju po en spiralno uvit steber. Tako sta kipa postavljena med dva stebra, izmed katerih ju sprednja nekoliko prikrivata. Ko je gibanje stebrov iz ozadja v ospredje doseglo skrajno točko, se zaobrne nazaj. Levo oziroma desno od sprednjih uvitih stebrov, a bolj v ozadju, stoji še po en steber. Proti globini zaključuje oltar po en pilaster. Stebri in pilastri nosijo močno uvito ogredje, ki ustreza v obrisu spodnjemu delu, oziroma predeli. Na konceh raztrganega čela sedi na vsaki strani po en angel. Atika ima ob straneh dvoje volut, ki sta tudi nad zlomljenim venčnim zidcem zgoraj. Pred ploskvijo se nahaja skupina Boga-Očeta, obdanega s štirimi angelskimi glavicami, s Sv. Duhom v podobi goloba pod njim in s svetovno oblo ob strani. Atiko venča pozlačen baldahin, ki mu ob straneh visi navzdol draperija. Oltar je iz raznobarnega marmora, kakršnega Robba navadno uporablja.

Talni načrt tega oltarja je v primeri s talnim načrtom oltarja sv. Ignacija bogatejši, vodi krepkeje v globino in širino in ne sestoji več samo iz ravnih črt, marveč tudi iz zakrivljenih, kar je tako značilno za talne načrte pozno-

baročnih oltarjev. Kako energično razriva sedaj oltar prostor s podstavki spodnjega dela — n. pr. s podstavki obeh skrajnih kipov — kako daleč vanj poseže s svojimi deli, kakor da ni med njim in prostorom, ki ga obdaja, nobene meje! Tako se oltar z nekaterimi svojimi členi v prostoru kar izgublja. Oltar ni ostro razmejen s konturo, ni izoliran, marveč se optično staplja s svojo okolico. Tudi tukaj velja torej isti princip, ki smo ga pri oltarju sv. Ignacija ugotovili na posameznih arhitektonskih delih oltarja glede na njegovo celoto.

Tloris I.
vélikega oltarja v frančiškanski
cerkvi v Ljubljani

Tloris II.
vélikega oltarja v uršulinski
cerkvi v Ljubljani

Véliki oltar v frančiškanski cerkvi v Ljubljani je od oltarja sv. Ignacija v cerkvi sv. Katarine v Zagrebu za en steber bogatejši. Enako kot pri oltarju sv. Ignacija je tudi tukaj stopil en steber krepko naprej, da se je napravila dovolj prostorna niša za tabernakelj in da tvori ogredje nad stebrovjem pravo pravcato streho, pod katero stojita obe figuri sv. Filipa in sv. Felicite. S tem pa je ustvarjena prostorna oltarna arhitektura z globinsko razvrščenimi posameznimi deli, s čimer je združeno gibanje, ki ga za oltar kot celoto nazorno kaže njegov talni načrt (primerjaj tloris I.). Krepko je razgibano ogredje, ki se lomi, stopa naprej in se umika nazaj, spreminjajoč svojo smer. Lomi in zasukava se tudi ploskev atike, ki se ji iz boka izvija dvoje volut, zlomljeno je čelo, na katerem balansirata oba angela. Meje med posameznimi arhitektonskimi deli so izginile; en del zakriva drugega, ga seče — čelo n. pr. prikriva atiko, angela čelo, žarki izpod goloba režejo ogredje, sprednja stebra zakrivata nekoliko oba kipa, kipa pa stebra, pred katerima stojita.

S tem, da stopajo stebri naprej, da zapuščajo ploskev in ustvarjajo prostor, globino — element, ki je že sam po sebi optičen — je združena slikovita svetloba in senca. Povzročajo jo že silna plastičnost nekaterih členov, n. pr. ogredja, predvsem pa členi, ki stopajo naprej ter mečejo v ozadje senco, ki včasih zakrije cele partije in jih popolnoma zabriše, medtem ko ostanejo druge krepko osvetljene. Učinek slikovite svetlobe in sence krepki tudi politura marmornih stebrov, plošč, s katerimi so obložene stranice spodnjega dela in predele itd.

Oltar ni preračunan na en sam — frontalni — pogled od spredaj, marveč zahteva — virtualno — neskončno vrsto menjajočih se pogledov od srede na levo in desno.

Oltar je razgiban v globino in v višino. Gibanje v globino nam najjasneje ponazori talni načrt. Ne samo arhitektonski členi so globinsko razvrščeni, marveč tudi figure — ki niso izolirane, ampak so spojene s celoto oltarja. Prav tako važno je stremljenje oltarne arhitekture v višino. Že po svojih merah je oltar silno visok — in sicer vedno, kadar to le dopuščajo pogoji

cerkvene arhitekture. Toda umetnostno najbolj važna so formalna sredstva, s katerimi se dosega učinek stremljenja v višino. Najprej dvignejo oltarno zgradbo štiri stopnice od tal, sledi visoka predela, s katere se poženejo navzgor stebri in pilastri, ki jih ne zadržuje skoraj noben pritisk, zakaj nositi nimajo nič drugega kakor ogredje z venčnim zidcem. V atiki se oltar čimdalje bolj oži, toda tudi v njej oltar v svojem pogonu navzgor ne miruje. Še iznad venčnega zidca se sproži dvoje volut kakor dvoje poslednjih valov — torej nobenega ostrega zaključka, nobenega trdnega okvira, marveč en sam razgiban tok nevzdržno kvišku hitečih sil.

Na tem oltarju je Robba uporabil tudi spiralno uvit steber. Mislej ga je pred njim uporabil nešteto krat — pri oltarjih v cerkvi sv. Jakoba — pri Robbi je ostal izjema. Z uvitimi stebri se gibanje navzgor stopnjuje, postane prožno in lahko. Kjer bi se moralo stremljenje na kvišku boriti s pritiskom — kot v zgodnjebaročni oltarni arhitekturi — bi bil uvit steber nemogoč in absurden. Uvit steber se odvija navzgor kakor vzmet, hiti kvišku, in nese na svojem kapitulu ogredje, ki ga poganja vedno više.

Leta 1739, morda nekoliko kasneje, sta bila postavljena oltar sv. Barbare in njegov pendant, oltar sv. Katarine v zagrebški stolnici. Sedaj sta v župni cerkvi v Varaždinskih Toplicah (oltar sv. Katarine kot véliki oltar sv. Martina). Oltar sv. Barbare je ohranjen v nespremenjenem stanju, medtem ko je pri oltarju sv. Katarine prvotna atika nadomeščena z novo.

Oltar sv. Barbare. Do menze vodi ena stopnica. Nad menzo z ravnim trodelnim antependijem, okrašenim s plastičnim ornamentom iz belega marmora, z angelskimi glavicami in s sadnimi venci — podobno kot pri oltarju sv. Ignacija — in nad spodnjim delom, ki se pogloblja proti ozadju v lomljeni črti različnih smeri, se dviga nastavek. Prehod med obema posreduje predela. Levo in desno od oltarne podobe — reliefa — stoji po en okrogloplastičen steber, v topem kotu do oltarne ploskve. Na njegovi levi, oziroma desni, a bolj v ozadju, stoji po en kip, levo sv. Filip Neri, desno sv. Štefan. Oltar zaključuje proti globini po en pilaster. Stebri in pilastri nosijo golšasto ogredje, ki ustreza v obrisu spodnjemu delu. Nad reliefom je ogredje na sredi izbočeno, tvoreč podstavek, na katerem je stal prvotno kip sv. Matije. Na ogredju je dvoje volut, na katerih sedi po en angel. Atika je enostavna, na straneh konkavno, zgoraj konveksno usločena ploskev z venčnim zidcem. Na vrhu sedi angel z grbom darovalca Mužinića. Oltar je iz raznobarnega marmora.

Oltar je plitvejši od oltarja sv. Ignacija v cerkvi sv. Katarine v Zagrebu in velikega oltarja v frančiškanski cerkvi v Ljubljani. Stebri ne stopajo tako močno naprej, toda višinsko in globinsko stremljenje je izrazito tudi tukaj. Mogli bi naštetih vse one stilne znake kot pri prejšnjih dveh primerih, toda naj opozorimo le na dvoje. Stebri razveljavljajo ploskev ne samo s tem, da so stopili pred njo, marveč tudi s tem, da ne stojé frontalno v pravem, ampak poševno v topem kotu do oltarne ploskve. Prav tako je zasukan spodnji del s predelo in ogredje. To je gibanje v prostoru, ki zahteva pogled od več strani.

Naj opozorimo še na rabo in oblikovanje ornamentov. Sadni venci — na antependiju, pod ogredjem — so naturalističen element baroka prav tako kot draperija na vélikem oltarju v frančiškanski cerkvi v Ljubljani, ki se izpod baldahina ulega na atiko in ki jo je začel pri oltarjih uporabljati visoki barok z Berninijem, ali blazine na glavah puttov, nosečih namizno ploščo (pri sv. Jakobu in v stolnici v Ljubljani). Ornament na antependiju je pol rastlinski, silno mehko in toplo modeliran — kakor da je iz testa — senzibiliziran, prav kakor epidermis nagega telesa. Tudi v ornamentu deluje impulz organskega življenja. Tudi ni več na ozadje kakor prilepljen, marveč vre plastično iz njega. Docela enak mu je ornament na pendantu, na oltarju svete Katarine, močno sličen pa na oltarju sv. Ignacija. Primerjaj dalje ornamente na antependiju oltarjev Device Marije loretanske v cerkvi sv. Katarine v Zagrebu, sv. Rešnjega Telesa in sv. Dizme v ljubljanski stolnici ter vélikega oltarja v uršulinski cerkvi v Ljubljani. Na drugih oltarjih so ornamenti intarzirani z barvnim marmorom, tako na vélikih oltarjih pri sv. Jakobu, v fran-

čiškanski cerkvi v Ljubljani in na oltarju sv. Frančiška v župni cerkvi v Nazarijih na Štajerskem.

Preostane nam še véliki oltar v uršulinski cerkvi v Ljubljani, ki je bil dograjen leta 1744. Do menze vodi petero uvitih stopnic. Antependij menze je okrašen s plastičnim ornamentom iz belega marmora, ki je zgoraj zaključen z dvema angelskima glavicama in izpolnjen z izbočenim vložkom iz rdečega francoskega marmora. Ozadje je iz žolttega veronskega marmora. Ob straneh sta pod venčnim zidcem po dve angelski glavici. Levo in desno od menze se širi spodnji del oltarja v lomljeni črti proti ozadju (glej tloris II). Nad njim se dviga predela z nastavkom. Levo in desno od oltarne podobe stojita najsprednejša stebra, v ostrem kotu do oltarne ploskve. V vdolbino, katero tvorita, je postavljen tabernakelj iz medi. Levo in desno od sprednjih dveh stebrov stojé proti ozadju: po en okrogel steber, po en kip — levo sv. Ana, desno sv. Katarina — in po en pilaster, ki zaključuje oltarno arhitekturo. Stebri in kapiteli imajo baze ter kapitole pozlačene. Nosijo ogredje, ki se lomi proti ozadju v isti črti kot spodnji del, oziroma predela. Na ogredju slonita loka pretrganega čela. Na njih sedi po ena ženska figura — levo alegorija ljubezni, desno alegorija upanja. Nad oltarno podobo sta dve angelski glavici, nad njima nosita med ogredjem dva putta pozlačen ščit. Sledi atika. Smer sprednjih dveh stebrov nadaljujeta pilastra, ki nosita ogredje z dvema volutama. Baldahin na vrhu, za katerega se držita dva plavajoča angela, tvori atiki streho. Pod njo sedi na oblakih alegorija vere z dvema angelskima glavicama na desni strani. Oblak visi preko konveksnega zaključka dveh konkavno usločenih lokov, ki se izvijata iz čela. Levo in desno od pilastrov, zasukanih na znotraj, se spušča poševno, a v nasprotni smeri navzven, na ogredje nastavka dvoje volut. Na njih stoji po ena črna kamnita vaza, pregrnjena z draperijo, ki pada izpod baldahina izza zgornjega dela volut. Oltar je iz raznobarvnega pisanega marmora.

Talni načrt tega oltarja je zelo podoben talnemu načrtu vélikega oltarja v frančiškanski cerkvi v Ljubljani, le da ima véliki oltar pri uršulinkah prvi podstavek spodnjega dela zasukan na znotraj, v ostrem kotu do oltarne ploskve, pri frančiškanskem pa tvori kot podstavka z oltarno ploskvijo pravi kot — in da sta pri uršulinskem oltarju podstavka za obe spodnji skrajni figuri med segmentno-krožnim in med podstavkom za zaključna pilastra, pri frančiškanskem oltarju pa sta podstavka za zaključna pilastra pred podstavkoma za spodnji skrajni figuri. Oltarni fasadi pa se razlikujeta. Sprednji steber pri uršulinskem oltarju ne stopa tako krepko naprej kot pri frančiškanskem oltarju, zato je niša, ki jo tvorita z oltarno ploskvijo, plitvejša. Pri atiki na frančiškanskem oltarju je dominirala ploskev s skupino sv. Trojice spredaj, pri uršulinskem oltarju je atika — niša, v kateri se nahaja alegorija vere. Pri obeh oltarjih pa se nad venčnim zidcem atike pne še dvoje volut kot izraz na kvišku se poganjajočih sil v arhitekturi.

Oltar se plastično boči, sega v globino, ustvarja prostor, se giblje v vseh treh dimenzijah, zato zapuščajo stebri frontalnost in se obračajo drug k drugemu, zato poriva oltar svoje dele v prostor — podstavka za spodnja kipa — zato je ogredje raztrgano in čelo zlomljeno. Lahko bi našteli vse one stilne znake, ki smo jih ugotovili pri prejšnjih treh oltarjih, tako atektoniko — odprte in odpravljene meje med posameznimi členi, poseganje enega dela v drugega, njih medsebojno stapljanje, prerezavanje in prikrivanje, slikovitost luči in sence, nujnost več pogledov, ki arhitekturo obkrožajo in prinašajo s seboj vedno nove podobe oltarja v različnih perspektivnih skrajšavah. Opozorimo naj le še na gibanje oltarja v globino in njegov pogon v višino. Od širokega spodnjega dela se oltar na kvišku vedno bolj oži, iznad predele se poženejo navzgor stebri, ki sicer še nosijo — tektonska funkcija še ni docela izgubljena kot v rokokoju — a vendar tako neznatno, da se more teža komaj smatrati za pritisk. Zato je njih rast v višino neovirana in nikjer zadržana, ustavljena. V atiki se oltar najbolj zoži in na vrhu viseči baldahin se zdi, da plava nad oltarno zgradbo. Oltar je prostorno razgiban, ni statično miren, marveč kipi kvišku, raste dinamično navzgor, je v svojih proporcijah

vitek, kakor so figure sloke in vitke, zasukane iz ploskve in odtegnjene frontalnemu pogledu ter krepko prostorno razgibane. Stilni princip je tu kakor tam eden in isti. Po svoji vsebini pa so ti oltarji izraz subjektivizma ter patetično-ekstatične čustvene razgibanosti.

Oltarji, o katerih smo govorili, so vsi iz raznobarvnega, pisanega marmora. Tudi ta pojav je stilno važen ter tvori element slikovitega stila. Prinesel ga je visoki barok — Bernini —, ki je postal žarišče in izhodišče za vso baročno umetnost sosednjih katoliških dežel. V poznem baroku, ki ga v Italiji predstavlja Andrea Pozzo, se je polihromija z raznobarvnim dragocenim gradivom še stopnjevala. Pri tem je šlo za izrazito koloristične učinke — torej za optične vrednote. Barva tukaj namreč morda nima namena, da posamezne arhitektonske člene kot v sebi zaključene poudarja, marveč jih obratno med seboj veže in staplja v celoto.¹¹ Tudi ne gre več za ostre kontraste črno-belega kot v prejšnjem baroku, marveč za barvne prehode in prelivanje. Tudi posamezni marmorni deli barvno niso enoviti, marveč lisasti, pisani, ki jim blesk politure izvabi najnežnejše spreminjaste tone. Ta polihromija je stilno tako bistven del formalne celote, da si Robbovega oltarja v eni sami ali tudi v dveh barvah gradiva niti misliti ne moremo.

Robba je postavil še naslednje oltarje: oltar loretanske Matere božje v cerkvi sv. Katarine v Zagrebu, od katerega je izvršil samo spodnji del z menzo, véliki oltar pri sv. Jakobu v Ljubljani iz leta 1732, spodnji del vélikega oltarja z menzo v frančiškanski cerkvi v Nazarjih na Štajerskem (1748—1750), oltarja sv. Rešnjega Telesa in sv. Dizme v ljubljanski stolnici (1740—1750), oltar sv. Gervazija in Protazija, za katerega je napravil pogodbo za zagrebško stolnico, od koder pa je neznanokam izginil, ter oltar sv. Emeriha, sedaj v župni cerkvi sv. Ivana v Novi vesi pri Zagrebu, s pendantom — oltarjem sv. Trojice, ki je tudi izginil. Oba oltarja sta prvotno stala v zagrebški stolnici. Zapisnik seje za popravo stolnice z dne 7. in 11. prosinca l. 1882 ima zabeleženo, da sta bila oltarja sv. Trojice ter sv. Gervazija in Protazija oddana župni cerkvi v Granešinu, kamor pa noben oltar nikoli ni prišel iz stolnice.¹²

Oltarja sv. Emeriha in sv. Trojice historično nista izpričana. Prvi je pripisoval oltar sv. Trojice Robbi Tkalčić v svoji knjigi »Prvostolna crkva zagrebačka nekoč i sada« (Zagreb 1885, str. 87). Oltar sv. Trojice je po potresu, kakor rečeno, iz stolnice izginil in nam je ohranjena le zelo slaba fotografija, na podlagi katere pa je jasno, da je oltar sv. Trojice pendant oltarja sv. Emeriha, ki ga je l. 1760, torej tri leta po Robbovi smrti, posvetil biskup Stjepan Puc. Oltarja sta si povsem enaka. Oltar sv. Emeriha, ki ga je Tkalčić prezrl, je prvi pripisal Robbi v že omenjeni razpravi Viktor Hoffiller (str. 226 sl.).

Oltar sv. Emeriha. Nad menzo v obliki sarkofaga, okrašeno na antependiju s plastičnim ornamentom iz belega marmora s črnim ozadjem, se dviga predela z nastavkom. Spodnji del se v lomljeni črti različnih smeri pogloblja proti ozadju. Levo in desno od oltarne slike stoji po en prost steber iz serpentina, v ostrem kotu do oltarne ploskve. Sprednja stranica predele, na kateri stebra stojita, je okrašena s po eno angelsko glavico. Levo in desno od sprednjih dveh stebrov stoji po ena figura — levo sv. Martin, desno sv. Lovrenc. Bolj proti ozadju stoji po en pilaster, ki se spodaj končuje z voluto, po en pilaster pa oltar zaključuje. Stebri in pilastri nosijo golšasto ogredje s krepkim venčnim zidcem. Pod spodnjim okvirom oltarne podobe visi sadni venec, zgornji okvir zaključuje ornament z dvema angelskima glavicama na sredi. Sledi atika z na znotraj upognjenima stranicama z volutama, na katerih sedi po en angel, ter z uvitim venčnim zidcem, na katerem sedi zopet en angel. V srednjem polju se nahajajo oblaki, zgoraj s tremi angelskimi glavicami, spodaj z golobom na okrogli plošči s pozlačenimi žarki.

Oltar sv. Trojice se z oltarjem sv. Emeriha docela sklada, tako v zasnovi kakor najbrž tudi v gradivu, le da je v srednjem polju atike namesto goloba na okrogli plošči tukaj božje oko na trikotni plošči. Kipa v nastavku sta dva škofa, po Tkalčiću levo sv. Ivan Zlatoust, desno sv. Anastazij.¹³ Prav tako sta na predeli pod sprednjima stebroma dve angelski glavici in trije angeli zgoraj v atiki.

Če oba oltarja primerjamo s katerim izpričanim Robbovim oltarjem, n. pr. z oltarjem sv. Barbare v Varaždinskih Toplicah, moramo priznati, da je njuna arhitektonska koncepcija docela Robbova, kakor tudi način, kako obravnava detajle (n. pr. ornament na antependiju, ploskve spodnjega dela in predele so iz raznobarnega marmora v belih okvirih), način, kako postavlja sprednje stebre v nepravem kotu pred oltarno ploskev, kako razvršča pilastre in kipe in kako namešča angele zgoraj v atiki. Načrt za oba oltarja je nedvomno Robbov.

Toda oltar sv. Emeriha je bil posvečen šele leta 1760 — torej tri leta po Robbovi smrti. Če pogledamo kiparsko delo na tem oltarju, vidimo, da vsaj obe figuri sv. Martina in sv. Lovrenca nista Robbovo delo. Bolj se Robbovemu stilu približujejo angeli v atiki, vendar sta njegovi najbrž samo angelski glavici na predeli. Iz slabe fotografije oltarja sv. Trojice je na podlagi primerjanja razvidno, da sta obe figuri v nastavku tega oltarja iz druge roke kot ustrezajoči figuri na oltarju sv. Emeriha, iz ene in iste roke pa so angeli v atiki obeh oltarjev. Hoffiller (l. c., str. 233) meni, da sta figuri v nastavku oltarja sv. Trojice vsekakor lastnoročno Robbovo delo, kar pa ne bo mogoče dokazati, ker je fotografija veliko premedla, pač pa splošen vtis tej domnevi ne nasprotuje.

Figuri v nastavku oltarja sv. Trojice sta torej morda še svojeručno Robbovo delo, blizu so mu angeli na obeh oltarjih, nedvomno njegove so angelske glavice na obeh predelah — Robbovi pa nista figuri sv. Martina in sv. Lovrenca na oltarju sv. Emeriha, ki ne samo, da z njegovim stilom nimata ničesar skupnega, ampak je tudi njuna kvaliteta neprimerno slabša.

Na podlagi tega se da sklepati tole: načrt za oba oltarja je napravil Robba. Oltar sv. Trojice je moral biti v splošnem dograjen, ko je Robba še živel, medtem ko je pri oltarju sv. Emeriha sodeloval le neznatno, ker ga je med delom prehitela smrt — l. 1757. Nato je oltar sv. Emeriha nadaljeval po njegovem načrtu kateri njegovih pomočnikov, ki je izklesal tudi oba kipa sv. Martina in sv. Lovrenca.

Robbova oltarna arhitektura predstavlja izrazit primer poznobaročnega stila na Slovenskem v ital. um. krogu, čeprav pomeni njegovo zadnje delo, oltar sv. Križa, ki ga je po svoji preselitvi iz Ljubljane v Zagreb (1755) napravil za tamkajšnjo stolnico,¹⁴ veliko presenečenje. Sedaj se nahaja v podružnici sv. Križa v Križevcih. Oltar z ozadjem iz črnega marmora, z razpelom pod baldahinom, s kipoma Mojzesa in Abrahama na obeh straneh in s tabernakljem iz pisanega marmora na sredi pomeni nepričakovan in radikalen preobrat v vsem Robbovem delu. V njem se Robbovo vseskozi dosledno stilno mišljenje kakor prelomi. Po naključju ali zavestno? Vsekakor pa je oltar docela neorganičen zaključek njegovega dela — plod umetniške muhavosti ali naročila? V njem je Robba docela razveljavil zakone materije, okvir nastavka napravlja vtis, da je izrezljan iz lesa, ne pa izklesan iz kamna. Oltar je povsem atektonsko delo, v katerem se nekam objestno uveljavlja princip arhitektonske nelogičnosti in igrive ornamentalnosti. Noseči členi — stebri — so izginili. Kako nelogično slonita na okviru nastavka voluti, na le-teh pa ukrivljeno, pretrgano ogredje, ki se nanj z draperijo opira baldahin! Edini ostanek prejšnjega Robbovega sloga je ogredje, ki pa je s tem, da so odpadli stebri, izgubilo smisel in upravičenost. Kaj bolj atektonskega, kot je zveza okvira z volutama, ogredjem in baldahinom, si pač ne moremo misliti. Robbov oltar sv. Križa pomeni stilni skok iz risa italijanskega poznega baroka v srednjeevropski rokoko.

¹ Konrad Escher, *Barock und Klassizismus*. Leipzig. Tafel IX a. — ² L. c. Str. 96. — ³ Werner Weisbach: *Die Kunst des Barock in Italien, Frankreich, Deutschland und Spanien*. (Propylien Kunstgeschichte XI.) Berlin 1924. Slika na str. 172. — ⁴ L. c. Sl. na str. 192. — ⁵ L. c. Sl. na str. 173. — ⁶ L. c. Sl. na str. 174. — ⁷ L. c. Sl. na str. 175. — ⁸ Konrad Escher... Str. 96. — Werner Weisbach... Str. 35. — ⁹ Konrad Escher... Tafel IX b—X a. — ¹⁰ Werner Weisbach... Str. 70, 88. — ¹¹ L. c. Str. 13, 15—16. — ¹² Dr. K. Hoffiller: *Radnje ljubljanskoga kipara Franja Robbe u Zagrebu*. *Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva*, nove serije sveske XIV, 1915—1919, str. 226. — ¹³ L. c. Str. 229. — ¹⁴ Viktor Steska: *Slovenske umetnine v Zagrebškem »Diecezanskem muzeju«*. ZUZ, XIX. letnik, Ljubljana 1943, str. 52. (Prim. sl. na str. 53.)

Anton Debeljak | Tirtaios: Bojne vžiganke

Ko so Spartanci po Likurgovi zakonodaji — 9. stoletje pr. Kr. — postali ne le zmeren, ampak tudi bojevit rod, so vidoma iskali prilike, kako pokazati svojo premoč ostalim plemenom. Zapletli so se torej v vojne s sosedi: Arkadijo, Argolido in Mesenijo. Poslednji, nastanjeni na jugu Peloponeza kot zahodni mejaši Lakedaimoncev ali Spartancev, so s temi imeli skupno svetišče na meji obeh kraljestev. Mesenci so baje v tem Dianinem templju oskrunili nekaj spartanskih deklet in ubili kralja Teleklusa, ki je hotel braniti device. Mesenci so ugovarjali, češ, mladenke so bili preoblečeni mladeniči, ki jih je Teleklus v sovražni nakani oborožil z bodali. Pridružili so se poboji zaradi krav, poslanih na pašnik. Tako se je vnela dolga krvava vojna, pri kateri se je sreča menjavala. Spartanci so prisegli, da razdrobé mesensko državo.

Po prvi vojni (762—742) so poraženi Mesenci morali dati na leto pol svojih pridelkov in še nekoliko gotovine. V drugi vojni (682—668) je Mesence, obupane zbog izžemanja, vodil Aristomenes, eden največjih junakov v Grčiji. Tako je pestil Spartance, da mu niso mogli več zopraviti. V tej nuji se zateko v delfsko preročišče in dobé napotek, naj si iz Aten izposlujejo vodjo. Tako storé. V strahu pred morebitno spartansko premočjo spočetka Atenci omahujejo. Hoteč ustreči Pitiji, pa le pošljejo Spartancem — enookega čoravca, hrome ga na eno nogo. To je bil Tyrtaios.

Parnassi montem non conscendit,
Quia claudus erat,
Quia luscus erat
Montemque male videret:
Quem si conscendisset,
Musae propter eius deformitatem eiecissent...

mu je med drugim za nagrobnico napisal bedasti Josephus Barberius, a po krivem. Kajti Tyrtaeus je vzor bojnega elegika, čeprav bi človek želel, da bi bil pesnik posvetil svojo moč boljši stvari. Tako méni Sovrè v Mohorjevi izdaji »Stari Grki« 1939, cikajoč vsekakor na bratomorno klanje obeh helenških rodov.

Dotlej se je Tyrtaios preživljal s poukom. Prišedši v Sparto, ni znal drugega ko svoje popevke. Zgolj iz spoštovanja do Delfov so ga tu poslušali, No, niti tokrat se jim usoda ni nasmehnila. Saj Aristomenes jih je nabunkal ter bi jih bil popolnoma potolkel, da ni na zasledovanju štita izgubil. Skoraj nato so bili Spartanci še dvakrat tepeni in so kanili pod vsakim pogojem pobogati se z Mesenci.

Nenadoma pa nastopi Tyrtaios z bojnimi spevi ter tako podneti svoje varovance, da se vnovič udarijo in — uspejo. Pomogel jim je tudi arkadijski kralj Aristokrates, pustivši Mesence sredi bitke na cedilu. Nazadnje Spartanci priključijo Mesenijo svoji državi in postanejo glavna sila na Grškem.

A tudi v notranjosti Lakonije se je Tyrtaios uveljavil: s svojimi budnicami je bodril na slogo ter utešil razprte stranke. Take zasluge so mu pridobile državljanstvo. Toliko večje odlikovanje, ker se je prav redko primerilo na spartanskih tleh. Posihdob je vojska vselej pela njegove vžiganke, kadar je korakala proti zopniku. Plutarh omenja celo zakon, po katerem so se morali Spartanci pred vsakim vojaškim pohodom sestati pred generalovim šotorom, da bi poslušali njegove davorije. Izredna čast mu je šla po pravici, kajti maloštevilni ostanki njegovih spevov še zdaj pričajo, da je znal več ko hruške peči.

Tyrtaios pa je bil po vrhu še izboren svirač in se s tem prikupil Spartancem, vnetim prijateljem godbe. Ob zvokih piščali so stopali v bojni metež. Srčnost in glasba hodita skupaj. Tako trdi Terpander, Lezbljan, ki je Lykur-

gové postave prepel v stihe in baje liro prepel s sedmimi strunami. Tako trdi Pindar, znan po slavospevih na olimpijske zmagalce.

Čim se je vojska vpričo neprijatelja postavila v red, je kralj žrtvoval kozo ter ukazal ovenčati se. Sviralci uberó Kastorjevo pesem (kastóreion, odónion, embatérion, enóplion, Messeniácum) in nato koračnico. Vzvišen in presunljiv pogled na oddelke, stopajoče v taktu med sviranjem, vedro in veselo nevarnosti nasproti.

Da so nekdam vojščaki stopali med petjem ali svirko na mečevanje in močevanje, poročajo Polybios, Thukydidés, Lukianos, Athenaios, Polyainos, Gellius idr. Apolonu, Neptunu, Eskulapiju, Latoni, Diani, Kastorju in Poluku, celo odličnim smrtnikom namenjene hvalnice so se imenovale: paeanes, grško paían, jonsko paiéon, paión. Služile so tudi za poživljanje bojaželjnosti kot hýmnos enyálios. Zadnji izraz pomeni »bojevit« in je Aresov pridevek. Diodorus Siculus piše, da so Galci pred spopadom silovito rožljali in ropotali, da bi preplašili zoprnika. Saj so še Nemci v zadnji vojni po Belgiji in Nizozemski metali v enake namene tuleče bombe. Curtius ve, da Perzi planejo na protivnika s srditim, neubranim krikom (truci et incondito clamore). Slično Livius in Caesar o Rimcih. Tacitus imenuje germansko bojno vpitje: bardítus, ščitna pesem (starosevernonemško bardi ščit), Ammianus Marcellinus pa gotško bojno rjojenje: barrítus, od lat. barrire, tuliti.

Krščanski vojniki so rabili za to priliko obrazec: Kýrie eléēson, ali: Deus nobiscum, tako l. 934 v sprijemu s Huni. Ti pa so dajali od sebe ostuden, hudičev glas: hiu, hiu, hiu (turpis ac diabolica vox). Germani in Franki, kakor uči Beda, pojejo takisto: alleluia! Schilter pa pozna bojni motiv: Gloria in excelsis Deo! Krščanski Grki kličejo božjega Sina: Hyie theû zoodota! Poljakom je njih apostol in mučenec Wojciech Adalbert zložil bojno himno, ki jo je pater Peter Skarga polatinil v 16 sapfiških četvercih:

Diva per latas celebrata terras
Coelibi Numen genuisse partu,
Mater et virgo, genialis olim
Libera noxae...

V narodnem jeziku so mnogo peli zlasti Tevtoni. V knjigi *Unterricht von der Teutschen Sprache und Poesie* navaja G. Morhof kaj dolgo drajno iz dobe Henrika Ptičarja, kjer povzdiguje med drugim godbo:

Ihr erster Erfinder war Jubal
Des Lamechs Sohn mit Namen:
Erfand Drommeln und Pfeifenschall,
Kont sie stimmen zusammen.
Die Musik gut
Erweckt den Mut,
Frisch unverzagt
Den Feind verjagt...

Velike zbirke so položene na jezik pruskemu bojevniku, na pr. *Preussische Kriegslieder in den Feldzügen 1756—57 von einem Grenadier*. Krvavi direndaj se začenja takole:

Krieg ist mein Lied! weil alle Welt
Krieg will, so sey es Krieg!
Berlin sey Sparta! Preussens Held
Gekrönt mit Ruhm und Sieg!

(Misel, da hoče vsakdo vojno, je seveda laž, kakor je laž trditev, da so ženske v kaki vojni bolj nedolžne od moških. Koliko pa nas je bilo vprašanih, ali hočemo v Martov obrt! Nedolžne žene so pa le dobre, kadar treba poveličevati kako bojevito stranko, delati za vojno industrijo in ob morebitni zmagi uživati sadove.)

Manj krepka je knjižica *Kriegslieder eines kgl. Dänischen Grenadiers bey Eröffnung des Feldzuges 1762*. Za osvobodilnih bojev se s Körnerjem (1791—1813) ta struja znatno ojači.

Severnjaški narodi se ponašajo z bojno poezijo, kakršno so gojili njih skaldi, nazvani po besedi *skall* = *Schall*, zvok. O njej Fabianus Toernerus, *De poesi Scaldorum Septentrionalium*, Upsala 1717. Slove zlasti skald Snorri Sturluson, največji Islandec (1178—1241). Čital sem ga v francoščini: *Saga des Rois de Norvège* (*Heimskringla*, ali *Popek zemlje*), Payot 1930, pa me ni ogrel.

Da premorejo tudi Slovani uspele budnice in koračnice, dokazuje Ivan Železnikar, ki je zbral najznamenitejše slovenske, hrvaške, srbske, bolgarske, češke, poljske, ruske popevke v *Novo pesmarico* 1889, vmes kajpak vojaške. Med slovenskimi najdeš narodno, Prešernovo, Koseskega, Gregorčičevo in Jenkovo, med hrvaškimi *Hajdmo bračo!* in *U boj!* ki spominja Körnerja; med srbskimi stoji Živkovičeva *Putnica* (koračnica): *Rado ide Srbin u vojnike;* bolg. *Napred: Napred, ti Blgarine, / na boj se zalovi, / za slavnoto si ime / sь puška hajd' vrvi. Odločna je Vlkova češka Válečná:*

Volnost nám že sberete?
Vlast' drahou nám sderete?
My za vás že máme mřít?
A vy s toho slávu mít!
Hrr na vraha, hrr do boje
Za svobodu národa, bojovníci Páně!

V Zagrebu je Vj. Klaić 1893 izdal *Hrvatsko pjesmarico*, poudarjajoč uvo-
doma silni vpliv domorodnih budnic (*Marseillaise* je dala republiko sto tisoč
branilcev!) Slične udarnice zavzemajo pri njem s. 3—70, slovensko skupino
vodi Jenkov *Naprej*. V istem mestu so zagledali beli dan štirje zvezki *Odoba-*
šičeve Velike nove pjesmarice, kjer zlasti 4. snopič govori za nas s. 3—87:
ratne, junačke, hajdučke, komitske, a tudi prvi snopič nudi 24 zanositih
domorodnih davorij. Prav tako nas pouči Najnovija narodna pjesmarica v
Čelapovi založbi.

Podgornikov list *Slovanski svet* je 1890 obelodanil lužiškega buditelja
J. Barta - Čišinskega himno *Mlodym Serbam*, oče tamkajšnje književnosti,
Handrij Zejleř pa je ustvaril pred njim obče priznana: *Hišče Serbstwo njez-*
hubjene. — Ruska vojska je svoj čas imela oddelek pesennikov, ki so na
dolгих pohodih drobolili koračnice, začenjaj pa jih je zapěvaljščik ali zapěvalo.

V tesni zvezi z budnico ali koračnico je zahvala za zmago, epinikion.
Najstarejšo in najlepšo imajo Hebrejci: Mojzesova zmagalna pesem po prehodu
skozi Rdeče morje. Po drugi mesenski vojni so Lakedajmonke zmagalca ob-
sipale s cvetjem in sadjem, pojoč epinikion.

Tako smo se po kratkem ovinku vrnili na helenska tla, kjer je Tyrtaios
izumil bojno davorijo in po zatrdilu grškega jezikoslovca Julija Polluka tudi
troji zbor, sestavljen po treh človeških dobah. O praznikih so starci v skupini
zapeli:

Mladiči hrabri smo bilí nekđaj.

Skupina srednje starosti je zakročila nato:

A mi smo še. Kdor hoče, le poskusi naj.

Nazadnje posežejo dečki vmes:

No mi še srčnejši postanemo kedaj.

Kdaj so se rodile te pesmi, udarne »ko blisk in grom«? Nemara okoli
650 ali celo v 8. stoletju pred našim štetjem. Archimbrotov sin je zložil pet
knjig davorij, ohranilo se je pa pet vzorcev kolikor toliko popolnih, kot
navedek pri Lykurgu in Stobaiu.

Izredni strunar je vplival kajpada tudi zunaj Lakonije. O tem nas prepriča Horatius Art. Poet. 401:

post hos insignis Homerus
Tyrtæusque mares animos in Martia bella
Versibus exacuit...

Polatinili so Tyrtæia večkrat, tako Camerarius 1541 v Bazlu pod naslovom: *Praecepta morum ac vitae puerili aetate accommodata*... Thom. Crenius je ta prevod ponatisnil v svojih šolskih priročnikih (Lugd. Bat. 1699). Poangležil ga je v rimanih vrsticah James Ward v Londonu 1724, žal, ne prenatanko. Pregostobeseden je tudi tale poskus iz l. 1761:

I would not praise the man, his deeds rehearse,
Nor e'en make mention of his name in verse...

Zelo daleč od izvirnika stoji francoska prepesnitev iz l. 1764, priključena v knjigo: *Théâtre et œuvres diverses de M. de Sivry*:

La gloire des héros n'est point dans leur beauté,
Dans la grâce du corps, ni dans l'agilité.
Qu'importe à des guerriers ce frivole avantage?
Que sont tous ces trésors sans celui du courage?

Znatno bliže izvirniku so Weissove nemčitve *Kriegslieder des T.*, ki jih je Klotz ponatisnil na s. 247—260 v podrobni razpravi: *Tyrtæi quæ supersunt omnia*, Altenburgi 1767. Tako slove prva kitica:

Wie schön! wenn für das Vaterland
Ein Mann kämpft, und als Held
Mit blanken Schwert in hoher Hand
Im Vordertreffen fällt...

Toda preloga se je zdela še premalo verna K. Stocku, ki je 1819 v Lipskem objavil *ΤΥΡΤΑΙΟΥ ΜΕΛΗ ΗΙΟΑΕΜΙΕΘΡΙΑ* s komentarjem in prestavo v izvirnem merilu, namreč elegijskem dvostihu, o katerem je Schiller zaokrožil:

Slop raztopljeni skakavega vrelca kipí v šestomeru;
hitro nato petomèr lije ga zvonko na tla...

medtem ko je pripovedni šestomer označil:

V dalj te omotično nese na stalno deročih valovih;
samo nebo in morjé spredaj in zadaj se pne.

Pri slovenitvi sta mi služila zlasti tolmača Klotz in Stock.

Prva elegija

Vrlemu možu pritiče, da v prvi bitki se zgrudi
in da življenje pusti v borbi za ljubljene dom.
Bridko je zanj: ostaviti mesto in polje cvetoče,
kruha prositi ljudi kakor najslabši berač;
romati z materjo drago, z očetom priletnim okoli,
z nežno zakonsko ženó, s kupom nedolžnih otrok.
Vsem je neljub, h katerim koli skuša prispeti,
kadar ga v kremplje dobi stiska in kopa nadlog.
Ves njegov rod zadene sramota, obraz očrni mu,
spremlja povsod ga nečast, vedno drži se ga zlo.
Vsa lepota za vselej izgine blodečemu možu
in za bodoči mu čas stid je uničen in sram.

Torej le dajmo, borimo se hrabro za zemljo in deco,
žitje ne bodi nam mar, smrti ne bojmo se nič.
Mladi možje, bojujte se družno v sklenjeni vrsti,
beg naj nizkoten se zdi, podel se zdi vam trepet.

Kvišku! srce poživite si v prsih z voljo jekleno,
kar brez bojazni naprej s četo junaško na boj!
Zad ne puščajte priletnih, ki že drhte jim kolena,
z begom ogabnim nikar starcev ostavljati zad!
Bogme, zares je sramota, če v prvi ti črti omahne,
vpričo mladičev leži postarni bodri možak,
sivkasta brada pa snežnobeli lasje, ki krasé ga,
vržen med bojem ob tla v prahu izdahne duha,
dimlje si okrvavljene z obema rokama skrivaje
(nespodobno biló videti goli bi sram).
Nagi ta starec mladini bi rad bil podoben docela,
kakor da cvet še ima, kakor da moč ga krasi.
Živ je priljubljen ženám, prikupen možem umrljivim.
V sprednjem če redu je pal, slava se njemu glasi.
Torej na noge, vsak se med vami postavi na mesto,
krepko korakaj naprej, v ustne zagrizi zobe!

Pripombe. Kako je častna smrt na bojišču, razodeva Homer Iliada XV, 496 in XII, 243. Polyb. XV, 10. Diod. Sic. p. 412. Callim. X, 43. Virg. Aeneis II, 317 in XI, 24, Horatius Od. III, 2:

Dulce et decorum est pro patria mori.

Sramežljivost, ki so jo starovečniki kazali celo med zadnjim izdihom, poznamo pri Lukreciji, Juliju Cezarju, pri vestalki, katero je po Pliniju dal Domicijan živo pokopati, pri Aleksandrovi materi Olimpiji v Justinovi pripovedi, itd. Glej še Ovid. Metam. XIII, 479 o deviški Polikseni. Pri B. de Saint-Pierru Virginija utone tik otoka, ker se noče sleči, da bi mogla plavati na breg. — Konec elegije dopušča dvojno tolmačenje. Drugo možnost uporablja na pr. italijanski prevod v nerimanih enajstercih (Meridiano di Roma XIX). Značilna podrobnost: 45 milijonska Italija ob napadu na 6 milijonsko Grčijo podžiga s proizvodom helenskega duha svoje vrlake (valoroso = vojak).

Druga elegija

Kvišku vi vsi! mar niste potomci zmagalca Alkidu?
Hrabro krenite na boj! Zevs se ozira na vas.
Pojdite, nič se ne bojte števila sovražnih borilcev,
vsakdo nadeni si ščit, sunke prestrezal bo z njim.
Malo mu bodi do žitja, lice mrakotne Morane
kakor sonca sijaj naj se prikupno mu zdi.
Niste že mar spoznali dejanj mnogosolznega Marta,
niste okušali že splošno nadležne vojské?
Gnali protivnike že ste bežeče tik za petami,
jelite mladci? srčno vsi ste vršili napad.

Bitka prični se tako, da stopate v stisnjeni vrsti,
drzno zgrabíte tedaj sprednji nasprotnikov trop.
Malo umre jih, takisto rešili zadnje so čete.
Če se umakne moštvo, sila razblini se vsa.

Je li mogoče naštetí kedaj tegobe in toge,
ktere prenaša le-ta, kdor se pokazal je plah?
Joj si boječemu možu, ki v boju, divje rohnečem,
hrbet obrne in vanj rano krvavo dobí!
Kaka nečast je to zanj, če mu kopje, če sulic ostrina
pleča prebode tako, v prahu da tog obleži!
Torej na noge, vsak se med vami postavi na mesto,
krepko korakaj naprej, v ustne zagrizi zobe!

Rame ko prsi pokrivaš s ščita širokim trebuhom,
 bedro pokrivaš si z njim, kolk in obojno golen.
 Z desno rokó zavíhti na vrage sulico čvrsto,
 hkratu potresi tedaj grozni na glavi se šlem.
 Kreško posegajte v metež, učite se vdilj močevanja,
 nikdo za ščitom ne stoj, kjer ne doseže ga boj.
 Pač pa pomakni se bliže takoj mahaje z oščepom,
 vzemi na merek moža, nadenj zasuči svoj meč.
 Noga pri nogi naj bo ter opiraj se tarča na tarčo,
 čop mi s perjanico stoj, z lebko se druží šišak.
 Grod prislonivši na grod vojskujte se zoper sovraga,
 primite v roke tesak ali pa dolgi bodak.
 Ti pa, lahni vojak, tekaje zdaj semkaj zdaj tjakaj,
 kar izpod škita lepo pračnike lučaj mejtem.
 Z gladkim ošiljenim drogom obmeči zoprno trumo,
 stopi še bliže do njih, ako z orožjem preté.

P r i p o m b e. Kot vnuk deda Alkaia se Herkules imenuje Alkides. Zaradi velikih del, ki je vsa opravil srečno, se naziva: nepremagljiv, aníketos. Tako še na starih novcih in napisih, prim. Propert. I, 21. Zlasti si je podvrigel več pokrajin na Peloponezu, na pr. Pylos, Elido, Sparto. Spartanski zakonodavec Lykurgos kakor vobče vsi Lakedaimonci so se šteli za Heraklejeve potomce. — Morana stoji za izvirno Kér (sorodno lat. caries, cariosus = strohnel), smrtno usodo, pogubo. Pri Euripidu je božja dekla, Rebrna, krilata, strahotnega pogleda, črnolasa, v vranji obleki, medtem ko poznamo mi pod nemškim vplivom belo ženo. — Bojni bog Ares (= slov. jar, hud), lat. Mars, ima pridevek polýdakrys, solzonosen. — Strnjena bojna črta, nje množstveni sunek je velika spartanska novost (Dr. E. Bethe, Griech. Dichtung, 1924). V Iliadi XVI, 214 se phalagx, falanga, primerja skladnemu zidu iz rezanega kamena. — Ranjen biti od zadaj je pri vseh narodih gnusen madež. Gellius pripoveduje: Siccius Dentatus se je udeležil 120 prask, ima 45 brazgotin odspred, a nobene zadaj. Slično se izražajo Homer, Salust, Tacit, Ovid, idr. Kdor bi bil na ledjih okvarjen, pri Lakedaimoncih ni vreden pokopa.

Aspís = 1. podolgovati ščit, ki pokriva celega človeka, 2. okrogli ščitek ali tarča. — Kynéa = šlem ali čelada, prekmursko lebka, po drugih »slavinah«: šišák (dobesedno psina, ker se je prvotno izdelovala iz pasje ali volčje kože) služi staroveškemu vojščaku za nakit in poplah. Za povečanje groze so šlemu vdelaivali svinjske okle ali levje zobe. — Vročó borbo v stisnjeni falangi popisuje Hom. v Iliadi XVI, 214, Virg. Aen. X, 360; Curt. III, 11. Liv. XXIII, 27. Sil. It. IX, 322. Ovid Met. IX, 44. Stat. Theb. VIII, 398. Val. Flacc. Argon. VI, 182. Lucan. VII, 493. Plut. Pyrrh. c. 71.

Tretja elegija

Takega ne bi omenjal niti slavil mu dejanja,
 kdor ti je v tekanju znan, kdor je v borjenju zučen.
 Tudi če v sebi bi spajal moč, veličino Kiklopov,
 ali če hujši za beg bil bi to traški Borej;
 ako bi sam Tithonus za njim zaostajal v lepoti;
 da je ko Midas bogat ali ko Kínyras kralj;
 če bi mi bil mogočnejši kakor Tantalovič Pelops;
 ako bi v ustih imel jezik meden kot Adrast;
 najsi bi sloves imel, pa nič udarne kreposti;
 kajti za vojni spopad ne bi ta mož bil zanič;
 če si ne upa prenesti besneče krvave moritve
 in mu srce ne hlepi seči v sovražno vojskó.
 Hrabrost velja pri ljudeh za največjo pozemsko dobrino,
 mlademu možu zares to je najlepši nakit.

P r i p o m b e. Helenske igre obsegajo: tek, metanje koluta ali diska, metanje kopja, skok, rokoborbo. Od tod naziv péntathlon ali petboj. — Kiklopi so bili srepo pleme na Siciliji, enooki obri so v gori Etni Jupitru strele kovali. Najslavnejšega, Polifema, je Odisej oslepil. — Boréas, bog severa, poseblja burjo. — Tithonós, soprog Zori, pogosto opevan zaradi svoje lepote. Žena mu je izposlovala neumrljivost, a pozabila izprositi zanj še večno mladost. Z leti se je krasota razblinila in izpremenil se je v kobilico. — Gordijev sin, kralj Frigije, Midas, je zašlemu Silenu pokazal pot do Bakha in dobil za nagrado moč, izpreminiti v zlato vse, česar se je dotaknil... Ker je dal Panu pred Apolonom prednost, so mu pognala oslovska ušesa. Bržkone pa je zabogatel po svojih zlatih jamah in po zlatih zrnih iz reke Paktola. V svoji deželi je

uvedel češčenje vinskega božanstva. — Kinyras, bogat kralj na Cipru, se je nazival Apolonov sin. S svojo ženo Methermo, hčerjo prejšnjega kralja Pygmaliona, je imel dva sina, Oxypora in Adonisa, Venerinega ljubljence, pa tri hčere, od katerih se je Myrrha zaljubila v rodnega očeta. Ovid, *Metam.* X, 298. Homer pripoveduje v Iliadi XI, 20, da je Agamemnonu na pohodu proti Troji poklonil lep oklep. — Tantalov sin Pelops je odrinil iz Frigije, kjer je vladal, na Peloponez; tu je s svojo boljšo polovico dobil kraljevino Elido ter si podvrgel še več pokrajin. Od tod polotoku ime: Pelopov otok (sedanja Moreja). — Ljubko zgovornost prisposodablja v starini z medom. Adrasti so znani vsaj trije. — Zadnji vrstici, jedro vseh elegij, se glasita v izvorniku: Ἡδ' ἄρ' ἐ- τῆ τόδ' ἄσθλον ἐν ἀνθρώποισιν ἄριστον, κάλλιστόν τε φέρσιν γίνεται ἀνδρὶ νέῳ. Ima ju tudi Theognis v. 997. V Tyrtaevih časih »se nihče ni pomišljal — kakor vobče v zdravih časih nihče — da ne bi porabljal misli, podob, besed, celih verzov ali odlomkov, če so učinkovali ter obetali novih uspehov« (dr. Bethe, 1. 1. 84).

Četrta elegija

Kakšna je skupna blaginja ljudem in deželi domači
 mož, ki čvrsto stoji, v prednji se vrsti boreč!
 Beg nespodobni pozabi docela, brani svoj prostor,
 z vztrajnostjo čisto prežet dušo pusti in duha,
 zraven pa še podžiga soborca, da pade pogumno.
 Tak se pokaže junak, vzoren za bojni spopad.
 Naš korenjak razprši neprijatelj divje falange,
 vnet zaustavlja naval, kadar zakljuskal je vanj.
 Slednjič omahne v najsrednejši črti, izdahne življenje,
 in tako proslavi mesto, očeta, ljudi.
 Ves prebit mu je popčasti ščit, predrte mu grodi,
 in pod oklepom odspred z ranami ves je pokrit.
 Skupaj za njim togujejo mladci, žalujejo starci
 in celokupni okraj spremi mu žalni pogreb.
 Grob se mu silno časti, časté se otroci njegovi,
 sloves uživa še vnuk, tudi kasnejši mu rod.
 Nikdar mu dika ne mine, njegovo ime se ne zniči;
 dasi pod rušo leži, večno življenje živi,
 nikdar vrlak ne zamre, če v boju za deco, deželo
 ali za ljudstva ponos Ares ga srepi konča.
 Kadar pa srečen uide usodi prežalostne smrti,
 s slavo ti venčan domov k svojcem hiti zmagovit —
 o, tedaj ga enako povzdigajo mladi ko stari,
 dokler veselja pijan končno v podzemlje ne gre.
 Če ostari, someščanom je v kras, in vsakdo ga ceni,
 živa duša nikjer ne bi zadala mu zla.
 Kadar sedé in da on se približa, veli jim spoštljivost,
 da se mu vmakne takoj bodi si star ali mlad.
 Vsakdo zdaj skušaj dospeti do takega viška zasluge,
 zberi vse svoje moči, stopaj odločno na boj.

Pripombe. Phalanx, oživljena v sodobni Španiji, je istega izvora ko nem. Balken in lat. sufflamen (sufflagmen), tram za zavoro, bruno, rkelj, okroglo deblo. V ljudskih ustih je dala do naših dni polno bitk, vmes frc. planche in slov. planka. Svoje dni je bila četa 4, 8, do 16.000 mož. Posebno četverkot vojakov, oboroženih s kopji (sulicami, oščepi, ostniki). V bitki je ta zbor po navadi odločal. Falangiti, težko oboroženi, so stali v 16 gostih vrstah, kopjišče jim je bilo do 14 laktov dolgo. — Gomilo padlega vojaka so Heleni silno negovali, za Lykurga so Lakedaimonci nagrobni spomenik dovoljevali le takim, ki so izkrvaveli za domovino. Nanje so stavili tudi leve, podobo srčnosti. Kamenitega kralja živali so izklesali Leonidi, termopilskemu junaku. Tudi otroci staršev, ostalih na bojišču, so deležni velike pozornosti: po izrečni atenski odredbi jih nihče ni smel žaliti, vzgajali so se na državne stroške, v gledališčih jim je pritikal prvi sedež. — Pridevek tanelegés tolmači Stock: dolgotrajno spanje prinašajoč, a Doklerjev slovar ima pravilneje: nemil, zelo boleč, prebridek, prebolesten. To je namreč atribut nasilni smrti (thánatos, lat. letum je naravna selitev v večnost; kér, lat. mors pa neprijetna in nelzproсна). — V podzemlje iti = érchesthai eis Aiden; Hades je sicer božanstvo spodnjega sveta, toda kakor Orcus, Pluto, Jupiter infernus ali stygius, označuje v prenesenem pomenu tudi podtalne poljane, kamor Merkur prevaža duše rajnih. — Cicero, de Senectute c. 18 navaja krasen primer, kako se občani umikajo starcu ali vstajajo pred njim.

Peta elegija

Boste li spali še dolgo? kedaj se pokažete hrabri?
Mladci, mar nič vas ni sram, če se sosedje smejo?
Križem roké bi držali brez posla, uživali pôkoj,
zdaj, ko že vojni je hrup vso nam potresel zemljó?
Ščit nadenite sedaj si v borbi proti sovragu,
ako kdo pade zadet, zadnjič ostnik zadegáj!
Čast ino slavo prinese to možu, če se vojskuje
hrabro za deco, za dom, kakor za ljubo ženó.
Prej ali slej ga smrt ugrabi, kot Mojra določi.
Torej na vraga takoj, moško naprej naravnoč!
Dvigni svoj meč in stisni si pod zaslonilo zavetno
nedrije vrlo junak, brž ko zaplete se boj.

Takšen je namreč Umèr, da smrti nihčè se ne ogne,
niti če bil bi mordà prednikov višnjih mu rod.
Često sovražnosti človek uide in kopij rožljanju,
ali doma doleti smrti ga bridki umèn.

Takega ljudstvo ne čisla, nikomur po njem se ne toži;
oni pa smili se vsem, ako se kaj mu zgodi.
Množica pač hrepeni po junaku nedavno zasnulem:
delo za drugih deset znal je napraviti sam.

Pripombe. Mladeniči naj se sramujejo pred mejaši, če so ti pogumnejši in se jim rogajo. Slično opominja Homer *Iliada* IV, 830. Kako je to učinkovalo na rimsko vojsko, razodeva Liv. XXX, 18. — Pesnik izpodbuja borca, naj še ob zadnjem dihu zažene metalno kopje v zoprnika. Victor Hugo pa obsoja tak čin mavrskega huzarja, ki sproži v usmiljenega zmagalca, ko ta nudi ranjencu okrepila (*Après la bataille*). Zglede vztrajnosti do zadnje minute navaja Homer o Hektorju I l. XXII, 303. Lucan. III, 622 in 706, Sil. Ital. IV, 607 in IX, 512. Sallust. B. C. 61. Flor. I, 18, 17. Vellej. Pat. II, 27. — *Moirai*, lat. *Parcae*, boginje usode; doslovno delež, namemba, doletek, namerek, naključba, umèr, umèn; moslimanski kismet se na pr. v perzijsčini imenuje: svetovno kolo, nebesni krog, nebeški kolobar (čerh), ker je bajè naša bodočnost pisana v zvezdah. Grki pa so si predstavljali tri sojenice: Lachesis drži vreteno, Klotho kodeljo na preslici, Atropos reže nit življenja. — Junak, heroj, v izvorniku: *hemítheos*, polbog. Misli na može izredne moči, telesne ko dušne. Zasloveli so po nenavadnih zaslugah in bili oboževani. Taki so zlasti Perseus, Herkules, Theseus, Iason, Achilles i. dr.

Stane Bračko

Pomlad med polji

Vzduh je prozoren kot svila,
v tla se zajé vsaka sled,
zrela je njivica črna,
zemlja je mehka ko med.

Ozka postala je hiša,
kmetu se sveti obraz. —
Svetli so mladi večeri,
Bog se je vrnil med nas.

Književnost

Severin Šali: *Srečavanja s smrtjo*. 1943. Založila Ljudska knjigarna, Ljubljana. Str. 38.

Pred dobrimi dvajsetimi leti je Pregelj objavil v Času pregled slovenskega vojnega slovstva, nekak seznam in oznako del, v katerih je po svoje odjeknila groza zadnje vojské. Rezultat tega članka je, da v letih 1914-18 skoraj ni bilo pisatelja in pesnika pri nas, ki se ne bi bil kakor koli tvorno odzval sočasnim dogodkom. Saj smo takrat, leta 1917, dobili Podobe iz sanj, ki so vzlic simbolni zastrtosti najsilnejši izraz tiste dobe; delo, ki se suvereno uvršča med naše reprezentativne tekste. Vprav ta zadnja, najgloblja Cankarjeva izpoved je tista knjiga, ki bi jo morali dati v roke slehernemu slovenskemu človeku kot nekak brevir. Trpljenje, ki je tedaj zajelo narod, je predramilo vse tvorne duhove, najsi so bili nekateri še tako zaverovani vase, da so pričeli segati po objektivnejših snoveh ter se lotili v pesmi in prozi tudi oblikovanja nadosebnih motivov. Kajti v težki napetosti, ki je sprožila ta gigantski spopad, so videli kot člani slovenskega občestva tudi lastno, intimno-osebno problematiko.

Pa vendar je bila prva svetovna vojna v primeri s sedanjo stisko, ki se gnete v nas s pravo apokaliptično nasilnostjo, skoraj kot nekaka idila. A glej, literarna srenja ob vseh teh strahotah lépo molči! Medtem ko spremlja sodobna nemška lirika svoje borce povsod: po ruskih stepah in norveških fjordih, se naš literat, ki se je včasih tako zgovorno razpisoval o vsem mogočem: o novem človeku in bodoči družbi, o slovenstvu in evropstvu, o socialnih krivicah in religioznih problemih, zlasti pa o prelomu na pragu nove dobe, ki je polna vprašanj, ne upa izdaviti niti preprostega krika: A, a, a! kot je storil svetopisemski prerok. Ta molk je nadvse značilen; kajti nobena druga kretnja ne bi tako točno pogodila diagnoze naše dobe, kot jo označuje ta zadržanost. Toda vprav ta molk pomeni izdajstvo; izdajstvo etičnih vrednot, ki ga je naša kulturna elita zagrešila nad narodom takrat, ko je ta zastavil vse sile, da nad kaosom zopet vzpostavi hierarhijo duhovnega reda. Seveda! Vpričo smrti, ki je postala delež človeštva, onemi vsak jezik. Kako bi torej le slovenski pisatelj, ki ni bil nikoli posebnež, delal izjemo in predstavljal edini moteč disakord v tem ubranem molku? Šali ga je prvi pretrgal, a s svojo zbirko tudi dokazal, da se je prelom, o katerem smo brali nekoč toliko epopej, v slovenski književnosti vendarle že izvršil. Kajti priti je moral čisto nov človek, prost vsake krivde, ki jo ima pri sodobnem raz-

vratu tudi naša leposlovna preteklost, da se je upal pogledati v obraz celo smrti, spričo katere so literarni očaki vsi umolknili. Vprav tisti Šali, kateremu je ob izidu prve zbirke takratna modna kritika (Brnčić) očitala kot glavni in edini greh — neaktualnost. V drobni, 14 pesmi obsegajoči zbirki nas srečuje podoba smrti, kakor jo je v sebi doživel pesnik in kot so jo ob grozotah zadnjih treh let od blizu spoznali tisoči med nami. Ta smrt je zdaj skrivnostna kot ljubica, drugič polna blestenj kot pri ekspresionistih; toda nenadoma zadobi pošastno podobo sedanjosti, saj

je lune luč vodena,
ko lomi sij izza oblakov
in kakor kača se strupena
lovi po gručah okostnjakov.

Kdo ne vidi v tej kitici strahotne slike, ki jo zgroženim očem nudijo naši gozdovi? Smrt postaja kozmična sila, ki združuje žive in mrtve, ki budi mrličje, da se kot prividi vračajo na svet, in sili žive, da se zamikajo v onostranstvo. Kako plastična je kitica, ki ustvarja privid mrtve matere, kateri usoda otrok ne pusti spati, ampak jo neprenehoma sili, da se vrača v domačo vas nazaj!

Rajna mati, kloneš med plotovi,
tvoja vas je črni okostnjak.
Težki molek ti polzi med prsti,
iščeš vnučke? So zabiti v krsti.
Pojdi, lezi! Tuli volkodlak.

Kaj jo vabi iz groba? Skritnostna povezanost vseh živih in mrtvih rodov? Slast materinstva? Da. Posebno pa globoko prepričanje vernega človeka, ki ve, da je smrt vsakega, tudi najmanjšega izmed nas, velik dogodek, ki se ga mora ob zvonjenju in molitvi udeležiti vsa soseska:

Mati vzdihne: »Stražim nad grobovi!
Moli, sinko, mrtvi so zvonovi.«

Je pa smrt tudi dobra, saj privede človeka čez prag večnosti. Toda kadar kosi s toliko naslado kot danes, ne more biti angel miru, ki te skrivnostno poljubi na čelo in te popelje v pokrajine molka, marveč jo občutimo: kakor ušla z apokaliptične bi slike / in se zagrizla v zelenečo rast.

Tako je pesnik najmlajšega rodu zajel občutje vsega naroda, ki mu visi pred očmi zamotano vprašanje: Cui bono? Pesem mu je postala lučka, ki sveti v sodobno temo, katero tako pošastno ožarjajo blazni plameni krvi. In kakor je nekoč Ivan Cankar stisnil ves smisel življenja v preprosto, a globoko izpoved: Mati — domovina — Bog, tako je tudi Šaliju dozorela misel do tistih spoznanj, kjer se ti sami od sebe odstro tudi večnostni razgledi. Pesnik se je uvrstil v neskončno procesijo, ki se v senci križa molče pomika prek slovenske Golgote; obletavajo jo jastrebi smrti, ki si med vrstami romarjev izbirajo žrtve; skozi pesnikovo srce se je zlila vsa bol naše zemlje in se izbiserila v pretresljivo pesem o smrti. Pa četudi niso vse prečiščene in dognane, so vendar med njimi tudi take, ki so naravnost kričeči dokumenti naše kajnovske dobe. Skladno v ta okvir sodi tudi naslovna Debenjakova podoba, izvršena v stilu smrtnih plesov.

So v knjigi pesmi, v katerih sta se v resnici našla pesem in poet. Zbirka se pričinja s tremi značilno šalijevskimi štirivrstičnicami, ki pa so premalo osebne, da bi te ogrele. V blodnih prividih zasleduje pesnika podoba smrti, a kot nekaka abstraktna senca se izmika sleherni nazornejši predstavi. Pesnikova misel se igra z rimami in ustvarja zanimive prisposodbe, vendar pa ti vsa njegova tvorna sila, ki se zdi kakor večča, ki pleše okrog luči, ne more pričarati plastičnega lika celotne predstave. Če bi bil Šali ostal le pri taki liriki, bi bil zašel v brezploden verbalizem, ki je dober primer nesocialne umetnosti. Toda sčasoma postaja pesem intimnejša, vendar pa je še vse pre-

močno zajeta v začarani krog pesnikove lastne osebnosti, da bi povsem zaživela tudi kot organizem sama zase. Značilna se mi zdi glede tega pesem Noč. Saj je lepa, toda ni še dozorela do tiste polnosti, kjer potekajo vsi posamezni verzi logično in organsko drug iz drugega in iz celotne zamisli, kjer ne moreš pesmi ničesar več dodati, a tudi nič odvzeti. V tej, sicer lepi, a nedognani pesmi čutiš neko ponavljanje, ki mučno razblinja čar in polnost občutja. Če bi bila krajša, bi več povedala. Kako mojstrsko, a vendar čisto na kratko je podal podobno doživetje španski pesnik Antonio Machado v pesmi: Dvanajsta odbila je ura! Toda smrt je dobila tu prvič popolnoma individualno podobo in je postala pesniku verna družica:

Čakaš na srebrnemrodu,
da v začaranem me brodu
pripeljaš v krajine sna.

Odslej ga ne spusti več iz objema; srečuje ga povsod; odseva mu iz sanjavih dekliških pogledov, vidi jo v vzgibih orača, gleda ga iz oči živali ter ga trpko popade ob grobu prijatelja-pesnika, dokler se mu končno ne razraste v neznanško pošast, ki mori le še iz naslade, kot se zdaj dogaja pri nas. Tako je pesnik prestopil krog subjektivizma, v lastno doživetje pa zajel bol vsega naroda, a tudi pesem mu je postala zrelejša. Vprav iz impulzov naše skupne tragike sta mu vzrasli obe najlepši pesmi te zbirke: Prošnja za mrtvega pesnika in Balada. Mrtvi so mogočni; kot dobri znanci neprenehoma obiskujejo človeka, da jih vpleta v vse svoje misli; tudi pesnika kličejo k sebi. Ta pa jim skuša izvabiti njih poslednjo skrivnost, ki se mu razodene kot: Večnost in — Bog! Pesnikova misel se je torej ustavila pri zadnji postaji, kjer pomoli psalm za mrtve: Pro defunctis; od tod pa se vnovič razgleda po zemlji; iz globin ji privre Prošnja, iskrena molitev za mir. Pesem, ki je tu zatajila svoj zgolj literarni značaj in postala molitev, močan kolektivni izraz vseh trpečih, se v obeh primerih s svojskim notranjim ritmom odganja od tal in drhti kvišku kot trepet duše, ki jo je razklala boleost. Pesnik je postal le: struna, / ki tisoče prstov drhti preko nje, / le klic med tisoči klicev, / le roka med tisoči sklenjenih rok. Toda le tisti, ki je kdaj sam gledal smrti v obraz, jo bo povsem občutil; materialistu ne bo povedala nič; le-ta, ki mu je duhovnost prav tako živa kakor vsa tvarnost, jo bo priznal za svojo. Končno spregovori smrt tudi sama in še enkrat razkrije svoj stobrazni lik. Zbirka pa se z optimističnim zaključkom skladno prelije v misel, ki jo izraža moto, kot ga je že pred stoletji izoblikoval pesnik-mistik Angelus Silesius:

Smrt je dobrotna stvar: čim huje nas boli,
življenje lepše zmir iz nje nam spet vzkali.

Miselni podton, ki je vseskozi religiozen, vnovič potrjuje preizkušeno dejstvo, da se v velikih stiskah, kot jih prinašajo človeštvu prav taka prehodna razdobja, kakršna je sedanost, umetnost, ki brez miru niha med idealističnim in materialističnim polom življenja, vedno znova vrača k duhovnim osnovam našega bitja, ki sta vprav večnost in Bog. Pesnik pa je glasnik tega koprnenja po Bogu, ki ga del človeštva kljub vsem grozotam ali pa morda celo zaradi njih ne more zatajiti.

Formalno se je Šali, ki je že zgodaj izpričal svoj lirski talent, ravno v pesmih te zbirke najbolj razvil. Še začutiš med verzi kdaj pa kdaj odmev od drugod, a to so le izjemna, zelo redka mesta; dobra polovica pesmi pa vzdrži vsako kritiko. Če bi bil pritegnil zraven še pesmi z drugačnimi motivi, nekaj šibkejših od teh pa izpustil, bi postala njegova pesniška podoba mnogo izrazitejša; a hotel je zapeti človeku, ki se bori za svoj biti ali ne biti, le simfonijo o smrti, iz katere klije življenje. Kot poslanica borcu, ki ve, da duhovna zgradba bodočnosti ne bo zrasla le iz krvi, ampak da bo morala nositi v osnutku vso zlahtno dediščino preteklosti, vse upe in sne naše dobe, skratka: vso pristno človečnost, bo ta drobna, a bogata knjižica zvesta družica

v borbi za novo podobo sveta. Od pesnika, ki se je tako močno vpisal v slovensko liriko, pa lahko pričakujemo še novih umetniških odkritij; saj mu je pesem že zdaj izzorela do takele sočnosti:

Jaz bom pod zvezdami spala,
noč mi odejo bo tkala,
vôde uspávanko pele,
njive med klase me vzele,
zarje me bodo čakale,
venec slovesni mi dale!

Avgust Žavbi.

Stanko Kociper: Goričanec. Roman. Založba »Naša knjiga« (12). Ljudska knjigarna v Ljubljani. 1942. Strani 370.

Stanko Kociper je mlad književnik, čigar leposlovno delo obsega doslej dve drami (Zasad, 1939, Šentjurjevski provizor, DS 1941), nekaj novel ter roman »Goričanec«. Primerjava avtorjeve nadarjenosti v smislu imenovanih dveh literarnih vrst ne pušča nobenega dvoma, da je njegova oblikovalna sila močnejša v smeri pripovedništva. To se je pokazalo že takoj spočetka. Medtem ko me njegova dramatska poskusa, izmed katerih je prvi igra iz našega političnega življenja polpreteklega časa, drugi — nedvomno boljši — pa naj bi bil »drama o mladem duhovniku«, nista mogla ogreti ali celo navdušiti, sem z največjim zanimanjem prebral pisateljeve prve novele, ki so izšle pred leti v tej reviji. To slutnjo o pisateljevi prvenstveno pripovedniški nadarjenosti je sedaj potrdil tudi roman »Goričanec«. Delo, s katerim je Kociper takoj stopil med vidnejše pripovednike mlajšega rodu, predstavlja nedvomno enega največjih uspehov našega pripovedništva v zadnjih letih. S tem mislim kajpada predvsem njegovo literarno vrednost, dasi je omembe vredno tudi dejstvo, da je bil roman v enem letu popolnoma razprodan.

Sicer tudi »Goričanec« na premnogih straneh očitno kaže, da je pisateljevo prvo večje pripovedno delo, ki še ni vseskozi dognano, vendarle je treba mimo vseh pomanjkljivosti in šibkih mest poudariti predvsem celotni vtis, ki ga delo napravi. S tega vidika pa lahko rečemo, da je »Goričanec« proizvod rojenega pripovednika, ki se je lotil dela v obdobju srečnega navdiha in s pravim pisateljskim prijemom, tako da njegov roman vre kot kipeči sok in je v prvi vrsti živa podoba pisateljevega temperamenta in neugnane volje do snovanja. Z druge strani pa povzroča ravno ta premajhna razdalja do snovi trenja med avtorjevim osebnim svetom ter med svetom ljudi in življenja, ki ga prikazuje v romanu. Tu ne mislim neubranosti v ideološkem smislu, saj je pisatelj poudaril življenje skoraj preveč po svoji podobi, ampak neskladja in motnje, ki so v kvar delu kot pripovednemu organizmu. Poleg tu in tam preveč poudarjenih miselnih osnov, katerim avtor podreja snov, spadajo semkaj zlasti značaji in usode nekaterih oseb, prav tako pa tudi potek nekaterih dogodkov, ki ne izvirajo vselej iz nujnosti dejanja. Toda to je le ena vrsta napak, več pomanjkljivosti bomo lahko našli še v drugi zvezi. Tu naj ugotovimo le še, da iz omejenega avtorjevega odnosa do snovi izvirajo tudi pogosti lirični izlivi, ki pa predstavljajo zaradi čustvene neposrednosti in osebnega zanosa prej mikaven čar kakor pomanjkljivost.

Kot pripovednik me spominja Kociper na nekatere vidnejše slovenske pisatelje iz zadnjega desetletja, katerim je soroden ne samo po poreklu in okolju, ki ga opisuje, ampak tudi po motivih, zlasti pa po osnovnem prijemu sveta in načinu opisovanja, čeprav se razlikuje od njih po miselnosti in kaže tudi drugače marsikaj svojskega. To, kar ga loči od naturalistov prejšnjega obdobja, pa niso duhovne osnove, ki narekujejo pisateljem svojski časovni slog, marveč v prvi vrsti izbira življenjske snovi z moralnega vidika, večji poudarek optimizma in zavestna volja po odkrivanju življenjskega smisla, poudarek idealizma nasproti materializmu. »Tri stvari so, ki jih nosi vsak goričanec v srcu: Bog, zemlja in družina« (str. 349). S temi besedami je pisatelj proti koncu svoje povesti poudaril troje vrednot, predstavljajočih moralno osnovo ali boljše namen njegovega spisa. Toda že ta aforistična oblika sama priča, da je tu spregovoril ideo-

log namesto pripovednika, in ta način nas dovolj nazorno spominja tistega vzgojnega realizma, kakor ga poznamo iz zgodnjih Finžgarjevih spisov.

Osrednji motiv romana pa predstavlja zemlja in človekovo razmerje do nje. Tega motiva, ki je v našem mlajšem pripovedništvu doživel že toliko različnih obdelav, se je oprijel pisatelj s prav posebno ljubeznijo, ki mu je narokovala ne samo najboljše, ampak tudi nekatere slabe strani romana. Poudarili smo že, da je pisatelj rojen pripovednik: pridobi te takoj s prvim stavkom, ki je obležal na papirju kakor dobro zastavljena lopata v zemlji. Toda napet ni samo začetek pripovedovanja; tudi v nadaljnjem avtor z neizrabljeno svežostjo pripoveduje zgodbo o usodi Lakičevega doma, kakor jo doživljajo trije rodovi, predstavljeni v dedku, sinu in vnuku. Posebej ljubezen do zemlje in boj zanj, kakor oblikujeta in izpolnjujeta življenje pravega »goričanca«, Ludvika Lakiča, sta opisana z elementarno pisateljsko strastjo. Pod Kociprovim peresom zaživi zemlja ne le v prelepih, slikovitih opisih pokrajine, ampak tudi v tisti prvinski, skorajda metafizični povezanosti človeka in zemlje, ki ju združuje kmečko delo. In vendarle moramo med branjem tega romana večkrat ugotoviti, da pisateljevo delo v marsičem ni dognano. To čutimo zlasti, ko mislimo na zgodbo in zgradbo povesti. Ali je »Goričanec«, ki ga srečamo že v naslovu, individualni ali tipični predstavnik prleškega ljudstva v Slovenskih goricah? Usoda Lakičeve hiše bi kazala na prvo, prav tako zgodba najmlajšega Lakiča, če bi le-ta ne bil tako zelo idealiziran, kakor je; tako pa je avtor sam čutil, da mu uhaja v tipično podobo, in ga je skušal nazadnje — žal, da preveč mehanično in od zunaj — označiti z dopolnilnimi splošnimi potezami, za katere pa ne najdemo dokaza v neposredni karakteristiki. To je nekako tako, kakor če dramatik »označuje« osebe v uvodu ali v oklepaju, medtem ko v njihovih besedah in dejanju za to ne najdemo potrdila. Primere take posredne označitve sem zasledil nekajkrat. Z druge strani pa je avtor tudi čutil, da mora svoje prizadevanje po tipični in kolektivni podobi prleškega življenja opreti na širšo snovno podlago in pritegniti v okvir zgodbe čim več oseb in prizorov iz vaške ali ljudske skupnosti. To je dosegel v večji meri z opisi raznih običajev kot pa s pritegnitvijo novih nosilcev dejanja in usod, o čemer pa bomo morali spregovoriti še posebej. Z usodo Lakičeve družine je tesneje povezana samo Tretjakova hiša, kar pa je v zvezi z individualno zgodbo, saj iz nje pripelje Ludvik nevesto na svoj dom. Pomembnejše v tem pogledu pa so epizode z viničarji, ki močno razširijo snovni obseg romana, hkrati pa odpirajo v njem novo problematiko v razmerju človeka do zemlje.

Zgodba pričujočega romana ni Bog vedi kako zapletena, saj posega vanjo le malo oseb, pa še od teh so nekatere premalo vidne (Treza, Janko, celó Julika in drugi). Najvidnejši so moški predstavniki Lakičevega rodu, Janez (ded), Konrad (sin) in Ludvik (vnuk). Zemlja jih veže in razdvaja. Ded Janez je ljubil zemljo, sin Konrad se ji izneverja, vnuk Ludvik pa se je oklepa s prav tako ljubeznijo kakor stari oče. In prav za opisovanje prisrčnega odnosa med dedkom in vnukom ter bolečega razmerja le-teh do sina ali pa očeta je porabil pisatelj največ napa. Toda kakor je lepo poudaril ljubezen do zemlje kot veliko in odrešujočo življenjsko vrednoto, je vendarle kot pripovednik zagrešil nekaj precej motečih napak. V želji, da poveliča drago mu idejo v njenem nosilcu, pravem goričancu Ludviku, je le-tega le preveč idealiziral s tem, da nekajkrat doživi »herojsko« odpoved iz same ljubezni do zemlje, čeprav se drugod navajajo med njegovimi nagibi tudi ljubezen do dekleta in celo do grunta. In vendarle nazadnje srečno dobi svojo Juliko, ker je tako zahtevala druga lepa ideja, namreč predstava o družini. Ta zaključek je tembolj nepričakovan, ker je bilo razmerje obeh zaljubljenecv po Julikini vrnitvi iz mesta že skorajda nerešljivo. S pripovednega vidika moti tudi predolga Julikina odsotnost v povesti. Prav tako je na prvi pogled očitno, da je njeno »mestno« obdobje potreboval avtor samo zato, da je lahko poudaril svoj kmečki ekskluzivizem in podprl svojo ne ravno prepričljivo shemo o »dobri« deželi in »slabem« mestu — napaka, ki jo je ponovil tudi pri obravnavanju viničarskega problema! Kakor je sicer simpatičen optimizem, ki preveva njegovo delo, je vendarle treba opozoriti na dejstvo,

da pisatelj ne ljubi konfliktov ali vsaj ne tragičnih zaključkov. Nesrečnih dogodkov kajpada ne manjka, a pri njem je vse usmerjeno v pomiritev in vsa nesoglasja se nazadnje izmirijo in uredi; vse spore avtor le nakazuje kot zaviralne momente. Kakor sta se srečno našla Ludvik in Julika, tako se poravnata tudi Lujzika in Pulkov Jožek, ki se pobota tudi z nekdanjim tekmeccem Ludvikom. Prav tako brez večje nesreče mine grozeča nevihta in celo ogenj »je bil prav za prav sreča« (str. 210). Naravnost vzoren primer, kako avtorju tragika prav nič ne prija, zaradi česar mu je v bistvu tudi prava dramatičnost tuja, je na primer smrt starega Lakiča. Res da je tudi njegova mirna smrt v krogu domačih lepa in ganljiva, vendar je prikrajšal pisatelj bralca za monumentalen prizor, ko pričakuje Lakičeve smrti v viharju sredi goric. Edino izjemo med temi srečnimi zaključki predstavlja — poleg klavnega konca obeh predstavnikov »mesta«, ženina in polirja — nesrečna Konradova smrt, pa še tu čutimo, da bi se je bil pisatelj prav tako lahko izognil, ne da bi mu bilo treba žrtvovati idejo. Skoraj bi lahko rekli, da se je nekako spozabil, kajti označba »izdajstvo« je za Konrada skoraj prehuda, tembolj, ker ga je avtor že nekajkrat »spreobrnil«, tako da bi namesto kazni in maščevanja bolje vplivalo »odpuščanje«. Kar zadeva Konrada, je sploh treba reči, da ni dodelan; prvo njegovo »spreobrnjenje« je vse prehitro, moti tudi ponavljanje tega motiva, kot fantast, ki ga preganja »ideja« o petroleju, pa je še celo neuporabljiv kot ideološki in socialni protidokaz — kmetu.

S tem v zvezi je treba imenovati še nekatere pomanjkljivosti. Kakor je Konradov »odpad« od zemlje utemeljen predvsem psihološko z njegovo nemirno potepuško naravo, pa usoda viničarjev, ki jo Kociper odkriva v vsej njeni težki resničnosti, odpira vprašanje odhajanja z zemlje s sociološkega vidika. Toda kakor so ti opisi uspeli in prepričevalni z epskega vidika, tako nezadovoljiva se zdi njihova patriarhalna rešitev s sociološkega vidika, najsi tudi ta idilika vsebuje še toliko etičnih vrednot. Res da reševanje teh vprašanj ni naloga pisatelja, vendarle je za Kociprov roman značilno prepletanje realistične dobe z njenimi težkimi nesoglasji in stare patriarhalnosti s svojsko idiliko na pol minulih časov. To pojasnjuje deloma tudi dejstvo, da avtor kar preveč bohotno — v sodobni povesti! — razkazuje folkloro. Ne smemo namreč pozabljati, da hoče biti pisatelj moderen realist; neskladje je v tem, da podaja narodopisno blago kot zanimivosti kraja in ljudstva, tedaj kot material, medtem ko bi ga smelo voditi le estetsko načelo. Razumljivo je to edinole iz podzaveštnih naturalističnih osnov, ki se razodevajo celo v orisu religije, ki ji je tako v opisu kakor v idejnem poudarku odmerjena sicer mnogo večja vloga kakor pri načelnih naturalistih. Od njih ga loči kajpada tudi vrednostno gledanje na vlogo, ki jo ima verstvo v življenju ljudstva. Vendarle čutimo, da ta zadnja skrivnost ne deluje toliko kot osrednja sila v etosu ljudi, ampak je poudarjena bolj v njenem splošnem moralnem pomenu ter kot sociološki činitelj in element folklore. Tako ni nič čudnega, da se pristno verovanje tu in tam meša z vražami, ali pa je utemeljeno docela naturalistično, ne iz duha, ampak iz zemlje. Pisatelj je menda sam čutil potrebo, da opraviči to neskladje, ko je zapisal: »Samo zavoljo nedoumljivega preobraževanja zemlje je goričančeva duša tako nagnjena k verovanju v skrivnosti, da iz roda v rod ohranja tudi vraže« (str. 349). V skladu s pokrajinsko osnovo romana je tudi jezik, ki se opira na narečni besedni zaklad. Toda dasi pomeni ta uporaba domačih krajevnih besed in izrekov z ene strani obogatitev jezika, se ponekod vendarle zdi, da je preobložen z lokalizmi. Motijo tudi razne tujke in trdote v skladnji. Sicer pa se avtorjevo pripovedovanje opira na opise in primere. Tu in tam je kaka primera pretirana ali celo neprimerna (n. pr. na str. 246, vrsta 6—7). Na splošno pa so pisateljeve primere nazorne, poetične ter se opirajo na bogato domišljijo. Njegov slog preveva mestoma patos, ki je sicer realizmu tuj, vendar vpliva le včasih neugodno, po večini pa vnaša v delo toploto liričnega občutja.

Tako nam je Kociper v »Goričancu« v literarni obliki prikazal zanimiv del slovenske zemlje in njenega ljudstva. To ljudstvo je opazoval pisatelj pri delu in počitku, v trpljenju in ljubezni, v nesreči ujm in lakoti viničarjev, v obupu

in veri, čeprav je resničnost tu in tam omilil ali odel v poetično lepoto ljudskih običajev ali osebnega pesniškega privida. Ljubše mu je namreč občutje harmonije kot življenjsko nesoglasje. Kot epični oblikovalec sicer še ne obvlada popolnoma snovi, očitali smo mu nedoslednosti, ponovitve, napake v gradnji, pri risanju značajev ter še marsikje, toda neživih, plitvih ali narejenih strani ne najdemo nikjer. Vse pomanjkljivosti odtehtajo na moč lepi in dovršeni prizori (regula goric, Lakičeva smrt, Ludvikov odhod k vojakom, nevihta, opisi pokrajine itd.). Posebne omembe in priznanja vredno značilnost »Goričanca« predstavlja njegov neprekosljivi impresionizem, barvitost, sočnost in čudovito razpoloženje naših goric, ki so gotovo prvič v takih barvah zaživele v slovenski knjigi. Mnogo pozitivnih strani je bilo poudarjenih tudi že v prvi oceni (DS, 1942, str. 300), zaradi česar jih tukaj nismo še enkrat navajali. Roman kot celota kaže elementarno silo ustvarjanja in krepak pisateljski prijem.

Knjigo je z okusom opremil arh. Vlado Gajšek.

France Vodnik.

Jože Dular: Krka umira. Roman. Založba »Klas« (1). Knjigarna Jože Žužek v Ljubljani. 1943. Strani 507.

Jože Dular ni popolnoma novo ime v slovenski literaturi, saj zavzema v nji že sedaj precej vidno mesto. Sprva je sicer obetal manj, kakor je pozneje dal. Roman »Krka umira« je nenavadno hitra, a hkrati prav tako bogata izpolnitev obljub, ki jih je dajalo njegovo dosedanje leposlovno delo. Pesniška zbirka »Zveste menjave« (1941) s svojo hladno čustvenostjo, miselno poudarjenim nastrojenjem in opisnim impresionizmom je razodevala bolj epsko ko lirsko nadarjenost in v to smer je kazala tudi zbirka njegovih črtic in novel z naslovom »Ljudje ob Krki« (1943). Zanj je značilno nihanje med obnovo anekdote in oblikovanjem v smislu estetskega navora. Nekaj več zanimanja so vzbudile samo nekatere, tako zlasti »Leseni petelin«, »France Oven odhaja« in »Vinograd«. Posebno ugodno pa se je mladi pripovednik napovedal z novelico »Sponsa restitit«, ki je izšla v 94. zvezku »Slovenskih večernic«.

Zadnji izmed navedenih krajših spisov je nastal že prav v delavnici, kjer je pisatelj snoval in ustvarjal svoj obširni roman »Krka umira«. Z njim ni zvezan samo snovno, krajevno in časovno pa tudi po osebi župnika Antona Krčnika, ampak nam nudi vsaj nekoliko tudi vpogled v pisateljevo literarno snovanje. Tako novelica kakor roman pričata, da se pisatelju prvi zarodek motiva opira na kakršno koli že zunanjo pobudo, na zapiske, na zgodovinske podatke in podobno. Kar zadeva pričujoči roman, so mu utegnile dati tako pobudo »Novice«, od koder je pisatelj v resnici zajel tisti zgodovinski material, s katerim je postavil časovno družabno in, recimo, kulturno ozadje povesti. Dogodki, ki jih pisatelj prikazuje, so časovno natančno določeni, postavljeni z zgodovinsko letnico kakor v historični povesti, dasi je vse to kajpada samo zunanji okvir zgodbi, ki pa je zrasla kakor le malokatera slovenska povest na njivi čistega pripovedništva. Motiv zanj mu je mogla nuditi seveda le pokrajina, katere središče je Krka, dolenska reka, ki pa postane obenem tudi središče in gibalo vsega dejanja. Seveda je bil ta nagib prav tako samo zunanji, prigradski kakor prej omenjeni zgodovinski napotki, medtem ko je rast in zorenje tega motiva v pripovedni organizem romana pognala edino iz pisateljeve epske nadarjenosti, iz njegove snujoče domišljije.

Reči si upam, da Slovenci zlepa nismo imeli tako čistega pripovednika, kakor je Dular, če kajpada »čistost« razumemo v smislu avtonomne literarne vrste. Avtor je stopil popolnoma v ozadje in le tako je bilo mogoče, da se je rodila tako mirna epika, kakor jo predstavlja njegov roman »Krka umira«. Pri tem kajpada ne mislim v prvi vrsti na njegovo obsežnost, čeprav je tudi ta stran za pripovedništvo značilna — sicer bolj v fabulativnem kakor v stilnem pogledu — in čeprav je roman eden najboljšejših slovenskih pripovednih del. Poudarjam pa, da se je avtor v težnji po epski objektivnosti znal premagovati tako zelo, da je opustil ne le sleherno filozofsko poseganje v razvoj dogodkov, ampak ni dovolil vanje vstopa niti avtobiografsko-lirskim prvina, čemur se le stežka — tudi v časovno odmaknjenih zgodbah — ognejo posebno mladi pisatelji, ki opisujejo svojo rodno pokrajino. To distanco je še poudaril s prav očitno

uporabo indirektnega govora; z njim je dal svojim ljudem še bolj odmaknjen videz, kakor bi ga utegnil doseči z golim opisom, hkrati pa nam jih je približal v bistvenih sestavinah njihovih značajev, saj je zavisni govor v povesti soroden monologu v drami. Drugačen se zdi le začetni pisateljev prijem v zgodovinsko-vizionarnem uvodu, ki pa ni videti svojsko Dularjev, ampak je nastal bolj pod vplivom Preglja ali koga drugega.

S te strani je Dular v resnici pripovednik »nove stvarnosti«, vsaj v slogovnem smislu. Kajti po snovi je njegov roman, ki je časovno in krajevno trdno omejen, domačijsko-družabna povest, podoba slovenske province v dobi nekako pred tremi četrtstoletji. Kot opis kmečkega življenja pa se giblje roman na meji med zgodovinsko in socialno kmečko povestjo. Kakor smo namreč prej poudarili pisateljev izrazito epski prijem, tako je treba pohvalno omeniti avtorjev smisel za gradnjo romana, ki je prišel do izraza ne le v zgodbi Urbihovega doma, ampak še posebej v tem, da je znal spretno povezati širši obseg ljudi, kar daje njegovemu romanu izrazit kolektivni značaj. Kljub temu, da je avtor odmeril največ strani opisovanju usode vaškega veljaka Urbiha in njegovega sina Tomaža in so v primeri s tem individualne zgodbe nekaterih drugih oseb in družin bolj epizodne, je vendarle poglobitveni poudarek na življenju vasi Vavtovca, ki resnično zaživi pred nami v svoji družabni celoti, to je v povezanosti in razklanosti ljudi in interesov, prav posebno pa še v nasprotju bogatih in fevnih. Stari Urbiha, mogočnjaški kmet in podeželski veljak, je podoba konservativnega liberalca iz Bleiweisove dobe, ki »ga skoraj nikoli niso videli v cerkvi«, a se vendarle družijo z župnikom, če tako zahtevajo njegovi posvetni interesi, kajti »duhovske baže ljudje imajo včasih besedo, in to še precej veljavno« (str. 36). Po njegovem naziranju »stoji prava sreča na dobrem gruntu, na lepem kupu denarja in na tem, da se te ljudje boje in te spoštujejo. To je nekaj, vse drugo je dim!« (str. 376). S tega vidika ne vlada samo v svoji družini, nad ženo Barbo, ki mu je bolj za sužnjo kakor za ženo, ter nad otroki, izmed katerih mu delata preglavice oba sinova, po njegovi krivdi nori Damijan in Tomaž, ki bi se rad ženil po srcu, a ne po očetovi volji. Prav tako pa bi rad gospodoval nad drugimi, nad vasjo, ko si lasti in jemlje v zakup ves račji lov v Krki, ki je bil v tisti dobi vir lepih dohodkov in je tudi Urbihi pripomogel do bogastva. Pisatelj je tega kmečkega »kralja« poudaril kot tip, kajti »po vsej Krki so posejani Urbihe, ki svojemu bližnjemu še račjega koša ne privoščijo«. Tako pa je že nakazan družabni značaj spora, kmetiške socialne »pravde«, ki jo vodita bajtar Frnatek in kovač Bertuc, nekaj časa skupno, medtem ko Frnatek pozneje prestopi na Urbihovo stran. Pisatelj ni teh bojev opisal samo izredno plastično, ampak tudi napeto, ko je dogodke zvezal z zgodbami individualnih usod ter jih hkrati naslonil na elementarne katastrofe. Posebno dramatičen je konec, ko se z račjo kugo, ki pomori vse rake v Krki, na mah ustavi usodni vir vaške zdražbe in katastrofa zlasti prizadene starega Urbiho, saj pomeni zanj konec vsega, na kar je gradil svojo denarno moč in ugled. Z vidika gradnje je prav ta konec posebno učinkovit, saj zadene poraz Urbiho prav v trenutku njegovega največjega zmagoslavja, na svatbi njegovega sina Tomaža z učiteljevo Rotijo, nevesto, ki je bila nazadnje vseč tudi očetu, potem ko je na porodu umrla Frnatkova Lenčka, mati Tomaževega nezakonskega otroka.

Tako zasnovno in razplet romana je omogočilo avtorju predvsem dejstvo, da je vse zgodbe in dogodke zvezal z osrednjim motivom račjega lova v Krki, ki je na ta način postala gonilna sila dejanja in središče vse povesti. Takó mu je Krka nudila ne le ogrodje za zgradbo povesti, ampak je avtorju narekovala tudi čudovito lepe opise pokrajine, kar predstavlja drugo, morebiti še večjo vrednoto pričujočega romana. Prav v opisih Krke in pokrajine okrog nje se je izkazal Dular posebnega mojstra. Pod njegovim peresom zaživi vsa narava, cvetje, rastline in živali, v neki posebni sladnosti resničnosti in poezije. Njegovi opisi so z ene strani tako strokovno-polni, da imamo občutek, kakor da nam prirodoslovec razlaga tajne prirode ter razkazuje herbarij ali akvarij; in vendarle hkrati čutimo, da se ta svet pred nami izpreminja v skrivnost, katero odkrivati je dano samo pesniku. Vse to daje delu nek poseben čar, saj je pi-

satelj sicer trezen realist, ki včasih opisuje življenje tako nepristransko, da se zdi kar nekam suh, dasi ni suhoparen. To je tudi vzrok, da v njegovem romanu zaman iščemo nenavadnih prigod ali zanosnih mest. Po svoji mirnosti predstavlja pravo nasprotje na primer Kociprovememu »Goričancu«, za katerim — kljub večji epični dovršenosti — zaostaja po elementarnosti pisateljske kretnje. Posebej po moramo poudariti tudi Dularjev jezik, ki je izredno skrben in čist; bogato besedje priča, da pisatelj ni nikoli v zadregi za izraz. Zaradi časovne odmaknjenosti dogodkov je upravičena tudi uporaba folklore, zlasti ker ni preveč bohotna in je tudi sicer v skladu z realizmom polpreteklega časa, ki tvori osnovo romana.

Tudi tisk in zunanja oprema knjige sta prav lepa; skrb zanjo je imel akademski slikar Riko Debenjak. France Vodnik.

Janez Jalen: **Bobri**. Tretja knjiga: V r h. Ljubljana 1943. Slovenčeva knjižnica III/9. Strani 222. Knjigo je opremil in ilustriral Francè Goršè.

Z Vrhom je Jalen sklenil svojo dokaj obširno trilogijo iz pradavnine naših krajev. Tretji del ima v glavnem iste odlike in napake, kakor sem jih navedel za prejšnja dva, zato naj zapišem samo nekaj misli o celotnem tekstu. Prva je ta, da je malo pisateljev — poudarjam pisateljev — ki bi mogli ostati tako mirni in poetični pri opisovanju ljudi in krajev pred tri tisoč leti. (Pri tem naj mi bo dovoljeno popraviti neljubo pomoto, ki se je vtihotapila v mojo oceno prejšnjih dveh delov Jalenovih Bobrov v Domu in svetu 1943/II, stran 124, kjer stoji neutemeljena številka 5000.) Tako je Jalen s to knjigo bolj kot s katero koli drugo dokazal, da je njegova izključna domena domačnostna idilika. Po pravici ga namreč občudujem, kako da ga niso mogli premakniti iz tega sončnega zatišja niti surovi primitivci s svojimi nebrzdanimi goni, niti ne razne zgodovinske nujnosti. Naj omenim samo divje prizore, ki bi se nedvomno porodili slehernemu drugemu oblikovalcu ob izpiralcih zlata. Po spominu mi roje povesti o kalifornijskih iskalcih zlata in vem, da so v njih kar žehtele razbesnele strasti. Jalen vse take momente prikaže domala prav tako mirno kakor na primer rojstvo piščali ali glinastega lonca. Seveda pri tem hudo trpi kompozicija romana. Namesto dosledne idilike bi si želeli več primarne epike in dramske napetosti v sami zasnovi. Tako pa nimamo niti enega močnejšega zapleta, niti ne dejavnih nasprotnikov. Vse to mu nadomesti domala imaginarni in povsem neprepričevalni spor med sosednimi rodovi, ob katerem se bralec ves čas sprašuje, kdaj bo prišlo do pričakovanega obračuna. Vendar je Jalen rešil svoj tekst z resnično pisateljsko toplino, s kakršno kramlja in pripoveduje o pradavnih dneh in ljudeh, o najtemnejših strasteh in najhujšem sovraštvu. Bobri so prijetna idila, premaknjena daleč v prazgodovino, pri čemer je Jalenu uspelo, da je z umetniškim navdihom marsikje ujel resnično občutje in okolje. Zlasti v opisu in izrazju je skladen s preprostim primitivcem, posebej pa moram opozoriti na nekatere res ustrezne pesniške primere, kakor: »Vztrajni je pa veslal s svojimi drevaki za glasen pogovor daleč od neprijaznega kolišča« (III/84), ali: »In ni minilo toliko časa, da bi oglodal bobrovo bedro« (III/135) itd. Toda prepričan sem, da je dal Jalenu bogastvo in polnost sodobnega občutja predvsem umetniški navdih, manj pa resnični študij zgodovine. Kjer koli se namreč iz teksta poblisnejo znanstveni podatki, je njegov pisateljski zanos šibkejši in nekako vezan. To je zelo očitno v drugem delu, kjer je nakopičil razno snov iz materialne kulture, in še bolj v tretjem, kjer se je srečal z Argonavti. Ob teh se je še z manjšo pisateljsko silo prav ta čas ponesrečil Radislav Rudan. Toda tudi pri Jalenu ostajajo ta poglavja izven resnične koncepcije teksta. Človek občuti, da so prisilno vstavljena in da prehajajo v golo anekdotičnost. Eno zahtevo zgodovinskega študija — da so se namreč koliščarji preselili na Podravje — pa je Jalen prav zaradi svoje statičnosti dokaj utemeljeno rešil. S popolno neaktivnostjo Ostrorogega Jelena je namreč zadostno opravičil njegovo miroljubnost in neborbenost ob prihodu Argonavtov, zaradi katerih se je rajši umaknil v nedostopno divjino. Vsak dejavnejši junak bi že načelno terjal drugačno rešitev problema, Jalen pa je z Ostrorogim Jelenom dokaj pre-

pričljivo razložil zgodovinske izsledke. — Posebej glede tretjega dela Jalenove trilogije naj omenim, da je resničen vrh vse zgodbe, kajti tu se mu je nabralo še največ resnične epske snovi, hkrati pa je sklep terjal razrešitev nekaterih visečih napetosti. Tako je dejanje še dokaj razgibano in strnjeno, kar sem posebno občutno pogršel v prejšnjih dveh delih. Večja epska sila in napetost sta tako pglavitni odliki Vrha, glede zgradbe, jezika in sloga pa mi ni treba spreminjati mnenja. Zdi se mi namreč kvarno in neprijetno, če pisatelj s tako izrazitim poetičnim slogom zaide v maniro in iskanost, ki niti ni stvari v prid. — Kot sklepno misel ob oceni Jalenovih Bobrov naj mirno zapišem priznanje, da bi se najbrž nobenemu drugemu našemu pisatelju ne posrečilo prikazati koliščarjev tako živih in polnih, kakor jih je opisal Jalen. Bobri pomenjajo zaradi idilike, poezije, sedanje poante in hkrati intuitivnega vživetja v davnino precejšno razširitev Jalenovega umetniškega področja ter obogatitev njegove fabulistične sposobnosti. Nikakor pa ne kažejo niti v globino niti v izbrušenost niti v pisateljsko polno ustreznost. V literaturi bo še slej ko prej več veljal njegov Ovčar Marko, več Trop brez zvoncev, največ pa še nekatere izvrstne novele iz Previsov (Mlaji). Z Bobri je pokazal svojevrstno spretnost, v prihodnje pa si ga želimo spet umetniško polnejšega v ustreznijem elementu, kjer se mu ne bo treba zgolj mehanično in težaško izcrpavati. Janko Moder.

Vinko Beličič: **Molitev na gori**. Ljubljana 1943. Samozaložba. Strani 197.

S to povestjo, ki je njegov prvi obširnejši tekst, se nam je predstavil Beličič, ki smo ga poznali doslej predvsem le kot lirika in prevajalca, tudi kot izrazit katoliški pisatelj. Skušal je v nji obdelati morda najbolestnejši problem sodobnega človeka, erotiko. »Molitev na gori« je povest greha in očiščenja, kot ga v svoji ljubezni doživljata dva mlada izobraženca: akademik in poznejši profesor Janko Petrušič ter njegova izvoljenka, tudi študentka, Mojca Mihelakova. Kot tak je Beličič po daljšem razdobju spet prvi pisatelj pri nas, ki mu antiteza: milost — greh pomeni živo realnost, ki človeku ni le vir razpoloženja in čustvovanja, kot so to ob koncu prejšnjega stoletja razumevali nekateri novoromantiki, marveč odločilna oblikovalna sila vse osebnosti.

Povest se dogaja v treh obdobjih: 1924. — 1931/32. — 1939/40. leta, kar je navsezadnje brez pomena, kajti vsa zgodba je v resnici zajeta v neko idilično brezčasnost; važnejše se mi zdi njeno krajevno ozadje, ki ga tvorijo Ljubljana, tiha poezija Novega mesta in samotna belokranjska vasica Otavice, ki je nekak bistveni element te povesti in je kot tako kar dobro zadeto. S toplimi, morda celo prenežnimi barvami riše pisatelj to tiho sožitje dveh src, ki hrepenita, polna pesmi, v skupno usodo; toda za vso to zasanjanostjo preži »nevidni« demon telesnosti, ki ju v trenutku slabosti bridko ogoljufa za obetano srečo, nakar ju, vsa osramočena, vrže na samotno pot pokore, od koder se vrneta, po trpljenju izčiščena, šele po petnajstih letih. Zelo obzirno je opisan ta delikatni prizor: »... drobceni svareči glas v srcu, tišji in slabotnejši — nato vse zbledi in umolkne in se umiri, kakor se nežna zelena setev stisne k tlom, preden zavihra čeznjo neurje in toča.« Misel na vest in kratka primera, pa je povedal vse tisto, o čemer bi se naturalist razpisoval do ogabnih podrobnosti. Sploh pomeni to izrazito duhovno pojmovanje erotike, katere središče je vest, morda najznačilnejši odklon od naturalizma, ki je prikazoval le igro čutov in je vsakršno etično vrednotenje teh problemov namenoma zavračal kot blodnjo. Toda ne življenje ne umetnost ne moreta za daljšo dobo prezreti teh odločitev, kajti sleherni materializem se prej ali slej nad človekom kruto maščuje. Kadar pa se vsa družba oprime materializma kot razodetja in evangelija, postane človeštvo bridko prizadeta priča apokaliptičnih potresov, kot jih doživljamo danes. Kdor pa je preživel noči, polne strahot, kakršnim je vprav naturalistična umetnost prva utirala pota, bo vesel vsake, še tako skromne idealistične potrditve življenja, kot jo predstavlja tudi ta knjiga. Vsaj jaz vidim v tej etični afirmaciji kljub pomanjkljivostim, ki jih povest ima, vendarle njeno odločno pozitivnost. Škoda, da

je ta potrditev življenjsko prepričevalna le v prvem delu, dočim je v drugem psihologijo zamenjala teza, dokler se končno v tretjem delu vsa zgodba ne zaključi v literarno močni zakonski idili.

Temu je vzrok umetniško zgrešena podoba glavnega junaka Petrušiča, ki je prikazana bistveno drugače, kot si je to želel pisatelj, in ki je v primeri z oznako njegove soigralke Mojce znatno medlejša in neenotnejša. Mojca je sama po sebi zanimivo dekle, ki skuša pod vplivom stroge etičnosti, v kateri je bila vzgojena, poiskati vsemu svojemu ravnanju tako obliko, ki bo izraz nje same, torej polna notranje iskrenosti. Prav tako iskrena je tudi v odnosu do fanta, čeprav še ni povsem prebolela razočaranja prve ljubezni. Dejanje, ki ga je zagrešila v trenutni spozabi, jo sprva še močneje naveže nanj; ko pa se je začne ta iz sramu izogibati, začuti, da je bila ponižana in izdana, kar je njej zadosten razlog za ločitev, četudi se zaveda, da svoje ljubezni ne bo več pozabila. Temu motivu se pozneje pridruži še kesanje in misel na pokoro, zaradi česar je vsaka vrnitev v prvotno, že tudi nekoliko problematično nespornost nemogoča. Čisto drugačna pa je ta zadeva pri Petrušiču, ki je kljub vsem naporom, s katerimi ga hoče pisatelj prikazati kot neko zrelo, dognano osebnost, vendarle še močno nezrel in, kar je še hujše, tudi neprebujen in brezčuten; kajti v letih, ko je duša polna vprašanj in življenje sama skrivnost, ki te neprenehoma vabi in mami, da krožiš kot orel nad lastnimi brezni, misli ta idilik le na službo in ženitev. Povsem naravno bi človek sklepal, da bo ob prvi priložnosti poskusil svojo srečo drugje, posebno še zato, ker ga k temu sili njegov ranjen ponos; vendar pa še po sedmih letih zavrne Majdino roko, torej dekle, ki ima vse pogoje, da bi mu bila dobra žena, ker je nenadoma postal razočaran ljubezenski entuziast, ki se mora po pisateljevi zahtevi še osem let pokoriti za svoj greh. Dočim je n. pr. v »Razdrtih mostovih«, povesti Julije Bračičeve, Veronikina odpoved popolnoma naravna in psihološko dovolj utemeljena, si pri Beličiču stojita življenje in teza v nepremostljivem nasprotju, kar zelo zmanjšuje umetniško vrednost povesti in načena vprašanje o pisateljevi volji in moči. Sploh bi bil moral spričo skopega zunanjega dogajanja, ki meji že na idilo, zavestneje poseči v globino in prikazati notranjo dramo svojih oseb; a prav tu je njegova tvornost najbolj odpovedala, zato je moral poglobljenost nadomestiti s poetičnostjo. Zato je tudi Petrušič, ki bi moral biti sočutje vzbujajoč tragični junak, ostal le čudaški profesor, čigar trma psihološko ni umestna. Pisatelj je prikazal le njegov vnanji prerez, v skrite prepade duše pa mu ni posvetil. V notranjosti tega ljubezenskega brodolomca živita prav za prav dva človeka: prvi, ki je kot nalašč ustvarjen za rodbinsko srečo, dober sin in skrben vzgojitelj, človek, ki z vsem bitjem kriči po kaki Majdi; in ta je izraz njegove prave narave; ter drugi, ki mora zaradi teze, ki je le diktat pisateljeve miselnosti, bežati pred družbo in živeti v mučni duševni razklanosti, kakršne še v mladosti ni poznal. Pisatelj, ki bi premostil ta razkol, bi utegnil ustvariti zanimivo psihološko povest krivde in kazni, ki bi vplivala že z izvirnostjo motiva, dočim je Beličič obtičal na sredi pota.

Ob strani tega glavnega dejanja pa je prikazal sliko belokranjske vasi, sredi katere je postavil Petrušičevo mater, lik, ki se zdi, kot da ga je pisatelj narisal le tako mimogrede, pa je vendar ves živ in preprost, mnogo resničnejši kot Janko in Mojca, katera je skušal osvetliti od vseh strani. Kako prirodna je ta žena, ki sprejme sina, kadar koli pride na počitnice, leto za letom z istim značilnim vzklikom: »Si prišel? No, dobro!« Kako življenjski je tudi opis njene smrti! Morda najboljše poglavje vse knjige. Tu je pisatelj zajel kos resničnega življenja, ki te osvaja samo po sebi že s sugestijo lastne pristnosti, medtem ko si je moral pri psiholoških orisih zaljubljene dvojice pomagati včasih s kaj nerodnimi osvetljavami. Kaj nam pove n. pr. takale označba: »Mojca ni bila dekle, kakršnih je velika večina. — Bila je nenavadna ženska in je to tudi vedela?« Notranji plastiki junaka gotovo ne služi tudi naslednje Petrušičevo razglabljanje: »Ali je težnja trpečega moškega po ženski milini nekaj splošnega? se je spraševal dalje. Ali je to tisto, kar je Goethe nazval das Ewig-Weibliche?« Življenje vasi je postavil v okvir lepih prirodnih

opisov, ki so poleg očitne etične volje, kakršna preveva to delo, vsekakor največja odlika povesti. So to drobne, intimne risbe, sicer kaj preproste in nežne, ki pa te presenečajo z nekim svojskim lirizmom. To pisateljevo opajanje s naravo spominja na Jalna, kateremu je podoben tudi po svoji idilični naravi, le da je tišji in subtilnejši. Značilne pa se mi zde za Beličiča nekatere primere, ki po svoje poudarjajo miselnost, iz katere je povest zrasla. Taki so n. pr. stavki: »Vonjave cvetja in novega listja so bile ko hvalnice Bogu, ki daje soncu luč in toplino, pošilja dež iz vetru pušča prostost, a semenom daje vzkliti, rasti in roditi. — Binkoštna nedelja je zasijala čista, topla in pojoča, kakor bi sam sveti Duh prinesel poleg darov milosti, moči in vere vso prelestno omamo junijskega dne.« Take predstave, ki se v knjigi pogosto ponavljajo, se povsem organsko včlenjujejo v celotni značaj Beličičevega stila.

Dvoje: podoba matere in sveži naravni opisi, mi priča, da je Beličič vendarle resničen, meškovo nežen umetnik, a si mora poiskati le pravo snov, pa bo prišla do izraza tudi vsa njegova intimna narava. Avg. Žavbi.

Julija Bračič: Razdrti mostovi. Povest. Ljubljana 1943. Založila Nova založba. Str. 178.

Pisateljica, ki stopa s to povestjo prvič pred nas, je preprosto kmečko dekle, pa si je znala kljub temu priboriti mesto v slovenski književnosti. Delo, ki je zraslo iz takih svojskih osnov kakor to, zasluži pozornost že zategadelj, ker nam utegne poleg zgolj estetskih kvalitete nuditi še zanimiv dokument o življenju preprostega človeka, ker ostane pisateljem, ki so obiskovali vsakovrstne šole ter se pri tem nehote nekoliko pomeščanili, zmerom kolikor toliko prikrito. Kajti vprav pisatelji, ki so prišli iz nižin, so v svojih delih po navadi oblikovali docela nove motive ter tako osvajali književnosti še sveža območja stvarnosti in bili na ta način vsaj snovno vedno zanimivi in izvirni.

Teh upov nam povest, ki ima, kot vse kaže, tudi precej avtobiografskih potez, ni povsem izpolnila; to pa zato, ker njeno težišče ni toliko v epičnem realizmu, ampak ima ves svoj poudarek v etični zaostritvi. Pisateljica je skušala v nji prikazati zmagovito moč ljubezni, kako vodi njeno junakinjo od erotične zavzetosti, ki je polna sanj, preko tegob zapuščenosti v katarzo odpovedi. Zato je osredotočila vse dogajanje okrog Veronike in tvorijo ostale osebe, ki nastopajo v knjigi, kakor tudi vse okolje, le nekak okvir za sliko glavne junakinje; vendar pa je vprav s to zasnovo dala povesti tisti notranji vzgon, ki ga pogrešajo vse njene predhodnice po raznih dekliških listih, ker se po večini izgublja v sentimentalnosti, namreč dramatičnost, ki je polna resnične tragike. Vse delo raste iz izrazito dramatskega osnutka in bi vzlic nedognanosti nekaterih oseb s svojo toplo človečnostjo precej vplivalo tudi na odru.

V treh duhovno zaostrenih in kompozicijsko dovolj sorazmernih delih se razpleta zgodba Veronikine ljubezni do Florijana. Prvi del nas postavi pod zeleni Boč, v valovito štajersko pokrajino, med gozdove in vinograde, med samotne kočice in romarske podružnice. Tu se Veronika, najstarejša hči pijanca-vdovca in obenem mati štirim nedoraslim otrokom, na neznatni krpici zemlje kljub veliki pridnosti bojuje z bedo, hkrati pa njene misli neprenehoma vasažejo pri Florijanu, sinu s sosedne kmetije, ko je pravkar nastopil službo policijskega stražnika v Ljubljani. Vse to dogajanje pa prepletajo podobe letnih časov, kmečkega dela, zabav in praznovanj, pa tudi bede in borbe za kruh. Sliko zaključuje Veronikin odhod, ko se ob zopetni očetovi ženitvi napoti v mesto in spotoma še zavrne bogatega snubca, čeprav že sluti Florijanovo nezvestobo. — Drugi del, ki se godi v Ljubljani, ni toliko povest služkinje kot pretresljiva slika zapuščenosti, ki je polna tesnob, katere doživlja Veronika, odkar je dognala resničnost svojih slutenj. Ta poglavja bi lahko označili kot povest o tragiki duše, ki jo je zajel obup; vendar pa vprav s preveliko ponotranjenostjo vplivajo ponekod le kot nekake psihološke skice in v primeri s prejšnjimi nikakor ne predstavljajo prave epične polnosti. Pisateljica je tu vse zunanje dogajanje občutno skrčila in ga podaja le v posameznih izsekih, ki pod uglajeno površino odstirajo obupno dušno praznoto.

slovenskega meščana. Moč tega odstavka je v iskrenosti, s katero so prikazane nekatere bridko odprte strani našega sožitja, kakršne so n. pr. tragedija prostitutke Vike, pogled v azil brezposelnih deklet, zakonski brodolom Naceta Lednika, skratka: zgodbe, za katerimi srečuješ sebičnost, ki je večkrat odurna do bolesti. Veronikina zvestoba do Florijana je edina nasprotna sila vse te nizkotnosti. Toda vprav ta zvestoba sproži preobrat in zaključek povesti, ko se Veronika, ki na sprehodu zasleduje Florijana in Francko, nenadoma ponesreči na kolesu, in to celo v trenutku, ko je prvič podvomila v smiselnost svoje ljubezni. Če bi bila pisateljica izoblikovala ta poglavja bolj epično, bi lahko dobili zanimivo povest o usodi služkinje, saj jo vzlic aktualnosti, ki jo ima ta problem za Slovence, poznamo predvsem le iz del tujih pisateljev. — Tretji del slika bolnišnico, oddelek za slepce, kjer se je po usodnem padcu znašla tudi Veronika. Je to svet zase, poln bridkosti, pa tudi vdanosti, nekak drugi brez življenja, od koder ni več vrnitve. Tudi Veronika, ki jo hoče Florijan, odkar je ob njeni nesreči spoznal svojo krivdo, kljub popolni slepoti spet vzeti za ženo, razdere za sabo vse mostove, ko je našla svojo pot v odpovedi, katero črpa iz vere; noče ga s poroko onesrečiti, ker ga še zmerom ljubi. Kot slepa »tetka« živi odslej pri sorodnikih le otrokom in pesmi. Tako razliva ta del, ki je bolj kot kateri koli drug pesem ljubezni in kot tak čustveno izredno močan, svoj etični soj na vse delo. Sicer pa se ta poglavja po svoji epičnosti močno približujejo uvodnim, le simbol razdrtih mostov nikakor ne spada v ta realistični okvir.

Vsa šibka mesta pa vendar nekoliko odtehtata svojski osebni slog in etična sila, s katero je delo prežeto. Moti le preveč neenakomerna označba značajev. Sicer pa ima pisateljica bistro oko za vse značilnosti življenja. Skratka: ta nadpovprečna ljudska povest raste brez vsake tendenčnosti iz osnov realizma, za vsem vnanjim dogajanjem pa vendarle čutiš povsod toplo čustvenost in prisotnost duše, kar vse priča o tem, da je delo napisala osebnost, ki je vsa naravna pognala iz slovenske zemlje, od koder ima tudi svoj zdravi etos, in to je glavna vrednota te knjige. Ta etos, ki pomeni rezek prelom z naturalizmom preteklosti, pa ima tudi pionirski značaj, ker oznanja prihod nove umetnosti, ki bo, kot kažejo vsa znamenja, spet napajala človeka s pristnimi duhovnimi sokovi, s tistimi, ki se pretakajo v sleherni duši, boreči se za čistost misli in poštenost dejanj.

Pod vplivom krajevnih stremeljenj sodobne pripovedne umetnosti je skušala pisateljica dati tudi jeziku lokalno značilnost, kar je delu samo v prid.

Avgust Žavbi.

Rajko Nahtigal, Rekonstrukcija treh starocerkvenoslovanskih izvirnih pesnitev. Ljubljana 1943. Str. 116. (Razprave Akademije znanosti in umetnosti. Filozofsko-filološko-historični razred. Knj. I, št. 2, str. 43—156.)

Ciril in Metod ter njuni učenci so imeli veliko opraviti s prevodi liturgičnih pesmi. Konstantin-Ciril pa je bil nadarjen pesnik in je že v mladosti skladal ritmične pesmi, n. pr. znano pesniško posvetitev sv. Gregoriju Nazianškemu. V njegovih izjavah, ohranjenih v stsl. Žitju Konstantina, je mnogo pesniške nazornosti in poleta; njegovo slovo od brata Metodija na smrtni postelji v Rimu je toplo pesniško občuteno. Rimski bibliotekar Anastazij poroča, da je Konstantin zložil grško pesem v čast sv. Klementu. Nahtigal misli, da je Konstantin »neke pesmi zložil končno še pred smrtjo« (str. 51) in v tem smislu razlaga izraz 18. poglavja Žitja Konstantina »začel je peti«. Toda to izražanje po bližnjem kontekstu verjetneje pomeni, da je začel peti 121. psalm, kakor je tam povedano, in druge liturgične pesmi. Šola takšnega genialnega učitelja je navdajala tudi učence s pesniškim poletom in jih učila prevajati pesmi in tudi samostojno skladati, kakor pričajo stsl. liturgični in drugi spisi. Po starosti in pesniški vrednosti se posebno odlikujeta stsl. Azbučna (abecedna) molitev in Proglas (predgovor) k evangeliju s konca 9. stoletja. Obe pesnitvi res zaslužita trud rekonstrukcije in pojasnila prvotnega teksta. Njima je prof. Nahtigal dodal še mlajšo in pesniško manj odlično pohvalo bolgarskemu carju Simeonu.

Azbučna pesnitev ima ne le pesniško, ampak tudi veliko jezikoslovno vrednost, ker pomaga rekonstruirati zaporednost in značaj glagolskih pismenk. Med njimi je bila na 26. mestu pozneje opuščena posebna črka za *p* (razen običajne); na 12. mestu pa je stala glagolska črka za glas *gj* (*dj*), ki je v vseh ohranjenih rokopisih (vsi so cirilski) opuščena in je zaradi tega ta vrstica pokvarjena. S tega bolj slovniškega stališča je g. profesor pesnitev raziskoval v Razpravah Znanstvenega društva l. 1923. V pričujoči razpravi je raziskovanje bistveno izpopolnil in posebej preiskal tudi vprašanje metruma, vsebine in pisca. Po natančnosti in po novih pravilnejših dognanjih daleč presega vse prejšnje poskuse slovanskih jezikoslovcev; vsi jo bodo morali resno upoštevati.

Zelo skrbno je preiskal vso dosedanjo znanstveno literaturo o tej pesnitvi. Večkrat omenja A. V. Gorskega. A z drugimi zahodnimi slavisti je prezrl dva velika učenca Gorskega, namreč E. Golubinskega in N. Tunickega. Posebej je delo N. Tunickega o Klimentu Bolgarskem (Sergiev Posad 1913) važno za pravilno razlago dveh vrstic Azbučne pesnitve in za določitev pesnika. Priznati moram, da sem rešitev N. Tunickega tudi sam prezrl, ko sem o tej pesnitvi pisal v »Acta Academiae Velehradensis« 1941 in v »Zarji stare slov. književnosti«. Tam sem namreč mogel le poročati o dosedanjem stanju vprašanja. Opiral sem se na mnenje slavistov, zlasti Vajsa in N. van Wijka. Šele pozneje sem opazil, da sta Tunickega zgrešila ne le ta dva velika slavista, ampak tudi Bolgar E. Georgiev v novi monografiji o tej pesnitvi (Sofija 1938).

Gre za ime učitelj. Službo in naslov učiteljev v bizantinski državi in cerkvi je nekoliko pojasnil že Gorski, natančneje E. Golubinski, dokončno pa Tunickij. V grškem življenjepisu Klimenta Bolgarskega je služba učiteljev zelo nazorno in stvarno pojasnjena. Na te podatke je Tunickij navezal še druga pojasnila in je na tej podlagi že l. 1913. dokončno zadovoljivo rešil zagonetni pomen 30. in 31. vrstice Azbučne molitve. Staroslovenski pesnik opeva svoja (dva) učitelja z izjavo, da »hodi po stopinjah (po sledu) učiteljev (dvojina), nju ime in delo posnema«. O Konstantinu prezbiteru (v Bolgariji), ki se mu ta pesem v rokopisih pripisuje, je znano, da je bil Metodov učenec, ni pa gotovo, če je bil Cirilov učenec. Nahtigal i. dr. mislijo, da pesnik Konstantin tu govori o posnemanju Konstantinovega (Cirilovega) osebnega imena. Toda to mnenje že samo po sebi ni verjetno. Misel o posnemanju osebnega imena namreč ni kaj duhovita in je komaj vredna, da jo pesnik zapiše. Pomisliti moramo tudi, da je Konstantinovo (filozofovo) svetniško ime Ciril. Še manj pa je ta misel mogoča v ponovni zvezi z dvojinsko obliko. Kako naj Konstantin posnema tudi Metodovo osebno ime? Zato so nekateri predlagali popravek besedila. Namesto dvojinske oblike *jeju* naj bi stala ednina *jego*, kar ima res nekaj podlage v rokopisih. *Učitelju* pa naj bi bil svojilni dajalnik in naj bi meril na učitelja Kristusa. Sklicujejo se tudi na dejstvo, da je bil prezbiter Konstantin po pričevanju virov Metodov učenec; ni gotovo, če je bil tudi Cirilov. Tunickij (str. 187) pa je glede na veliko važnost učiteljskega naslova in službe prav preprosto pojasnil, da pesnik posnema učiteljski naslov (ime) in učeniško delo sv. Cirila in Metoda. Po tem smislu je brez pomena dvom, če je bil Konstantin tudi Cirilov učenec. (Ta dvom ni posebno odločilen, ker je bil Metod Cirilov učenec; torej so Metodovi učenci posredno tudi Cirilovi.) Tako je tudi dokončno rešeno vprašanje, da je pisec pesmi prezbiter Konstantin, a ne Ciril. Ta primer zelo očitno in stvarno kaže, kako potrebno je, da poznamo izsledke in znanstvene tradicije velike moskovske slavistične in cerkvenozgodovinske šole A. V. Gorskega.

Nahtigal je z novimi izsledki podprl dokaz, da je Azbučno molitev zložil Metodov učenec prezbiter Konstantin l. 894., trideset let po pokristjanjenju Slovanov (predvsem Bolgarov), kakor je povedano v 12. vrstici z začetno glagolsko črko *gj* (*dj*), ki ima številno vrednost 30. Tako je naš slavist trdno dokazal, kdaj je bila Azbučna pesem zložena in kdo je njen pesnik.

Še večjo pesniško vrednost ima Proglas (predgovor) k evangeliju, pesnitev s 110 stih. Stsl. rokopisi jo prilaščajo Konstantinu (Cirilu) filozofu. Tako misli tudi Golubinski (Istorija ruskoj cerkvi I, 1, str. 904); Tunickij pa jo

pripisuje bolgarskemu prezbiteru Konstantinu. Nahtigal teh dveh strokovnjakov ne omenja. A na podlagi svojih strokovnih izsledkov pravilno ugotavlja, da je Proglas iz druge sredine nego Azbučna pesem. Ni izključeno, da je delo Konstantina-Cirila. Če pa je to pesem zložil Konstantin prezbiter, je bila vsakako zložena že v moravsko-panonski dobi kmalu po dokončanem polnem prevodu evangelija (str. 53). Pesnitev je lepa, vredna novoslovenskega prevoda. Nahtigal jo označuje: »Pa naj je vprašanje o avtorstvu še nerešljivo, pesnitev Proglasa je klasičen proizvod starocerkvenoslovanske književnosti in zasluži v vseh ozirih posebno pažnjo in trud rekonstrukcije« (str. 53).

Iz tega vidimo, da so izsledki znanstvene razprave prof. R. Nahtigala važni ne le za jezikoslovce, marveč zanimivi tudi za slovstveno zgodovino. Staro cerkvenoslovansko pismenstvo je v tako živi zvezi z našo zgodovino in književnostjo, da bi morali naši izobraženci njega klasične proizvode bolje poznati. Naši književniki naj se torej zanimajo za to razpravo in se potrudijo, da čimprej dobimo novoslovenski prevod Proglasa. Fr. Grivec.

Cerkvenih očetov izbrana dela. Svetega Avrelija Avguščina izbrani spisi. Deveti zvezek. Govori o Janezovem evangeliju, I.—XLIV. Str. 342. Poslovenil dr. Fr. Ks. Lukman. Ljubljana 1943. Založila Ljudska knjigarna v Ljubljani. Cena broš. 53 lir, vez. 70 lir.

Svetega Avrelija Avguščina izbrani spisi. Deseti zvezek. Govori o Janezovem evangeliju, XLV.—CXXIV. Poslovenil dr. Fr. Ks. Lukman. Ljubljana 1943. Str. 403. Založila Ljudska knjigarna v Ljubljani. Cena broš. 70 lir, vez. 90 lir.

Izbrani spisi svetega Avrelija Avguščina bodo v zbirki »Cerkvenih očetov izbrana dela« obsegali dvanajst zvezkov. Dasi je to število veliko, je v primeri z obsežnim literarnim delom največjega zahodnega cerkvenega učenika vendarle majhno.

Dva spisa apostola Janeza, evangelij in prvi list, je sveti Avguštin v pridigah od vrste do vrste razložil, evangelij v 124, list pa v 10 govorih ali traktatih.

Besede Janezovega evangelija so dale Avguštinu obilno priložnosti in spodbude za globokoumna izvajanja dogmatične, moralne in asketične vsebine, tako da so eno izmed dogmatično najzanimivejših Avguštinovih del. Kot homiletično delo so pa traktati o Janezovem evangeliju pridobili Avguštinu sloves prvaka med latinskimi pridigarji patristične dobe. V traktatu o Janezovem evangeliju nam je odkril Avguštin čudovite globine četrtega evangelija.

Avguštin svojih govorov, ki jih je res sam govoril, ni spisoval. Govore so zapisovali brzopisci ali notariji; preden so jih v prepisih spravili v javnost, jih je Avguštin pregledal in popravil formalne pomanjkljivosti. S premišljevanjem se je Avguštin pripravil na govor, nato pa prosto govoril. V svetem pismu je bil popolnoma doma. Njegova zatopljenost v božjo veličino mu je odgrinjala bornost vsega spremenljivega in minljivega; njegova živa zavest človeške slabosti, grešnosti in onemoglosti mu je odkrivala neskončnost božjega usmiljenja, ki se je razodelo v odrešilnem delu Jezusa Kristusa; njegova življenjska skušnjava mu je odpirala globine človeških duš; s spretno in bistro dialektiko je razkrival zmote svojega časa, tako Pelagija in donatistov, in jih spretno zavračal. Jezik je obvladal popolnoma.

Univ. prof. dr. Fr. Ks. Lukman nam je podal v prevodu deveti in deseti zvezek, ki obsegata 124 govorov o Janezovem evangeliju. Te govore je imel sv. Avguštin l. 413. od meseca marca dalje. Ker so govori zelo dolgi, jih je izdajatelj skrajšal in izbral iz vseh govorov to, kar je bralcu najbolj koristno, vendar tako, da so izbrani deli kar se dá zaokrožena celota globokih Avguštinovih misli. Prevod je prirejen po izdaji francoskih benediktincev iz kongregacije svetega Mavra.

Prevod je mojstrsko delo, sad resnega znanstvenega prizadevanja. Avguščina prevajati ni lahko. Avguštinovi stavki so kratki in jedrnati, z jezikom se igra, duhovite misli kopiči drugo za drugo in ljubi metafore. Prevajalec je tudi to dobro rešil. Z lepim strokovnim prevodom nam odpre bogato zakladnico Avguštinovih misli iz dogmatičnega, moralnega in ascetičnega področja. Knjiga se pa mora brati počasi in premišljevaje, sicer bralec ne bo imel od nje

koristi. Umestno bi bilo, da bi imeli posamezni govori tudi kratke naslove. Knjiga je namenjena teologom in laikom, vsakdo bo imel od nje veliko koristi.

Cerkvenih očetov izbrana dela. Svetega Cecilija Cipriana izbrani spisi. Drugi del: Traktati. Dodatek: Diakona Pontija Ciprianovo življenje. Poslovenil dr. Fr. Ks. Lukman. Ljubljana 1943. Založila Ljudska knjigarna v Ljubljani. Cena broš. 50 lir, vez. 62 lir. Str. 280.

Prevod Ciprianovih traktatov ali razprav je nadaljevanje prevoda Ciprianovih pisem in razprave »O padlih«. Drugi zvezek izbranih spisov sv. Cecilija Cipriana, znamenitega kartaginskega škofa in mučenca, prinaša deset traktatov. Vsi Ciprianovi traktati so zasnovani po pravilih klasične retorike kot veliki govori. Iz njih spoznamo, da je bil Ciprian pred spreobrnitvijo velik retor.

Prevajalec univ. prof. dr. Fr. Ks. Lukman je spise v uvodu razčlenil, v prevodu pa označil glavne dele, da dobi bralec laže pregled. Ciprianovi traktati so razprave o važnih dušnopastirskih vprašanjih njegove dobe.

Donatu. Srečo, ki jo je Ciprian kot kristjan našel, je razodel prijatelju Donatu in mu z umetno zgovornostjo razkrije lepoto in moč božje milosti, obenem pa tudi vso malopridnost sveta in ničevnost svetnih dobrin. Le v Bogu, ki pri krstu podeljuje milost, doseže človek pravi mir srca.

Vedenje devic. Škof Ciprian si zelo prizadeva, da bi v svoji škofiji obnovil krščansko življenje. Duh posvetnosti je okužil tudi device, ki so se Bogu posvetile, in te hoče spraviti z očetovsko skrbjo na pot zgledega življenja.

Padli. Za časa cesarja Decija, ki je l. 249. ukazal, da morajo vsi državljani bogovom darovati, je mnogo kristjanov padlo, eni, da so darovali, drugi pa da so si dobili potrdila, da so darovali. Ti padli so hoteli biti na priprošnje mučencev sprejeti brez dolge pokore v cerkev. Ciprian kot resni oznanjevalec pokore in modri dušni pastir pokaže velikost greha padlih in potrebo daljše pokore za nezvestobo.

Edinost katoliške Cerkve. V spisu dokaže Ciprian, da je Jezus Kristus ustanovil eno Cerkev, da je oblast Cerkve nedeljiva, da cerkveno edinost uničujejo razkoli. Kdor se loči od Jezusove Cerkve, je tujec, je nesvet, je sovražnik Cerkve. Kdor je zašel v razkol, naj se izmota iz te zmote in se vrne v pravo Cerkev, ki edina vodi človeka k zveličanju.

Gospodova molitev. Spis je navodilo za dobro molitev v duhu in resnici. V njem odkriva novim kristjanom skrivnosti Gospodove molitve.

Demetrianu. V ostrem polemičnem traktatu dokaže Ciprian poganu Demetrianu, ki je sramotil pravega Boga, da niso kristjani krivi nadlog, vojske, lakote, ki so prišle nad rimsko državo, pač pa pogani, ker nočejo pravega Boga moliti in častiti. Take kazni je Bog zapretil že po prerokih in pogani jih z nevero in grehi zaslužijo. Na koncu traktata povabi Ciprian pogane, naj postanejo častilci pravega Boga, da bodo skupno s kristjani postali deležni veselja pri Bogu.

Umiranje. L. 252. je v Afriki kuga zelo morila. Ciprian tolaži kristjane in jih obenem uči, naj presojujejo smrt v luči božjega razodetja, ki kliče pravične k novemu življenju.

Dobra dela in miloščina. Ciprian je zelo rad govoril o miloščini, katero je sam obilno delil. Tu naglašja zadostilno vrednost miloščine, ki nam podeljuje božje odpuščanje.

Sumnjivost in nevoščljivost. Da bi razdražene duhove ob času najhujšega spora o veljavnosti krsta, ki ga podele heretiki, pomiril, je Ciprian napisal ta traktat. V njem pokaže posledice sumnjivosti, ki so sovraštvo, jeza in zločini. Med kristjani naj vlada kljub nasprotujočim si mislim o veljavnosti krsta edinost, sloga in ljubezen.

Dodatek. Diakon Pontius: Ciprianovo življenje. Kmalu po mučeniški smrti škofa Cipriana (14. sept. 258) je njegov diakon Pontius opisal Ciprianovo življenje in trpljenje, da bi osebnost velikega škofa in mučenca ostala med kristjani živa, potomcem v zgled, ki mu ni enakega.

To je kratka vsebina omenjenih traktatov. Ko jih človek prebira, ima nehote predstavo, da se vse godi danes pred njim, da so Ciprianovi nauki, opo-

mini in svarila namenjena nam. Ciprian je bil pač praktičen dušni pastir, ki se je vedno ravnal po dejanskih potrebah svojih vernikov.

S tem prevodom nam je podal dr. Lukman važne življenjske misli, ki v današnjih časih preganjanja, zlobe in sovraštva dvigajo duha k Bogu, ki je Alfa in Omega vsega. Prevajalcu moramo biti za spis zelo hvaležni.

Jezus Kristus. Po evangelijih priredil dr. Andrej Snoj. Ljubljana 1943. Založila Ljudska knjigarna v Ljubljani. Strani 286 priročne žepne izdaje. Cena: navadna izdaja broš. 12 lir, vezana 24 lir, boljša izdaja peg. 27 lir, zlata obreza 37 lir, boljša izdaja, imitacija usnja, zlata obreza 42 lir.

Biblicist univ. prof. dr. Andrej Snoj nam je podal v knjižici Jezus Kristus z besedami evangelistov popolno sliko o Jezusovem življenju in delovanju, kot ga nam slikajo evangelisti.

Vsak posamezni evangelist nam slika Jezusa delno, nepopolno, nobeden ne poda celotnega pregleda o Jezusovem življenju. Profesor dr. Snoj je strnil vse štiri evangelije v eno celoto in nam tako podal evangeljsko harmonijo Jezusovega življenja in delovanja v časovno zaporednem redu, kar ima posamezni evangelist o njem svojskega in kar poročajo o njem vsi štirje skupno ali dva ali pa trije izmed njih. Pojasnila k besedilu sv. pisma so zbrana v prvem delu, pri težjih mestih pa tudi pod črto.

Knjižica ima dva dela. V prvem delu je govor o Jezusovi domovini in njenih prebivalcih, o tedanjih političnih in versko-nravnih razmerah, o letu Gospodovega rojstva, ki je bilo l. 6. pred začetkom sedanjega štetja — zmoto o letnici Jezusovega rojstva, ki se ne da več popraviti, je uvedel okoli l. 525. rimski opat Dionizij Mali — o trajanju njegovega javnega delovanja, o dnevu in letu smrti, ki je najverjetneje 7. april 30., tedaj je bil Jezus star 36 let. Knjižica nam torej v prvem delu podaja vse, kar mora človek vedeti za boljše razumevanje Jezusovega delovanja.

V drugem delu podaja avtor življenje Jezusa Kristusa po evangelijih, in to izključno z besedami evangelistov, saj pravi pisatelj sam, da nihče ne bi mogel pisati o Jezusu tako lepo in obenem tako preprosto kakor navdihnjeni pisatelji.

Na koncu je podan po vrstnem redu pregled Jezusovega življenja in označeno je tudi, v katerem evangeliju se nahaja v knjižici se nahajajoče svetopisemsko mesto. Dalje so še podani važnejši dogodki Nove zaveze v časovnem redu. Svetopisemski tekst je podan po besedilu najnovejše izdaje Nove zaveze, Jere-Pečjak-Snoj, Ljubljana 1939.

Evangeljska harmonija Jezusovega življenja je prvo delo te vrste v slovenski bogoslovni literaturi. Knjižica je namenjena v prvi vrsti duhovnikom, zlasti teologom, za študij Nove zaveze, pa tudi vsakemu človeku, izobraženemu in neizobraženemu, saj mu poda na vzvišen, pa preprost način najlepši lik: Jezusa Kristusa. »Naj bi knjižica v času strašnih vojnih grozot, ko se majejo temelji nramnega reda ter se iščejo smernice za nov, boljši red, vsem kazala pot k njemu, ki je Luč, Resnica in Ljubezen!«

Dr. Fran Grivec: Cerkev. Druga izdaja. Ljubljana 1943. Založila Ljudska knjigarna v Ljubljani. Str. 400. Cena vez. 80 lir.

V drugi izdaji je izšlo znamenito delo slovenskega znanstvenika-teologa dr. Fr. Grivca Cerkev. Prva izdaja (1924) je pošla že pred desetimi leti. To izdajo je prav toplo pohvalil papež Pij XI. s posebnim pismom po svojem kardinalu državnem tajniku Petru Gaspariju. Pohvalila jo je tudi domača kritika, da je delo pisatelju kot bogoslovni znanosti v čast, tuji znanstveniki so pa svetovali, da naj se kot najboljše slovansko delo prevede na druge jezike, na francoski, nemški, angleški, ruski, zlasti pa latinski jezik.

Knjiga se odlikuje v dveh stvareh. Prelat dr. Grivec je bil prvi med katoliškimi znanstveniki, ki je razpravljal o mističnem telesu Kristusovem in o posebnem upoštevanju vzhodne teologije o Cerkvi; z največjo uporabo vzhodne, zlasti ruske bogoslovne literature se v vseh važnih poglavjih ozira na nauk pravoslavne bogoslovja o Cerkvi, v knjigi so podane razlike med katoliškim

in pravoslavnim naukom pri vseh poglavjih, zlasti vzhodno pojmovanje papeževega prvenstva, vesoljnih cerkvenih zborov, rednega cerkvenega učiteljstva in papeževe nezmotljivosti. Vse pa je spisano v duhu pomirljivosti in ljubezni.

Pisatelj je vse gradivo v novi izdaji od začetka do konca predelal. Predelana so zlasti poglavja: metoda nauka o cerkvi, znaki prave cerkve, božje kraljestvo, ustanovitev cerkve, Kristus glava cerkve.

Ko je bila polovica knjige že tiskana, je izšla 29. junija 1943 okrožnica papeža Pija XII.: *De mystico Jesu Christi Corpore deque nostra in eo cum Christo coniunctione*, slov.: Skrivnostno telo Jezusa Kristusa in naša zveza s Kristusom. S to papeževo okrožnico je bila vodilna Grivčeva misel o skrivnostnem Kristusovem telesu, o kateri razpravlja na straneh 118—157 pod naslovom: Kristus glava cerkve, z najvišjega mesta potrjena. To papeževo encikliko razlaga na koncu knjige, str. 381. Prelat Grivec je to papeževo okrožnico prevedel na slovenski jezik in jo izdal v posebni knjigi pod naslovom: Skrivnostno telo Jezusa Kristusa. Delo je založila Ljudska knjigarna v Ljubljani 1944. Z večjim znanstvenim podajanjem razloži prevajalec papeževo okrožnico, ki je višek nauka o Cerkvi in celotni prikaz njenega božjega poslanstva.

Grivčeva knjiga *Cerkev* je pisana nazorno, v zglednem znanstvenem jeziku. Cerkev se nam ne predstavlja več kot suhoparna juridična družba, marveč kot živi Kristus med nami, čigar udje, mladike smo mi.

Knjiga je spisana z iskreno željo, da bi po proučevanju čudovite Kristusove ustanove vsi vzljubili Kristusa, in da bi vsi, ki verujejo vanj, vzljubili ENO MATER CERKEV.

J. S.

Razprave. Zvezek drugi. Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, pravni razred. 1943. Strani 292. Tiskala »Slovenija« v Ljubljani.

Ta zvezek razprav, v katerega so prispevali svoja dela vseučiliški profesorji: dr. Aleksander Bilimovič, dr. Viktor Korošec, Aleksander Maklecov, dr. Evgen Spektorski in dr. Milan Škerlj, je posvečen spominu treh rednih članov pravnega razreda Akademije znanosti in umetnosti, ki so umrli v teku zadnjega leta in pol; to so bili: dr. Rado Kušej, profesor cerkvenega prava, dr. iur. et h. c. Metod Dolenc, profesor kazenskega prava, in dr. Gregor Krek, profesor rimskega in državlanskega prava.

Dr. Aleksander Bilimovič: Nekoliko dinamičnih shem gospodarskega procesa.

Prvi poskus v zgodovini gospodarske vede, zajeti in sistematično podati celoten potek gospodarskega procesa, je bila ekonomska tabela Françoisa Quesnaya. Avtor našteva najvažnejše ekonomike, ki so to njegovo idejo razvijali dalje, med drugimi: Johann Heinrich von Thünen, Karel Marx, Mihail Tugan-Baranovski, Leon Walras, Ernst Wagemann, Ferdinand Grünig. Z navedbo teh in drugih ekonomov zasledujemo pot, »ki jo je prehodila ideja o splošni sintetični shemi gospodarskega procesa, počenši od 'ekonomske tabele' osovratelja fiziokratske šole do današnjih dni.« Nato opredeljuje pojma statike in dinamike, ki sta v gospodarski vedi zelo razširjena. V gospodarsko vedo ju je uvedel John Stuart Mill, potem ko ju je prenesel Avgust Comte iz fizike v sociologijo. Razliko med shemami stacionarnega in dinamičnega gospodarstva podaja takole: »...najbolj poenostavljene dinamične sheme so veliko bolj komplicirane kot sheme stacionarnega gospodarstva. Kajti za eno podano stacionarno gospodarstvo imamo samo eno shemo in za predočitev takega gospodarstva zadostuje predočiti samo eno periodo, ker se stacionarni gospodarski proces od periode do periode natančno ponavlja. Narobe mora vsaka dinamična shema obsegati več period, ker obstoji bistvo dinamičnega gospodarstva prav v tem, da se gospodarstvo od periode do periode menja.« Nato razpravlja o šestih dinamičnih shemah gospodarskega procesa, ki nam nazorno kažejo razvoj gospodarstva in posamezne njegove dele v določeni smeri, prav tako tudi valovanje v daljših razdobjih, krajša periodična valovanja, sezonske variacije v teku enega leta, meseca, od dne do dne, od ure do ure, manjša nihalna gibanja, s katerimi se vrši gospodarska izravnava in slednjič perturbacije v gospodarskem procesu. Vsaki shemi dodaja enačbe, s katerimi jih po matematiki točno razloži. Po

vseh teoretičnih razglabljanjih pa prihaja do praktičnih zaključkov, ki dajejo mnogo vredna navodila gospodarski praksi. — Razpravo, ki je globoko zajeta, odlikuje natančnost in jasnost podajanja.

Dr. Viktor Korošec: Podelitev hetitske pokrajine Dattašše Ulmi-Tešupu (= KBo IV, 10). Korošca poznamo kot odličnega profesorja rimskega prava na naši univerzi. Poleg tega se bavi še z orientalskim pravom, ki ga zadnja leta v neobveznem kurzu predava svojim slušateljem. Kot odličen poznavalec moderne pravne orientalistike, predvsem hetitskega prava, je pokazal pri tej razpravi globoko znanje orientalske zgodovine in hetitščine. Delo, ki ga je pri tem stalo ogromnega truda, je bilo težko, saj je v slovenski znanosti on prvi, ki orje na tem področju ledino. — V uvodu se vdano spominja svojih profesorjev: dr. Pavla Koschakerja, ustanovitelja moderne pravne orientalistike, dr. J. Friedricha, učitelja hetitščine, kakor tudi naših treh umrlih profesorjev: dr. Dolenca, dr. Kreka in dr. Kušaja. Po E. Forrerjevi avtografski izdaji citira podelilno listino s KBo IV, 10. Nato podaja razvoj hetitske zgodovine in označuje okolje, v katerem je omenjena listina nastala. Ker je le majhen del listine izgubljen ali pokvarjen, je ta poleg zakonika z 200 §§, ki izvira iz mlajšega hetitskega kraljestva, najvažnejši spoznavni vir za hetitsko pravo, kakor tudi za najstarejšo indoevropsko pravno kulturo. V listini sami se jasno ločijo starejše in mlajše določbe, kar kaže njena vsebina in zgodovina hetitskega kraljestva. Kot pravnik zastavlja potem vprašanji: 1. Kakšno je bilo razmerje med hetitskim vladarjem in vazalom v pokrajini Dattašše? 2. Ali gre pri podelitvi za enostranski ukrep hetitskega vladarja ali za nekako lex data, ali pa gre za pravo vazalno pogodbo? V odgovoru na prvo vprašanje ugotavlja, da je bil hetitski vladar nadrejen vazalu in da so dolžnosti v glavnem obremenjevale vazala proti vladarju. Na drugo vprašanje pravi, da gre za vazalno pogodbo, pri kateri je bilo treba tudi konsenza nasprotne stranke (vazala), ki pa je bil dan v obliki prisege vladarju in šele ta je ustvarila perfekten pravni posel. Tudi način prisege je vsekakor zanimiv. Na koncu dodaja transkripcijo in prevod podelitvene listine. — Razprava je pisana v lepem jeziku in preglednem sistemu, navedena je bogata literatura; lahko smo je veseli, ker je odličen donesek k stvari, ki je pri nas še ne poznamo.

Sledi razprava Aleksandra Maklecova: Personalistična smer v sodobnem kazenskem pravu. Pristaši klasične šole so smatrali kazni za pravično povračilo za storjeno dejanje in so pri njeni odmeri jemali v poštev edino storjeno dejanje ne glede na osebo storilca. Utemeljevali so to svoje stališče, češ da najbolj ustreza načelom pravne države in jamči osebno sigurnost, nudi osnovo za pravilno razmejitev prava od morale, smatra kazni kot pravično povračilo za krivdo in služi tako kazensko pravo najbolj smotru splošne prevencije. Kompromisna struja, ki je sicer branila tradicionalno sistematično kazenskega prava, je vendar že upoštevala storilčevo osebnost pri odmeri kazni in pri sankcijah, ki nimajo kazenskega značaja (očuvalna in vzgojna sredstva). Popoln preobrat pa je nastal z nastopom personalistične smeri: ta je prenesla pri vprašanju odgovornosti poudarek od kaznivega dejanja na storilčevo osebnost, ki se kaže ponekod v legalni tipologiji zločincev, pri uporabi očuvalnih in vzgojnih odredb in pri konkretizaciji dejanskih stanov v posebnem delu kazenskih zakonov. Avtor navaja vpliv personalizma v mladinskem sodstvu, pri uporabi očuvalnih odredb, pri upoštevanju vračunljivosti, zmanjšane vračunljivosti in nevračunljivosti. Pri pretresu nauka o krivdi se dotika naziranj Mezgerja, Welzela, Grünhuta, Kohlrauscha in drugih. Vendar pristaši te nove smeri, »poudarjajoč pomen storilčeve osebnosti kot celote, ne zanikajo važnosti posameznega dejanja pri vprašanju kazenske odgovornosti... Razvojna tendenca torej ni usmerjena v pravcu ekskluzivnosti (storilec namesto dejanja), ampak v pravcu sinteze (dejanje in storilec).« — Pregledno in natančno pisani razpravi je dodano mnogo citatov iz del tujih avtorjev.

Dr. Evgen Spektorski: Portalis in Savigny. P. je bil doma iz Provence, zaveden Francoz, redaktor Napoleonovega Code civile iz 1804. Teoretiki ga označujejo poleg kodifikatorja kot praktika, racionalista, epigona revo-

lucije. Naslanjajoč se na filozofijo, h kateri je doprinesel lep delež, je zavzel svoje stališče v zakonodaji z izjavo: »Duh zmernosti je pravi duh zakonodajalca.« Dokazoval je, »da je za pripravo zakonov počasnost boljša od pre-nagljenosti ter da so zakoni bogata dediščina naroda.« Rodbino je smatral za socialni temelj države in domovine. Njegovo kodifikacijsko delo se je smatralo kot zmaga pravnega duha nad filozofskim. — S., doma iz Lotaringije, mlajši od P., je postal 1842 pruski minister za zakonodajo. Ustanovitelj zgodovinske šole, ki ga označujejo za teoretika, romantika, zagovornika tradicije. Učil je, da vodi vsak znanstveni sistem k filozofiji. — Na zunaj se zdi, da ni nobene zveze med njima, vendar se kaže sorodstvo med značajema in idejami obeh pravnikov. V njunem svetovnem naziranju so skupni predvsem trije nagibi: zgodovinski, socialni in etični. Oba sta zgodovino pojmovala kot proces, za činitelje zgodovine sta smatrala cele narode, ne posameznega človeka. Edinstvo naroda gleda P. v skupnosti čustev in misli, S. pa v občem duhu. Oba sta globoko religiozna: P. vztraja, da se ne sme mešati religija z državo; trdil je, da »Bog, gospodar vesoljstva, ne potrebuje prisiljenega slavljenja«. S. imenuje religijo višjo usmerjenost človeške narave. Vse vrste poslov, ki jih je izvrševal, je pojmoval kot »božje poslanstvo«. Oba sta se strinjala tudi v tem, »da zahtevata od zakonodaje, naj ustreza socialni strukturi določenega naroda, od pravne teorije in prakse pa naj vežeta pravo z življenjem in življenje s pravom, ne da bi kršila meje zakonitosti.« Tudi končna usoda obeh je bila enaka: častno zaničevanje, kakor toliko drugih mož, ki so postali zgodaj slavni. Novi ljudje so ju proglasili za zaostala, ki nimata svetu ničesar več povedati. Kljub temu sta imela nekaj slavnih naslednikov: Hauriou (Francija), Gierke (Nemčija), Speranski (Rusija). — Pisec, mož obširnega in globokega znanja, je natančno orisal lika obeh pravnikov ter podprl svoja izvajanja na bogato navedbo znanstvene literature in citatov. Omejil se je le na pomembnost obeh mož na pravniškem in filozofskem področju. Zanimivo bi bilo zvedeti kaj iz njunega privatnega življenja; a to ni naloga avtorja kot pravnika. Mogoče bi razprava le pridobila na preglednosti, če bi bila pisana bolj sistematično.

Dr. Milan Škerlj: Osebne trgovinske družbe po novejših zakonih. Prvi del.

Zakoni se glede pojma osebne družbe več ali manj strinjajo, da gre »za zvezo dveh ali več pravnih bitij z določnim skupnim namenom«. Uspeh osebne družbe sloni v prvi vrsti na delu članov kot članov, dočim je pri kapitalskih močan poudarek na gmotni podstavi (kapitalu, glavnici, vložku). Države so po vojni 1918 zaradi rastoče gospodarske delavnosti večinoma spremenile ali novelirale zakone o družbah, vendar vseh teoretsko možnih oblik družb še zdaleka niso uredile. V prvem delu svoje razprave obdeluje avtor dvoje poglavij: 1. pojem in ustanovitev družb; 2. pravno razmerje družbenikov med seboj. Ostala poglavja: o pravnem razmerju s tretjimi osebami, o razdoru družbe in o izločitvi posameznih družbenikov, o likvidaciji družbe in zastaranju tožb zoper družbenike, bo obdelal zaradi obširnosti v prihodnjem zvezku razprav. To je vsebina uvoda. V poglavju o pojmu in ustanovitvi družbe nam avtor podaja sliko družb, kakor jih urejujejo zakoniki srednjeevropskih držav. Primerja med seboj posamezne ureditve, nanašajoče se na pojem družbe, na pomen obsega podjetja, na obliko družbene pogodbe, na vsebino družbene pogodbe, na dolžnost prijave za vpis v javni register in na učinek vpisa v javni register in učinke objave družbe ter skuša dognati, ali se zakonske ureditve posameznih držav zbližujejo ali razhajajo, in temeljne misli, ki so zakonodajalce vodile pri njihovem delu. Nato preide na pravna razmerja v družbi: na gmotne dolžnosti družbenikov, h katerim ne šteje le vložitev gmotnih sredstev v družbo ali dela, ki se ga družbenik obveže opravljati, ampak tudi prepoved tekmovanja in prepoved sprejemanja družbenikov in neprenosnost članstva. V drugi vrsti šele sledijo gmotne pravice družbenikov (pravica do obresti, deleža na dobičku, povračila izdatkov za družbo itd.). Slednjič govori o upravnih pravicah in dolžnostih v družbi (poslovodstvo, odgovornost in nagrada za poslovodstvo, nadzorne pravice). — Razprava, ki je pisana

izredno natančno, izpolnjuje vrzel v domači znanstveni literaturi. Pogrešam pa v uvodu razprave kratke označbe in značilnosti posameznih družb, o katerih potem govori in ki bi služile kot temelj za boljše razumevanje. Kljub temu pa je bodo veseli praktiki, teoretiki, posebno pa študirajoči!

Ta zvezek razprav je vreden vse pohvale, saj vsebuje zanimive razprave naših najboljših znanstvenih delavcev. Slovensko pravno znanstveno delo tudi v svetu postavlja na višino z drugimi narodi!

Dr. Jože Krivec.

Dr. phil. et theol. Franjo Šanc D. J.: Povijest filozofije. I. dio: Filozofija starih Grka i Rimljana. Knjižnica života III/4. Zagreb 1942. Str. 336.

Avtor, Slovenec-jezuit Fr. Šanc je kot filozof-novosholastik znan po svojih razpravah — zlasti s področja Aristotelovega nauka — ne le med Hrvati, kjer kot profesor filozofije že dolgo vrsto let plodovito deluje, temveč tudi izven domovine svojega znanstvenega delovanja. Njegova obsežnejša dela, ki jih je kritika nadvse pohvalno sprejela, so Stvoritelj svijeta (1935), Providnost Božja (1939), zlasti pa latinsko pisana razprava *Sententia Aristotelis de compositione corporum e materia et forma* (1928), s katero je v Aristotelovem nauku razkril važno distinkcijo med fizično in metafizično materijo in formo in tako odločilno pripomogel k razumevanju Aristotela glede mnogih spornih točk. — O znanstvenih izsledkih te razprave poroča na več mestih tudi J. Turk v Potih in ciljih sholastike (1939).

Svoje najnovejše delo, zgodovino filozofije, je Šanc zasnoval v treh knjigah, tako bo že zaradi svoje obsežnosti eno izmed najboljših del te vrste. Pa tudi po svoji kvaliteti se bo moglo meriti, kot priča prva knjiga, ki je že izšla, s podobnimi deli večjih narodov. V tem prvem delu obravnava antično filozofijo, kot so jo gojili na grških in rimskih tleh, od njenih prvih početkov, ki so bili dani z nastopom jonskih filozofov, Pitagorovcev, Elejcev (ali naj ne bi obveljale tudi pri nas te oblike namesto oblik pitagorejci, eleati?), atomistov, preko vrhov antične filozofije, Sokrata, Platona in Aristotela, ter preko stoikov, Epikurovcev, skeptikov, eklektikov, »prvega sholastika« Filona in novoplatoncev — tja do konca prve krščanske ere, ki je dana z nastopom cerkvenih očetov (patristična filozofija). Tako se Šanc loči že v razdelitvi zgodovine filozofije od večine drugih zgodovinarjev, ki jim je vprav nastop krščanstva ostra ločnica dveh filozofskih svetov, poganskega in krščanskega, bržčas ker ne čutijo tako ozke povezanosti med obema, kot jo čuti Šanc. Ves razvoj antične filozofije — in v tem je ena prvih, osnovnih označb tega dela — Šancu namreč ni plod golega naključja, temveč gleda v njem pota božje Previdnosti, ki je hotela, da bodi — po besedah Klementa Aleksandrijskega — παιδαγωγός εἰς χριστόν (str. 34, 249, 253).

Pa tudi v označbi posameznih filozofov in njihovega nauka se Šanc često oddaljuje od tradicionalnih označb. Tako presoja Sokrata — da navedem samo en, najeklatantnejši primer — z večjim poudarkom z vidika njegove življenjske prakse kot iz njegovega nauka, s čimer se nam pokaže v vse drugačni luči, kot bi ga hoteli prikazati drugi zgodovinarji z označbo intelektualnega determinizma (str. 88). Do takega suverenega presojanja zgodovinskih dejstev se povzpne lahko samo zgodovinar, ki črpa snov ne toliko iz literature kot neposredno iz virov samih. In Šanc — to čutiš ob tem delu — se oslanja pretežno na vire, dasi v uvodu (str. 29) toži, da je uporaba virov nedosegljiv ideal.

Kar zadeva metodo prikazovanja zgodovinskih dejstev, je Šanc ubral srednjo pot in se ni omejil le na to ali drugo stran obravnavanja zgodovine filozofije. Tako skuša podati po eni strani čim celotnejšo podobo o vsakem mislecu zase, s tem da podaja njegovo biografijo s popolno bibliografijo in doktrino, po drugi strani pa povezuje posamezne podobe v celoten in dosti pregleden prikaz vsega razvoja antične filozofske problematike. Na ta način bo delo moralo zadovoljiti slehernega čitatelja, naj bo težišče njegovega zanimanja na kateri koli strani antične filozofije. Da je vsa snov podana kritično in da zlasti v pogledu na posamezne nazore starih filozofov čitatelja ne pušča v nejasnosti in brez orientacije, ni treba posebej poudarjati. Sam pravi, da bi

utegnil študij raznih filozofskih doktrin več škoditi kot koristiti, če bi zgodovinarja ne vodilo načelo, da jih podaja in kritično motri v luči — resnice.

Razumljivo je, da nobeno delo te vrste ne more nikdar biti popolno, brez pomanjkljivosti in brez netočnosti. Tako n. pr. Šanc ni povsod točen v citiranju. (Prim. zgoraj navedeni citat Kl. Aleks. s citatom, kot ga — brez dvoma točneje — navaja Ušeničnik v Knjigi načel II, 161.) — Kar pogrešam, je uporabljanje ustaljene filozofske terminologije za posamezne antične filozofske nazore in smeri. Tako večina zgodovinarjev označuje jonske filozofe s terminom hylozoisti, Aristotelov nazor o dveh počelih teles, stvari in deja, hylomorfizem, kar vse Šanc opušča. — V Avguštinovi biografiji bi bilo podati vsaj kratko razlago »božjega glasu« »Tolle, lege«, kot nam jo n. pr. na tako izviren način podaja Sovre v opombah k Izpovedim (str. 256 ss.). — Na splošno slovensko strokovno literaturo Šanc le malo upošteva, ko mu vendar ni nedostopna. Tako pogrešam med literaturo če že ne Vebrovega Sv. Avguština, ki je v resnici važnejši za Vebrov lasten kakor Avguštinov filozofski razvoj, vsaj Kraljičevo razpravo Nauk sv. Avguština o laži (1937), ki pomeni važen doprinos k literaturi o Avguštinovi etiki in bistveno dopolnjuje celo večja dela o tem predmetu (Mausbacha i. dr.).

Kljub vsem malenkostnim pomanjkljivostim pa bo Šančeva zgodovina filozofije med najboljšimi deli te vrste in bo izvrstno služila ne le Hrvatom, ki jim je v prvi vrsti namenjena, temveč enako tudi nam, ki do danes še nimamo nobene svoje zgodovine filozofije. Zelo bi si bilo želeli, da bi nam katero naših založništev oskrbelo slovensko izdajo tega Šančevega dela.

J. Rakovec.

Fran Galović. Ob izidu njegovega zbranega dela.¹

Fran Galović je bil eden najbolj delovnih in mnogo obljubljačih hrvaških književnikov neposredno pred prvo svetovno vojno. Rodil se je Galović od kmečkih staršev v Peterancu blizu Koprivnice, v Zagrebu dovršil gimnazijo in vseučilišče (hrv. jezik in klasično filologijo) in postal profesor. L. 1914. je bil poklican v vojsko in že 26. okt. istega leta okrog enajstih dopoldne padel pri Radenkovičih v Mačvi, 17 km od Mitrovice; krogla iz strojnice ga je zadela naravnost v srce. Tedaj se je izpolnila temna slutnja, katero je že 27. maja 1903 izpovedal v svoji prvi pesmi »Prolog«:

»Aj, jesen je razorila moj život...«

Literatura je bila Galovičeva največja strast, večno lepa, sveta in draga poezija mu je bila hladilo in tolažba, katera mu je s svojimi ljubkimi žarki zlatila čelo v grenkih urah življenja. Že kot osemnajstletni dijak je l. 1905. v sicer nekoliko nerodnih verzih izrazil, kaj mu je pomenilo ustvarjanje, umetnost:

Ti utjehom si meni uv'jek bila,
kad znala me je snači kakva tuga;
a u veselju, radosti i sreći —
ti bila si mi opet vjerna druga.

Aj, moja divna krilatice, pjesmo,
bez tebe ne bih bio u životu,
poznavat sreću ne bih mogô nikad
ne gledajuć ti čarobnu ljepotu.

(Svojoj pjesmi.)

In nekaj dni pred smrtjo je pisal z bojišča prijatelju dr. Milanu Ogrizoviću, kjer med drugim pravi: »Želio bih ne poginuti samo radi toga, da sve ovo iznesem, jer je svaki dojam dragocjen... Želio bih ostati na životu jedino radi nekih divnih literarnih doživljaja.« (Pjesme I, 79, 78.)

¹ Galovičeveo zbrano delo je uredil dr. Julije Benešić, izšlo pa je v desetih zvezkih, ki obsegajo okrog 2200 strani. Pesmi so izšle v dveh zvezkih l. 1940., izdala jih je založba »Binoza«, ki je že tedaj objavila načrt za izdajo vseh Galovičevih spisov. To pa je šele l. 1942. storil Hrvatski izdavalaki bibliografski zavod (dr. Mate Ujević), ki je v 8 nadaljnjih zvezkih izdal Galovičeveo prozo: zv. 1.—2. povesti in črtice, 3.—4.—5.—6.—7. zvezek drame, 8. zvezek članki in kritike. Škoda, da ni HIBZ ponovno izdal Galovičevih pesmi, ker so v »Binozini« izdaji že razprodane in se danes dokaj težko dobijo. Sicer pa tudi urednik prišteva »Binozini« dve knjigi Pesmi k isti izdaji, ker jih je uvrstil v kronološki pregled Gal. književnega dela (zv. 8, str. 325—346).

Galović je bil lirski narava in tako je kot pesnik zapustil mnogo zrelejših in trajnejših sadov, medtem ko mu je prezgodnja smrt — umrl je star 27 let — preprečila, da bi tudi v drami in noveli dozorel in razvil vse svoje bogate darove. Da vidimo, kolika je bila Galovićeveva plodovitost, moramo poudariti, da je v dobrih enajstih letih svojega literarnega ustvarjanja (1903—1914) napisal: blizu 300 pesmi, 28 povesti, črtic in novel, 28 dram, dramatskih poskusov in zasnutkov ter 67 člankov, književnih ocen in gledaliških poročil, torej gradivo, ki je napolnilo deset obsežnih zvezkov!

In vendar je bila drama njegova največja, a najmanj dosežena literarna ljubezen: od vseh 28 dramatskih pesnitev je za Galovićevega življenja izšla v tisku ena sama (»Tamara«, najprej v »Hrvatski Smotri« in nato v knjigi), tri pa so mu uprizorili na odru zagrebškega gledališča (»Tamara«, »Grijeh«, »Mors regni«). Vse drugo je ostalo v rokopisu in deloma po avtorjevi smrti prišlo na oder, v celoti pa je šele sedaj zbrano in urejeno ter dostopno čitatelju. Nekoliko bolje se je godilo Galovičevim pesmim, člankom in povestim, ki so bile tiskane v raznih listih, vendar je avtor v knjigi izdal samo povest »Začarano ogledalo« (med knjigami »Društva hrvatskih književnikov«, 1913. 1.), zbirko 12 sonetov pod naslovom »Četiri grada« (ponatis iz »Hrvatske Prosvjete«, 1913) in pa avtobiografsko črtico »Ispovijed« (ponatis iz »Književnih Novosti«, 1914).

In ta Galović, ki je nekoč zapisal (»Hrvatska Smotra« 1909, str. 77), da so najlepše one pesmi, ki nikdar niso napisane in ki najdejo svoj grob tam, kjer so nastale,² je sedaj doživel tako popolno in skrbno urejeno izdajo svojih del, kakor morda ne kmalu kateri drugi hrvatski književnik. Benešić je natisnil vse različne odlomke, verzije, zasnutke in načrte, omenil vsako beležko in pripombo, katerih je Galović premnogo zapustil ter imajo bolj dokumentaren kot umetniški pomen. Tako nam ta vzorna izdaja, ki je v čast pisatelju, uredniku in založniku, ne nudi samo Galovičeve literarne žetve, marveč je prav tako porabna tudi za študij njegovega umetniškega doživljanja in izražanja, njegove rasti in njegovega dozorevanja. In Galović je tako naglo dozoreval, da po mnenju urednika Benešića v hrv. književnosti ni primera, da bi bil kdo v enajstih letih ustvarjanja pokazal tolikšen napredek kot Galović (Pjesme I, 9). Ogrizović je porabil narodno primero in Galovića primerja ptici, kateri čez noč požene perje (»Galović je preko noči operatio«, Djela 3, 174).

O svojih pesmih je Galović sam izrekel naslednjo sodbo: »Isprva jednostavne slike, tehnički dosta nedotjerane; kasnije traženje što večega savršenstva u formi i kondenziranju slika« (Pjesme I, 7). Predvsem se človek začudi ob množini Galovičevih pesmi! Če pomislimo, da je vsako leto zložil okrog 30 pesmi, to je vsak mesec približno 3, je to izredno mnogo. Ker pa je pri vsaki pesmi Galović zapisal tudi dan njenega nastanka, lahko ugotovimo, da je bil v nekaterih mesecih izredno plodovit in delaven. V njegovi domišljiji so vstajale neprenehoma nove slike, doživljaji so se vrstili s takšno viharo naglico, da jih je komaj komaj zapisoval, ni pa utegnil, da bi jih poglobil, obdelal in jim dal jasno in nazorno podobo. To je glavna pomanjkljivost njegove lirike; Galović se je tega tudi sam zavedal in v pesmi »Cappella del Santo« tožil:

Dugo se kroz tamu svih čeznuća kradem i tražim nešto davno:
nagu liepost lika, što izmiče i tone! (Pjesme II, 112.)

Že v prvih Galovičevih pesmih najdemo pesimističen motiv o sivi jeseni in mistični noči, o pekoči bolečini in strašni smrti — motiv, ki ga je spremljal do smrti in našel izraza tudi v njegovi zadnji pesmi. V začetku je bila Galovičeva lirika pod vplivom Vojislava Ilića, A. Tresića, Kranjčevića, Wildea, Vidrića in Matoša, okrog l. 1908. pa se osamosvoji in tedaj od slabotnega jecljanja in mladeniškega pesimizma, od papirnatega in naivnega romantičnega verbalizma preide k močnemu in samosvojemu izrazu. Največ skrbi je posvečal harmoniji in melodiji besede, katero je ohranil celo v svojih sonetih, ki zavzemajo skoraj polovico njegove lirike. Posebej je vredno omeniti nedovršen ciklus v domačem podravskem kajkavskem narečju (»Z mojih bregov«), kjer je vmes nekaj takih,

² Podobne misli je že l. 1899. izrekel Ivan Cankar (Zbr. sp. II, 350).

ki bodo poleg drugih njegovih pesmi našle mesto v vsaki antologiji moderne hrvaške lirike (n. pr. »Crn — bel«...).

Galovićeve povesti, novele in črtice obsegajo v zbranem delu prav tako kakor pesmi dva zvezka. Tudi tukaj spremljamo avtorjev razvoj od petošolskih sanjavih črtic o prebujajoči se ljubezni, ki pa se ob nepremagljivih ovirah skoraj vselej tragično konča. Toda nedoločno ljubezensko hrepenenje kmalu preide v strasten naturalizem, prepleten s simbolizmom in misticizmom, kar je zopet značilna poteza Galovićeve narave in umetnosti. Njegova proza je pod vplivom Poeja in Maeterlincka polna grozljivega baladnega razpoloženja, sive megle, temnih zelenih vodá, črne tesnobe ter živčne napetosti in razdraženosti, mračnih strasti, polnočnih ur in strahov, halucinacij in usodne tragike. V črticah srečavamo bolne, nevrastenične, alkoholike in božjastne, utopljenice, mrličice in grobove; prepletajo se sanje in krvava resničnost ter dostikrat ne vemo, kaj so sanje in kaj resničnost. Galović sam opravičuje to svoje zavito in skrivnostno izražanje z besedami: »Iza sklopljenih vjeđa vidi se više, negoli na javi i u suncu« (Pjesme I, 65). Najznačilnejše in najboljše stvari so »Začarano ogledalo«, kjer v slogu Maeterlincka govori o mističnih vezeh ljubezni, ki trajajo preko groba; dalje avtobiografska »Ispovijest« in pa naturalistična kmečka novela »Svekar« (Tast). Tukaj se je Galović izkazal močan slikar narave in svojevrstni oblikovalec človeških usod; jasno je nakazal smer, v katero bi se bila razvijala njegova umetnost.

Galovićeve drame obsegajo pet zvezkov njegovega zbranega dela. Rekel sem že, da je bila dramska umetnost Galoviću najbolj pri srcu; vanjo je položil največ truda. Pisatelj, ki si je vsako literarno stvarco skrbno zapisal in jo z neizmerno ljubeznijo shranil, nam je med drugim zapustil tudi seznam, kako je kot dijak obiskoval zagrebško gledališče. Ker je ta seznam najboljše spričevalo njegove ljubezni do gledališča in sploh značilen za Galovićevo kulturni razvoj, ga v kratkem podajam: prvošolec je Galović obiskal 12 predstav, drugošolec 14, tretješolec 16, četrtošolec 17, petošolec 18, šestošolec 27 in sedmošolec 30 predstav! Če upoštevamo počitnice, ko dijakov ni v Zagrebu, sledi, da je Galović kot višješolec med šolskim letom skoraj vsak teden šel v gledališče, ki je imelo najmočnejši vpliv na njegovo duhovno rast in umetniško oblikovanje.

O svojih dramah je Galović takole sodil: »Većinom apartne slike s puno ‚štimunga‘ u stilu Maeterlinckovu (‘Tamara‘, ‚Mors regni‘). Kasnije dobivaju ove slike i dramatskih tonova. Ona mistična nota sačuvana je i u dramskoj viziji ‚Pred smrt‘« (Pjesme I, 7—8).

Galovićeve drame se dajo primerjati Cankarjevimi: kakor so Cankarjeve drame pesem hrepenenja in romantičnega idealizma, žgoče ironije na filistrstvo in satire na šentflorjansko svetohlinstvo, tako so Galovićeve drame le njegova lirika v dramski obliki, pesmi o temnih strasteh in skrivnostnem snovanju v človeku in v naravi. In kakor se že v povestih vedno bolj kaže Galovićevo nazor, da je ljubezen z vso svojo skrivnostno lepoto in blaženostjo, pa tudi z vso temno strastnostjo in bolečino najmočnejši nagon življenja in glavno gibalno Galovićeve umetnosti, isto misel nam prikazujejo tudi njegove drame, dramske skice in odlomki. In naj jemlje Galović snov za svoje drame iz zgodovine ali iz sodobnega življenja, naj v njih nastopajo kmetje ali delavci, bogataši, izobraženci in kraljične, vedno so njegove drame deloma simbolizem, deloma pa dekadentno hrepenenje po ženi in njenem objemu, »besvjesno snatrenje o dalekim, sunčevim krajevima, gdje sijeva zlato najljepših zanosa« (Nokturno). »I tako letjeti dalje, dalje, Krisantemo, u beskrajnost, nalik galebovima posred pustog okeana, pa zaboraviti na život, na svijet, na sve...« (Valse). Iz vseh teh dramskih poskusov se vidi avtorjevo mrzlično iskanje čim adekvatnejšega izraza in samostojne poti, ki je pa nikjer ni docela našel. Največja vrednost teh fragmentov in skic je pač v tem, da so kot hipni utrinki najbolj spontani in pristni izlivi avtorjevih doživetij in zato tudi nosijo v sebi najbolj resnične prvine Galovićeve umetnosti. Upam si naravnost postaviti trditev, da je v dramah najboljše ohranjen Galovićevo človeški in umetniški lik, dà, celo bolje kot v pesmih in povestih. Seveda bi njegove drame potrebovale še mnogo časa, klesanja in oblikovanja, da

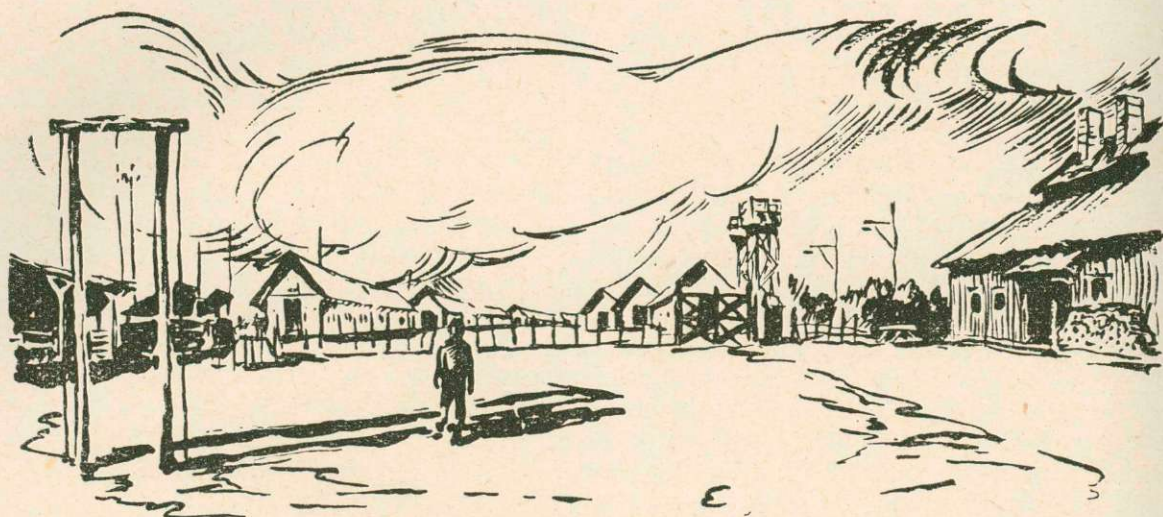
bi se zasvetile v pravi luči in zažarele v vsej neminljivi moči. Galović jih ni dovršil, ker ga je smrt prehitela v trenutku, ko se je ravno približal svojemu cilju. Zadnje njegove dramske stvaritve dokazujejo velik napredek v vsakem oziru. Od vseh 28 dovršenih in nedovršenih dram naj omenim kot odrsko najbolj uspelo zgodovinsko trilogijo »Mors regni«, ki je produkt Galovićeve starčevičanske državnopolitične misli, izveden čisto v Galovičevem lirskem slogu, in pa petdejanko »Mati«. »Mati« spada brez dvoma med najbolj dodelane stvari, kar jih je zapustil Galović. Problematika drame o moralnih in socialnih vzrokih propadanja hrvaške vasi je zasnovana tako prepričevalno, da bi se iz nje dalo napraviti naravnost klasično delo, če bi bil avtor temeljiteje obdelal psihološki razvoj Jele in Ivana ter njune medsebojne — močne in lepe — ljubezni. Tako pa se je mogočna zamisel pretresljive osebne tragike mlade žene (Jele), ki trpi v strupenem ozračju in kvarnih vplivih matere in tašče, spremenila v nekakšno ljudsko igro, kjer zavzemajo preveč prostora in časa prizori, ob katerih se glavni problem razblini in zvođeni. To je največja pomanjkljivost te drame, ki pa sicer nudi nazorno podobo življenja v hrvaškem Posavju in Podravju.

Zadnjo knjigo Galovičevega zbranega dela tvorijo njegovi članki, gledališka poročila in literarne ocene. Tudi tukaj vidimo razvoj književnika, ki spremlja umetniško življenje, si zapisuje svoje misli in vtise in ob tem sam raste ter se izpopolnjuje. »Mi se ne bavimo kritikom od zanata«, je Galović sam priznal (8. zv., 179), kljub temu je kot gledališki poročevalec in ocenjevalec knjig pokazal mnogo okusa, visoko razvit čut za lepoto in dosti obsežno znanje zlasti moderne književnosti.

Nas bo najbolj zanimalo, koliko je Galović poznal slovensko književnost in kako je poročal o njej. Dasi je bil vnet starčevičanec, moramo priznati, da se je močno zanimal za slovensko lepo knjigo. V svojih gledaliških poročilih govori o slovenskih igralcih v zagrebškem gledališču (Borštnik in Nučić) in v raznih člankih omenja Ivana Cankarja, Ketteja, Prešerna, Z. Kvedrovo, Aškerca in Murna-Aleksandrova. Za pesem »U mjesečini« je vzel motto iz Kettejeve VI. pesmi »Na molu San Carlo«, za dramo »Grijeh« pa Cankarjeve besede: »Kolikor manj človek vidi, tem bolj je srečen.« O nekaterih naših književnikih je priobčil cele članke v hrvaških listih. Tako je napisal daljše toplo poročilo o Murnovih pesmih, katere je izdal Ivan Prijatelj, in začel pisati članek o Ketteju, katerega imenuje »naš Dragotin«; tega članka pa ni dovršil. Kot visokošolec je v slavističnem seminarju predaval o Prešernu in ob 60 letnici njegove smrti priobčil listek o njem (»Hrvatska Smotra« 1909, 77—79). V tem listku je zanimivo Galovićevo priznanje, da smo bili tedaj (l. 1909.) »u liričnom pogledu« Slovenci visoko nad Hrvati! Prav tako pa je za Galovića, ki je bil nasprotnik hrvaške »Moderne«, nadvse značilno, da je zaradi pesniške iskrenosti bolj cenil Prešernovo »Žensko zvestobo« kot pa njegov »Sonetni venec«. »Ženska zvestoba«, katero podrobno razčlenja, je po njegovih mislih »najsugestivnija i najdoživljenija« od sviju Prešernovih 'balada'. To je zapravo najgenijalnija tragedija ljubavi u okviru jednostavne pjesme, koja gotovo graniči s prostodušnošću narodne poezije. Koliko simbolike i koliko istinitoga, pravoga života. Ovom je baladom pjesnik najkarakterističnije obilježio svu tragiku svoje ljubavi. Ova je balada bolja od 'Sonetnega vijenca', koji je ipak kraj sviju svojih ljepota odviše — 'gemacht', jer već ono, što se svaki sonet počinje s jednim slovom imena ne-ljubljene Prešernove ljube, podaje čitavoj kompoziciji izražaj neke neiskrenosti.« In končno je Galović iz Aškerčeve zbirke »Mučeniki« (1906) prevel pesem »Auto da fé« ter jo natisnil v »Mladi Hrvatski« (1908, 15—16 str.).

S tem naj končam ta kratek informativni esej o Galovičevem življenju in delu, ki je tako svojevrstno, bogato in zanimivo, da bi se dalo o njem še mnogo povedati. Toda naj govori umetnik sam iz svojih del. Urednik Benešić je z ureditvijo Galovičevih spisov opravil velikansko in zaslužno delo, ker je v I. zv. Pesmi napisal celih 106 strani uvoda, razen tega pa je vsak zvezek opremil z izčrpnimi opombami, ki pojasnjujejo misel, nastanek in usodo posameznih del. S tem je ustvaril trden temelj, na katerem bodo esteti in literarni zgodovinarji lahko pravilno ocenili Frana Galovića.

Joža Gregorič.

Gunats, repartu št. 1942

Zapiski

DVA SPOMINA NA PESNIKA FRANCETA BALANTIČA

Spomin na Fr. Balantiča in moje ilustracije njegovih pesmi

Mislím, da je bilo pozno spomladi 1939, ko sem prvič zvedel za Balantiča. Bili smo ravno v najmrzličnejšem delu: pripravljali smo intimno slikarsko razstavo, urejevali drugi almanah, »Utrinke«. Francè Kremžar, ta neutrudljivi organizator, ga je spoznal v šoli. Pravil nam je o njem na sestanku, da je silno zaprt, ne mara v družbo, da mu je priznal, da piše pesmi, pokazati pa jih noče. Kremžar je že takrat podzavestno zaslutil v njem talent. Sklenili smo: Treba je držati z njim stik, polagoma ga pridobiti v svojo družbo. To je Francè še toliko bolj želel, ker naša takratna člana-pesnika, Ahačič in Račič, nista čutila tistih pristrčnih vezi do krožka kot drugi, starejši krožkarji.

Ne dolgo potem mi je Francè spet pravil o njem. Tokrat je bil ves v ognju. Nekoliko temeljiteje se je pogovoril s Francetom in prebral je nekaj pesmi. »Ti,« se je razvnel, »to ti je pesnik! To je...« in ni vedel, kako bi povedal; napravil je

z roko kretnjo, kot bi hotel ujeti zrak, »to bo največji med nami. Moramo ga dobiti. Vendar enkrat resničen pesnik!«

Čez nekaj časa sem ga tudi sam spoznal. Kdaj je to bilo, bi ne vedel natančno določiti. Spominjam se pa prizora, kot bi bilo včeraj! Bilo je, kot skoraj vse lepe ure takrat, v mali Kremžarjevi sobi. Ko je Francè pokazal na mladega, bujnolasega fanta, ki je sedel ob mizi že pred mojim prihodom, rekoč: »Vidiš, to je Balantič,« sem ga pozdravil kot znanca, samo mnogo, mnogo bolj radovedno. Pogovor je bil — kot vedno v tej sobi — o umetnosti, o napakah in dobrih straneh napravljenega. Imel sem vtis, da je Balantič strašno nezaupljiv. Vseskozi je samo tipal; niti besede o sebi, le iz naju je skušal zvedeti vse mogoče. In to je bilo mesece in mesece. Bil je previden, morda se je bal razočaranja. Najbrž ga je vznemirjalo Francétovo navdušenje, ki ga je kazal zanj vedno bolj očitno. Čudno se mu je zdelo, da vidi France pod njegovo plašno zunanostjo silo, v katero veruje, da vidi skozi njegovo masko nebogljenosti, ki jo je nosil pred ljudmi do svoje smrti. Bil je izmikav kot dekle, ki prvič opazi, da vzbuja zanimanje.

Prišle so počitnice. Vezi med nami so se zrahljale. Raztepli smo se, jaz na Dolenjsko, France je vandral, Balantič je spet našel svoje planine.

S šolo se je začelo spet tudi naše skupno delo. Dobili smo v krožek nekaj novih članov. Prišel je Balantičev sošolec, pesnik Jože Šmit. Balantič, ali kakor smo mu rekli: France II., se je polagoma vživljal v našo družbo. »Führer«, tako smo nazvali Kremžarja, je kar žarel od zadovoljstva.

Iz te dobe je moja prva skica Balantiča. Začenjal sem ravno — sam, brez vsakih natančnejših navodil — z ujedenko. V tej tehniki sem skiciral Balantiča.

Šmit je močno prigovarjal Balantiču, naj sodeluje pri »Žaru«. Toda Balantič je ostro odklonil, češ da ne bo nastopil v javnosti. Čudil sem se pri tem najbolj Kremžarju, ki je dal Balantiču prav, čeprav je vedel, da bi s takim nastopom dobil priznanje. Kremžar je Balantiča res razumel, globoko razumel.

Med tem časom pa sva s Francetom opazila, da se je začel Balantič odmikati od naju in sploh od krožka. Moralo je biti neko trenje v njem samem, kajti tudi njegove pesmi so se po tem času močno spremenile. Ko sva bila zadnjič pred smrtjo skupaj, mi je namignil, da je doživljal tedaj največji prelom v sebi. France se je že resno bal, da se nam bo Balantič popolnoma odtujil. Vse počitnice skoraj ni bilo glasu o njem. Proti koncu počitnic je nastal preobrat. Balantič se je nekako zvedril, vozil se je večkrat v Ljubljano, ali pa sva šla midva v Kamnik. Domenili smo se za skupno pot na Vel. planino. Pet dni smo prebili v prostorni koči, skoraj sami smo bili v vsem razkošju pozne planinske jeseni, nekaj starih pastirjev nam je delalo družčino. Bili so to dnevi resnične sreče. Ves dan smo se klatili po rumenkasti travi in skalah, Franceta sta hodila vedno skupaj — mene nista hotela čakati, ker sem se usedel vsakih sto korakov in risal — zato pa sta onadva imela skrb za kuhinjo. Zvečer pa smo ob primitivni petrolejki poizkušali nove kuharske recepte in debatirali. O vsem

smo govorili. France je hotel, da izdelamo načrte za vse šolsko leto naprej. Balantič pa, ki je šele tukaj res postal najin prijatelj, se je znebil svoje zavivosti; omenil nama je, da je zasnoval »Venec« sonetov, govoril o sebi — po drobtinicah sicer — kot ni nikoli prej. Napravili smo načrt za almanah, ki naj bi izšel prihodnje leto, ker je bilo že pozno. Z zadnjimi kravami smo se v megli vračali z Vel. planine, dišeči po brusnicah in kravjem mleku, polni volje za delo.

V prvih mesecih novega šolskega leta je Balantič resno zbolel. Dvakrat ga je zapovrstjo napadla pljučnica. V Kamniku se je čutil zapuščenega. S Francetom sva ga nekajkrat obiskala, kar pa je bilo tudi za Franceta velika muka, ker je tudi njega napadala bolezen. Balantič je opustil študij za to leto, želel si je le, da bi toliko ozdravel, da bi lahko študiral sam zase. S Francetom sta se resno odločila učiti se indijsčine, tako ju je vabil skrivnostni vrt indijske poezije; Tagore in »Savitri« — to je bil večer refren. Balantič je pridno študiral izdajo kitajskih pesnikov v francoščini, ki je bila zelo obširna in popolna (prevedel je pesmi — kot se spomnim — neki profesor, po rodu Kitajec).

Potem je prišel polom Jugoslavijske. Balantiča je Francè spravil v Ljubljano, kjer je dobil stanovanje v Cirilovem domu. Čutil se je še slabotnega, nezadostna hrana in bedno življenje sploh ga je ubijalo. Čutil se je krivega, da je zapustil svoj dragi dom. Njegova navezanost na domače, posebno na mater in malo sestrico, je bila tolikšna, da je nosil ločitev v sebi kot greh, ki ga nihče ne more izbrisati. In še nekaj je bilo, kar mu je pristudilo Ljubljano, kar ga je razbolelo do blaznosti: on, otrok planin, sin planinskega sonca in rumenih trav, je bridko občutil izgubo svojega Kamnika, svojih gorá. Nešteto krat sem ga šel iskat v univerzitetno knjižnico in na dom, da sva jo mahnila proti Sv. Križu. Tam sva se ustavila in lačno je božal plave Kamniške planine, kot kos kruha v Gornarsu.

Po zaslugi Franceta in njegovega očeta ter g. župnika je dobil novo stanovanje. Spremembe je bil vesel, kajti dobil je veliko svojo sobo, prej pa je moral sobico deliti s tovarišem. Škoda samo, da je bilo novo stanovanje tako mrzlo.

Napravil je izpit čez šolsko leto in obenem s tem maturiral. Francè ga je povabil za počitnice v Dobropolje, kjer sta stanovala sicer ločeno, sta pa vedno tičala skupaj. V teh dneh se je med njima utrdilo prijateljstvo, ki ga do smrti nobena stvar ni mogla razdreti. France je Balantiča naravnost oboževal. Ko sem ju za en dan obiskal — bil sem tedaj na počitnicah v rojstnem kraju — mi je kot v ekstazi pravil, kak čudovit človek je Balantič. In tudi v pismih je vedno vzklikal: »Balantič je globok, razumeš, tako globok, da je kar smešen.«

To bivanje v Dobropolju je bilo važno za oba Franceta, tako v umetniškem kot v človeškem oziru. Zavedela sta se, da je njuno prijateljstvo nerazdružljivo, da ju niti ljubezen do istega dekleta ne more ločiti. V umetniškem oziru je bil to za oba čas obračuna s preteklostjo. France se je trdno odločil začeti s pisateljevanjem bolj sistematično kot doslej. Balantič mu je postal mentor. Studirala sta skupaj literaturo, vsak večer preresetavala najbolj odmaknjena vprašanja. Francè si je zapisal vsako besedo, ki je prišla iz Balantičevih ust. Kazal mi je cele pole papirja samih kratkih Balantičevih rekov in sodb. Večina teh zapiskov se je ohranila in čaka, da jo nekdo prebere in važne stvari uporabi. Gotovo je nešteto stvari, ki bi razjasnile to čudno dobo tega pesnika, ki je — kot mi je pravil tedaj France — dobessedno tolkel z glavo ob zid od same boli in strasti umirajočega življenja.

Oni dan, ko sem ju obiskal v Dobropolju, smo šli popoldne na sprehod na grič nad vasjo. Ulegli smo se na pobočju v travo in gledali na hiše v dolinici. Balantič je pokazal svojo »Agonijo ljubezni«, ki jo je Francè poizkusil recitirati (mislim, da je bil tedaj že v šoli gospe Šaričeve). Nikoli ne bom pozabil, kakšen vtis je napravilo name na-

sprotje med penečo se zadnjo strastjo, ki je bruhala iz pesmi, in pa pogled na v lahnem loku ležečega Balantiča, ki se je naivno smehljal in božal šipkove plodiče nad glavo. Ko smo se vračali, smo bili bolj redkobesedni, celo temperamentnemu Francetu ni bilo do govorjenja.

Proti koncu počitnic sta mi France in Balantič vrnila obisk v mojem rojstnem kraju. Z njima sta bila še Tomažič in Lozar, oba bivša člana našega krožka. Napravili smo nekaj izletov, namenili smo se iti s čolnom po Krki do Kostanjevice, kjer je bil na počitnicah Lozar. Zaradi prevelikega zanimanja italijanskih oblasti za našo družbo smo ta načrt opustili. Balantič, Francè in Tomažič so se sami napotili proti Ljubljani, seveda z mnogimi ovinki in prigodami.

Ko se je pričel študij na univerzi, se je Balantič vpisal na slavistiko. Z veliko vnemo se je začel učiti jezikov. Naučil se je v tem času italijanščine in nemščine, že v dijaških letih pa se je seznanil s češčino, poljščino, ukrajinščino, slovaščino. Koliko je obvladal ruščine in bolgarščine, ne vem, vem pa, da je prebiral rusko izdajo Puškina in da sem opazil nekajkrat nekaj bolgarskih knjig na mizi. Začel je naju s Francetom učiti češčino, toda po Francetovem odhodu v Iztokovo četo sva učenje opustila. Na pobudo dr. Debeljaka je začel misliti na samostojno zbirko, ki bi ga vsaj začasno rešila gmotnih skrbi. To, da je bil zaradi nekaj pesmi odklonjen, ga ni bolelo, kajti sam je rekel, da se boji, da bodo te pesmi ljudje napak razumeli; njih prava vrednost je le v celotni kompoziciji, so pa tudi neobhodno potrebni členi cele zbirke. Zbirka »Muževna steblika« je bila urejena v navzdol zakrivljeni krivulji, začne z ljubeznijo, se pogrezne do »Dna«, potem pa se dvigne preko zemlje, do matere in Boga.

Prišli so potem dnevi atentatov, agitacije in blatenja z »izdajalci«. V krožku samem nismo dosti debatirali. France se je hitro odločil in odšel v borbena edinico Iztoka. Balantiča so mučili hudi dvomi. Bil je razklan in se dolgo časa ni mogel znajti. V teh dneh sva bila skoraj

vsak dan skupaj. Le nekajkrat sva govorila o njegovih dvomih in nazorih, kajti poznal sem ga dovolj in sem bil prepričan, da bo sam našel pravo pot. Vsi najini pogovori so se tikali le tega, kar naju je družilo: umetnosti. Tistikrat se je v polni meri zavedel bremena, ki ga jemlje pesnik na svoja ramena, in zgrozil se je, boječ se svoje nemoči. Vsak dan me je obkladal z novimi dvomi. Ali sploh sme pisati in če sme, zakaj naj piše, ko ve, da mnogim v pohujšanje. »Umetnik mora biti duhovnik,« mi je večkrat pravil. »In koliko jih je vrednih biti duhovnik?« Govorila sva o Bogu, o človekovem cilju in poti življenja, o smislu ljubezni, o samozavesti umetnika in avtokritiki. Bil je trmast; ni si dal miru, dokler ni vsakega vprašanja rešil do kraja. Čudno je pa — takrat nisem na to pomislil — tolikokrat sem načel vprašanje o smrti — a vedno se mi je izmaknil s kakim zavitim rekom ali pa največkrat s skrivnostnim smehljajem. To vprašanje njega ni vznemirjalo, bilo je zanj rešeno.

Po Ljubljani so se pričele racije. Dvakrat je prišel iz kasarne domov, tretjič pa je romal v Gonars, dva dni pred menoj. Tu se je začelo zanj pomanjkanje, ki je ugonabljal njegovo od boleznih oslABLJENO telo še bolj kot večino drugih. Bil je v repartu 8, z nekaj znanci in prijatelji. Prosti čas je izrabil za zapisovanje po spominu svojih prej narejenih pesmi. Snoval je Venec venec in notranje zorel v lakoti in vročini. Šele v začetku oktobra sva prišla skupaj po preselitvi vseh dijakov v reparto 8. Življenje v campu se nama je zazdelo manj moreče, kajti spet sva mogla dolge večere govoriti o umetnosti in Bogu. Da, v tem času posebno o Bogu. Po dolgem trpljenju in iskanju je prišel do osebnega Boga, do Večnega zakonodajalca. Tudi njegov pogled na bratomorno klanje se je predrugačil. Dobro se spomnim njegovih besed: »Pravi red more prnesti le krščanstvo s svojo zapovedjo ljubezni. Vsi drugi nauki nosijo v sebi kal zla, zato prej ali slej rodijo zlo.« Spoznal je upravičenost samoobrambe našega kmeta. Gonars je bil zanj

kakor za tolike druge fante, ki so imeli oči, kraj globokih, življenjsko važnih spoznanj.

Na koncu meseca sem bil spuščen domov. Za Balantiča je bil to hud udarec. Zgubil je vsako upanje, da bi se še vrnil domov, vdal se je, da bo v taborišču čakal konca vojne. Še večje je bilo razočaranje, ko je čez dober teden odšel v Ljubljano Stanko Tomažič, ki je še spadal v našo ožjo družbo. Proti sredi novembra pa se je mogel vrniti domov tudi on.

Doma spet životarjenje. Bilo je za njegovo izsušeno telo vse premalo krepke hrane, fant je hujšal in se sušil. France Kremžar, ki je ranjen prišel domov, je zopet odšel na teren, šel je organizirat posadko v Grahovem. Kmalu je šel za njim Tomažič. Z Balantičem sva bila spet sama. Kremžar je bil v resnici gonilna sila nas vseh. Brez njega se nismo lotili nobene stvari. S svojo naravnost otroško vero, da moramo uspeti, je trl oviro za oviro. Vse se mu je posrečilo, naj se je lotil še tako neverjetnih stvari. Balantič, ki se je včasih malce ironično smehljajal njegovemu neukrotljivemu optimizmu, ga je silno cenil. Polagoma sta se ta fanta zlila v eno, Balantič je bil duh, France pa gonilna sila in tisti, ki je skrbel za zunanje stvari, katerih se je Balantič izogibal. Zato ni bil upravičen očitek, da Balantič popolnoma visi na Francetu in da napravi, kar mu reče. To se je začelo govoriti zlasti po Balantičevem odhodu v Grahovo. Toda resnica je bila prej ravno narobe. Francè je z neko čudno pobožnostjo storil vse, kar mu je Balantič svetoval. France je Balantičeve misli le sprejel za svoje in jih realiziral.

Nekako za sv. Jožefa je prišel France za kratek čas domov. Tedaj se je odločil Balantič, da gre z njim. Bila sva na sprehodu po mestu, ko mi je prvič omenil. Vprašal sem ga, ali ga ne mučijo več dvomi. Rekel mi je: »Prišel sem do prepričanja, da je borba proti komunizmu ne le dovoljena, ampak celo nujno potrebna.«

Tako sva se ločila tudi midva. Poslej sva bila skupaj le po več ur, ko je prišel za kak dan domov.

Glavno pa je bilo to, da odslej, razen po rešitvi iz Pudoba, nismo bili več vsi skupaj, kajti tudi kadar sta prišla na dopust, je prišel ali Balantič ali France, oba pa redkokdaj. Takrat pa smo hodili okrog in se spominjali starih časov.

Večkrat sem vprašal Balantiča, kako se ima tam na kmetih, če kaj piše. Nikoli mi ni hotel priznati, da dela. V pismu mi piše, da sedaj srečno živi z zemljo, da se je znebil raznih dvomov in bolečih problemov, ki so ga mučili v Ljubljani; postal je kot otrok, ki se vsemu čudi, pa v svojem veselju nad vsem nima časa globlje premišljati. Spet se je spremenil v kmeta, spet je našel, če že ne svojih planin, pa vsaj svojo zemljo. Tudi obraz se mu je spremenil. Dobil je moške, odločne črte, nekoliko se je zredil.

Po dogodkih v Pudobu, ki so pač dovolj znani, se je takoj javil domobrancem. Ravno ta pudobska doživetja so mu vlila v srce vero v pravičnost borbe. Ko je bil predzadnjič v Ljubljani, je izjavil moji mami: »Gospa, jaz sem dolgo iskal, sedaj pa sem prišel čisto na jasno, sedaj vem, kaj je prav!«

S Francetom in Tomažičem je spet odšel v Grahovo. Videla sva se še dvakrat. Ko je bil zadnjič v Ljubljani, mi je kar sam začel praviti o sebi in svojem prejšnjem življenju, o svojem odnosu do Boga. Vedno mi bo ostalo v spominu njegovo slovo. Mudilo se mu je. Kar na hitro je hotel oditi, pa ga je moja mama ustavila, češ, roke si bomo pa ja dali. »Oh, kaj bi se tako slovesno poslavljali, saj ne bo za večno,« nam je smeje se stiskal roke. In vendar, bilo je za večno.

To je samo nekakšen kratek pregled mojih spominov na Balantiča. Tisto pa, kar je najlepše, tisto se tako ne da povedati, so sama občutja, ki jih prav ceni le tisti, ki jih tudi sam doživi.

*

Misel na ilustracije se je porodila obenem z mislijo na izdajo almanaha, kjer naj bi pretežno večino zavzele ravno Balantičeve pesmi. Načrt za almanah smo napravili

na Vel. planini, kjer sem bil z Balantičem in Francetom Kremžarjem nekaj dni v septembru 1940. To skupno bivanje na Vel. planini je bilo, lahko rečem, odločilnega pomena za moje poznejše pojmovanje ilustracij Balantičevih pesmi. Vse do tedaj sem namreč, kot večina — gledal v Balantiču le mirnega, vedno smehljajočega se fanta, ki piše pesmi popolnoma nepodobne lastnemu značaju. Nisem vse dotlej našel zveze med umetnikom in umetninami. Ravno v onih petih dneh skupnega življenja pa se mi je prikazal čisto drugi Balantič. Bil je to močan, vesel, s planinami zrasel fant. Ni nosil več krinke nebogljenega dobrodušneža, bil je prešeren in vriskajoč, klatil se je s Francetom po skalah, se važno pomenkoval s pastirji, se obnašal, kot bi se spet po dolgem času znašel doma. Od tedaj me njegove pesmi niso več presenečale. Našel sem umetnika v umetninah.

Ilustracij sem se lotil v Št. Vidu pri Lukovici, kjer sem bil na počitnicah. Nadaljeval sem z delom potem v Toplicah, kjer sem jih tudi končal. Ker sem v tem času slikal predvsem naravo, sem skušal raztolmačiti prijateljeve pesmi z motivi iz narave. Drevje, zemlja, steze, oblaki, rože — to so bila moja izražila. Figure sem tem glavnim nosilcem razlage (razen v dveh ilustracijah) povsod podredil. Že tedaj sem čutil v Balantiču to, kar gledam v njem danes: neko čudno pot, ki vodi iz groze v ekstazo in se vprav s tem sklene v krog. Skrajna blaženost in groza si pri njem podasta roke. Vse je prelito v neke realne, le v določeni kompoziciji tako učinkujoče podobe (kot barve na sliki našega Jame). Zato sem skušal v vsakdanje, na videz nepomembne stvari viliti tisto globoko Balantičevo doživetje. Njegovo »Nekoč bo lepo«, pesem hrepenenja po smrti, ko »bomo roke v prst zakopali in bomo življenja sokove spoznali«, sem uklenil v drevo, ki prežeče kot črn krokar čuva nad grobovi in križi mrličev. Motiv je ves vzet iz narave, le vejam sem posodil obliko krokarja z razpetimi krili.

Druga pesem, »Judežev obup«, je grajena nekoliko bolj zapleteno, kot

Balantičeva pesem sama. Balantič jo je takoj sprejel in odobril. Kremžar pa mi je tedaj v pismu očital, da je ne razume, da proti vsem zakonom slikarstva senca ne pada od obešenca, ampak od spredaj k njemu. Tudi so ga motile bele lise na poti. Ko sem mu naznačil svoj občutek, ki sem ga hotel ujeti s to ilustracijo, mi je dal prav in jo je smatral za najboljšo. Povedati pa sem hotel tole: senca, ki pada v sredino slike, je senca človeka — Judeža, ki dan na dan prodaja svojega Boga. »Težki lesk srebra«, ki »čez vse nebeške je poti razlit« (bleščeči se srebrniki v senci), ga pelje tja, kjer tudi njemu nudijo oljke svoje roke, da se obesi, kot se je prvi Judež. Glavno je pri razumevanju te ilustracije to, da je pravi osebek te slike, to je pesnik, ki se čuti Judeža, naznačen le s senco, medtem ko pade vsakemu v oči le obešeni Judež, v pesmi sami pa je ravno narobe! Judež sam je zamolčan, slišimo le samoobtožbo pesnika, ki čuti, da je izdal Gospoda.

Pri »Marjetici« sem hotel ohraniti tisto nežno prisrčno pesnikovo zaupanje beli cvetki. Temna senca dekleta naj bo spomin nanjo, spomin, ki ga sedaj pesnik podari marjetki v zahvalo za njen »beli sijaj« in »pokojen mir«, ki »bo pal na najin kraj«.

Tudi »Pozabljenje« spada časovno med one Balantičeve pesmi, ki se v njih spominja zgodaj umrlega dekleta. Tu se nisem držal njegovih podob, temveč sem uporabil — predvsem zaradi pomanjkanja risarskega znanja — manj izvirno podobo: izginjanje dragega obraza v rahlo valoveči vodi spomina. Ilustracija pa je bila močno subjektivno doživeta, kar daje veljavo k njeni moči.

»Jesenski ognji« so kot pesem sama realen motiv, vanj pa vneseno čustvo neke nedoločljive bojazni in osamljenosti, kajti »že davno je zorenje izšumelo, z vetrovi ptiči so od nas odpluli«, in ostala je le še žerjavica »v samoti tal«. V ritmu črnih in belih črt, zavojev dima, letu ptičev tiči ta občutek osamelosti.

Glede portretov moram poudariti, da je Balantič, ki živi v spo-

minu mojih tovarišev iz krožka in v meni, močno različen od onega, ki živi v predstavah drugih njegovih znancev. Mislim, da je malokdo našel razlago njegovih pesmi na njem samem, kajti maska, ki jo je nosil, je bila vse preveč izdelana in pristna. V nas pa živi Balantič, fant divje strasti in obenem spokornik obdrgnjenih kolen, v nas se smehlja pastir s planin, z glavo ob zid butajoči obupanec v ljubezni, ki se ji je sam odrekel; spominjamo se ga vsega vzplamtelega, ko je branil kako svojo tezo; vidimo ga bledega in zmrzlega, ko smo se tiščali peči v njegovi sobi in govorili cele popoldneve, včasih je to prešeren Balantič z Velike planine, potem se pa spremeni v poraženega Balantiča, ki gleda odhajajoče prijatelje v Gonarsu.

Prva skica v ujedenci je iz prvih časov našega spoznanja. Balantič je po šoli skoraj vsak dan prihajal k Francetu Kremžarju ter sedel pri njem do odhoda vlaka. Do takrat še nisem bral njegovih pesmi, imel pa sem veliko spoštovanje pred njim zaradi močnega vtisa, ki ga je name naredil in zaradi Francetovega navdušenja. V takem razpoloženju je nastala ta nekaj minutna skica Balantiča pri knjigi.

Druge portrete sem delal po fotografijah, prepustil pa sem se spominu z namenom, da strgam z njegovega obraza krinko, ki jo je nosil, in ga predstavim takega, kot je bil sam v sebi in do svojih prijateljev. Zanimivo je, da vsi moji tovariši, ki so bili ožje povezani z Balantičem, odklanjajo njegove fotografije kot njemu nepodobne ter trdijo, da sem se v portretu približal pravemu zgozrelemu pesniku. Drugi pa, ki so ga poznali le na videz, pravijo, da portret ne ustreza Balantiču.

Marijan Tršar.

Zadnji trenutki pesnika Fr. Balantiča.

Dne 23. novembra sem bil v Logatcu, kjer sem zahteval ojačenje, municijo in avtomatsko orožje. Na povratku v Grahovo sem ob pol 7 zvečer v bližini Cerknice srečal Kremžarja, ki se je peljal z avto-

mobilom v Logatec po navodila; kajti begunci iz Starega trga so prinesli poročila, da se giblje okoli Dan 200 sovražnikov. Naročil mi je, naj razpošljem izvidnice na običajne partizanske prehode in da naj imam posadko v pripravljenosti. Ob 7 sem prišel v Grahovo. Balantiča sem našel v pisarni: delal je spiske straž in patrol. Prav značilno je povohal po zraku in se nasmehnil: »Čutiš? Pa naj le pridejo!« Pograbila sva spiske in arhiv in vse skupaj odnesla v kasarno. Potem sva skoraj eno uro delala v kasarni in pripravljala za vsak primer. Nekoliko ga je skrbelo, ker se je pri fantih pojavila nervoznost. Napravil je obhod in, ko se je vrnil, so prišli še Kremžar, Petrovič in neki vodnik iz Begunj. Presodili smo položaj, pretuhtali smo vse možnosti in Cerkničani so se odpeljali. Balantič se je vlegel na posteljo in v hipu zaspal; drugi pa smo poslušali radio. Kremžar se je postavil pred njegovo posteljo in gledal Franceta: »Glej, kako je čuden!« In res, čisto tiho je spal kakor ptič, obraz blede, roka na prsih bela, hladna; njegov obraz, ta hip brez naočnikov, je bil videti kakor mrtev. Dekle, ki je bilo ravno takrat prišlo v sobo, ga je prijelo za roko in na glas vzkliknilo: »Kakor mrtvak!« Prebudil se je. Ponorčevali smo se in jaz sem mu rekel: »France, si pa zelo siguren danes; še čevlje si sezul.« »Saj ne bo nič,« je rekel, in — takrat so počili že prvi strelji. Tekel sem ven na svoje mesto, razpostavljaj fante in — boj se je začel. Kremžarja sem slišal, ko je vpraševal Balantiča, če je vse v redu. Opravljaj je nadzorstvo v pritličju na zadnji strani hiše. Čez eno uro, ko je napad nekoliko pomenjal, sem šel k njemu. Nasmehnil se mi je. Čevlje je imel še odvezane in je prav nerodno štorkljal od fanta do fanta, spodbujal, kazal na hiše, naj pazijo, in prvokrat v življenju sem ga slišal kleti. Jezil se je nad komunisti, ki so lepo čepeli v zaslonih. Okoli pol 2 me je poklical. »Sedajle nekaj pripravljajo,« mi je rekel. »Vse je potihnilo. Ali slišiš?« Slišal sem škripanje voza, konjsko peketanje, nato pa tiste značilne glasove, ob katerih nam je že

v Pudobu stiskalo srce. Top! Pogledal sem ga in vedel sem, da ve, kaj je. Priprl je trepalnice, poklical mitraljezca in rafali so se usuli proti kraju, kjer so top zakopavali. Naslednji dan je bila tam mlaka krvi. Prvi strel nazaj! Petrovič ga je sprejel na junaške prsi. Mene je podsulo. Ko so me odkopali, sem zagledal Balantiča brez naočnikov. Brezizrazna maska. Ves omotičen sem odšel v prvo nadstropje in se naslonil na okno. Ob 7 zjutraj so oblegovalci vdrli v pritličje. Balantič se je s tremi fanti umaknil v prvo nadstropje. Branili smo stopnice. Top so premaknili za 120° in oddali zopet 30 strellov. Stisnili smo se v zadnjo sobo. Kremžar je bil ranjen v stegno. Po končanem topovskem ognju so jurišali. Vkopali smo se v ruševine in napad odbili. »Zažgali bomo, če se ne podaste!« so vpili. Balantič se je ozrl: »Ne odgovarjajte jim!« To je pa povedal tako, da sem videl njegovo misel: »Pustite jih, naj nas ne motijo! Ničesar nam ne morejo! Pustijo naj me, da sedem k svojemu ognjišču.« In od takrat ni bilo zanj nič več kasarne, nič več boja, nič več nevarnosti. Odmaknil se je vsemu temu.

In obdala sta nas dim in ogenj. Stisnili smo se v majhno stransko sobico. Deset nas je bilo. Kremžar, ki je do tedaj ležal na postelji, se je dvignil: »Fantje, bolje da zgorimo, kot da se predamo!« Sklonili smo glave. Kremžar je recitiral tisto priljubljeno iz Hamleta: »Usodni Pirus«. Nato se je obrnil k Balantiču in rekel: »Kak umetnik umira z menoj, ali ne? Francè, skupaj bova umrla« in prijel ga je za roko. Kakor odsoten mu je prikimal in se usedel sredi sobe na tla. Ob 3/411 se je začelo kaditi skozi pod natanko pod Balantičem. Dvignil je obraz proti meni. »Aha!« je rekel in nič drugega. Zopet tisti mrtvaški obraz brez naočnikov, tista blede maska. Takrat pa sem odšel na podstrešje in zmetal zadnje bombe. Ko sem se med ognjem in dimom vrnil, sem ga videl še na istem mestu. Klečal je, sklanjajoč se naprej, tako da je imel glavo z obrazom na tleh, roke

pa stegnjene po tleh. Vse okoli nje-
ga dim. In na glas se je smejal.
Tudi sam sem se zakrohotal in iz-
tisnil iz sebe: »Ne morem več!« Po-
tem sem skočil čez goreče stopnice
v pritličje. Stanko Tomažič.

PREŠEREN — SRBSKI PESNIK?

Pod naslovom *Orient und Occident. Eine Blütenlese aus den vorzüglichsten Gedichten der Weltliteratur* je 1885 v Mindenu na Vestfalskem v Brunsovi založbi objavil J. Hart 612 strani velike osmerke svetovnih pesnikov v tem redu: Kitajci, Indi, Hebrejci, Arabci, Perzi, Afgani, Turki, Grki, Novogrki, Rimci, Španci, Portugalci, Italijani, Francozi s Provenčali, Angleži, Združenodržavci, Nemci, Nizozemci, Danci, Norvežani, Švedci, Rusi, Poljaki, Čehi, Srbi, Madjari, Romuni. V srbskem oddelku stojte štiri narodne popevke (prev. Nina GÜthner, Gerhard, Talvj), Prešernova Nezakonska mati (Frz. Samhaber) in kneza Nikite Morju (Stephan Milow). Ker o tej knjigi pri nas še nihče ni črnil, naj omenim, da se naš Vrbljan dvakrat imenuje Franz Presiren, enkrat pa Présiren (strešica se je preselila kot naglasek na sosedno črko, medtem ko se je pri Svatopluku Čechu spremenila v iberško cediljo). Prevod sicer ni v Omerzovih glikonejih (DS 1916), a gladek. Več netočnosti pa obsegajo Zapiski: F. P., najodličnejši srbski pesnik našega stoletja; uspešno je poskušal družiti narodne posebnosti svojega ljudstva z zahodnoevropsko prosveto in omiko; v svoji liriki razvija poleg obilnega in globokega čustvenega življenja milino duha in pristrčni dovtip. Kaj spretno zadene pogostoma prelestno prostornost in svežino srbske narodne pesmi. Rojen 1780 se je čilo udeleževal politične borbe v svoji domovini, potoval po Italiji, Nemčiji in Franciji ter umrl 1849 ob splošni žalosti svojih rojakov. — Kdo je kriv napak, prepisovalec ali stavec? Tu je moral izpasti Kopitar, ker vidimo njegovo rojstno letnico, in Smole iz znanih Prešernovih kitic.

A. D-k

PRISPEVEK ZA DOLOČITEV KRAJA IN ČASA ERJAVČEVIH HUZARJEV NA POLICI.

Težko je določiti, kje se godé Erjavčeve povesti. Čeprav je imel precéj smisla za naravo in jo rad ter lepó opisuje, govori vendar le na splošno o pozorišču. Kakor vsem romantikom, je bila tudi njemu pri srcu predvsem napeta zgodba; kraji so mu bili postranskega pomena. Tudi literarni kritiki doslej temu vprašanju niso posvečali nobene pozornosti. Fran Levec, ki je prvi izdal Erjavčeve Izbrane spise in obširen življenjepis, ni krajem posvetil nobene vrstice. Tudi SBL, Erjavec in Flerè v Erjavčevih izbranih spisih za mladino ter Slodnjak v Zbranem delu ne govore o tem, da ne omenjam manjših del. Le Janez Logar se je v Hudem breznu (Cvetje iz domačih in tujih logov, zv. 15., 1941) lotil tega vprašanja, toda je moral ugotoviti: »Kraj zgodbe ni imenovan in tudi ni toliko natančno opisan, da bi ga bilo moči uganiti.« (Str. 24.)

Erjavec pa je nekoliko natančneje orisal kraj v svoji najdaljši in najbolj dograjeni povesti: Huzarji na Polici. Tu pravi: »Polica je precej velika vas, šteje blizo 60 hiš in prijazna, če tudi majhna grajščina stoji komaj dober streljaj daleč zunaj vasi na nizkem holmcu, od kodar se prav lepo vidi po celi dolini. Na Polici stane tudi župan za celo sosesko. Poličani so miren in blag narod, pridno obdelujejo svojo zemljo, kakor so se naučili od svojih dedov in prededov; zraven so pa tudi veseli in vsako nedeljo so vse tri krčme v vasi polne dobrovoljnih gostov.« (Slov. Glasnik 1863, str. 2.) »V gornjem koncu vasi stoji cerkev, pred njo lipa.« (Str. 35.) Okrog cerkve je pokopališče, križi gledajo izza nizkega zida (str. 133). Dekleta so si pravile na potoku (str. 8). Huzarji so prihajali mimo kapelice, kjer se cesta prevale čez majhen klanec (str. 35), in se postavili v red pred cerkvijo (str. 36). Pičlo uro od tod je grad, Bučnik imenovan (stran 135). Ankin oče je bil učitelj (šolmašter) v Gornjih Duplicah (str. 73).

Toliko Erjavec. Čeprav je Polic več, se vendar dá ugotoviti, da je imel Erjavec pred očmi Polico pri

Višnji gori. Polica je precéj velika vas (po zadnjem ljudskem štetju iz l. 1931. ima 265 prebivalcev s 55 hišami). Leži na obširni planoti 5 km severozahodno od Višnje gore in prav toliko od Grosupljega. Polica stoji na izrazito kraškem svetu, zato je vas dvodelna: dolnji in gornji konec ali »Hrib«. Na Hribu stoje: cerkev, župnišče z gospodarskimi poslopji, šola s hišo za učitelja in cerkovnika, dve gostilni in trgovini, gasilski dom in še dve, tri hiše; v dolnjem koncu so kmetije. Med obema teče potok, kjer napajajo živino in kamor hodijo vaščanke po vodo in »si pravijo«. Danes sta v vasi samo dve gostilni (Erjavec govori o treh), in sicer »Pri Frenckú« (Janežiču) in »Pri Možáku« (Zupančiču), kjer točijo že nad sto let. Včasih pa jih je bilo več (n. pr. hišno ime pri Krčmarju), ker sta bili nekaj časa gostilni tudi pri Fincu in Tišlerju. Tišlerjevo gostilno omenja tudi Henrik Tuma kot »edino vaško krčmo« (Henrik Tuma: Iz mojega življenja, str. 35), kar pa ne drži, ker so po vaški tradiciji že za Tumove mladosti krčmarili pri Možáku.

Polica se prvič omenja v listini 5. maja 1301, po kateri Meinhalm Owersperch (Auersperg) daruje neko zemljo »zu Pölz« stiškemu samostanu, da bi bil pokopan v kapeli sv. Katarine. Leta 1372. se prvič imenuje na Polici sv. Jakob kot cerkveni patron. Cerkev je majhna in zgrajena v renesančnem slogu. Do leta 1787. je bila šmarska podružnica, ko je postala samostojna (po župnijski kroniki). Sv. Martina, o katerem trdi Erjavec, da je stal v stranskem oltarju in predstavljal edinega »konjika, ki so ga videli kdaj Poličani« (str. 2), se nihče ne spominja, pa tudi župnijska kronika ne vé nič o njem. Pač pa je stal v desnem stranskem oltarju sv. Izidor v zeleni obleki. Ko so leta 1931. prenovili notranjščino, se je sv. Izidor umaknil na podstrešje. Okrog cerkve je pokopališče z zelo nizkim obzidjem, da križi v resnici gledajo čezenj. Pred cerkvijo stoji stara lipa, ki je gotovo še iz Erjavčeve dobe. Županstvo je bilo na Polici, odkar ljudje pomnijo. Zanimivo pa je, da se nikjer v vasi ne pravi »Pri Španu«, ohranjeno pa je to ime

na Blečem vrhu in Troščinah, ki spada pod Polico. Tudi kapelica na koncu vasi še stoji.

Zahodno od Police ob občinski cesti proti Grosupljemu je še lepó ohranjeno predzgodovinsko gradišče. Še danes ima vasica ime Gradišče. Tu so Rimljani postavili stražo v zaščito rimske ceste Emona-Neviodunum. V dobi turških napadov je bilo tu močno taborsko obzidje. »Pod tabrom« pravijo še zdaj gozdu za Gradiščem. Tu naj bi stala po Erjavcu Možinova graščina. Danes se to ne dá dokazati, kajti ne Valvazor ne župnijska kronika, ki je precéj zgovorna, ne omenjata na Polici nobenega gradu. Če bi bil grad, ne bi bilo taborskega obzidja. Pozneje ga tudi niso postavili, ker bi bile sicer vidne razvaline, pa tudi pisani viri bi ga omenjali. A vaščani so prepričani, da je grad stal. Tako je trdil rajni Janez Šemè, po domače Bregar, da so se sprehajale grajske gospodične približno tam, kjer stoji danes gasilski dom. Mož jih je najbrž zamenjal s kako tujo gospódo, ki se je mudila na Polici, ali pa so posledica branja Erjavčeve povesti.

Proti severovzhodu kake pol ure hodá od Police (Erjavec pravi: pičlo uro od tod) se dviga Bučni vrh (616 m). Na njem je danes zaselek Gradec (dve kmetiji) z obširnim gradiščem, čigar napisi so deloma podrti, deloma prav dobro ohranjeni. Pripovedujejo, da je tam stal majhen grad ali gradec (župnijska kronika). Razvaline je še videti. Šem je postavil Erjavec svoj grad Bučnik z Bentivoglijem in nesrečno Dorico. — Gornje Duplice, kjer je bil Ankin oče učitelj, so manjša vas (po Krajevnem leksikonu Dravske banovine iz leta 1937. imajo 7 hiš z 41 prebivalci) 2 km jugozahodno od Police.

To je zunanji okvir Erjavčeve povesti. Marsikaj ni čisto natančno, česar pa od romantika Erjavca ne moremo ne zahtevati ne pričakovati. Da je pa Polico res poznal, je verjetno. Njegov oče Mihael (1802—1839) je bil Hrovátov iz Kriške vasi pri Višnji gori, to je dobro uro hodá od Police. Sinu sam ni mogel pripovedovati o njej, ker je prezgodaj umrl, gotovo pa je Fran imel stike z očetovo rojstno hišo. Mogoče je hodil tja na po-

čitnice. Tudi njegov dve leti mlajši bratranec Matija Erjavec, poznejši vipavski dekan (rojen dne 12. februarja 1836), je tedaj študiral. S Franom sta bila prijatelja, saj ga je Fran pripeljal k prirodopiscu Ferdinandu Schmidtu, kakor pravi Slodnjak: Toda mladi Erjavec ni zahajal sam k Schmidtu. Privedel mu je še drugih učencev, zlasti so bili pridni: Franov bratranec Matija Erjavec iz Kriške vasi... (Frana Erjavca Zbrano delo I, str. 21.) Kaže, da sta o počitnicah drugovala in na svojo roko raziskovala jame in votline, iščoč redkih žuželk in polžev, saj poroča Schmidt v Razpravah zoološko-botaničnega društva na Dunaju V, str. 1: Pozneje sta našla tega polža (doglej neznanega) Matija in njegov brat (prav: bratranec) Franc Erjavec tudi v jami Podpác pri Krki (po Slodnjaku n. n. m., str. 27). Z Matijo sta raziskovala tudi drugod, pod Šmarno goro, okrog Ihana itd. (Slodnjak, str. 28.) Na Krko sta hodila nedvomno iz Kriške vasi, saj je od ondod po bližnjicah le dobro uro hodá (kakih 7 km). Nedvomno se je Fran na stričevem domu zadržal po več dni in sta z Matijo delala izlete po okolici. Franov sorodnik je bil tudi Erjavec Janez (rojen 1. avgusta 1827 v Kriški vasi št. 13) ter je bil v šoli nekaj let pred njim. Danes se pišejo pri hiši Jaklič, po domače pa se pravi Pri Erjavcu. Iz Višnje gore sta študirala v času Erjavčevega šolanja še dva poznejša duhovnika: Korošec Martin (rojen 23. oktobra 1826 v Leskovcu št. 4) in Šparovec Henrik (rojen 1. julija 1828 v Višnji gori št. 6). Mogoče je vlekel Frana v Višnjo goro tudi tamkajšnji župnik in pisatelj Janez Cigler, čigar povest Srečo v nesreči je z zanimanjem bral (prim. Na stričevem domu: ...sem bil sam v hiši za pečjo in sem prebiral »Svetina«; pa se mi ni veliko ljubilo, ker sem ga bil že tolikokrat prebral, da sem ga že skoraj iz glave znal (SG 1860, str. 49). Ker je rad in veliko potoval, smemo domnevati, da mu iz Kriške vasi na Polico ni bilo predaleč. Mogoče so on ali Matija ali Janez poznali tedanjega poliškega dijaka Janeza Rométa (rojen 23. marca 1828). Če so se poznali, so se gotovo kdaj sešli. Upoštevati moramo tudi to, da je živel Erjavec v Zagre-

bu, ko je pisal povest, in je delal torej samo po spominu. Kljub temu je dobro zadel kraje.

Vaščani Erjavčevo povest dobro poznajo, ne samo mlajši rod, ampak tudi starejši ljudje. Kje so jo brali? Ali jim jo je prinesel kak Erjavčev sodobnik izmed poliških dijakov že v Glasniku, kjer je prvič izšla, ali pa so jo brali v poznejših izdajah. Vsi pa so prepričani, da se godi povest pri njih. Tako mi je Matevž Vidic, po domače Kavc, kazal klet, kamor so zapirali vojake. Že omenjeni Semè se je spominjal gostilne pri Nepotrebniku. Nekatera imena v povesti so še zdaj na Polici, n. pr. Možina, Mohor; druga si je Erjavec verjetno izmislil. Prav tako je tudi zgodba plod pisateljeve fantazije, saj če ni bilo gradov, in v času povesti jih prav gotovo ni bilo, tudi dogodki ne morejo imeti stvarne osnove. Sicer pa v povesti ni nič takega, česar bi si Erjavec ne mogel izmisliti.

Kdaj se povest godi, ni povsem jasno. Vsekakor po francoskih vojnah, kakor govori v prvem poglavju, in pred letom 1863., ko je povest izšla. Erjavec pravi: »Ravno teče zdaj osemnajsto leto, kar je prišel ta grad po smrti prejšnjega posestnika v druge roké. Ko je bil potlačen laški punt, prišel je neki Talijan, Amadeo Bentivoglio po imenu, sem v naše kraje in si kupil ta grad. Bentivoglio je bil že postaren, prišel je prav sam, le pol leta staro hčerko Dorico je prinesel seboj.« (SG 135.) Če vzamemo za ta upor leto 1821., ko je bil v Ljubljani kongres, ki je reševal italijanske zadeve, in prištejemo osemnajst let, kolikor zahteva Doričina zgodba, pridemo v leto 1839. Tedaj pa je bil mir, zato takrat ni moglo biti »zadnjih vojska« in tudi ne »v naši domačiji bolj živega vojaškega gibanja«, da bi prišli huzarji na Polico na oddih. Če pa vzamemo nemirno leto 1848., dobimo leto 1866., kar je spet nemogoče, ker je povest izšla leta 1863. Vsekakor mora biti zgodba povesti precej odmaknjena od izida, ker se končuje: »Možina zdaj sam ni mogel več strpeti na Polici, prodal je svoje posestvo, ter se na prošnjo Mokošinyjevo preselil na Ogersko, kjer je priča Bertine sreče in sred lepih unukov še sam omladel. Vsako leto enkrat pride

na grob svoje ranjce žene, obišče Julijo in svoje stare prijateljice in tem pripoveduje od sreče svoje ljube Berte.«

Kakor pri opisovanju kraja, tako si je tudi pri določitvi časa dovolil Erjavca nekaj pisateljske svobode.

Jevnikar Martin.

V SPOMIN!

† **Lea Faturjeva** je umrla 1. avgusta 1943. Rodila pa se je leta 1875. v Zagorju na Pivki ter je spadala v svojem času med najzvestejše sodelavke naše revije, to je v prvo desetletje pred prvo svetovno vojno v l. 1905—1913. V teh letih so v naši reviji izhajali njeni zgodovinski romani, povesti in črtice, v katerih se je izražala njena plemenita ženska nprav in krepka, skoraj moška črta v jeziku in obvladovanju sil, ki vladajo svet njenih zgodovinskih postav. Po tem času se je oglasila v Domu in svetu samo še v l. 1939. s pravljico Mladi hlevar. Zadnji čas pred smrtjo je mnogo delala, kar priča izdaja dveh zvezkov njenih Pravljič in pripovedk (1941) in zgodbe iz stare Ljubljane v Slovenčevem koledarju. Napovedana izdaja njenih Izbranih spisov, katere prvi zvezek je bil že postavljen, ni mogla iziti zaradi cenzure leta 1941, na kar je bil stavek v obsegu okrog 400 strani razdrt. V zapuščini je ostalo še nekaj povesti iz stare Ljubljane (Ave purissima, Ljubljanski špital) ter — prvih šest poglavij lastnega življenjepisa, ki je ostal torzo. Ljudska knjigarna je odkupila vsa njena dela. Domu in svetu pomeni lep kos njegove tradicije.

† **Dr. Anton Breznik**, slovničar in prelat, roj. l. 1881, je umrl 26. marca 1944 v Ljubljani. Z njim je Dom in svet izgubil svojega najboljšega jezikoslovnega sodelavca, ki je dobrih trideset let sodeloval v njem (od l. 1904. do 1936.) s svojimi globokimi znanstvenimi razpravami. Tu so razprave o slovarskih navržkih, napake pri priponah, o stavi pripovednega glagola, o tujkah in izposojenkah ter besednem redu v govoru, predvsem pa v starejši dobi razprave, ki se tičejo Levčevega pravopisa.

Posebno pozornost so budile razprave o novejših napakah slovenskega sloga, njegove studije iz slovenske književnosti, kakor obširno delo o literarni tradiciji v Evangeljih in listih (1917) ter njegove jezikovne ocene starejših slovenskih pisateljev Stritarja, Levstika, Jurčiča, Tavčarja, Detele, Kersnika, Mencingerja, Trdine, Cankarja in Finžgarja. V njih je obenem ugotavljal tudi posebna svojstva kmečkega, meščanskega in časnikaškega jezika. S temi razpravami v naši reviji je obudil mnogo starih slovenskih besed, ki so se že izgubljale ali že popolnoma izgubile, ter zlasti pri piščočih ljudeh vzbudil čut odgovornosti za jezik, ki naj bo skladen s snovjo. Po njih je revija postala urejevalka sodobnega literarnega sloga ter prava šola slovenskim pisateljem.

† **Pesniki dr. Stanko Vuk, France Balantič, Lado Piščanec.** Dom in svet se spominja tudi žrtev današnje socialne revolucije pri nas, ki je iz vrst njegovih sodelavcev terjala pesnika Franceta Balantiča, največji obet najmlajšega rodu. Njega se spominjamo v tem zborniku s posebnim nekrologom v začetku ter s spomini njegovih prijateljev. Dr. Stanko Vuk, mladi tržaški politični in kulturni delavec, ki je bil zavratno umorjen obenem s svojo soprogo 10. mar. 1944, je bil tudi sodelavec Doma in sveta, v katerem se je uveljavil kot dober pesnik moderne smeri (leta 1935. več pesmi ter pesem Pastirska v l. 1939). Svoj čas so ga obsodili v famoznem tržaškem procesu na 20 let, toda po izpustu v septembru l. 1943. je padel kot žrtev domačih ljudi. Z njim so goriški Slovenci izgubili velikega narodnega delavca ter dobrega pesnika. Prav tako pa tudi z Ladom Piščancem, mladim kaplanom v Cerknem, ki so ga umorili 5. febr. 1943. Bil je pesnik, ki je mnogo sodeloval v goriških listih, v DS se je oglasil l. 1942. s pesmijo Božja igra, katere 3. del pa je cenzura črtala. Sočen kraški motiv je obetal lep razvoj, ki ga je pretrgala smrt.

V tradiciji revije bodo ostali vedno v živem spominu! T. D.

Dom in svet, letnik LVI. - Zbornik 1944/I

Pesmi:

a) izvirne:

Balantič France †:	Drugi venec	16
Beličič Vinko:	Žalostinka	66
	Pesem o smrti in življenju	66
Bračko Stane:	Moja soba	65
	Nedeljsko predvečerje	65
	Domobrančev novoletni sonet	69
	Pomlad med polji	124
Dular Jože:	Živo zrnje	4
	Zapuščeni dom	4
Kolenc Janez:	Kje polje si, kje sončno polje	107
Legat Polde:	Deklica s češnjami I.—II.	78
Lovrenčič Joža:	Ob vrnitvi (Doma, V Gorici)	103
Šali Severin:	Pesniku Jožetu Dularju	5
Šarabon Mitja:	Iščem te (1—8)	31
	Tam	102
Šmit Jože:	Zemlja I.—VI.	81
Žitnik Vinko:	Pomlad I.—II.	91

b) prevodi:

Kasprowicz J.:	Moja večerna pesem (Debeljak T.)	41
	Veronikin prt	56

Pripovedništvo:

Golias Janko:	Zgorelo stanovanje govori	57
Jeločnik Niko:	Francek od svetega Križa	67
Kociper Stanko:	Koline Rudeka Novaka	34
Majcen Stanko:	Bogar Meho in Marija	22
	Sosedov Janez	52
Novak Janez:	Podobe iz leta 1943. Miklavževanje na Viču	70
	Nova domačnost	73
Simčič Zorko:	Človek, ki je ubijal	75

Drama:

Jalen Janez:	Roža mogota (Tretje dejanje)	82
--------------	--	----

Znanstvo:

Bačer Karel:	Gregorčičeva mladost	93
Debeljak Anton:	Tirtaios: Bojne vžiganke	117
Debeljak Tine:	Balantičev Venec sonetnih vencev	7
Jevnikar Martin:	O izvirnosti Slomškovega Blažeta in Nežice	104
Vodnik Anton dr.:	Robbova oltarna arhitektura	109

Razglednik:

Književnost:

Beličič Vinko: Molitev na gori (Žavbi Avgust)	136
Bračič Julija: Razdrti mostovi (Žavbi Avgust)	136
Dular Jože: Krka umira (Vodnik Fr.)	131
Galovič Fran: Ob izidu njegovega zbranega dela (J. Gregorič)	147
Grivec Fr.: Cerkev (J. S.)	141
Jalen Janez: Bobri (Tretja knjiga)	133
Kociper Stanko: Goričanec (Vodnik Fr.)	128
Lukman Fr. Ks.: Cerkvenih očetov izbrana dela (J. S.)	139
Nahtigal Rajko: Rekonstrukcija treh starocerkvenoslovanskih izvirnih pesnitev (Grivec Fr.)	137
Snoj A.: Jezus Kristus (J. S.)	141
Šali Severin: Srečavanja s smrtjo (Žavbi Avgust)	128
Šanc Fr. D. J.: Povijest filozofije I. (J. Rakovec)	145
Razprave. II zv. Pravni razred. Akademija znanosti in umetnosti (Dr. J. Krivec)	142

Zapiski:

Josipu Jurčiču (posvetilo)	1
Dva spomina na pesnika Franceta Balantiča (M. Tršar, S. Tomažič)	150
Prešeren — srbski pesnik? (A. D.)	157
Prispevek za določitev kraja in časa Erjavčevih Huzarjev na Polici (M. Jevnikar)	157
V spomin Lei Faturjevi, dr. A. Brezniku, pesnikom dr. S. Vuku, Fr. Balantiču in Ladu Piščancu (T. D.)	160

Priloge:

- Sl. 1. Marijan Tršar: † Pesnik France Balantič.
- Sl. 2. Zasnova sonetnega venca v gonarskem »Quadernu« (Rokopis).
- Sl. 3. M. Tršar: Ilustracija Balantičeve pesmi »Pozabljenje«.
- Sl. 4. M. Tršar: Ilustracija Balantičeve pesmi »Nekoč bo lepo«.
- Sl. 5. M. Tršar: Ilustracija Balantičeve pesmi »Goreti hočem« (1941).
- Sl. 6. M. Tršar: Ilustracija Balantičeve pesmi »Goreti hočem« (1944).
- Sl. 7. M. Tršar: Naša bajta na Veliki planini.
- Sl. 8. Velika planina.
- Sl. 9. M. Tršar: Jutro po dežju v Gonarsu.
- Sl. 10. Pred barakami v Gonarsu.
- Sl. 11. M. Tršar: Gonars.
- Sl. 12. M. Tršar: Gonars »Lavatoio«.
- Sl. 13. M. Tršar: Portret † pesnika Balantiča iz l. 1940.
- Sl. 14. M. Tršar: Portret † Fr. Kremžarja.

Vinjete: Marijan Tršar: Jurčičevi, tipi 1, Mali grad 125, Gonars 150.

Redakcija je bila zaključena 15. maja 1944.

Dom in svet bo izšel do konca leta še v enem zborniku 1944/II. Naročnina znaša letno 70 lir, vsak zbornik v nadrobni prodaji 50 lir. Izdaja ga konzorcij Doma in sveta: predstavnik dr. Alojzij Odar. Odgovorni urednik: dr. Tine Debeljak, Ljudska tiskarna. Odgovorni izdajatelj: dr. Alojzij Odar. Upravištvostvo: v Ljubljani, Pred škofijo 5. — Tisk in klišeji Ljudske tiskarne v Ljubljani. Za tiskarno odgovarja: Kramarič Jože.